

T.C.

ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ORTADOĞU JEOPOLİTİĞİNDE AŞİRET YAPILARI
(MİLLİ AŞİRETLERİ KONFEDERASYONU ÖRNEĞİ)

Yüksek Lisans Tezi

MUSTAFA GÜLER

Tez Danışmanı

PROF.DR. MUHAMMET ERAT

Çanakkale – 2019

**T.C.
ÇAAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
BÖLGESEL ARAŞTIRMALAR ANABİLİM DALI**

**ORTADOĞU JEOPOLİTİĞİNDE AŞİRET YAPILARI (MİLLİ
AŞİRETLERİ KONFEDERASYONU ÖRNEĞİ)**

Yüksek Lisans Tezi

**Hazırlayan
Mustafa GÜLER**

**Tez Danışmanı
Prof.Dr Muhammet ERAT**

Çanakkale – 2019

TAAHHÜTNAME

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum “**ORTADOĞU JEOPOLİTİĞİNDE AŞİRET YAPILARI (MİLLİ AŞİRETLERİ KONFEDERASYONU ÖRNEĞİ)**” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını, özgünlüğünü ve bir başka mecraya sunulmadığını, yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu ve yararlandığım kaynak ve verilerde hiçbir bir çarpıtma yapmadığımı belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

26.06/2019

Mustafa GÜLER

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne

Mustafa GÜLER'e ait Ortadoğu Jeopolitiğinde Aşiret Yapıları (Milli Aşiretleri Konfederasyonu Örneği) adlı çalışma, jürimiz tarafından Bölgesel Araştırmalar Anabilim Dalı Ortadoğu Araştırmaları Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak oybirliği/oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

Üyeler

Prof. Dr. Muhammet ERAT
(Danışman)

Prof. Dr. Kemal ÖZCAN

Dr. Öğr. Üyesi Yakup KURT

İmza

Tez No : 10260951
Tez Savunma Tarihi : 28.06.2019

ONAY

Prof. Dr. Şerif KORKMAZ
Enstitü Müdürü

23.07/2019

ÖZET

ORTADOĞU JEOPOLİTİĞİNDE AŞİRET YAPILARI (MİLLİ AŞİRETLERİ KONFEDERASYONU ÖRNEĞİ)

Mezopotamya aşiretleri içerisinde yer alan Milli Aşiretler Konfederasyonu önemli bir aşiretler birliği olarak bölgede yer almaktadır. Bu aşiretler birliği 16 – 20. yy.ları arasında Osmanlı İmparatorluğu içerisinde ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yıllarında etkinliği görülen önemli aşiret birliklerindendi. Dönem içerisinde gelişen olaylara bağlı olarak artan veya azalan nüfuzuyla bölgesel bir aktör olarak görülmektedir. Bölgede düzenin bozulduğu ve yönetim zafiyetlerinin bulunduğu dönemlerde meydana gelen taşkınlık ve yağma olayları içerisinde yer aldığı görülse de genel anlamda bölgede yararlılığı görülen aşiret gruplarındandı.

Sultan Yavuz Selim ve Sultan Abdülhamid dönemlerinde Milli Aşiretleri içerisinde bölge hâkimiyetine doğru giden nüfus ve nüfuz artışları yaşanmıştır. Dönem dönem yaşanan taşkınlık olayları sonucu Milli Aşiretleri'nin Merkezi Hükümet tarafından müdahalelere maruz kaldığı belirtilmektedir. Bu müdahaleler sonucunda Milli Aşiretleri'nin dağılma sürecine girdiği görülmektedir. Ayrıca Mardin yönetici aileleri ve Diyarbakır eşrafi ile Milli Aşiretleri arasında yaşanan çatışmalar sonucu Konfederasyonda nüfuz kayıpları yaşanmıştır.

Milli Aşiretlerinin güneydeki Arap çölleri ile Güneydoğu Anadolu toprakları arasında yer alan bölgede dağılım gösterdikleri görülmektedir. Milli Aşiretlerinin güneyde yer alan çöl aşiretlerine karşı set görevi gördüğü ve bu aşiretlerin Anadolu içlerine nüfuz etmelerine engel olduğu görülmektedir. Bu durum Milli Aşiret gruplarının içerisinde yer aldığı bölgelerin geçirgenliğini azaltarak çöl aşiretlerine karşı sınır kavramını keskinleştirdiği görülmektedir. Bu duruma bağlı olarak günümüz Türkiye'sinin güney sınırlarının şekillenmesinde etkisi olduğu düşünülebilir. Bölgenin jeopolitik dinamikleri açısından değerlendirildiğinde Milli Aşiretleri konumu itibariyle stratejik bir zeminde yer aldığı görülmektedir. Bölgede geniş bir coğrafya içerisinde yayılım gösteren Milli Aşiretleri bölge tarihi ve bölgenin stratejik konumu göz önüne alındığında incelenmesi gereken önemli aşiret gruplarındandır.

Anahtar Kelimeler: Aşiret, Milli Aşiretler Konfederasyonu, Güneydoğu Anadolu Bölgesi, Mezopotamya, Osmanlı Devleti, Orta Doğu

ABSTRACT

TRIBAL STRUCTURES IN THE MIDDLE EAST GEOPOLITICS (EXAMPLE OF THE CONFEDERATION OF MİLLÎ TRIBES)

The Milli Tribal Confederation, located in the Mesopotamian tribes, is located in the region as an important tribal union. This tribal union was one of the most important tribal unity seen efficiency in the Ottoman Empire between 16-20 centuries and the establishment years of the Republic of Turkey. It is seen as a regional actor with increasing or decreasing influence due to the developments in the period. In general terms, It was one of the beneficial tribes in this region, despite the fact that the order in the region was deteriorating and there were plagiarism and looting that took place during periods when management was weak.

During the periods of Sultan Yavuz Selim and Sultan Abdulhamid, the population and influence increased towards the regional dominance for the Milli Tribes. It is stated that the Milli Tribes, which are the result of periodic events, were subjected to interventions by the Central Government. As a result of these interventions, the Milli Tribes seem to have entered the process of disintegration. In addition, The Confederacy has lost its influence the result of the conflicts between Mardin's ruling families and Diyarbakir's leaders and Milli Tribes.

It is seen that the Milli Tribes are distributed in the region between the Arabian deserts in the south and the Southeast Anatolian lands. It is seen that the Milli Tribes served as a set against the desert tribes in the south and prevented these tribes from penetrating into Anatolia. This shows that the regions in which Milli tribal communities are located, the border concept against the desert tribes is sharpened by reducing the permeability of the regions. Depending on this situation today's Turkey is considered to have an effect in shaping their southern border. When considered in terms of the geopolitical dynamics of the region, it appears that the Milli Tribes took place on a strategic ground in terms of location and influence. The National Tribes, spreading in a wide geographical region, were the important tribal groups that had to be examined when considering the regional history and strategic location of the region

Key Words: Tribe, Milli Tribal Confederation, Mesopotamia, Ottoman Empire, The Southeastern Anatolia Region, Middle East

ÖN SÖZ

Orta doğu sahip olduğu jeopolitik ve jeostratejik yapısı itibariyle büyük bir öneme sahiptir. Mezopotamya özeline baktığımızda bu yapı daha açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Aşiret yapıları Orta doğu genelinde olduğu gibi Mezopotamya özelinde de büyük bir gerçeklik olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tarihte yaşamış olan Milli Aşiret topluluklarının günümüz Türkiye'si yoğunlukta olmak üzere Suriye İran ve Irak bölgelerinde yerleşim gösterdikleri görülmektedir. Bu yerleşimlerin tamamını ya da çoğunluğunu içerisine alan bölgeler olarak Mezopotamya, Yakın Doğu, Cezire, Verimli Hilal ve Ön Asya gibi birçok tanımlama mevcuttur. Milli Aşiretlerinin geçmişinde ki yerleşimleri gözönünde bulundurulduğunda Mezopotamya Bölgesi bu yerleşimlerin tamamını kapsadığı görülmektedir. Ayrıca antik bir tarihe dayanması ve Sümerler, Asurlar, Medler, Hurriler, Mittaniler ve Urartular gibi zengin konfederatif toplulukları barındırmış olmasından dolayı Mezopotamya tabirini kullanmanın daha uygun olacağı kanaatindeyim.

Orta doğu toplumsal yapısının temel yapı taşı olan aşiret toplulukları avcılık-toplayıcılık tarihi kadar eski bir geçmişe sahiptir. Zaman zaman konfederatif bir birliktelik içerisine giren aşiretler bölge içerisinde bir denge unsuru olarak işlev görmektedir. Bu denge unsuru aşiretlerin oluşturmuş olduğu güç ve hâkimiyet alanları ile doğru orantılı olarak ortaya çıkmaktaydı. Bölgede değişen dengelere bağlı olarak aşiretlerin konfederatif bir çatı altında toplanıp büyümeleri ya da konfederasyondan kopmalar ile konfederasyonun küçülüp dağılması bölgenin dinamik gerçekliğini yansıtmaktaydı.

Bölge tarihinde önemli aşiret grupları arasında yer alan Milli Aşiretlerinin oluşturdukları konfederatif birliktelik sayesinde bölgede stratejik roller oynadıkları bilinmektedir. Bölgenin toplumsal yapısının ve bölgedeki aşiret yapılarının daha iyi anlaşılması açısından değerlendirildiğinde tezimizin konusunu oluşturan Milli Aşiretleri önemli veriler barındırmaktadır. Ayrıca Milli Aşiretleri ile ilgili kaynaklara bakıldığında bu konfederasyonun bir bütün olarak yeterince incelenmemiş olması da bu konuyu önemli hale getirmektedir.

Milli Aşiretleri Mezopotamya'nın kuzey bölgelerinde yerleşik birçok aşiretin birleşimiyle meydana gelen bir aşiretler topluluğudur. 16. yy'ın başlarında Osmanlı Devleti döneminde kayıt altına alınmaya başlanan Milli Aşiretleri 20. yy'ın ortalarına kadar varlığını

sürdürdüğü bilinmektedir. Milli Aşiretleri, Cumhuriyetin ilanı ile birlikte zaman içerisinde ailevi zümreler formunda dağınık bir oluşum haline gelmiştir. Milli Aşiretleri Konfederasyonu ve bu konfederasyon içerisinde yer almış aşiret gruplarından bahsettiğimiz tezimiz üç bölümden oluşmaktadır.

Tezimizin birinci bölümünde aşiret yapıları ve tanımları ile birlikte Milli Aşiretlerinin yer aldığı bölgeleri de içerisine alan Mezopotamya'nın bölgesel tanımına ve önemine değinilmektedir. Bölgenin konfederasyonlar yönünden geçmişi ile aşiret türleri ve yapıları hakkında örnekler verilmektedir. Ayrıca Osmanlı idaresi altında yer alan bölgede uygulanan yönetim şekillerine ve vergilendirme türlerine değinilmektedir.

İkinci bölümde Milli Aşiretlerinin aşiret içi yaşamları hakkında genel bilgiler verilmektedir. Milli Aşiretlerinin yazılı kaynaklarda rastlanan ilk dönemlerine değinilmektedir. Milli Aşiretleri Konfederasyonu'nun Osmanlı dönemi içerisinde yer aldığı gelişmeleri ele alınmaktadır. Yine bu dönemde gelişen Celali ayaklanmaları içerisinde yer alan Milli Aşiretleri görülmektedir. Ayrıca 18. yy. itibari ile Osmanlı sınırları içerisinde çekilen Milli'lerin bölgedeki etkinlik alanının değişimleri görülmektedir.

Tezimizin son bölümünde ise 19. ve 20. yy. dönemleri ele alınmaktadır. Milli Aşiretleri ve özellikle aşiret liderliği için kırılma noktalarını oluşturan Abdülhamid dönemi ve İttihat Terakki dönemi ile ilgili bilgiler verilmektedir. Yine bu dönemde gelişen eşraf-aşiret çatışmaları ve bu durumun akabinde gelişen Telgrafhane olayları aktarılmaktadır. Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyet'in ilanı ile devam eden süreçte yaşanan olaylar hakkında bilgiler verilip son olarak Milli Aşiretleri'nin ayaklanmasına kadar süregiden gelişmelerden bahsedilmektedir.

Yine bu bölümde Asli Milli Aşiretleri olarak belirtilen yedi ana aşiretin ve tabii aşiretlerin bölgesel dağılımları haritalar üzerinde görülmektedir. Milli Aşiretleri'nin nüfuz alanları ve büyüklüğünün görülebildiği bu harita ve tablolarda Milliler'in bölgenin şekillenmesindeki rollerinin görülebilmesi amaçlanmıştır.

Milliler hakkında yazılmış kaynakların yetersizliği ilk etapta göze çarpmaktadır. Milli Aşiretleri ile ilgili yazılmış birçok kaynağın ele alınış yönünden belirli dönemleri göz önünde bulundurduğu ve Milli Aşiretleri'nin yalnızca bir bölümünü konu edindiği görülmektedir. İbrahim Bozkurt'un "Aşiretler Tarihi" ve "Şanlıurfa Aşiretleri" ile Eyüp Kıran'ın "Kürt Milan Aşiret Konfederasyonu" isimli eserlerinde tarihsel veriler hakkında bilgiler verilmişse de tevatür kısımlarının ağırlık bastığı yönlerde yer yer ön plana

çıkılmaktadır. Ayrıca Milli Aşiret Konfederasyonu üyelerinin Viranşehir kolu olarak bilinen bölümüne ağırlık verildiği de görülmektedir. Bununla birlikte Milliler hakkında yazılmış tez ve makalelerin azlığı da yazım aşamasında karşılaşılan zorluklardan birisidir.

Milli Aşiretleri hakkında yazılmış olan birkaç makale ve kaynaktaki ise arşivlerin dili ağırlıklı olarak yer almaktadır ve yine aynı şekilde aşiret grubunun yalnızca bir bölümünü ele alan kaynaklar olarak görünmektedir.

Öncelikle sabrından ve desteğinden dolayı Eşim'e, Tez konusunun belirlenmesi, verilerin toplanması gibi ilk süreçlerde verdiği desteklerden dolayı Dr. Öğr. Üyesi Osman Murat DENİZ Hocam'a Tezin hazırlanmasının her aşamasında bilgilerini ve desteğini esirgemeyen Dr. Öğr. Üyesi Salem KHALAF Hocam'a ve Danışman Hocam Prof. Dr. Muhammet ERAT Hocam'a katıllarından dolayı şükranlarımı sunarım.

Mustafa GÜLER

Çanakkale-2019

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
ABSTRACT.....	ii
ÖN SÖZ.....	iii
KISALTMALAR	viii
TABLolar.....	ix
ŞEKİLLER.....	x
HARİTALAR.....	xi
FOTOĞRAFLAR.....	xii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM AŞİRETLERİN GENEL YAPISI

1.1	Aşiret Tanımları.....	6
1.2	Antik Mezopotamya'nın Sınırları	10
1.3	Bölgenin Konfederatif Tarihi	12
1.4	Bölgenin Önemi.....	17
1.5	Aşiretlerin Konfederatif Yapı İçerisinde Birleşmesi	18
1.6	Aşiretlerde Hiyerarşik Düzen ve Bölgesel Farklılıklar	20
1.7	Osmanlı İmparatorluğunda Aşiret Örgütlenmeleri ve Yönetim Şekilleri	23

İKİNCİ BÖLÜM OSMANLI İMPARATORLUĞUNDA MİLLİ AŞİRETLERİ

2.1	Milli Kelimesinin Etimolojisi	31
2.2	Milli Aşiretlerinde Sosyal Yaşam	32
2.3	Yazılı Kaynaklarda İlk Dönem Milli Aşiretleri	36
2.3.1	Asli Milli Aşiretleri	39
2.3.2	Tabii Aşiretler (Milli'lere bağlı Aşiretler).....	39
2.4	Osmanlı Dönemi Milli Aşiretler	41
2.5	Milli Aşiretleri Yerleşim Alanları ve Dağılımları	43
2.6	Mardin Milli Aşiretleri (Milli-i Kebir).....	54
2.7	Milli Aşiretlerinde Celali Etkisi.....	57

2.8	Milli Aşiretlerinin İran Sınırlarından Vazgeçişleri	62
2.9	Viranşehir Milli Aşiretleri.....	64
2.10	Milli Aşiretlerinin Diğer Aşiretlerle Münasebeti	74

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

19. YY. SONLARINDAN 20. YY. BAŞLARINA KADAR MİLLÎ AŞİRETLERİ

3.1	Hamidiye Alayları'nın Kuruluşu ve Amaçları.....	78
3.2	Milli Aşiretlerinin Hamidiye Alaylarındaki Rolü	81
3.3	Milli Aşiretleri ve Diyarbakır Telgrafhanesi Olayı	96
3.4	II. Meşrutiyet Sonrası Hamidiye Alaylarında Milli Aşiretleri	102
3.5	Yabancı Güçlerin Bölgedeki Varlığı	109
3.6	Kurtuluş Savaşı ve Milli Aşiretleri.....	116
3.7	Milli Aşiretleri Ayaklanması.....	120
3.8	Milli Aşiretleri Dağılım Bölgeleri	123
3.8.1	Hıdrekan (Hıcirekan, Hızırgan).....	123
3.8.2	Kumnakşan (Kümrakşan, Kumaksan, Komareş)	124
3.8.3	Kuran (Guran, Kıran).....	125
3.8.4	Dodukan (Dodıkan, Dodikanî, Dudikanlı)	127
3.8.5	Sinkan (Sinekan, Sinikan).....	128
3.8.6	Cemikan (Cebikan, Cemikâri)	130
3.8.7	Hacikan (Hacihan, Hacıyan)	132
	SONUÇ	141
	KAYNAKÇA	143
	EKLER.....	156

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
a.g.t.	: Adı geçen tez
Bkz.	: Bakınız
BOA.	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
C. DH.	: Cevdet Dâhiliye
C. ZB.	: Cevdet Zaptiye
Çev.	: Çeviren
Der.	: Derleyen
Ed.	: Editör
Hat.	: Hatt-ı Hümayun
Haz.	: Hazırlayan
MD.	: Mühimme Defteri
M. Ö.	: Milattan önce
M. S.	: Milattan sonra
No.	: Numara
P.	: Page
s.	: Sayfa
S	: Sayı
ss.	: Sayfa sayısı
TD.	: Tahrir Defterleri
vd.	: Ve devamı
yy.	: Yüzyıl

TABLÖLAR

Tablo 1: Cemâ't-i Millili Büzürg (Büyük Millili Cemaati)	37
Tablo 2: Cemâ't-i Millili Küçük (Küçük Millili Cemaati)	38
Tablo 3: Küçüklü Cemaati	38
Tablo 4: Çemişgezek Sancağında Büyük Milli ve Küçük Milli Aşiretlerinin Hane ve Mücerred sayılarının yıllara göre değişimi (1518-1566).	44
Tablo 5: Mardin Kazasında Aşiretler ve Vergi Oranları (1564).....	56
Tablo 6: Diyarbakır eyaleti Tımar ödeme durumu	58
Tablo 7: Mardin hâkim, voyvoda ve mütesellimleri.....	63
Tablo 8: Milli Aşiretleri Yerleşim Yerleri Ve Bağlı Oldukları Grup Ve Boylar ..	156

ŞEKİLLER

Şekil 1: Viranşehir Milli Aşiretleri Liderliği Hiyerarşik Sıralaması	65
--	----

HARİTALAR

Harita 1: M.Ö. 2000’li yıllar (Mezopotamya ve Bereketli Hilal).....	10
Harita 2: Milli Aşiretlerinin yerleşim alanları(1518-1588)	45
Harita 3: 1518-1588 yılları arası Milli Aşiretleri içerisinde gösterilen toplulukların yerleşimleri	53
Harita 4: 19.yy Milli Aşiretleri Konfederasyonu Yayılımı	71
Harita 5: 20. yy. Hıdrekan Aşireti yerleşim bölgeleri (Açık renkte görülen bölgeler yoğunluk olarak daha az görüldüğü bölgelerdir).....	124
Harita 6: 20.yy Kumnakşan Aşireti yerleşim bölgeleri	125
Harita 7: 20.yy Kuran Aşireti Yerleşim bölgeleri	127
Harita 8: 20.yy Dodukan Aşireti Yerleşim bölgeleri.....	128
Harita 9: 20 yy Sinkan Aşireti yerleşim bölgeleri	130
Harita 10: 20.yy Cemikan Aşireti yerleşim bölgeleri.....	131
Harita 11: 20.yy Hacikan Aşireti yerleşim bölgeleri.....	133

FOTOĞRAFLAR

Fotoğraf 1: Viranşehir Bölgesinde Yer Alan Milli Aşireti Reisi İbrahim Paşa ve Maiyeti 1310/1894	82
Fotoğraf 2: İbrahim Paşa ve Süvarileri.....	85
Fotoğraf 3: Diyarbakır Vilayet erkânı ve memurları huzurunda Hamidiye Süvari alaylarından Milli aşiret reisinin teşkil ettiği alaya dua ile sancak verilirken.	86
Fotoğraf 4: Viranşehir’de yer alan İbrahim Paşa Konağı.....	88
Fotoğraf 5: İbrahim Paşa ve Piyadeleri	92
Fotoğraf 6: Kasr-ı Kanco.....	105
Fotoğraf 7: İbrahim Paşa ve Mark Sykes, 1905	109
Fotoğraf 8: Milli Aşireti Reisi İbrahim Paşa’nın oğlu Mahmut Bey (sağda).....	116
Fotoğraf 9: İbrahim Paşa’nın eşi Hansa Hanım ve oğlu Milli Aşireti Reisi Mahmut Bey	122

GİRİŞ

İnsanın sosyal bir varlık olması ve güvenlik, barınma ve beslenme gibi temel ihtiyaçlarının bulunması toplumsal yaşama adaptasyonunu hızlandırmıştır. Örgütlülük yapısının ilk aşaması niteliğinde olan toplumsal yaşam, zaman içerisinde farklı şekillerde karşımıza çıkmaktadır. Toplumsal yaşam, biçim yönünden ortak din, dil birliği, köken, kavim ve soy birliği (ırk) gibi birçok forma evrilmiştir.

Oba, cemaat, aşiret (kabile, boy), millet, ümmet gibi birliktelik ifade eden tabirler insanların ortak amaçlar gözeterek organize bir yapı halinde bütünleşmesini sağlayan, doğal yaşam koşullarına uyumu kolaylaştıran, sosyal, ekonomik, kültürel ve politik yapılardır.

Orta doğu¹, insanlığın toplumsal yaşama adım attığı bir coğrafya olması ve semavi dinler başta olmak üzere inanç sistemlerinin birçoğunun çıkış noktası olması sebebiyle dünyamızın cazibe merkezi niteliğinde bir konuma sahiptir. Birçok uygarlığa yaşam alanı (habitat) sağlamış olan Orta doğu, tarihsel ve kültürel anlamda eşsiz bir birikime sahiptir.

Orta doğu deyince savaş, kargaşa, aşiret (ya da kabile), petrol, din, mezhep, tarih, çöl, cihat, geri kalmışlık vb. kavramlar aklımıza gelmektedir. Çoğunluğu olumsuz olan veya olumsuza yorulan bu tabirler bölgenin sosyo-kültürel zenginliğini görmemizi engelleyen şarkiyatçı bir bakış açısı içermektedir. Orta doğu'yu analiz edebilmek, anlayabilmek ve klasik şarkiyatçı² bakış açısı dışında değerlendirme yapabilmek için öncelikle bu topraklardaki insan faktörünü, aile yapısını, kültürel ve toplumsal değerlerini yeterince çözümlemek gerekmektedir.

Çağımız toplumlarında aynı şekilde Aşiret kavramı da geri kalmışlık veya ilkelik olarak algılandığı görülmektedir. Bu düşüncelerin altında yatan en önemli sebep ise Fransız devrimi ve ardından gelişen Sanayileşme devrimlerinin aştığı olumsuz yargılardır. İnsani

¹ Orta doğu tabiri 1900'ler de tanımlanmış olan, kesin ve belirgin bir sınırı bulunmayan, Fransa, İngiltere, Amerika gibi küresel aktörlerin kendi çıkarları doğrultusunda Arap yarımadası, İran, Türkiye gibi bir kısım asya topraklarını içine alan ve Hindistan bölgesi sınırlarına kadar değişen bölgeleri tanımlamada kullandıkları bir adlandırmadır. Bu tanımlama içerisinde yer alan topraklar batılı küresel aktörlerin bölge üzerindeki çıkarları doğrultusunda değişkenlikler göstermektedir.

² Şarkiyatçılık: Şark'la –Şark hakkında saptamalar yaparak, ona ilişkin görüşleri meşrulaştırarak, onu betimleyerek, öğretmek, oraya yerleşerek, onu yöneterek – uğraşan ortak kurum olarak, kısacası Şark'a egemen olmakta, Şark'ı yeniden yapılandırmakta, Şark üzerinde yetke kurmakta kullanılan batı biçimi olarak incelenebilir, çözümlenebilir. Edward W. Said, *Şarkiyatçılık: Batı'nın Şark anlayışları*, Metiş Yayınları, İstanbul 2014, s. 13.

değerlerin önemsizleştirildiği kapitalist sistemin yüceltildiği bu sürecin yansıması olarak sözde ilerici (modernist) düşüncelerin ürünü olarak aşiret türü temel toplulukları ilkel topluluklar olarak nitelendirdiği görülmektedir.

Aşiret türü topluluk yapısı neredeyse insanlık tarihi kadar eski ve köklü olan bir yapı olmakla beraber bu yapının toplumsal ve kültürel yaşamda büyük bir yerinin bulunduğu görülmektedir. Günümüzde dahi varlığını sürdüren bu yapının incelenmesi bölge toplumunun yaşantısına ışık tutması bakımından büyük bir önem arz etmektedir. Toplumların birlikteliklerini sembolize eden kavramlardan aşiret kavramı üzerine değindiğimiz bu çalışmamızda Mezopotamya’ daki aşiret yapıları ve bu yapıların bölge üzerindeki etkileri incelenmektedir.

Milli Aşiretleri Konfederasyonu’nu dönemler halinde incelediğimiz bu çalışmada Osmanlı hâkimiyeti altında bulunan Konfederasyonun Osmanlı Devleti’nin çöküş sürecinde bölge içerisindeki durumları gözlemlenmektedir. Ayrıca İttihat Terakki yönetiminin başa geçmesi ve cumhuriyetin kuruluşu ile çöküş sürecine giren Milli Aşiretleri Konfederasyonu içerisindeki aşiretlerin bölgedeki dağılım grafiğine değinilmektedir.

Çalışmanın Amacı

Mezopotamya bölgesi aşiret yapılarını incelediğimiz bu çalışma da bölge aşiretlerinin geçmişi ve bu aşiret yapılarının stratejik önemleri gözönüne alınmaktadır. Bunun yanında günümüz bölge topluluklarının temelini oluşturan aşiret yaşantısı hakkında objektif bir bakış açısı oluşturma yanında bu toplulukları daha iyi analiz edebilmemiz amaçlanmaktadır. Bu çalışmamızda Mezopotamya bölgesi aşiret yapılarını Milli Aşiretleri örneğiyle incelemekteyiz.

Çalışmanın Önemi

Mezopotamya bölgesi aşiret topluluklarının yerleşim şekilleri, hareket biçimleri, üretim faaliyetleri, yaşayış tarzları ve bölgelerindeki iktidar çatışmalarındaki rolleri bu çalışma da bahsedilmektedir. Milli Aşiretleri gibi geniş bir tabana yayılmış ve unutulmaya yüz tutmuş bir aşiretler topluluğunu ele almakta ki gayemiz bu aşiretler topluluğunun yer aldığı bölgenin şekillenmesindeki rollerini daha iyi görülebilmesidir.

Stratejik açıdan ticaret yolları üzerinde yer alan Milli Aşiretleri bölgenin dinamik yapısını aşiret reisliği ve kendisine bağlı aşiret sayıları, hâkimiyet alanları ve bölgedeki aşiret yapıları ile olan ilişkileri yönünden ziyadesiyle yansıtmaktadır. Anadolu topraklarının

güneydoğusunda yer alan bu aşiretler topluluğu Suriye çöl bölgesi ile Anadolu toprakları arasında bir geçiş koridoru oluşturduğu görülmektedir. Bu durum Türkiye'nin Güneydoğu sınırlarının şekillenmesinde katkıları olduğu öngörülebilir.

Kapsam ve Sınırlılıklar

Çalışmamız Milli Aşiretleri Konfederasyonunun yerleşim gösterdiği yukarı Mezopotamya da denilen Viranşehir, Mardin ve Diyarbakır bölgeleri arasında yer alan bölgeleri kapsamaktadır. İlk dönemlerde Osmanlı toprakları ile birlikte İran'ın batısında yer alan Salmas ve Karnıyarık kalelerini kullanan bir kısım Milli Aşiretleri Sınır kavramının getirdiği sorunlar ve İran yönetiminin aşiretlere uyguladığı baskılar neticesinde 18. yy. itibariyle bu bölgelere gitmemeye başlamışlardır. Bu süreç sonrasında Milli Aşiretlerinin yerleşim alanları içerisinde Anadolu topraklarının güneydoğusu, Rakka'nında yer aldığı Suriye'nin kuzeyi ile Irak'ın kuzeyi yer almaktaydı. 16. yy.daki Osmanlı yazılı kaynaklarında yer edinmeye başlayan ve 20. yy. başlarına kadar varlığını sürdüren Milli Aşiretleri Konfederasyonu'nun hâkimiyet alanı yönünden mücadeleleri görülmektedir. Bu çalışma da Milli Aşiretlerinin Osmanlı hâkimiyetindeki bölgede süreç içerisinde meydana gelen olaylara bağlı olarak gelişen faaliyetleri anlatılmaktadır. Ayrıca Milli Aşiretleri'nin Osmanlı hâkimiyeti sürecinde bölgedeki yararlılıkları değerlendirilmektedir.

Önceki Çalışmalar

Eyüp Kıran (2003): “Kürt Mılan Aşiret Konfederasyonu” adlı eserinde Milli Aşiretleri Konfederasyonu hakkında bilgiler vermektedir. Konfederasyonun kökenleri, yaşam tarzları, konak yerleri, maddi ve manevi kültürleri hakkında bilgiler içermektedir. Viranşehir Milli Aşiretlerinin anlatıldığı eserde Milli Aşiretleri Konfederasyonu Reisleri ve gelişen olaylar dönemsel olarak aktarılmaktadır. Kitap Mardin Milli (Büyük Milli) Aşiretleri'nden ziyade Viranşehir Milli (Küçük Milli) Aşiretleri üzerine değinmekte olan bir çalışmadır.

İbrahim Bozkurt (2003): Tarih Boyunca Aşiretçilik ve Şanlıurfa Aşiretleri isimli eserinde Şanlıurfa yöresinde bulunan aşiret topluluklarını incelemektedir. Bu aşiretleri maddi ve manevi kültürleri, yaşam tarzları ve yerleşik bulundukları bölgeler üzerinden değerlendirmeler yapmaktadır. Ayrıca Milli Aşiretleri hakkında tarihsel hikâye ve olaylara değinilmektedir. Özellikle Viranşehir Milli Aşiretleri ve İbrahim Paşa dönemleri ayrıntılı olarak ele alınmaktadır. Yazarın diğer kitabı olan Aşiretler Tarihi isimli eserde ise Mezopotamya Bölgesi aşiret toplulukları tarihine değinilmektedir. Bölge aşiretlerini ele alan

yazar ilk kitabıyla benzer konulara değinmektedir. Eser ilk kitabın genişletilmiş bir şekli olarak tanımlanabilir.

Suavi Aydın vd. (2001): “Mardin: Aşiret-Cemaat-Devlet” isimli eserde Mardin Tarihi hakkında ilkçağlardan günümüze kadar olan süreç anlatılmaktadır. Mardin’i idari sistemler, değişen toplum nüfusu, kentsel yapı gibi birçok yönden ele almaktadır. Kitapta Mardin Milli Aşiretlerinin de yer aldığı 16. yy.- 20. yy. arası döneme de değinilmektedir. Dönem dönem Mardin yönetici aileleri arasında yer alan Milli Aşiretleri reislerine ve kendi dönemlerinde yaşanan olaylara yönelik bilgiler verilmektedir.

Yusuf Halaçoğlu (2009): Yusuf Halaçoğlu Anadolu’da Aşiretler, Cemaatler, Oymaklar(1453-1650) adlı eserinde Anadolu da yer alan nüfus topluluklarını sınıflandırmaktadır. Osmanlı tahrir belgelerine göre sınıflandırmış olduğu toplulukları Cemaat, taife, grup, boy ve yerleşim yönünden ele almaktadır. Ayrıca Türk boy ve oymakların kökenleri ve yerleşimleri hakkında bilgiler vermektedir. Altı ciltlik eserinde Milli Aşiret gruplarının da yer aldığı dağılımı tablolar halinde açıklamaktadır.

Ziya Gökalp: “Şakî İbrahim destanı ve bir kitapta toplanmamış şiirler”(1976) isimli eserinde Milli Aşiretleri Reisi İbrahim Paşa üzerine yazmış olduğu şiirler yer almaktadır. Milli Aşiretleri Reislerinden İbrahim Paşa’nın Diyarbakır eşrafiyla olan çatışmalarını iğneleyici bir dille anlatmaktadır. Diyarbakır eşraflarından Pirinççizade Arif Efendi’nin yeğeni olan Ziya Gökalp ayrıca kendi döneminde İbrahim Paşa’nın ölümü (ya da öldürülmesi) olayına kadar yaşanan olaylara şiirlerinde yer vermektedir. Kürt aşiretleri hakkında sosyolojik tetkikler (1992) isimli eserinde ise Bölge aşiretleri hakkında sınıflandırmalar yapmaktadır. Aşiretlerin kökenlerine değinmiş olduğu eserinde aşiret topluluklarının yaşam tarzları, yerleşim yerleri, maddi ve manevi kültürleri gibi geniş bir inceleme yapmaktadır. Eserinde Milli Aşiretleri ve kökenleri hakkında bilgiler vermektedir.

Cevdet Türkay (1976): “Başbakanlık arşivi belgelerine göre Osmanlı İmparatorluğu’nda ‘Oymak, Aşiret ve Cemaatler’” adlı eserinde Anadolu topraklarında yerleşik, yarı göçer ve göçer toplulukları arşiv kayıtlarına göre ele almaktadır. Bu toplulukları yerleşim yeri ve bağlı olduğu topluluklar yönünden sınıflandırmaktadır. Osmanlı arşiv belgelerine göre yapılan sınıflandırmalarda Milli Aşiret gruplarının da yer aldığı bilgi ve belgeler mevcuttur.

Cevdet Paşa(1973): Osmanlı devlet adamı Ahmet Cevdet Paşa (1774-1825) “Tarihi Cevdet” adlı eserinde kendi döneminde Osmanlı İmparatorluğu içerisinde gelişen olayları

ve tarihsel verileri aktarmaktadır. 12 ciltlik kitap serisi Osmanlı Tarihi içerisinde önemli bir kaynak eser olarak görülmektedir. Eserlerinde o dönemde gelişen olaylara bağlı olarak Milli Aşiretleri ile alakalı bilgilere rastlanmaktadır. Cevdet Paşa eserinde Milli Aşiret gruplarının taşkınlık olaylarına ve bir takım yararlılıklarına değinmektedir.

Mark Sykes: Osmanlı İmparatorluğunda Kürt Aşiretleri (1908) isimli eserde Osmanlı Devleti'nin doğu bölgelerini gezen Mark Sykes'in bölge aşiretleri hakkında topladığı yerleşim yerleri, aşiret yapıları ve rakamsal verileri yönünden değerlendirmeleri mevcuttur. O dönem Milli Aşiretleri Reisi olan İbrahim Paşa ve oğulları ile birkaç kez görüşen Mark Sykes Milli Aşiretleri ile ilgili edindiği izlenimleri aktarmaktadır. The Caliphs' Last Heritage adlı eserinde ise Asya toplumlarını tarihsel verileri ile birlikte anlatan Mark Sykes Osmanlı İmparatorluğu içerisinde yer alan topluluklara da değinmektedir. Osmanlı aşiret toplulukları ile ilgili büyüklük, yerleşim yerleri, kökenleri ve bu aşiret yapıları hakkında edindiği izlenimleri aktarmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

AŞİRETLERİN GENEL YAPISI

Orta doğu toprakları içerisinde yer alan aşiretler bölgesel, kültürel, ekonomik vb. faktörlere bağlı olarak farklılıklar barındırmaktaydı. Bu farklılıkların bölgede yaşayan aşiret toplulukları için tanımlayıcı ve belirleyici özellikler haline dönüştüğü görülmektedir. Aşiret topluluklarında göçer, yarı göçer ve yerleşik yaşam biçimlerinin yanı sıra Hayvancılık ve Tarım gibi üretim faaliyetleri bulunmaktaydı. Ayrıca yetiştirilen hayvan türlerine göre statü farklılıkları ve yerleşim şekli yönünden farklılıklara da rastlanmaktaydı.

1.1 Aşiret Tanımları

Aşiret toplulukları aynı atadan gelen, çekirdek ailenin büyüyüp genişlemesi sonucu oluşan topluluklar olarak bilinirler.

Daha geniş anlamda değerlendirildiğinde;

Aşiret: Sosyopolitik, idari ve ekonomik yapıyı düzenleyen, ortak örf ve adetler çerçevesinde toplanan, insan birliği, topluluk, kabile gibi tanımlamalarla ifade edilir³.

Aşiret: (Arapça: “عشيرة” El-Aşira) Arapça da kullanılan tanımı ile kabile teşkilat sınıflandırmasında en küçük birim olarak görülmektedir. Baba, oğul ve torunların birarada yer aldığı geniş bir aile topluluğu olarak tanımlanmaktadır. Kelimenin Türkçe kullanılışında ise aile tabirinden ziyade oymak gibi daha geniş bir anlam içerdiği görülmektedir. Aynı şekilde Arapça da büyük bir topluluğu tanımlayan kabile kelimesi de Türkçe de aşiret ile eşdeğer bir büyüklük ifade etmektedir⁴.

Rudi Paul Lindner aşiret realitesinin ihtiyaçtan doğduğunu ve ortak çıkarlar doğrultusunda hareket ettiğini, bu nedenle geçici ve yardımlaşmayı esas alan siyasi topluluklar olduğunu belirtmektedir⁵.

³ İsmail Beşikçi, *Doğu Anadolu'da göçebe Kürt aşiretleri*, Yurt Yayınları, Ankara 1992, s. 25.

⁴ *İslam Ansiklopedisi*, (Cilt 1). Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1993, ss. 709-710.

⁵ Rudi Paul Linder, *Ortaçağ Anadolu'sunda göçebeler ve Osmanlılar*, (Çev. Müfit Günay), İmge Kitabevi, Kızılay-Ankara 2000, ss. 19,31.

Bruinessen'in belirttiği kadarı ile aşiret kavramının farklı bir boyutunu da Rudolph'un "Ma'asha'er" (biz aşiret halkı) kullanımında görülmektedir. Sosyal bir katmanı vurgulayan bu tabirde köylülük gibi kendilerinden düşük katmanların olduğunu hissettirmektedir. Ayrıca Hay'ın "Ben aşiretliyim" tabirinin "civis Romanus" umla (Roma yurttaşıyım) benzer anlamda kullanıldığını ve eş değer bir düşünce ifade ettiğini belirtmektedir⁶.

Aşiret kavramını tam olarak tanımlayabilmek için kan bağıının yanında çevreyle ilgili öğeleri de bulundurmamız gerekmektedir. Aynı bölge içerisinde yaşayan veya aynı göç yolları üzerinde bulunan, yönetim şekilleri, inanç sistemleri ve dinsel öğeleri, dilleri (veya şiveleri) ortak olan, dışarıdan gelen tehlikelere, doğal afetlere karşı ortak bir duruş sergileyen ve dayanışmanın hüküm sürdüğü aileler topluluğu olarak tanımlanmaktadır⁷.

Bruinessen'in eserinde yer verdiği Edmund R. Leach'ın Irak bölgesinde yaptığı sosyolojik tetkiklerinde aşireti, tayfa ve tire gibi akraba topluluğu olmaktan öte politik bir topluluk olarak ifade etmektedir⁸. Bu düşünceye göre de aşiret kavramını kan bağıyla sınırlandırmak yetersiz bir tanımlamaya yol açar. Topluluğun büyüklüğü arttıkça kan bağı zayıflar ve birliktelik esasları akrabalıktan ziyade ortak çıkarlar doğrultusunda ilerler. Bu nedenledir ki çatışma dönemlerinde sıkı bir dayanışma görüntüsü içerisine giren aşiret toplulukları barış dönemlerinde zayıf bir birliktelik görünümüne bürünürler. Aşiret bağları zayıflar ve aşiret altı birliktelikler kendi iç işleriyle meşgul olurlar⁹.

Aşiret yapılanmaları merkezi yönetimlerin bakış açısıyla düzenden yoksun, disiplinsiz gruplar olarak görülse de kendi içerisinde sistemli ve hiyerarşik bir düzen barındırır.

- Öncelikle aşiret denetiminde yer alan bir toprak parçası (arazi) bulunur.
- Bir yönetici (reis, ağa) ve bu yönetimin idare merkezi (Köy odası, Misafir odası gibi)
- Suç işleyen kişilere karşı bir yaptırım ve cezalandırma mekanizması (Aşiret lideri, aşiret büyükleri ve dini temsilci "Aşiret şeyhi"nin yer aldığı yönetim merkezinde "Aşiret misafir odası" verilen kararların uygulamaya sokulmasıdır.) Bu kararlarda

⁶ Martin van Bruinessen, *Aga, Seyh, Devlet*. İletişim Yayınları, İstanbul 2013, s.102.

⁷ Eyüp Kıran, *Kürt Milan Aşiret Konfederasyonu*, Elma Yayınları, İstanbul 2003, s. 43.

⁸ Martin Van Bruinessen 2013, a.g.e., s. 104.

⁹ A.g.e., s. 128.

hüküm olarak odaya kapatma, falaka, mal varlığına el koyma ve aşiret sınırlarından uzaklaştırma gibi cezalar verilebilmektedir.

- Askeri bir birlik oluşturma ve dış tehditlere karşı silahaltına alınabilecek bireyleri tanzim edebilecek bir sistemi bulunmaktaydı¹⁰.

Aşiret yapılanması sistemli bir yapı olmakla beraber bileşimini oluşturan alt topluluklar için Minorsky' nin şöyle bir sınıflandırması bulunmaktadır:

Aşiret Konfederasyonu > Aşiret > Kabile > Tayfe > Oba > Zom > Çadır > Aile¹¹

Arap kabile teşkilatlanmasında;

Kabile > İmare (Amare) > Batn > Fahz > Aşiret şeklinde büyüklük yönünden bir sınıflandırma mevcuttur¹².

İslam Ansiklopedisi'nde ise aşiret kavramı kabileye eş veya kabile altı bir örgütlenme türü olarak belirtilmektedir. Osmanlı kanunname ve belgelerindeki aşiret tanımında ise boydan küçük, cemaatten büyük bir örgütlenme olarak bahsi geçmektedir. Ayrıca “konar-göçer”, “yarı göçer” veya “yörük” olarak tabir edilen aşiretler; boy (kabile, tâife) > aşiret > cemaat > oymak > mahalle > oba (aile) şeklinde yukarıdan aşağıya doğru bir sınıflandırmaya tabi tutulmuştur¹³.

Türk aşiretlerinde de isim farklılığı dışında temelde benzer bir yapılanma görülmektedir.

Yusuf Halaçoğlu¹⁴, Cengiz Orhonlu¹⁵ ve Faruk Sümer¹⁶'in sınıflandırmalarında kısmen farklılıklar olsa da aşağı yukarı benzer bir sınıflandırma içerisine girdikleri görülmektedir.

¹⁰ A. Vahap Uluç, *Kürtler'de Sosyal ve Siyasal Örgütlenme: Aşiret. Mukaddime*, sayı 2, 2010, s. 43.

¹¹ Vladimir Minorsky, vd. 2005. *Kürtler ve Kürdistan*. (Çev. Kamuran Fıratlı), İstanbul: Doz Yayınları. s. 137.

¹² Türkiye Diyanet Vakfı & TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, a.g.e., cilt: 04, s. 9.; *İslam Ansiklopedisi* (Cilt 1), 1993, a.g.e., s. 710.

¹³ Türkiye Diyanet Vakfı & TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, a.g.e., 1988, (Cilt 4), s. 9.

¹⁴ Yusuf Halaçoğlu, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı imparatorluğu'nun iskân siyaseti ve aşiretlerin yerleştirilmesi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi 1991, s. 16.

¹⁵ Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğunda aşiretleri iskân teşebbüsü (1691-1696)*, Edebiyat Fakültesi Basımevi 1963, s. 13.

¹⁶ Faruk Sümer, *Oğuzlar, Türkmenler: tarihleri, boy teşkilâtı, destanları*, Ankara Üniversitesi Basımevi 1967, ss. 201-202.

İl¹⁷ (İmparatorluk-Ulus¹⁸) > Bodun, Boy Birliği (Aşiret) > Boy, Bod (Kabile) > Urug (Aile) Birliği > Oğuş (Aile)¹⁹.

Osmanlı arşiv belgelerinde oymak, aşiret ve cemaat tabirlerinin aynı anlamda kullanıldığı örnekler de yer almaktadır. Örneğin Kızılalili Oymağı, Kızılalili Aşireti ve Kızılalili Cemaati gibi farklı adlandırmalar mevcuttur²⁰.

Ziya Gökalp'ın "Kürt Aşiretleri Hakkında Sosyolojik Tetkikler" adlı eserinde tanımladığı Türk Ailevi zümreler şunlardır:

1. Türk Kavmi: Uruk'lardan oluşmuştur.

2.1. Uruk (Cil): İl'lerden oluşmaktadır.

3.2. İl (Şa'b): Kol'lardan oluşmaktadır.

4.3. Kol (Kabile): Boy'lardan oluşmaktadır.

5.4. Boy (Amare): Bölük'lerden oluşmaktadır.

6.5. Bölük (Batın): Tire'lerden oluşmaktadır.

7.6. Tire (Fahz, Semiye): Yarım Tire'lerden oluşmaktadır.

8.7. Yarım Tire (Fasile): Soy'lardan oluşmaktadır.

9.8. Soy (Asabe): Ocak'lardan oluşmaktadır.

10.9. Ocak (Ehl): Akev'lerden oluşmaktadır.

11.10. Akev (Ayal): Baba, ana ve çocukların birleşiminden oluşmaktadır²¹.

¹⁷ Eski Türk cemaat ve siyasi yapılanmasında en büyük topluluk örgütlenmesi olarak ifade edilen İl, siyasi bakımdan müstakil, muntazam teşkilatlı millet anlamında kullanıldığı gibi, Ülke, Memleket anlamlarında da kullanılmaktaydı. İbrahim Kafesoğlu, *Türk kültürü araştırmaları, İbrahim Kafesoğlu'nun hatırasına armağan*, Ankara Üniversitesi basımevi, Ankara 1985, ss. 205-206.

¹⁸ Büyük oymaklar biraraya gelerek daha geniş sosyal topluluklar oluştururlar. Oymaklardan, eski hareketli çağlarda çeşitli toplulukların (halk yığınlarının) birleşmesiyle İl ve Ulus oluşmuştur. Rásonyi, László, *Tarihte Türklük*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara 1988, s. 56; Yusuf Halaçoğlu 1991, a.g.e., s. 16.

¹⁹ Fazıl Karahan, *Millet Ve Milliyet (Felsefi Bir Çözümleme)*, The Journal of Academic Social Science Studies 6, Issue 5, no. 6, 2013, s. 102.

²⁰ Cevdet Türkay 2001, a.g.e., s. 22.

²¹ Ziya Gökalp, *Kürt aşiretleri hakkında sosyolojik tetkikler*, (Der. Şevket Beysanoğlu), Sosyal Yayınlar 1992, ss. 20-21.

Kürt aşiret yapısı ise kendi içerisinde Aşiret > Kabile, Taife, Tire > Hoz, Malbat, Tire (Sülale) > Mal (Ev) gibi birliktelik ifade eden küçük alt birimlerden oluşmaktadır²². Ayrıca aşiretlerin birleşmesiyle Abr'lar (Beylik, Konfederasyon anlamlarında da kullanılmaktadır). Abr'ların bir araya gelmesiyle "Bend"ler, Bendlerin de bir araya gelmesiyle Kavimler oluşmaktadır. ((Kavim > Bend > Abr (Beylik, Konfederasyon) > Aşiret))²³.

Mezopotamya'daki aşiret tanımlamalarına baktığımızda "aşiret konfederasyonları" çoğunlukla kullanılan bir tanım değildir. Bu tanımlama yerine "aşiret" ya da "aşiretler" gibi tanımlar sıklıkla kullanılmaktadır. Arapça da aşiretlerin çoğulu olarak ifade edilen "Aşair" tanımı yaygın olarak kullanılmaktadır²⁴. Bu nedenle çalışmamızda "Aşiret Konfederasyonu" tabiri ile birlikte bu ifade yerine geçen "Aşiretler topluluğu", "Aşiretler birliği" gibi tanımlamaları da kullanmaktayız.

1.2 Antik Mezopotamya'nın Sınırları

Birçok dilde nehirler (arası) ülkesi olarak bilinen toprakların basit tanımı Fırat ve Dicle nehirleri arasında kalan bölgeler ile bu iki nehrin iki yakasında yer alan topraklar olarak bilinmektedir. Daha geniş tanımıyla Mezopotamya, Doğu Anadolu'da Toros dağlarından başlayarak Fırat ve Dicle nehirleriyle birlikte güneye yönelen, Bağdat yakınlarında daralarak ilerleyen ve "şattülarap" olarak adlandırılan bölgede birleşerek Basra körfezine kadar devam eden verimli arazileri kapsamaktadır²⁵.

Harita 1: M.Ö. 2000'li yıllar (Mezopotamya ve Bereketli Hilal)²⁶

²²A. Vahap Uluç, a.g.m., s. 50.; Vladimir Minorsky vd 2004, a.g.e., ss. 137- 138.

²³ İbrahim Bozkurt, *Aşiretler tarihi*, 1. Kitap Matbaası 2010, s. 39.

²⁴ Martin Van Bruinessen 2013, a.g.e., s. 102.

²⁵ Gabriel-Leroux vd., *Eski Akdeniz Ve Yakın-Doğu Uygarlıkları*. İstanbul: Varlık Yayınları 1966, s. 128.

²⁶ Don Nardo, *Ancient Mesopotamia*, Greenhaven Press 2007, s. 119.

Kaynak: <http://rlprayerbulletin.blogspot.com/2014/06/rlpb-265-upper-mesopotamia-christians.html>
(Erişim Tarihi: 08.10.2018)

Fırat ile Dicle Nehirlerinin, Toros Dağlarının engebeli arazisiyle düzlüklere indiği ve birbirine yaklaştığı bölgeden itibaren başlayan ve Basra Körfezi dolaylarına kadar uzanan Mezopotamya ovaları, kuzeyinde kalan daha yüksek kısımlarına Yukarı Mezopotamya denmektedir. İslam Fetihleri sonrası “El- Cezire” (Arapçada ada anlamında kullanılmaktadır) olarak adlandırılan bölge Emeviler döneminde Ma Beyne’h- Nehreyn (İki nehrin arası = Mezopotamya²⁷) olarak anılmaktaydı. Kuzey Mezopotamya bölgesi Milli Konfederasyonuna bağlı aşiretlerin yerleşim gösterdiği coğrafya olduğu görülmektedir²⁸.

²⁷ Mesopotamia (Mezopotamya) adı eski Helen dilinden gelmektedir. Mesos (Arası, arasında), Potamus (ırmak, akarsu) ve Mesopotamia’daki “ia” eki ise (ülkesi) anlamında kullanılmaktadır. Mesopotamia (Nehirler arası ülkesi denmektedir). Bilge Umar, *Kommagene & Kuzey Mesopotamia*, İnkılap Kitabevi, İstanbul 2008, s. 3.

²⁸ Fahri Bulduk, *El-cezîre'nin Muhtasar Tarihi*. (Der. Mustafa Öztürk), Elazığ: Fırat Üniversitesi Basımevi, 2004, s. XIX.

1.3 Bölgenin Konfederatif Tarihi

İnsanlık tarihi açısından önemli bir geçmişe sahip olan Mezopotamya toplumsal örgütlülük adına da büyük bir önem arz etmektedir. Kadim kültürlerle ve kökenlere ev sahipliği yapmış olan bölgenin, geçmişte yaşamış olduğu belirtilen toplulukları hakkında birçok görüş olmakla birlikte genel olarak bu toplulukların büyük bir bölümü milattan önceki döneme rast gelmektedir. Yapılan çalışmalar neticesinde avcı-toplayıcı örgütlülüğün yaşam kalıntılarının bu bölgede yer aldığı keşfedilmiştir²⁹.

Bölge tarihinde yer aldığı bilinen toplulukların aşiret ve konfederatif yapıların ilk örnekleri olmaları açısından önem arz etmektedirler. Günümüzde olduğu gibi tarihte de aşiret toplulukları şeklinde örgütlendiği bilinen Mezopotamya topluluklarının bazıları şunlardır:

Sümerler: M.Ö. 3500’lü yıllarda Güney Mezopotamya’ya geldikleri bilinen Sümerler bölgede ilk site (şehir) devletlerinin temelini oluşturmuşlardır. Bu site devletler farklı idareciler tarafından yönetilen bölgesel topluluklar olarak bilinmektedirler. Sümer toplulukları Eridu, Kiş, Lagaş, Şuruppak, Umma, Ur, Uruk gibi önemli site bölgeleri oluşturmuşlardır. Dicle ve Fırat kıyılarında birçok şehir kuran Sümer Devletleri kendi içerisinde dönemlere ayrılmaktadır.

El Ubeyd Kültürü dönemi (M.Ö. 3600 – 3200)

Uruk IV Kültürü Dönemi (M.Ö. 3200 – 3000)

Cemdet – Nasr Dönemi (M.Ö. 3000 – 2850)

Er Sülaleler Dönemi (M.Ö. 2850 – 2350)³⁰

Site toplulukları halinde kümelenen ve her topluluğun kendi idari düzenini kurmuş olduğu Sümerler bu yönüyle Aşiret türü yapılarla benzerlikler barındırmaktadır.

Subaru’lar: Bu topluluğa kendi dillerinde “ırmaklar arası” anlamına gelen “Subaru” denmiştir. Dicle ve Fırat arasında yerleşik birçok aşiret topluluğundan oluşan bu kavmin yerleşim gösterdiği bölgeler için “Subartu” adı kullanılmaktaydı. Bu bölge ziraat yönünden

²⁹ M.Ö. 10 000- 9000 yıllarına ait olduğu belirtilen Şanlıurfa’nın Öbeklitepe mevki Erken Neolitik döneme ait bulgularla, https://www.researchgate.net/publication/321834069_Anadolu'da_İlk_Tapınak_Öbeklitepe (Erişim Tarihi: 09.07.2018).

³⁰ Ekrem Memiş, *Eski Çağda Mezopotamya*, Ekin Yayınevi, Bursa 2012, ss. 24-28.

verimli toprakları içeren Habur dolaylarında yer almaktaydı. M.Ö. 3000’li yıllarda bu bölgeleri kullanan Subaru’lar küçük topluluklar halinde birbirlerinden ayrı yönetimlere sahip aşiret toplulukları halinde yerleşim göstermekteydiler³¹.

Hurri’ler ve Mittani’ler: Mezopotamya’nın eski halklarından olan Hurriler M.Ö. 3000’li yıllarda Anadolu topraklarının Güneydoğu bölgelerinden Suriye’nin kuzey bölümlerine kadar gelmişlerdir. M.Ö. 2000’li yıllarda ise Ön Asya’ya kadar yayılmışlardır³².

Kuzey Mezopotamya Subaru’ları ile akrabalığı olduğu belirtilen Hurriler yönetim merkezi olarak Kharri denen bölgeyi kullanmaktaydılar. Kharri bölgesinin günümüz Urfa toprakları olduğu belirtilmektedir. Hurri Konfederasyonu’nun Aşiretler (Oymaklar) halinde bölgede yer aldığı görülmektedir³³.

Akkad belgelerinde adı geçen Hurri’lerin Mardin dolaylarına yayılmış oldukları bilinmektedir. Irak’ın kuzeyinde yer alan Kerkük dolaylarında da Hurri Konfederasyonu ile alakalı önemli yerleşimler mevcuttur³⁴.

M.Ö. 3000’li yılların sonlarında iyice güçlenen Hurri’ler Subaru topluluklarını da kendi egemenliği altına almışlardır. Hurri toplulukları M.Ö. 2000’li yılların ilk yarısında bölünerek Hurri ve Mitanni konfederasyonlarını oluşturmuşlardır³⁵.

Mittani’ler günümüzde Res’ülayn taraflarında kurulduğu tahmin edilen Vaşşukanni (Vaşşuganni) isminde bir merkez oluşturmuşlardı. İlk başlarda zayıf olan Mittani Konfederasyonu zaman içerisinde Hurri bölgelerine doğru genişleyerek büyümüştür. M.Ö. 1500’lere gelindiğinde Hurri bölgelerinin tamamı Mitanni egemenliği altına girmiştir³⁶.

Kuzey Mezopotamya dolaylarında Dicle ve Fırat nehirleri arasında yer alan Mitanni Konfederasyonu M.Ö. 1500’lü yıllara kadar bölgede hüküm sürmüştür. Hitit Kralı

³¹ M. Şemseddin Günlaltay, *Yakın Şark II Anadolu*, TTK Basımevi, Ankara 1987, s. 263.

³² M. Şemseddin Günlaltay, a.g.e., s. 265; Muhammed Emin Zeki, *Kürdistan tarihi*. Sara, Stockholm 1992, a.g.e., s. 28.

³³ Şemsettin Günlaltay, a.g.e., s. 266.

³⁴ Bilge Umar, a.g.e., ss. 4-5.

³⁵ M. Şemsettin Günlaltay, a.g.e., ss. 266-267.

³⁶ M. Şemsettin Günlaltay, a.g.e., s. 268-269.

Suppiluliuma tarafından yıkılan Mitanniler'in bu dönemden sonra Hitit egemenliği altında kaldığı belirtilmektedir³⁷.

Asurlular: M.Ö. 28. yy. ile 6. yy.ları arası bir dönemde yer edinmiş bir topluluk olarak anılmaktadırlar. M.Ö. 28. yy. ile 24. yy.ları arasında ilk dönem şehir devletleri halinde bulunan Asurlular M.Ö. 23. yy. ile 22. yy.ları arasında ise Akkat hükümdarlığının bir parçası olarak görülmektedir. Eski Asur çağı olarak bilinen dönemin M.Ö. 14. yy.a kadar sürdüğü belirtilmektedir³⁸. Asur Devleti'nin bilinen ilk politik merkezi olarak günümüz Musul kentinin 100 km kadar güneyinde, Dicle Nehri'nin batı kıyısında yer alan Asur şehriydi³⁹. M.Ö. 16. yy. ile 12.yy.ları arasında Güney Mezopotamya'nın Kassit hanedanlığı egemenliğinde bulunduğu görülmektedir. M.Ö. 16. yy. ve 15. yy.da Mittani Konfederasyonu'nun Yukarı Mezopotamya'nın büyük bir bölümüne sahip olduğu ve Asur ülkesinin belirsiz bir konumda olduğu belirtilmektedir⁴⁰.

Eski Asur çağı olarak verilen bu ilk dönemin ardından geçilen Orta Asur dönemi ise M.Ö. 14. yy. ile 10. yy.ları arası olarak verilmektedir. Bu dönemde göçebe hayatı yaşayan aşiret gruplarının yer aldığı görülmektedir. Cezire bozkırlarında ve Dicle'nin doğu bölgelerinde yaşayan bu göçebe toplulukların Fırat Nehri'ni aşarak Suriye çöllerine gidip gelmekte olduklarından bahsedilmektedir. Asurluların bu coğrafya üzerinde mobilize durumda olan göçebe aşiretlerden faydalanma yoluna gittikleri görülmektedir. Otlak anlaşmalarıyla Asur yönetim sistemine alınan bu aşiretler hayvan sürülerinin yetiştirilmesi, bakımı, gözetilmesi ve habercilik görevlerinin yanında ücretli askeri birlikler oluşturulması gibi katkılar sağlamaktaydılar⁴¹.

Yeni Asur dönemi olarak belirtilen üçüncü dönem ise M.Ö. 10. yy. ile M.Ö. 7. yy.ları arasını kapsamaktaydı. Asur ülkesi M.Ö. 12. yy. ortalarından M.Ö. 11. yy. ortalarına kadar Arami kavimlerin akınlarına maruz kaldığı görülmektedir. M.Ö. 10. yy.da genişleyen Asur ülkesi M.Ö. 8. yy.ın ortalarından itibaren "Babilonya"nın büyük bölümünü fethederek imparatorluk haline gelmiştir. M.Ö. 7. yy.ın sonlarında Asur egemenliğinden kurtulan

³⁷ Bilge Umar, a.g.e., s. 5.

³⁸ Ali Narçın, *A'dan Z'ye Asur*, Ozan yayıncılık, İstanbul 2008, s. 441.

³⁹ Eva Christiane Cancik-Kirschbaum, *Asurlular tarih, toplum, kültür*. Çamdibi, İLYA, İzmir 2004. s. 37.

⁴⁰ A.g.e., s. 157.

⁴¹ A.g.e., s. 63.

Babillilerin, Medler ile koalisyon yaparak Asurlulara karşı saldırıya geçtikleri görülmektedir. Bu saldırılara karşı duramayan Asurluların M.Ö. 609’ da siyasi bütünlüklerini yitirdikleri ve Babil egemenliğine girdikleri belirtilmektedir⁴².

Urartular: Asur krallarından I. Salmanassar (M.Ö. 1280 – 1260) döneminde Van gölü ve çevresinde yer alan dağlık bölgeler için Urartu dendiği bilinmektedir. Urartu devletinin M.Ö. 1082 – 824 yılları arası bir dönemde ortaya çıktığı düşünülmektedir⁴³.

İlk yerleşimleri Malazgirt olan bu halk Mezopotamya’nın kuzey bölgelerine gelerek Anadolu’nun doğusu, İran’ın kuzeybatısı ve Aras Vadisi dolaylarına kadar yayılmışlardır. Merkezi Van Gölü çevresi olarak bilinen Urartuların başkentini Tuşpa (Van) oluşturmaktaydı. Asurluların akınlarına maruz kalan bu konfederasyon M.Ö. 7. yüzyılda İskit ve Med akınlarıyla zayıflatılmıştır. Urartular İran tarafından gelen Med Konfederasyonu tarafından M.Ö. 6. yy.’ın başlarında yıkılmıştır⁴⁴.

Medler: Eski Asur yazıtlarında Amaidai’ler olarak bahsedilen Med kabilelerinin biraraya gelmesi ile Med konfederasyonu kuzey İran’da kurulmuştur⁴⁵.

Medler, Babilliler ile birleşerek Asur Devleti’ni yıkmışlardır. Farsçada مادها, Mādḥā, (Yunancada) Media (Μηδία) diye tabir edilen bölgede yaşadığı bilinen konfederasyon ismini bu bölgeden almıştır. M.Ö. 6. yüzyıllarda yaşadıkları bilinmektedir. Sonrasında oluşan Pers-Med İmparatorluğu olarak bilinen Konfederasyon Persler’in yönetimi ele geçirip M.Ö. 6. yy.’ın ortalarında Pers İmparatorluğunu kurmasıyla ortadan kaldırılmıştır⁴⁶.

Herodot, eserinde altı adet Med aşiretinin isimlerini listeler:

“Deiokes’in hükmü altında toplananlar yalnız Media ahaliydi; Medler çeşitli boylardan oluşmuştu: Buslar, Paretakenler, Strukhatlar, Arizantlar, Budiler ve Maglar”⁴⁷.

⁴² Eva Christiane Cancik-Kirschbaum, a.g.e., s. 158.

⁴³ Şemsettin Günaltay, a.g.e., ss. 317-318.

⁴⁴ Eva Christiane Cancik-Kirschbaum, a.g.e., s. 21.

⁴⁵ Ekrem Memiş, a.g.e., ss. 264-265.

⁴⁶ Muhammed Emin Zeki 1992, a.g.e., s. 34.

⁴⁷ Herodotos, *Herodot Tarihi*, (Çev. Muntekim ÖKMEN), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2002, s. 77.

Yeni Babil döneminden sonra bölge M.Ö. 538 – 331 yılları arasında Pers egemenliği altına girmiştir⁴⁸. Bu dönemin ardından bölgenin M.S. 242 yılına kadar süren bağımsız krallıklar dönemine girdiği görülmektedir⁴⁹.

Bu veriler dışında Mezopotamya ve çevresinde Akkadlar, Lulular, Amurrular, Gutiler, Aramiler gibi topluluklarda yer almıştır⁵⁰.

639 yılına gelinceye kadar geçen sürede Roma (Bizans) – Pers çatışmalarına sahne olan bölge İslam ordularının bölgeye gelişiyle yerini Hulefâ-i Râşidin devrine bıraktı. Bölgenin bu süreç sonrasında M.S. 7. yy. - 15. yy. arasında uğradığı iktidar değişimleri şu şekilde görülmektedir⁵¹.

Hulefâ-i Râşidin Devri > Emeviler Dönemi > Abbasiler Dönemi > Hamdanîler Dönemi > Nümeyrîler Dönemi > Bizans Hâkimiyeti > Selçuklu Hâkimiyeti > Zengîler Dönemi > Eyyûbîler Dönemi > Memlükler Dönemi⁵²

Abbasi halifeleri döneminden itibaren yavaş yavaş bölgede Türk hâkimiyeti görülmeye başlanmıştır. Bu hâkimiyet tek bir hanedanlığa bağlı olarak değil de çeşitli hanedanlıklar sayesinde sağlandığı görülmektedir. Eyyübîler'in ardından Anadolu'nun Doğu ve Güneydoğu bölgeleri ile İran dolaylarında kurulan Türk hanedanlıkları bölgede hâkimiyet alanlarını genişlettikleri görülmektedir. Celayirliler, Harzemşahlar, Akkoyunlular, Karakoyunlular ve Safeviler dönem dönem bölgenin bir kısmına ya da tamamına hâkim olmuşlardır. Bu durum 1514 yılında gerçekleşen Çaldıran Zaferi sonucu Osmanlı hâkimiyetiyle kalıcı olarak pekiştirilmiştir. Devamında ise 1534 yılında gerçekleştirilen Kanuni Sultan Süleyman'ın Bağdat seferi ile Cezire'nin güney bölgeleri de hâkimiyet alanı içerisine alınmıştır⁵³.

⁴⁸ Mehmet Çelik, & Atılım Üniversitesi. *Edessa'dan Urfa'ya: 1*. Ankara 2007, s. 121.

⁴⁹ A.g.e., ss. 141-174.

⁵⁰ Kemalettin Köroğlu, a.g.e., ss. 75, 96, 144.; Şemsettin Günaltay, *Yakın şark, Elâm ve Mezopotamya*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1987, ss. 293, 320.

⁵¹ Ali Öngül, *Urfa tarihi: İslâm fethinden Osmanlı hâkimiyetine kadar (639-1517)*. Emek Matbaası, Manisa 2004, ss. 5-14.; Judah Benzion Segal, *Edessa (Urfa), Kutsal Şehir*, (Çev. Ahmet Arslan) . 2002, s. 157.

⁵² Ali Öngül, a.g.e., ss. 5-173.

⁵³ Fahri Bulduk ve Mustafa Öztürk, a.g.e., ss. XXI-XXII.

Bu tarihsel verilerle birlikte Ksenefon'un On Binlerin Dönüşü, Herodot'un Herodot tarihi gibi eserleri Mezopotamya toplulukları hakkında bilgi ve tanımlarıyla aydınlatıcıdır. Ayrıca Vladimir Minorsky⁵⁴, Bazil (Vasili) Petroviç Nikitin⁵⁵, Strabon⁵⁶, Xenophon⁵⁷, Taberi⁵⁸, Ahmed Vasfi Zekeriya⁵⁹ gibi birçok tarih-bilimci bölgenin etnik ve kültürel yapısı hakkında çalışmaları mevcuttur.

1.4 Bölgenin Önemi

Bereketli Hilal, Nehir uygarlığı, Mezopotamya ve Cezire gibi adlarla nitelendirilen bölge İnsanlığın toplumsal ve tarımsal yaşama geçtiği bilinen ilk bölge olması açısından önem arz etmektedir⁶⁰.

Mezopotamya'da 19. yy. da temelleri atılan arkeolojik kazılarda günümüze kadar birçok kültür kalıntısına rastlanmıştır⁶¹. Şanlıurfa'da yer alan Göbeklitepe kazıları⁶², Musul'un güneyinde yer alan bölgede Tel Hassuna kazıları, Suriye'nin Re'sul-Ayn tarafında yer alan Tel Halaf kazıları, Irak'ın Samarra bölgesinde yapılan Samarra kazıları, Türkiye-Suriye sınırında yer alan Karkamış kazıları, Irak'ın kuzeyindeki Musul'da yer alan Ninive kazıları gibi Mezopotamya'nın birçok yerinde yapılan kazılarda M.Ö. 12000'lere kadar giden tarihi buluntulara rastlanmaktadır⁶³.

Mezopotamya gün ışığına çıkarıldığı kadarı ile toplumsal oluşumun ve medeniyetlerin coğrafi merkezi olarak addedilmektedir. Dicle ve Fırat nehirlerinin bu yaşam

⁵⁴ Vladimir Minorsky, *Kürtler*, Koral, İstanbul 1992.

⁵⁵ Bazil Nikitin vd., *Kürtler: Sosyolojik tarihi inceleme*. 2008.

⁵⁶ Strabon, *The Geography of Strabo*. Cambridge University Press, Cambridge 2014.

⁵⁷ Xenophon, *Anabasis: Onbinlerin Dönüşü*, . (Çev. Oğuz Yarlığaş), İstanbul: Kabalcı, 2011.

⁵⁸ Taberi, *Milletler ve hükümdarlar tarihi*, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı, 1991.

⁵⁹ Aḥmad Waṣfī Zakarīyā, *'Aṣā'ir al-šām*: I-II. 1983.

⁶⁰ Şemsettin Günaltay 1987, a.g.e., s. 187.

⁶¹ Anadolu Prehistoryası Terminoloji-Kronoloji-Tanımlama Sorunları Çalıştay Bildirileri 17-19 Mart 2014, *Anadolu Prehistorya Araştırmaları Dergisi*, Ankara 2015, s. 94.

⁶² Prof. Dr. Abdullah Ekinci, *Osmanlı Urfası (Cilt 1)*, Urfa okulu yayınları, İstanbul 2018, ss. 8-9.

⁶³ Anadolu Prehistoryası Terminoloji-Kronoloji-Tanımlama Sorunları Çalıştay Bildirileri, a.g.e., ss. 94-97.

alanının oluşumuna sağladığı katkı ile Mezopotamya bölgesi çevresine oranla daha verimli topraklara sahip olmuştur⁶⁴.

Tarihte yaşayan ilk uygarlıklara, şehir devletlerine ve aşiret konfederasyonlarına ev sahipliği yapmış olması, Pers, Roma ve İslam (Selçuklu, Osmanlı) İmparatorlukları gibi büyük güç odaklarının hâkimiyet mücadelelerine sahne olmuş olması bölgenin ne kadar önemli bir coğrafya niteliğinde olduğunu açıkça göstermektedir⁶⁵.

Stratejik konum olarak bakıldığında Orta doğu, Asya, Avrupa ve Afrika Kıtalarının birleştiği Karadeniz ve Akdeniz’e hâkim, Süveyş Kanalı vasıtasıyla Hint Okyanusu bağlantısıyla eşsiz bir geçiş bölgesi konumundadır⁶⁶. Deniz ve kara bağlantıları ile su kaynakları yönünden zengin bir bölge olan Mezopotamya gibi bir bölgeyi kapsaması jeostratejik ve jeopolitik açıdan vazgeçilmez bir öneme yükseltmektedir⁶⁷.

General Eisenhower⁶⁸’in bölgeyle ilgili söylediği şu sözler kayda değerdir.

“Yalnız coğrafya bakımından bile bütün dünyada, stratejik yönden Orta Doğu’dan daha önemli bir bölge yoktur. Bütün gücümüz ve araçlarımızla örgütlenme yeteneğimizden, sevk ve idaremizden faydalanarak, Orta Doğu’yu kazanmak zorundayız”.

1.5 Aşiretlerin Konfederatif Yapı İçerisinde Birleşmesi

Aile grupları zaman içerisinde aileye yeni üyelerin katılımıyla genişler. Bu genişleme doğası gereği bölünmeler ile yeni ailelerin ve sülalelerin oluşumuyla sonuçlanır. Bu sülaleler genişledikçe de yeni klanlar⁶⁹, aşiretler, beylikler (emirlikler) ve aşiretlerin biraraya gelmesiyle konfederasyonlar oluşur. İlk başta kan bağı şeklinde genişleyen sülaleler ortak bir ata dayanışmasının oluşturulduğu aşiret ve beylikler düzeyine ulaşır. Fakat zaman

⁶⁴ Gabriel-Leroux vd., a.g.e., ss. 127-128.

⁶⁵ Fahri Bulduk ve Mustafa Öztürk, a.g.e., ss. XIX.-XX.

⁶⁶ Ömer Turan, *Tarihin Başladığı Nokta Orta Doğu*, Step Ajans Yayınları, İstanbul 2002, ss. 16-17.

⁶⁷ Fahri Bulduk ve Mustafa Öztürk, a.g.e., s. XIX.

⁶⁸ ABD’nin 34. Başkanı olan Dwight Eisenhower II. Dünya savaşı sonrası yayınlamış olduğu ve kendi adını taşıyan Eisenhower Doktrininde Komünizm tehdidine karşı Orta doğu ülkelerine ekonomik ve askeri yardım yapılmasının gerekliliğini belirtmektedir.

⁶⁹ Klanlar: Birkaç sülalenin ortaklaşmasından doğarlar. William A. Haviland vd., *Kültürel Antropoloji* =: *Cultural Anthropology*. Kaknüs, İstanbul 2002, s. 517.

içerisinde kan bağının da ötesine geçerek ortak çıkarlar doğrultusunda biraraya gelen konfederasyonları, devletleri ve imparatorlukları oluşturur⁷⁰.

İnsanlık tarihi boyunca çeşitli toplulukların ve büyük devletlerin rekabet alanı haline gelen Mezopotamya sürekli değişen güç odaklarının iktidar çatışmaları ile yoğrulmuştur. Bu durum bölgede yer alan aşiret gruplarının büyük güçler ve yönetimler karşısında zayıf duruma düşmelerine ve varlık gösterememelerine neden olmuştur.

Çoğu zaman kendi aralarında bölge hâkimiyeti, otlak alanlarının paylaşımı, yaylak ve kışlak alanların kullanımı gibi nedenlerden dolayı çatışmalar yaşayan aşiret grupları bazı durumlarda birbirlerine ihtiyaç duymaktaydı. Aynı bölgeleri kullanan veya birbirlerine yakın bölgeler arasında yerleşim gösteren bu aşiretler ortak çıkarlar ve ortak düşmanlar çerçevesinde bir konfederasyon çatısı altında birlikte hareket ettikleri durumlar da görülmekteydi.

Mezopotamya'da yer alan aşiret yapılanmalarına bakıldığında elit bir hanenin yönetiminde yer aldığı sistemde yönetim kademesi genelde aynı aile içerisinden sağlanmaktaydı. Kabilevi toplumsal yaşamın kalesi olarak nitelendirilen bu aileler Konfederasyon içerisinde dengenin ve güç unsurunun temelini oluşturmaktaydı. Öyle ki güçlü bir devletin egemenliği altında bulunduğu dönemlerde bile tepeden yönetim ve vali atama sistemi genelde bu tür aşiret gruplarına yeterince uygulanamıyordu⁷¹.

Merkezi idarelerce aşiret yönetimlerine yapılan müdahalelerle aşiret reisleri veya yönetim kadrosu değiştirilebilmekteydi. Yine de merkezi idarenin zaman içerisinde zayıflaması sonrasında çoğunlukla eski idari yönetime dönülmekteydi. Merkezi yönetimlerin dönem dönem değişmesine rağmen bölgedeki aşiret kültürü varlığını uzun bir dönem koruyabilmiştir. Milat öncesi yer alan uygarlıklar içerisinde görüldüğü kadarı ile aşiret türü yapılanmalar mevcuttu. Bölgedeki güç dengeleri açısından konfederasyon içerisindeki aşiretlerin birbirleri ile olan alışverişleri ve çatışmaları bu yapıları dinamik bir pozisyonda konumlanmaya zorlamaktaydı. Nüfuz kazanarak büyüyen aşiret toplulukları olduğu gibi nüfuz yitimine uğrayarak küçülen veya dağılan topluluklar da bulunmaktaydı⁷².

⁷⁰ William A. Haviland vd., a.g.e., ss. 517-520.

⁷¹ Vladimir Minorsky vd., 2004, a.g.e., s. 139.

⁷² Martin Strohmeyer ve Lale Yalçın- Hekman, *Kürtler, Tarih, Siyaset, Kültür*: Tarih Vakfı Yurt Yayınları İstanbul (2014), ss. 25- 28.

Temelini yedi aşiretin (Bav Miranlar⁷³, Yedi mühürler) oluşturduğu Milli Aşiretleri Konfederasyonunda Hıdrekan Aşiretinin yönetim kadrosunu uzun bir dönem şekillendirdiği bilinmektedir. Hıdrekan Aşireti içerisindeki elit bir hane olan Keleş Evdi Ailesi bu yönetimi devralarak uzun bir süre Konfederasyonun liderlik pozisyonunu elinde bulundurmuştur. “Mala Keleş Evdi” (Keleş Evdi Ailesi) diye bilinen bu aile Konfederasyon içerisinde saygın, nüfuz sahibi bir aile olarak bilinmekteydi⁷⁴.

Aşiret üyeleri arasında yönetici aileye karşı doğal ve olağanüstü bir bağlılık bulunmaktaydı. Yönetici hanenin sahip olduğu soyluluk ve itibar babadan oğula geçmekteydi. Mezopotamya aşiretleri arasında sosyal ve idari açıdan değer verilen bu bağlılık toplumsal değerlerden daha fazla önem arz etmekteydi⁷⁵.

1.6 Aşiretlerde Hiyerarşik Düzen ve Bölgesel Farklılıklar

Akraba grupları, sülaleler, kabileler, klan ve boylar gibi toplumsal birliktelikler sosyal hayatın getirdiği sorunlar ile baş etmede başarılı gruplardır. İç kaynakların değerlendirilmesi ve düzenlenmesi, aileler açısından sorun teşkil edebilecek düzeyde iş gücü gerektiren durumların kolaylıkla halledilebilmesi, destek ve koruma gibi dayanışma unsurlarının kullanımı bakımından etkilidirler⁷⁶.

Aşiret kültürü kendine has ahlaki, moral ve motivasyon değerlerinin yer aldığı, kardeşlik ya da hısmılık ortaklaşmasının yaşandığı, sosyal ve siyasal bir topluluktu. Bu topluluğu harekete geçirebilecek ve yönlendirebilecek ağalık ya da reislik gibi yönetim araçlarına sahipti. Burada adı geçen ağalık bilinen toprak ağalığından öte nüfuz ve iktidar sahipliğini içermekteydi⁷⁷.

Yapıları bakımından aşiretler kendi aralarında birtakım farklılıklara göre hiyerarşik bir sınıflandırmaya tabi tutulmaktadırlar.

⁷³ Bav Miran'lar: Kral Babalılar (Baba tarafından Krallar anlamında kullanılan bu tabir Konfederasyon adına kurucu 7 üyeye atfedilmektedir.), Eyüp Kıran, a.g.e., s. 78.

⁷⁴ A.g.e., ss. 78 – 80.

⁷⁵ Tori, a.g.e., ss. 65- 66.

⁷⁶ William A. Haviland vd., a.g.e., ss. 500-501.

⁷⁷ Faruk Sümer, *Yerel Bir Güç Olarak Aşiretin Siyasal Fonksiyonu*, Doktora Tezi, Ankara 2009, ss. 22-23.

Aşiretlerin yapılarının sınıflandırılmasında Ziya Gökalp ağırlık merkezine göre bir sınıflamaya gitmiştir. Semiyevi Aşiretler (basit totemli aşiretler), Batni Aşiretler”, Amarevi Aşiretler, Kabilevi Aşiretler, Şa’b (İl) Aşiretleri gibi bir tanımlamada bulunmuştur⁷⁸.

Genelde aşiretler pozisyonlarına göre yerleşik, göçer ve yarı göçer olmak üzere üç bölüm olarak sınıflandırılmaktadır. Hayvancılık göçer ve yarı göçer aşiretler için temel geçim kaynağı halindeydi. Bu nedenle yazları bol otlak ve meraların bulunduğu verimli ovalarda konaklayan bu aşiretler kışları da ısınma sorununun en az olduğu bölgelere göçerlerdi⁷⁹. Aslına bakılırsa geçim kaynaklarının çoğunluğu ya da bir kısmı tarım olan yarı göçer topluluklar da bulunmaktaydı. Hatta göçer aşiretler için de tarımsal yaşam tamamiyle yoktur denemezdi. Yalnızca ticari boyutta bir tarımsal aktivite bulunmamaktaydı. Yerleşilen bölgelerde mevsime bağlı olarak kısa süreli de olsa tarımsal faaliyetler bulunmaktaydı⁸⁰.

Ziya Gökalp’e baktığımızda aşiretleri göçebelik durumlarına göre Tam göçebe aşiretler, Yarı (Yarım) göçebe aşiretler, Mukim (yerleşik) aşiretler, Ağa köyleri, Ahali köyleri olarak 5 grup halinde değerlendirdiğini görmekteyiz. Bu gruplar içerisinde göçebe yaşamdan yerleşik yaşama kademe kademe geçildiği görülmekle birlikte tersi yönde de bir geçiş söz konusu olabilmekteydi. Bu geçişler genelde coğrafik koşullar, savaşlar halinde gerçekleşmekteydi. Ayrıca egemenliği altında bulunan devletlerin zorlamasıyla da bu tarz geçişler gerçekleşebilmekteydi⁸¹.

Arap aşiretlerinde de hiyerarşik bir düzen bulunmaktaydı. Bu hiyerarşik düzen geçim kaynaklarının farklılıklarına dayanmaktaydı. Bu hiyerarşiye göre en üstte Deve yetiştiren aşiretler (ehl el- ibl) yer almaktaydı. Onların altında ise Koyun yetiştiren aşiretler (Şaviye)⁸² gelmekteydi. Daha alt tabaka da ise yerleşik köylüler (“Felalih” veya “Hariâşe” denen gruplar) bulunmaktaydı. En alt tabakayı da Manda yetiştiren ve Bataklıklarda yaşayan (“Mi’dan” adı verilen) gruplar oluşturmaktaydı. Savaş tekniklerinin üstünlüğü ve mobilize

⁷⁸ Ziya Gökalp, a.g.e., ss. 21-22.

⁷⁹ A.M. Menteşasvili, *Dünden bugüne Kürtler* (Çev. Ayşe Hacıhasanoğlu), Evrensel basım yayın İstanbul (2004), ss. 101-103.

⁸⁰ A.M. Menteşasvili, a.g.e., ss. 153-154.

⁸¹ Ziya Gökalp, a.g.e., ss. 42-44.

⁸² Şaviye: Arap yaşayışını benimsemiş Afrikalı (Berberi) koyun yetiştiren aşiret topluluklarına Araplar tarafından verilen addır. Bu aşiretler için kullanılan “Şaviye” tanımı koyun yetiştirdiklerinden dolayı küçük görme amaçlı kullanılan bir nitelendirme olarak görülmektedir. *İslam Ansiklopedisi, (Cilt 11)*. Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1993, s. 363.

hareket kabiliyeti deve yetiştiren aşiretlerin ayrıcalıklı olmasını sağlamaktaydı. Çöl sıcaklarına dayanıklı olması ve uzun yolculuklarda avantajlı olması da bölgedeki Arap Aşiretleri tarafından develerin tercih edilme sebeplerindendi⁸³.

Konar-göçer⁸⁴ aşiretler için esasen iki tür tanımlama mevcuttur. Birinci tanımlama da kırsal bölgelerde yaşayan, bir bölgeden farklı bir bölgeye doğru (ya da önceden belirlenmiş birkaç bölge arasında) sürekli bir göç halinde bulunan göçerler olarak tanımlanmaktadır. İkinci tanımlamada ise yazlık ve kışlık olarak belirledikleri iki farklı bölge arasında gidip gelen, çadırlar halinde konaklayan, yerleşim alanları oluşturup yarı göçer olarak yaşamlarını sürdüren aile toplulukları olarak belirtilmektedir. Yarı göçer olarak yaşayan Milli Konfederasyonu unsurları genelde yazlık olarak Karacadağ yaylalarını, kışlık olarak ise Viranşehir ve Ceylanpınar düzlüklerini kullanırlardı⁸⁵.

Türk, Arap ve Kürt Aşiretlerinde ortak özellik olarak sayabileceğimiz öğelerden en önemlisi dini bir lider etrafında toplanmış bulunmalarıdır. Aşiret reisliğinde olduğu gibi dini liderlikte de aşiret içerisinde veya bölgede yerleşik bulunan saygın bir aile içerisinde tanınan ve değer atfedilen seçkin bir şahsiyet ön planda bulunurdu. Aşiret içi ve aşiretler arası çözümsüzlüklerde aşiret lideri ile birlikte aktif rol alır, başvuru kaynağı olarak kullanılırdı.

Aşiret Konfederasyonlarında kurucu aşiretler ve nüfus bakımından güçlü aşiretler yönetimde etkin rol almaktaydı. Yönetim tabakası bu aşiretler içerisinde siyasi ve ekonomik bakımdan güçlü bir aile veya birkaç ailenin birleşmesiyle oluşmaktaydı. Riyaset bu aileler arasında düzenli olarak değişmekteydi. Zaman içerisinde genişleyen aşiretler oluşturdukları kollar sayesinde bölgelerinde güçlü bir yapı haline geldikleri görülmektedir. Zaman içerisinde güçlenen bazı aşiret toplulukları Beylik (emirlik) tarzı bir yapılanmaya

⁸³ Falih Abd al-Jabbār vd., *Aşiretler ve iktidar: Ortadoğu'da etnisite ve milliyetçilik*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları 2013, s. 71.

⁸⁴ Türk kaynaklı resmi yazı ve belgelerde yarı göçer aşiretler genellikle konar- göçer gruplar olarak ifade edilmiştir.

⁸⁵ Eyüp Kıran, a.g.e., ss. 32- 37.

yöneldikleri görülmektedir. Ahlatşah Beyliği⁸⁶, Saltuk Beyliği⁸⁷, Hakkâri Beyliği⁸⁸, Amadya (İmadiye) Beyliği⁸⁹, gibi beylikler bu tür yapılanmalar arasında gösterilebilir⁹⁰.

Menteşasvili A.M., eserinde aşiret reisinin özelliklerini şu şekilde nitelendirir; Kendi aşiretine hükmedebilecek, bu organizasyonda etkin bir konum elde edebilecek ve aynı zamanda farklı köklerden gelen ve farklı sosyal pozisyonlardaki grupları bir araya getirmeyi başarabilecek bir şahsiyet olarak tanımlamaktadır. Bunu da ancak güçlü şahsiyetler becerebilirdi. Bu becerilere sahip bir aşiret reisi toplum tarafından karizmatik bir kişi olarak görülürdü. Bu nitelik sayesinde aşiret reisi, aşiret ile merkezi yönetim arasında çıkabilecek bir anlaşmazlık durumunda ya da ikisi arasında oluşacak bir yakınlaşma durumunda aşiretin çıkarlarını koruyabilecek özelliklere sahip bir yönetici olarak görülmekteydi⁹¹.

Milli Aşiret Konfederasyonu örneğinde Keleş Evdi Ailesi (sülalesi) lider aile olarak yönetim kadrosunda önemli pozisyonlarda yer almaktaydı⁹².

1.7 Osmanlı İmparatorluğunda Aşiret Örgütlenmeleri ve Yönetim Şekilleri

Osmanlı öncesi Mezopotamya'nın siyasi ve idari düzenine bakıldığında bölgenin aşiret birlikleri ve bu aşiret birliklerinin oluşturduğu veya desteklediği emirlikler ve konfederasyonlar şeklinde yapılandığı görülmektedir. Moğol istilaları, Akkoyunlu ve Safevi Devletlerinin merkezileştirme çabaları bu bölgedeki aşiret topluluklarının zayıf kalmalarına neden olmuştur.

Bilindiği üzere Doğu ve Güneydoğu Anadolu topraklarının Osmanlı egemenliğine girmesi 1514 Çaldıran zaferiyle gerçekleşmiştir⁹³. Osmanlı Padişahı Yavuz Sultan Selim'in

⁸⁶ Ahlatşah Beyliği: Bu beylik Van gölünün kuzeybatı taraflarında kurulmuştur. Faruk Sümer, *Selçuklular Devrinde Doğu Anadolu'da Türk Beylikleri*, TTK Basımevi, Ankara 1998, s. 15.

⁸⁷ Saltuk Beyliği: Bu beylik Erzurum bölgesinde kurulmuştur. Faruk Sümer 1998, a.g.e., s. 15.

⁸⁸ Hakkâri Beyliği: Van Eyaletine bağlı olan bu beylik Van Eyaletindeki Vustan'a bağlı toprakların batısında yer almaktadır. Şerafeddin Han, *Şerefname: Kürt ulusunun tarihi (etnografya ve coğrafya girişi) 1/1* / (Çev. Celal Kabadayı), (Online kaynak), Yaba yayınları, İstanbul 2009, ss. 161-166.

⁸⁹ Eserde bu beylik için Mezopotamya'da Musul'a kadar uzandığı belirtilmektedir. Bağdat ve Şehrizor'un arka taraflarında yer alır. Kalelerinin çoğu Şehrizor yakınlarında yer alır. Başkenti Amadya'dır dağların ortasında yer alır. Ve Bağdat'a bağlıdır. Şerafeddin Han (1/1) 2009, a.g.e., s. 187.

⁹⁰ A. M. Menteşasvili 2004, a.g.e., ss. 174-175.

⁹¹ A.M. Menteşasvili 2004, a.g.e., ss. 123-124.

⁹² Eyüp Kıran, a.g.e, s. 49.

⁹³ Bayram Kodaman, Osmanlı devrinde Doğu Anadolu'nun idârî durumu. Kavaklıdere, Anadolu Basın Birliği Ankara (1986), s. 12.

Safevi Devletiyle giriştiği savaşta Şah İsmail'i yenerek bu bölgeleri topraklarına katmasıyla özellikle Siirt, Mardin ve Musul bölgelerindeki Safevi egemenliği sona ermiştir. İdris-i Bitlisi⁹⁴ bölgedeki Aşiret ve Beylikleri Osmanlı güçleri tarafında biraraya getirmiştir. Bu sayede Osmanlı-Safevi arasında gerçekleşen savaşta Bıyıklı Mehmet Paşa yönetimindeki Osmanlı ordusu Safevilere karşı galibiyet elde etmiştir⁹⁵.

Bu durum Dönemin ünlü tarihçisi Hoca Sadettin Efendi'nin Tac-üt Tevarih isimli eserinde şöyle tarif edilmektedir.

“Yavuz Sultan Selim Tebriz'den Anadolu'ya dönüşünde, İdris'i Bitlis'i Urmîye tarafına göndermiş ve Urmîye 'den Malatya ve Diyarbakır'a kadar olan bölgeyi Osmanlı Devleti'ne bağlamasını istemişti. Bunun üzerine İdris-i Bitlisi, Baradost beylerinden sayılan Urmîye ve Uşniye Hâkimi'ni, Soran Meliki Şah Ali Oğlu Emir Seyyid'i, İmadiye Meliki Emir Seyfeddin ile oğlu Emir Sultan Hüseyin'i, Hasankeyf Hâkimi Melik Halil Eyyubi'yi, Bitlis Melik'i Emir Şerefeddin'i, Hizan Melik'i Emir Davud'u, Sason Hâkimi Ali Bey'i, Namran Hâkimi Abdal Bey'i, İzzettin Şir Bey Oğlu Emir Melik Bey'i, İzzettin Şir Bey Oğlu Melik Abbasi'yi, Palu Bey'i Cemşid Bey'i, Botan ve Siirt beylerini kısa süre içerisinde ikna etmiş ve Osmanlı Devleti'nin safına geçirmeyi başarmıştır. Çok geçmeden bu beylerle birlikte toplam yirmi beş Kürt beyi bir araya gelerek padişaha bağlılıklarını bildirmişler ve Şah İsmail aleyhinde faaliyete geçerek Urmîye, Uşniye ve Erbil sınırından Çemişgezek ve Arapgir ötesine kadar olan yerlerin Osmanlı hâkimiyetine geçmesine yardımcı olmuşlardır”⁹⁶.

Bölgenin fethi sonucunda İdris-i Bitlisi ve Bıyıklı Mehmet Paşa ödüllendirilmiştir. Ayrıca Bölgedeki aşiret beylerine 17 sancak bahşedilmiştir⁹⁷.

⁹⁴ “İdris-i Bitlisî, devlet adamı ve tarihçi kimliğiyle bilinmektedir. Yavuz Sultan Selim tarafından Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun Osmanlı hâkimiyetine kazandırılması amacı ile bölgeye gönderilmişti. Bölge aşiretleri arasında itibar sahibi bir şahsiyet olan Şeyh Hüsameddin'in oğlu İdris-i Bitlisî'nin bölgede oldukça geniş bir nüfuza sahipti. Osmanlı'dan önce Akkoyunlu Devleti hizmetinde bulunmuş, Uzun Hasan'ın oğlu Sultan Yakup hizmetinde divan kâtipliğini yürütmüştü. Safevîlerin bölgeyi işgali sonucu Akkoyunlu hâkimiyetini sonlandırmaları üzerine Osmanlılara sığınmıştır. Dönemin Osmanlı Padişahı olan II. Bayezîd kendisine büyük saygı göstermişti. Osmanlı tarihçisi olarak kayda geçen Bitlisi “Heşt Bihişt” adında bir Osmanlı tarihi yazmıştır.” Mehmet Bayrakdar, Bitlisli İdris(İdris-i Bitlisî), KB Yayınları, Ankara 1990, ss. 1-30.

⁹⁵ *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* Mayıs 2011, Sayı: 23, s. 33.

⁹⁶ “Bu beylerden Emir Şerefeddin Bitlis ve çevresini, Halil Eyyubî Siirt ve çevresini, Sason Hâkimi Ali Bey Herzen'i, Diyarbakır beylerinden Ahmed Bey Zerikî Atak (Lice) ve Meyyafarîkin (Silvan)'i, Ahmed Bey'in adamlarından Kasım Bey Eğil Kalesi'ni, Cemşid Bey Palu Kalesi'ni, Botan Hâkimi Cizre ve Musul'u, Soran Hâkimi Seyyid Bey Erbil ve Kerkük topraklarını Safevîlerin elinden almışlardır.” Hoca Sadeddin, *Tacü't-tevarih* (Der. İsmet Parmaksızoğlu). Kültür Bakanlığı, Ankara 1992. C. IV, ss. 246-270.; A.g.e., C. II, Tabhane-i 'Amire, 1989, ss. 299-321.

⁹⁷ Hoca Sadeddin Efendi 1992, a.g.e., ss. 270-271.

16. yy. da Yavuz Sultan Selim'in Doğu Anadolu politikasına bağlı olarak bazı aşiretler bu bölgeye göç ettirilmiştir. Bu aşiretler arasında Milan Aşiretleri olarak belirtilen Milli Aşiretleri de geçmektedir. Şah İsmail ve Şiilere karşı bir güç olarak Konya, Karaman, Teke, Ankara ve Kayseri bölgelerinden Doğu Anadolu'ya göç ettirilen aşiretler arasında Milan⁹⁸, Berezan, Celali, Cıbrın (Cibran), Hasenan⁹⁹, Hayderan, Karakeçi, Sipkan ve Zilan gibi aşiretler yer almaktaydı¹⁰⁰.

Osmanlı İmparatorluğu kendi içerisinde birçok kültür, gelenek ve inanç sistemini barındırmaktaydı. Yönetim sistemi açısından birçok farklı unsuru bir arada tutabilmesi ve idaresini sağlayabilmesi bölgelerin sosyokültürel ve fiziki dokusuna yakın bir idari anlayışı benimsemesiyle gerçekleşmiştir¹⁰¹.

Çaldıran Zaferi sonrası Doğu Anadolu'da yeni bir idari teşkilatlanmaya giden Osmanlı Devleti'nde Beylerbeyi olarak atanan Bıyıklı Mehmet Paşa idaresinde Diyarbakır

Eyaleti oluşturulmuştur. Daha sonraları ise Erzurum, Van ve Rakka Eyaletleri oluşturulmuştur¹⁰².

Yapılan idari düzenlemelerle Mezopotamya genelinde üç çeşit yönetim türü (sancak) oluşturulmuştur. Bunlar Klasik Osmanlı Sancakları, Yurtluk – Ocaklık Sancakları ve Hükümet Sancaklarıdır¹⁰³.

⁹⁸ Milan adındaki bu aşiret grubunun önceki dönemlerde Anadolu'nun iç kısımlarına geçmiş olan bir kolu olabileceği gibi isim benzerliği olma ihtimali de değerlendirilebilir. Bu aşiret grubunun geçmişi ile alakalı kesin bir veriye rastlanılmamıştır.

⁹⁹ Hasenan Aşireti: Bu aşiret Milli Aşiretleri içerisinde yer alan bir aşiret olarak bahsi geçmektedir. Milli Aşiretlerinin Rakka iskânı sürecinde bu aşiret koluna bağlı bir kısım cemaatin Rakka'ya gitmeyerek bölgeye dağıldığı belirtilmektedir.

¹⁰⁰ Prof. Dr. Tuncer Gülensoy, *Kürtçenin Etimolojik Sözlüğü*, TTK Basımevi, Ankara 1994, s. XXVIII; Prof. Dr. Zeynel Özlü, *Osmanlı döneminde Behisni (Besni) kazasında aşiret ve aileler*, Gaziantep Üniv. Basımevi, Gaziantep 2015, s. 88.

¹⁰¹ Hüseyin Arslan, *Osmanlı'da nüfus hareketleri (XVI. yüzyıl): Yönetim, nüfus, göçler, iskânlar, sürgünler*. Kaknüs Yayınları, İstanbul 2001, s. 53.

¹⁰² İbrahim Yılmazçelik, “Diyarbakır Eyaleti'nin Yeniden Teşkilatlandırılması”, Osmanlı, C. VI, YT Yayınları, Ankara 1999, s. 223

¹⁰³ Mehmet Ali Ünal, “Diyarbakır'da Osmanlı Hâkimiyetinin ve Diyarbakır Beyliği'nin Kurulması”, I. Uluslararası Oğuzlar'dan Osmanlı'ya Diyarbakır Sempozyumu Bildirileri, Diyarbakır (20-22 Mayıs 2004), 2004, s. 571.

Klasik Osmanlı Sancakları merkezden tayin edilen Sancak Beyi tarafından yönetilirdi. Bu sancaklarda sancak gelirlerini toplayan Sancak Beyi, idaresinde sipahiler yetiştirirdi. Seferberlik zamanlarında ise Diyarbakır Beylerbeyi yönetiminde hareket ederlerdi. Klasik Osmanlı Sancaklarına Harput, Mardin, Siverek, Ergani, Amid (Amed), Siirt, Akçakale ve Nusaybin gibi sancaklar örnek olarak verilebilir¹⁰⁴.

Yurtluk – Ocaklık Sancak tipinde ise bölgede aşiret ve beylikler içerisinde nüfuz sahibi liderlerce babadan oğula geçecek şekilde bir yönetim anlayışı mevcuttu. Yönetim şekli olarak klasik sancaklara benzer bir yönetime sahiplerdi¹⁰⁵. Yurtluk – Ocaklık Sancaklarına ise Çemişgezek, Pertek, Mazgirt ve Sağman Sancakları örnek olarak verilebilir¹⁰⁶.

Hükümet Sancaklarında Yurtluk – Ocaklık Sancakları tarzında bir yönetim şekli olmakla birlikte idari yönden farklılıklar bulunmaktaydı. Vergi ve gelirlerin tasarrufu sancak beyine bırakılmakla birlikte yılda bir defaya mahsus belirli bir meblağda Devlet hazinesine ödeme yapılmaktaydı. Bu tarz yönetime Eğil, Palu, Hazro, Hasankeyf ve Cizre sancakları örnek olarak verilebilir¹⁰⁷.

Osmanlı'da aşiret toplulukları belirli adlandırmalara sahipti. Yörükler, Türkmenler, Boz Ulus, Kara Ulus gibi. Yörükler genelde tımar ve has reayası idi, Türkmenler ise has reayası olarak tabir edilen Osmanlı toprak sistemine tabiydiler¹⁰⁸.

Osmanlı Devletinde yer alan yönetim farklılıklarına gerekçe olarak Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun bazı bölgelerinin engebeli yapısından ötürü tarıma elverişsiz olması, bu bölgelerde hayvancılıkla geçimini sağlayan göçebe aşiretlerin yer alması, bölgenin merkezi yönetime uzak olması ve ulaşımının sıkıntılı olmasından dolayı kontrolünün zor olması gibi örnekler verilebilir. Sürekli hareket halinde bulunan aşiret topluluklarının varlığı da vergi politikalarının uygulanabilirliğini sıkıntıya sokmaktaydı. Ayrıca bölgede güçlü aşiret örgütlenmelerinin yer alması sebebiyle de yerel yönetimlerin

¹⁰⁴ A.g.e., s. 571; Nejat Göyünç, *Onaltıncı Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır*, ss. 85-86.

¹⁰⁵ Nejat Göyünç, *“Osmanlı Devleti'nde Taşra Teşkilâtı (Tanzimat'a Kadar)”*, Osmanlı, C. VI, YT Yayınları, Ankara 1999, s. 85.

¹⁰⁶ Yusuf Halaçoğlu, *Osmanlılarda Devlet Teşkilâtı ve Sosyal Yapı*, 2. Baskı, TTKB, Ankara 1995, s. 87.

¹⁰⁷ Mehmet Ali Ünal(2004), a.g.e., s. 571.

¹⁰⁸ Cengiz Orhonlu 1987, a.g.e., s. 16.

sistemine müdahaleyi sınırlı boyutta kılmaktaydı. Bu ve benzeri sebeplerden ötürü merkezi yönetimin bölgedeki yerel liderlere tanıdığı idari imtiyazlar ölçüsünde merkezi idareye bağılıkları beklenmekteydi¹⁰⁹.

Osmanlı İmparatorluğu egemenliği altında geniş coğrafi alanlar ve nüfus kitleleri barındırmaktaydı. Bu nedenle yönetim şekilleri de bölgeden bölgeye göre değişmekteydi. Elde bulunan toprakların büyük bir bölümü merkezi idareye bağlı olmakla birlikte elde edilen gelirler bir takım görevler karşılığında merkezden atanan idarecilere ya da bölgesel yöneticilere ve sipahilere¹¹⁰ tahsis edilmekteydi. Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri ve etrafının önemli bir bölümünün Osmanlı'ya geçmesinde büyük katkıları olan İdris-i Bitlisî'ye Bitlis bölgesinin idaresinin verilmesi bu örneklerden biridir¹¹¹.

Bu durumlarla beraber Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun bazı bölgelerinde yönetimi elinde bulunduran bir kısım aşiret liderleri bulunmaktaydı. Bu yerel liderler seferberlik dönemlerinde ordunun asker ihtiyacını karşılamak ve bölgelerinde huzuru sağlamak ile görevlendirilmişlerdi. Bu görevler karşılığında bölgelerindeki gelirleri toplama yetkisine sahiptiler¹¹².

“Yavuz Sultan Selim zamanında İran'a karşı cephe alarak hayırlı hizmetlerde bulunan ve şimdi de devlete sadakatle hizmet ifa eden, bilhassa sefere katılarak yararlılık gösterenlere, öteden beri ellerinde ve tasarruflarında bulunan yerler temlik ve ihsan edilmiştir”¹¹³.

Osmanlı Devleti içerisinde yer alan aşiret yapıları devletin kuruluşunda, gelişmesinde ve çöküşünde önemli roller oynamıştır. Osmanlı Devleti yapısı itibarıyla aşiret unsurlarının birleşiminden meydana gelmekteydi. Köken olarak Oğuzların Kayı boyundan geldiği bilinmektedir¹¹⁴.

¹⁰⁹ Mehmet Ali Ünal, “*Osmanlı Devleti'nde Merkezi Otorite ve Taşra Teşkilâtı*”, Osmanlı, C. VI, YT Yayınları, Ankara 1998, s. 118.

¹¹⁰ Tımarlı Sipahiler: Osmanlı İmparatorluğu içerisinde yer alan hizmetlerine karşılık geçimlerini sağlamaya yönelik bir kısım toprakları ve vergileri ellerinde bulunduran asker ve memurlar olarak tanımlanmaktadır. Bu asker ve memurlar kendi yönetimleri içerisinde Osmanlı ordusuna asker yetiştirme ve barındırmakla mükellefler. Senelik geliri 20 000 akçeye kadar ulaşabilen askeri dirlikler Tımar olarak adlandırılmaktaydı. *İslam Ansiklopedisi*, (Cilt 12/1). Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1993, s. 286.

¹¹¹ Mühimme Defteri; 32, 8, 1168. 01 M.986/19.03.1578.

¹¹² Hüseyin Arslan, a.g.e., s. 54.

¹¹³ Nazmi Sevgen, *Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Türk Beylikleri*, TKAE, Ankara 1982, ss. 42-43.

¹¹⁴ Joseph Hammer-Purgstall v.d., *Büyük Osmanlı tarihi (Cilt 1, Dipnot:93)*. (Çev. Mehmed Ata), (Haz. Mümin Çevik, Erol Kılıç), İstanbul: Üçdal Hikmet Neşriyat, 1992, s. 39.

Fethedilen bölgelerde yerleşik bulunan Anadolu aşiret ve beylikleri ile Mezopotamya'daki aşiret yapılanmaları da Osmanlı Devleti'nin gelişmesinde ve büyümesinde önemli bir pozisyona sahiplerdi. Osmanlı Devleti içerisinde yer alan bu aşiret ve beylikler ilk dönemlerde ya göçer olarak mobilize bir şekilde hareket etmekteydiler ya da yaylak ve kışlak bölgeleri arasında yarı göçer olarak hareketli bir yaşam görüntüsü içerisindeydiler. Devletin benimsediği iskân ve göç politikalarıyla dönem dönem bu aşiretler üzerinde zorunlu bir yerleşik düzen oluşturulmaya çalışıldı. Osmanlı fetihlerine paralel olarak göçebe Türkmen aşiretlerinin Anadolu ve Rumeli topraklarına yerleştirilmeleri bölgenin Türkleştirilmesine büyük katkılar sağlamıştır. Terk edilmiş köylerin imarı, taşkınlık çıkaran aşiretlerin cezalandırılmaları ve tarımsal bir toplum oluşturma gibi amaçlarla yürütülen iskân siyaseti bu aşiretler üzerinde uygulanmıştır¹¹⁵.

Osmanlı Devleti'nin tarım toplumu haline gelmesinde iskân ve göç politikalarının büyük önemi vardır. Sistemli bir şekilde işleyen politikalarla göçer aşiretlere ilk başlarda yaylak ve kışlak bölgeler belirlenerek yarı göçer konuma taşındı. Fakat bu durum merkezi yönetimi benimseyen Osmanlı idaresine halen uymamaktaydı. Bu duruma rağmen devletin hayvansal ürün ihtiyacını ve ordunun at ihtiyacını bu aşiretlerden karşılamasından dolayı uzun bir dönem bu yapıya müsaade edildiği anlaşılmaktadır. Yaylak alanı olarak Fırat Nehri'nin doğduğu bölgeleri kullanan bazı aşiretler kışlak olarak Suriye çöllerine kadar inebilmekteydi. Bu gidiş gelişler sürecinde yerleşik halk ile konar-göçer aşiretler arasında çatışmalar ve tahribatlar yaşanmaktaydı. Merkezi Hükümet'in iskân politikalarına rağmen Osmanlı'nın son dönemlerine kadar bu tür sorunlar meydana gelmekteydi¹¹⁶.

Osmanlı Devleti'nde ticari açıdan ve harp zamanlarında askeri amaçlı mühimmat nakliyatları açısından karayolu taşımacılığı önemli bir konumdaydı. Bu görev at, deve, katır gibi hayvanlar aracılığıyla göçer ve yarı göçer aşiretler tarafından sağlanmaktaydı. Ayrıca Osmanlı toplumunun et ve hayvansal ürünler olan yoğurt, yağ, peynir, yapağı gibi ihtiyaçlarının büyük çoğunluğu bu aşiretler tarafından yetiştirilen küçük ve büyükbaş hayvanlardan temin edilmekteydi¹¹⁷.

¹¹⁵ Hüseyin Arslan, a.g.e., ss. 230-231.

¹¹⁶ Hüseyin Arslan, a.g.e., ss. 228- 231.

¹¹⁷ Aḥmad Refik. *Onaltıncı asırda İstanbul hayatı (1553-1591)*. Devlet basımevi, İstanbul 1935, ss. 79-80.; Eyüp Kıran, a.g.e., ss. 39-40.; Cengiz Orhonlu 1987, a.g.e., s. 21.

Bu durumlarla birlikte Osmanlı Devletinde yarı göçer aşiret gruplarından istifade şekillerinden bir kısmı da şöyledir:

1. Boş olan yerleşim yerlerinin iskân ve imarı
2. Yer aldıkları bölgelerde asayiş ve güvenliği sağlanması
3. Cami, Mescit, Kale ve Hisar gibi yapıların tamiri, bakımı ve onarımı
4. Derbentçilik hizmetleri
5. Kale ve Hisar İnşaatları ve Muhafızlığı
6. Madenlerin işletilmesi görevlerinde
7. Menzillerde zahirenin toplanması
8. Ordu için at yetiştirilmesi, bakımı ve eğitimi
9. Ok ve yay gibi askeri malzeme üretimi
9. Su kanalları ve su yollarının bakım ve onarımı
10. Sahil bölgelerinde gemi malzemesi üretimi ve gemi imalatı
11. Sefer dönemlerinde askeri malzemenin taşınması
12. Tarım mahsulleri üretimi
13. Yol emniyeti ve onarımı gibi görevlerde yarı göçer aşiretlerden istifade edilmekteydi¹¹⁸.

Ayrıca Anadolu ve Rumeli bölgelerinde yerleşik aşiretlerin Osmanlı idari sisteminde temel görevler üstlendiği durumlar da bulunmaktaydı. Bu aşiretler devlet tarafından yetkilendirilen voyvodalık veyahut ağalık adı altındaki bir sistem içerisinde kontrol edilmekteydi. Türkmen voyvodalığı veya Türkmen ağalığı, Boz- ulus, Kara-ulus, At-çeken, Üsküdar Türkmen voyvodalığı gibi bir yönetime bağlıydılar. Bazen bu sistemde idarenin tek bir şahsa devredildiği de görülmekteydi. Bu şahıslar devlet adına vergilendirmeyi kontrol etmek ve idari düzeni sağlamak amacıyla bulunmaktaydı. Ayrıca bu aşiretlere tayin edilen

¹¹⁸ Mehmet Salih Erpolat, Tahrir Defterlerine Göre XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı'ndaki Aşiretler, I. Uluslararası Mardin Tarihi Sempozyumu Bildirileri, Mardin 2006, s. 449.

kadılar da bulunmaktaydı. Bu kadılar aşiretlerle birlikte hareket etmekteydiler. Örneğin Yörükan-ı Ankara kadılığı gibi¹¹⁹.

16. yüzyılda Osmanlı Devletinde Boz Ulus olarak tabir edilen aşiretler Mardin bölgesinin güneyinden Deyr-i Zor'a kadar olan bölgeyi kışlak olarak, Diyarbakır ve Erzurum yaylalarını da yaylak olarak kullanmaktaydılar. Bu aşiretler 17. yy. itibariyle de Anadolu ve Karaman bölgelerindeki yaylak ve kışlaklara geçmeye başladılar¹²⁰.

Bu aşiretlerden koyun ve keçi sürülerinden alınan âdet-i ağnam (Koyun resmi), Kışlak resmi ('âdet-i çoban- beyi, âdet-i resm-i kışlak-ı berriye)¹²¹, otlak resmi (şanü'l-mer'a)¹²², resm-i çift¹²³, resm-i dönüm (zemin)¹²⁴, arus (gerdek)¹²⁵ resmi, yâve akçesi¹²⁶, bad-ı heva¹²⁷ gibi vergiler alınmaktaydı¹²⁸.

¹¹⁹ Cengiz Orhonlu 1987, a.g.e., ss. 19-20.

¹²⁰ A.g.e., s. 17.

¹²¹ Kışlak Resmi: Otlakları kullanma hakkı adına alınan vergidir.

¹²² Otlak sınırları içerisinde bulunan Tımar sahibine ödenen ücrettir.

¹²³ Yılda bir defaya mahsus çiftlik veya araziye işgal eden yerleşik veya konar-göçer aşiretlerden alınan vergi türüdür.

¹²⁴ Yerleşik ve Konar-göçer aşiretlerin Zirai amaçlı kullandıkları topraklar için alınan vergi türüdür.

¹²⁵ Gelin resmi olarak'ta bilinen bu vergi türü kız tarafından ailenin evlilik durumunda bağlı bulunduğu tımar sahibi veya sancak beyine verdiği ücret olarak bilinir.

¹²⁶ Sonradan bulunmuş olan sahihsiz hayvan ve kölenin sahibinden alınan vergi türüdür.

¹²⁷ Başkasının mal, mülk veya hayvanlarına zarar veren kimselerden alınan vergidir.

¹²⁸ Yusuf Halaçoğlu *Anadolu'da Aşiretler, Cemaatler, Oymaklar (1453-1650)*, TTK Basımevi, Ankara 2009, s. XXI.

İKİNCİ BÖLÜM

OSMANLI İMPARATORLUĞUNDA MİLLİ AŞİRETLERİ

Milli Aşiretleri Osmanlı Devleti içerisinde önemli bir aşiretler topluluğunu teşkil etmekteydi. Bu topluluğun etki alanı Osmanlı Devletinin içerisinde bulunduğu dönemlere ve olaylara bağlı olarak değişiklikler göstermektedir. Merkezi idarenin bölgeye hâkimiyeti oranında Milli Aşiret gruplarından yararlılık sağlandığı görülmektedir. Bu aşiretler merkezi idarenin zayıfladığı dönemlerde ise bölgede taşkınlık ve yağma olayları ile anılır hale gelmişlerdir.

2.1 Milli Kelimesinin Etimolojisi

Milli kelimesi Arapça, Türkçe ve Kürtçe olarak çeşitli anlamlarda kullanılmaktadır. Bu çeşitlilik ile Milli Aşiretlerinin de adını oluşturduğu “Milli” kelimesinin kökenleri hakkında birçok görüş ortaya atılmıştır.

Arapça kökenli olan Milli kelimesi Türkçede Milliyet, Millet, Ulus anlamlarında kullanılmaktadır. Osmanlı kayıtlarında da Milli Aşiretleri Millü, Millilü, Millu olarak adlandırılmaktadır. Bir kısım kaynaklarda Aşiretin isminin Arapça da kullanılan “Millet” anlamına gelmesi Aşiretin Arap kökenli olduğu intibasını doğurmuştur¹²⁹.

Osmanlı arşiv belgelerinde H. 991’ de Alâiye sancağına bağlı Milan (Mili-an) Karahöyük taifesi diye adlandırıldığı görülmektedir. Diğer bir kaynakta Mil kelimesinin Türkçe olduğu ve bu aşiretin de Türk aşireti olduğu ileri sürülmektedir¹³⁰.

Ayrıca Kürtçede “Mıl” kelimesi sırt, bel veya omuz anlamlarında kullanıldığı gibi Vadi yamacı, Dağ sırtı ve doruk noktası anlamlarına da gelmektedir. Aynı kaynağa göre Karacadağ bölgesini yaylak olarak kullanan Milli aşiretlerinin bu adlandırmayı yerleşim yerlerinden dolayı aldıkları ve aşiretin Kürt aşireti olduğu belirtilmektedir¹³¹.

¹²⁹ Eyüp Kıran 2003, a.g.e., s. 65. ; Mahmut Risvanoğlu, *Doğu aşiretleri ve emperyalizm*, Türk Kültür Yayımları, Beyazıt, İstanbul 1975, s. 81.

¹³⁰ Mahmut Risvanoğlu 1975, a.g.e., s. 81.

¹³¹ Eyüp Kıran 2003, a.g.e. ss. 66-67.

Köken olarak herhangi bir geçerliliği bulunmamakla birlikte tevatüre dayalı birçok tanımlama ve anlatım mevcuttur. Göçebe Ekrad aşiretlerinin Milanlar ve Zilanlar (Mil ve Zil) diye ikiye ayrıldığını belirten bazı kaynaklar şunlardır: Nikitin (2002)¹³², Vali Edip Yavuz¹³³, Mark Sykes¹³⁴, Prof. Dr. Necati Taş¹³⁵ gibi.

Aslına bakılırsa Milliler'in Karacadağ'ı uzun dönemlerden beri kullanıyor olması ve Milli (Mıl, Mıl-an) gibi adlandırmalarla nitelendirilmeleri sebebiyle "Milli" tanımını yerleşim yerlerinden dolayı aldıkları iddiası mantıklı gelmektedir.

Mark Sykes 'in Milli Aşiretleri reislerinden olan İbrahim Paşa'nın kendi ağzından kökenleri hakkında yaptığı açıklamayı şu şekilde aktarmaktadır:

"Yıllar, yıllar önce Kürtler, Milanlar ve Zilanlar olmak üzere iki kola ayrıldı. Milanların yaklaşık 1200 aşireti vardı ancak Tanrı onları sevmezdi ve Milanlar sağa sola dağıtıldı. Bazıları tarih sahnesinden silinirken diğerleri yaşamlarını sürdürmüşlerdir; bu kalanlar ise beni Milanların lideri olarak görürler"¹³⁶.

Bölgede yaşayan Milanların bir bölümünün Hristiyan, diğer bir bölümünün de Yezidi olduklarını belirten Mark Sykes bu durumun sebebini ise bu geleneğin veya inanışın Hz Muhammed (sav) döneminden önce gerçekleştiği düşüncesine dayandırmaktadır. Günümüzde Dersim yöresi aşiretleri arasında kabul gören bu efsane değişik şekillerde dillendirilmektedir¹³⁷.

2.2 Milli Aşiretlerinde Sosyal Yaşam

Osmanlı Devletinde Orta Asya'dan beri gelen bir göçebe kültürü bulunmaktaydı. Hatta bu kültür İmparatorluk geleneğine dönüşmüştü. Osmanlı sınırları içerisinde bulunan konar – göçer aşiret toplulukları genelde barınak olarak çadırları kullanmaktaydılar¹³⁸.

¹³² Vasili Petrovich ve Bazil Nikitin, *Kürtler: Sosyolojik ve tarihi inceleme*, (Çev. E. Karahan, H. Akkuş, Nurer Uğurlu), Özgürlük yolu, İstanbul 1986.

¹³³ Edip Yavuz, *Tarih boyunca Türk kavimleri*, Kurtuluş Matbaası, Ankara 1968.

¹³⁴ Mark Sykes, *Osmanlı İmparatorluğunda Kürt Aşiretleri*, R. Anthropol Enstitüsü 1908, s. 470.

¹³⁵ Necati Fahri Taş, *Güneydoğu 1919: İtilaf Devletlerinin Güneydoğu Anadolu aşiretleriyle ilişkisi* 2014, s. 17.

¹³⁶ Mark Sykes, *The caliphs' last heritage: A short history of the Turkish empire*, London: Macmillan and Co. 1915, s. 574.

¹³⁷ Mark Sykes 1915, a.g.e., ss. 574-575; Mark Sykes 1908, a.g.e., s. 470.

¹³⁸ Nurhan Atasoy, *Otağ-ı Hümayun Osmanlı Çadırları*, Aygaz Yayınları, İstanbul 2002, s. 1.

Yarı göçer aşiret topluluklarında kullanılan çadır tipleri yetiştirilen hayvan türlerine göre değişiklik gösterebilmekteydi. Bunlar Keçi kılından yapılan “mutaf” (el tezgâhı) işçiliği, dokumadan yapıp direklerle birbirine tutturulan kara çadır, koyun kılı kullanılarak yapılan keçe çadırlar (alacık, alaycık) olarak bilinmekteydi. Türk ve Kürt aşiretlerinde kara çadırlar¹³⁹, Arap aşiretlerinde ise deve tüyünden dokunarak yapılan çadırlar mevcuttu. Barınma türlerinden de anlaşılacağı gibi hayvansal besi ve ürünler konar- göçer aşiretlerde önemli bir kaynak teşkil etmekteydi. Ayrıca bu aşiretler hayvansal ürünlerle birlikte avcılık, dericilik, dokumacılık (halı, çuval, kilim, heybe, çul gibi), gibi zanaatlarla da uğraşırlardı¹⁴⁰.

Yarı göçer Millî Aşiretlerinin yaşamsal faaliyetlerinin önemli bir kısmı hayvanlar ve hayvansal ürünler üzerine kurulu olduğu görülmektedir. Bu aşiretler geçim kaynağı olarak koyun, keçi, deve, at ve eşek gibi hayvanlar yetiştirirlerdi. Özellikle koyun yetiştiriciliğinde kendilerini geliştirmiş oldukları görülmektedir. Geniş sürülere sahip Milli Aşiretleri Karacadağ bölgesi iklimine adapte olmuş, yöreye has koyunlar yetiştirmektedirler. Millî'lere özgü “qerxaş” (Siyah-Beyaz renkli koyun) adında bir koyun türünün bulunduğu belirtilmektedir¹⁴¹.

Milli Aşiretleri gibi yarı göçer topluluklarda her ailenin sosyal faaliyetler ve güvenlik adına bulundurmak zorunda olduğu 4 temel gereksinim bulunmaktaydı.

Bunlar;

- 1- Taşımada kullanılan at, eşek ve deve gibi hayvanlar
- 2- Keçi kılından veya yünden yapılmış çadır (Kon)
- 3- Besi amaçlı yetiştirilen koyun, keçi, sığır gibi küçük ve büyükbaş hayvanlar
- 4- Koruma amaçlı beslenen köpekler¹⁴²

Her aşiret çadırının içerisinde üç ana bölüm yer almaktaydı.

Bunlar:

¹³⁹ Taciser Onuk, *Osmanlı Çadır Sanatı (XVII-XIX. yy)*. Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 2005, ss. 20-36.

¹⁴⁰ Cengiz Orhonlu, *Osmanlı imparatorluğunda aşiretlerin iskânı*, Eren yayıncılık ve kitapçılık, İstanbul 1987, ss. 13-14.

¹⁴¹ Eyüp Kıran, a.g.e., s. 89.

¹⁴² İbrahim Bozkurt 2003, a.g.e., s. 101.

1. Ailenin oturduğu bölüm
2. Yemeğin pişirilip ekmeğin yapıldığı mutfak bölümü
3. Hayvanların yer aldığı barınak bölümü

Geniş ve evli çocukların bulunduğu ailelerin çadırlarında ek bir bölüm yer almaktaydı. Aşiret reisinin çadırında ise bu bölümlerin dışında aşiret ileri gelenlerinin toplandığı meclis bölümü, kadınlar bölümü ve savaşçılar (yiğitler) bölümü gibi bölümler de yer almaktaydı¹⁴³.

Her çadır yazlık ve kışlık olarak mevsime bağlı olacak şekilde düzenlenirdi. Çadır dikimini ve onarımını erkekler üstlenirken, çadırın temizliğini ve bakımını kadınlar yapmaktaydı¹⁴⁴.

Milli Aşiretleri önceki dönemlerinde Osmanlı-İran sınırlarında yarı göçer olarak yaşayan ve iki ülke toprakları içerisinde de konak yerleri bulunan geniş bir konfederasyondur. Sınır kavramının oluşturmuş olduğu sorunlardan dolayı bu aşiretler 18. yy'ın ilk dönemlerinden itibaren İran topraklarına gitmemeye başlamışlardır. Osmanlı sınırları içerisinde yaşamaya başlayan konfederasyondaki aşiretlerin bir kısmı zamanla yerleşik hayata adapte olmuşlardır. Bu yerleşik aşiretler hayvancılık ve tarımla ilgilenmekteydiler. Üretim alanları temel ürünler olan arpa, buğday, mercimek, nohut ve burçak gibi tahıllar ile birlikte acur, karpuz ve kavun gibi bostan ürünlerinden oluşmaktaydı¹⁴⁵.

Milli Aşiretleri zaman içerisinde yaşam alanlarında maddi ve manevi bir kültür oluşturmuşlardır. Yerleşim şekillerinden geçim kaynaklarına, giyim türlerinden yaşayış biçimlerine kadar kendilerine has maddi kültürleri ile dans ve müziklerine, edebi destanlarından inanç yapılarına kadar farklılaşan manevi kültürler oluşturmuşlardır¹⁴⁶.

Maddi kültür olarak Millilere has kara çadırdan yapılma barınaklar ile Şikeft denilen mağaralarda yaşam alanları oluşturmuşlardır. Ayrıca yerleşime geçen Milliler için taştan

¹⁴³ İbrahim Bozkurt 2003, a.g.e., s. 101.

¹⁴⁴ Eyüp Kıran, a.g.e., s. 95.

¹⁴⁵ Eyüp Kıran, a.g.e., s. 91.

¹⁴⁶ Eyüp Kıran, a.g.e., ss. 95-106.

yapılma evler örnek gösterilebilir. Giyim tarzı olarak Kolos¹⁴⁷ ve Çefi¹⁴⁸ adında başlıklar, Qutik¹⁴⁹, şal, şalvar, fistan¹⁵⁰, kiras¹⁵¹, gibi giysi türleri bulunmaktaydı. Manevi kültür olarak govend adında toplu dansları, Mîlani, Mildani ve Hildani adlarında dans türleri bulunmaktaydı. Ayrıca Delal (Sevgili) adı verilen müzikleri ile bilinmektedirler. Edebi alanda ise Dewrêşê Evdî (Derviş Abdi) destanı, Kerr û Kulik (Sağır ve Topal) Destanı ve Cembelî Mîrî Hekaryan destanı olarak bilinen destanlarda bu topluluk orjinlidir. İnanç olarak ise Millilerin Yezidilikten müslümanlığa doğru bir geçiş süreci yaşadığı belirtilmektedir¹⁵².

Milli Aşiretleri aşiret kültürünün üst seviyede yaşandığı bir topluluk olarak görülmektedir. Milli Aşiret geleneğinde kültür ve edebiyat açısından önemli kazanımlar sağlanmıştır. Milli Aşiretleri geleneğinde Müzik icra eden sanatçılar (Dengbej, Şihar) ve tarihsel olay, masal ve hikâye anlatıcılar (Çirokbej) önemsenmekteydi. Ve bu gibi şahıslar aşiretler içerisinde korunmaktaydı¹⁵³.

Ayrıca Milli Aşiret geleneğinde halka açık aşevi ve misafirhanelerin yer aldığı belirtilmektedir¹⁵⁴. İbrahim Paşa döneminde Misafirhane çadırında gün boyunca Mırra (acı kahve) pişirilip ikram edilmekteydi¹⁵⁵.

Milli Aşiretleri İbrahim Paşa döneminde en verimli dönemlerini yaşamışlardır. Bağdat, Beyrut, Halep, İstanbul, Kahire, Şam, Tebriz, Trabzon gibi bölgelerden hayvancılık ve hayvansal ürünler ile ilgilenen tüccarlar ve keçeci, kalaycı, boyacı (İp ve yün boyama işleri yapanlar), nalbant gibi zanaatkârlar bölgeye gelmekteydi¹⁵⁶. Bu durumu gözlemleyen Mark Sykes, İbrahim Paşa'nın bölgeye gelen gazeteler, tüccarlar ve seyyahlar aracılığıyla Osmanlı ve Avrupa siyasetini yakından takip ettiğini belirtmektedir¹⁵⁷.

¹⁴⁷ Kolos: Yöreye has keçeden yapılan bir tür başlık.

¹⁴⁸ Renkli türban, Kefiye (Kefi), Bir tür başörtüsü.

¹⁴⁹ Qutik: Gömlek, Ceket veya yelek altına giyilen gömlek benzeri bir tür giysi.

¹⁵⁰ Fistan: Entari benzeri uzun tek parçalı giysi.

¹⁵¹ Kiras: Ön kısmı kapalı bir fistan türü.

¹⁵² Eyüp Kıran, a.g.e., ss. 95-106.

¹⁵³ İbrahim Bozkurt 2010, a.g.e., ss. 209-210.

¹⁵⁴ İbrahim Bozkurt 2010, a.g.e., s. 210.

¹⁵⁵ Eyüp Kıran, a.g.e., ss. 165-166.

¹⁵⁶ Eyüp Kıran, a.g.e., s. 166.

¹⁵⁷ Mark Sykes 1908, a.g.e., s. 319.

2.3 Yazılı Kaynaklarda İlk Dönem Milli Aşiretleri

Osmanlı Devleti'nde Milli Aşiretleri Konfederasyonu'nun birçok farklı şekilde isimlendirildiği görülmektedir. Milli, Millü, Millili, Millo, Millili Ekradı, Millili Türkmanı, Milli Göçer, Milli-i Kebir, Milli-i Tavan (Taban), Milli-i Sagir, Milli Akgeçili, Milli Mahmut, Milli Pazgüran (Pazgürü), Bahaeddinli gibi birçok adlandırmaya ve gruplandırmaya sahip bulunmaktadır. Bu adlandırmaların çoğunluğu Osmanlı arşiv kayıtlarında geçmektedir. Günümüzde bazı bölgelerde ismine Milan ("Mili-an" "Milli-ler" anlamında) veya Milli olarak rastlanılan bu aşiret toplulukları Milli Aşiretleri'nin devamı niteliğindedir¹⁵⁸.

Adana, Gaziantep, Hatay, Maraş, Sivas gibi bölgelerde "Sinemilli" adıyla bilinen, 16. yy. da kadılık ve yöneticilik görevlerinde bulunan Alevi Ocaklı Aşireti de Milli Aşiretleri Konfederasyonu ile ilişkilendirilmektedir¹⁵⁹.

Milli Aşiretleri Konfederasyonu'nun kuruluş tarihi tam olarak bilinmemekle birlikte Akkoyunlular dönemine kadar yedi aşiretin bu konfederasyonun temelini oluşturduğu bilinmektedir. Bu yedi asli aşiret dönüşümlü olarak riyaset görevini yerine getirmekteydi. Akkoyunlular döneminden 1520'li yıllara kadar riyaseti devralan Hıdrekan ailesi ile diğer aileler arasında zamanla yönetim (riyaset) konusunda sorunlar ortaya çıktığı ifade edilmektedir. Hıdrekan riyasetini kabul etmeyen diğer ailelerin konfederasyondan ayrılma noktasına geldikleri belirtilmektedir¹⁶⁰.

1520'li yıllardan sonra bölündüğü iddia edilen Milli Konfederasyonu Aşiretlerinin bölündüğüne dair herhangi bir belge bulunmamakla birlikte iki bölge çevresinde yoğunlaştıkları görülmektedir. Bu aşiretlerden bir kısmı Mardin bölgesine, diğer bir kısmı ise Viranşehir bölgesinde yer almaktaydılar. Mardin bölgesinde yer alan Milli Aşiretleri için Milli-i Kebir (Büyük Milli) denmiştir. Viranşehir bölgesinde yer alan Milli Aşiretlerine ise Milli-i Sağır (Küçük Milli) denmiştir¹⁶¹.

¹⁵⁸ Mehmet Ali Ünal, *XVI. yüzyılda Çemişgezek Sancağı*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1999, s. 307; Yusuf Halaçoğlu, a.g.e., ss. 98-2485; Cevdet Türkay, *Başbakanlık Arşivi Belgelerine Göre Osmanlı İmparatorluğu'nda Oymak, Aşiret ve Cemâatler*, İstanbul 1979, ss. 109-110.

¹⁵⁹ Alemdar Yalçın, *Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları Dergisi* 2014 /10, s. 32.

¹⁶⁰ İbrahim Özcoşar, *Merkezleşme sürecinde bir taşra kenti: Mardin (1800-1900)*, Mardin Artuklu Üniversitesi, Mardin 2009, s. 101.

¹⁶¹ Ziya Gökalp, a.g.e., s. 32; İbrahim Bozkurt 2003, a.g.e., s. 148.

XVI. yy. Çemişgezek Sancağında yer alan aşiretler içerisinde gösterilen Milli Aşiretlerinin iki grup halinde bulunduğu görülmektedir. Kayıtlarda Millili Büzürg (Büyük Millili Cemaati) ve Millili Küçük (Küçük Millili, Küçüklü Cemaati) olarak adlandırılmaktadırlar¹⁶².

Büyük Milli Cemaati (Aşiretleri): “Cemâ’at-i Millili Büzürg” olarak belirtilen bu aşiret grubu Çemişgezek Sancağında yer alan aşiretlerin en kalabalık nüfusunu içerdiği kaydedilmektedir. Doğu ve Güneydoğu aşiret grupları içerisinde de en büyük aşiretler arasında yer alan Milli aşiretleri kayıtlarda “Ekrâd-ı Millili”, “Millili”, “Milli” ve “Millü” gibi çeşitli şekillerde adlandırılmışlardır. Aşiretin büyük çoğunluğu merkez nahiye olarak geçen Belde nahiyesinde bulunan 8 köyde yerleşim gösterdikleri görülmektedir. Ayrıca bu köyler dışında Gündüz nahiyesinde “Millili” adında bir köy’ün bulunduğu belirtilmektedir¹⁶³.

Tablo 1: Cemâ’at-i Millili Büzürg (Büyük Millili Cemaati)

Sene	Hane sayısı	Mücerred ¹⁶⁴
1518	225	45
1523	248	27
1541	313	207

Kaynak: Mehmet Ali Ünal (1999), a.g.e., s. 307.

Tabloya göre Hane sayısı ve Mücerred (Bekâr) toplamında 1518’den 1541’e % 92.5 oranında bir artış olduğu görülmektedir. 1566 yılında yapılan tahrirlerde ise yalnızca Biliç, Çatkürd ve Oğuzlu köylerinin kayda alındığı görülmektedir. Millilerin konakladığı diğer köyler yer almamıştır. Sadece bu 3 köy temel alınarak yapılan incelemede 1518’den 1566’ya kadar % 53 oranında bir artış gözlenmiştir¹⁶⁵.

Millili Küçük (Küçük Milli) ve Küçüklü Cemaati: Milli Aşiretlerinin diğer kolu olan Küçük Milli Aşiretlerinin de kayıtlarda yer aldığı ve Millili Büzürg (Büyük Millili) Aşiretinin bir kolu olduğu aktarılmaktadır. Küçük Millili aşiretlerine bağlı belde nahiyesinde Derderiç ve Sağnaklu adında iki köy yer almaktadır¹⁶⁶.

¹⁶² Mehmet Ali Ünal 1999, a.g.e., ss. 307-308.

¹⁶³ Mehmet Ali Ünal 1999, a.g.e., s. 307.

¹⁶⁴ Mücerred: Savaşmak ve İş gücüne katkıda bulunma yönünden değerlendirilen bekâr erkek. Mustafa Öztürk, *16. yüzyılda Kilis, Urfa, Adıyaman ve çevresinde cemaatler-oymaklar*. Fırat Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Merkezi, Elazığ 2004, s. XIV.

¹⁶⁵ A.g.e., ss. 307-308.

¹⁶⁶ A.g.e., s. 308.

Tablo 2: Cemâ't-at-i Millili Küçük (Küçük Millili Cemaati)

Sene	Hane sayısı	Mücerred(Bekâr)
1518	124	40
1523	101	10
1541	118	29

Kaynak: Mehmet Ali Ünal (1999), a.g.e., s. 308.

Milli Aşiretlerinin yer aldığı kaynakta konak yeri olarak Belde nahiyesinin Cümle köyü olarak gösterilen “Cemâ't-at-î Küçüklü” (Küçüklü Cemaati) dikkat çekmektedir. Bu cemaatin Küçük Milli Cemaati'ne tabii olduğu düşünülmektedir. Bazı kaynaklarda Köçekli olarak kaydedilen Cemaatin aslının Küçüklü olduğu ve yanlış okunmasından kaynaklanan bir farklılık olduğundan bahsedilmektedir. Cevdet Türkay kendi eserinde Küçüklü Cemaatinin Bozulus Türkmen yörüklerine bağlı konar-göçer bir aşiret olduğunu belirtmektedir¹⁶⁷. Milli Aşiretleri ile birlikte gösterilen Küçüklü Cemaatinin Millilere bağlı bir cemaat olabileceği düşünülmektedir¹⁶⁸.

Tablo 3: Küçüklü Cemaati

Sene	Hane sayısı	Mücerred(Bekâr)
1518	46	15
1523	26	3
1541	31	7

Kaynak: Mehmet Ali Ünal (1999), a.g.e., s. 308.

1520' de Halep Sancağı içerisinde yer aldığı belirtilen Ekrâd Taifeleri ve Cemaatleri arasında gösterilen Milli Cemaatleri;

“Dîriyye nâm-ı diğer Millî” 41 haneye mensup,

“Hâmikiyye nâm-ı diğer Millî” 125 haneye mensup,

“Okçu İzzeddinli nâm-ı diğer Millî” 31 hane olmak üzere toplamda 197 hane olarak görülmektedir.

Alikânlu nâm-ı diğer Halil Beğlü Tâifesi arasında gösterilen Milli Cemaatleri ise;

“Amâmniye nâm-ı diğer Milliye” 53 haneye mensup,

“Karacalu Ali tâbi-i Millî” 39 haneye mensup,

¹⁶⁷ Cevdet Türkay 1979, a.g.e., ss. 559-600.

¹⁶⁸ Mehmet Ali Ünal 1999, a.g.e., s. 308.

“Minnetli nâm-ı diğer Millî” 108 hane olmak üzere toplamda 200 hane bulunmaktadır¹⁶⁹.

2.3.1 Asli Milli Aşiretleri¹⁷⁰

Milli Aşiretler Konfederasyonunu oluşturan ana aşiretler yedi tane olmakla birlikte bunlar için asli aşiretler “yedi mühürler” gibi tanımlamalar yapılmıştır¹⁷¹.

Bunlar:

1. Hıdrekân (Khıdırkan, Hızırkan), 2. Kümbinekşan (Kümnakşân), 3. Kuran (Kûran, Koran, Köran), 4. Dodukan (Dodıkan, Düdekan)¹⁷², 5. Sinkân, 6. Hecihan (Hecikân), 7. Cimikân (Cemikan, Cebikân)¹⁷³

2.3.2 Tabii Aşiretler (Milli'lere bağlı Aşiretler)

Farklı dönemleri ele alan birçok kaynakta Milli Konfederasyonuna bağlı aşiretlerin sayıları değişiklik göstermektedir. Döneme bağlı olarak bazı aşiretlerin Konfederasyondan ayrıldığı bazılarının ise Konfederasyona dâhil olduğu görülmektedir¹⁷⁴.

Ahmed Vasfî Zekerıyya 7 asli aşiret dışında Milli'lere bağlı (tabii) aşiretleri 31 adet olarak belirtmektedir:

Türk ve Kürt aşiretleri olarak Mahalliyân, Türkmân, Haydarân, Heyzol (Hîzol, İzol), Sorgân, Metînân, Cufân, Şeyhân, Dodkân (Dudkân), Mendân, Nasırıyân, Seyyidân, Dumılıyân, Hasenân, Cibrân, Zerkî, Cemaleddin gibi aşiretler,

Yezidi aşiretleri olarak; Şarkiyân, Halidân, Denadâ (Dinai), Mervân, Kûbân gibi aşiretler sayılmaktadır.

¹⁶⁹ Enver Çakar, *XVI. yüzyılda Halep Sancağı: (1516-1566)*, Fırat Üniversitesi Basımevi Elazığ 2003, ss. 210-211.

¹⁷⁰ Ziya Gökalp, a.g.e., s. 31.; Eyüp Kıran, a.g.e., s. 79.; İbrahim Bozkurt 2003, a.g.e., s. 148.

¹⁷¹ Ziya Gökalp, a.g.e., s. 30.; İbrahim Bozkurt 2003, a.g.e., s. 148.; Eyüp Kıran, a.g.e., s. 79.

¹⁷² Bazı kaynaklarda asli Milli Aşiretleri içerisinde gösterilen Dodukan aşireti farklı kaynaklarda tabii Milli Aşiretleri içerisinde de gösterildiği görülmektedir.

¹⁷³ Bazı kaynaklarda bu aşiret Cımikan ve Cebikan olarak iki ayrı aşiret olarak gösterilmektedir. Fakat kaynaklarda yer alan bu aşiret isimleri dışında bu aşiretler ile alakalı farklı veriler bulunmadığından tek bir aşiret olarak yer vermekteyiz. İbrahim Bozkurt 2003, a.g.e., s. 184.

¹⁷⁴ A.g.e., s. 148.; Ziya Gökalp, a.g.e., ss. 31-32.; Eyüp Kıran, a.g.e., s. 81.

Arap aşiretleri olarak ise El-‘Advân, El-Ferâce, El-Cubûr, El-Bekâre (El-Beggare), El-Hadîdiyyîn, Benî Hatîb, En-Na’îm, Şerrâbîn, El-Kavavîs gibi aşiretlerden bahsedilmektedir¹⁷⁵.

1927 Urfa Salnamesinde Milli Aşiretlerinin sayısı asli aşiretler ile birlikte 31 tane olduğu görülmektedir.

“1. **Kuran (Guran)**, 2. Hıfırkan, 3. **Cemikan**, 4. **Kumnakşan**, 5. Seydan (Seyidan), 6. Devan, 7. Sermestan, 8. Şarkıyan, 9. Çuvan, 10. **Dodekan (Dodukan, Dodikan)**, 11. Nasıran, 12. Mendan, 13. Sorıkan (Surkan), 14. Şeyhan, 15. Berguhan, 16. Garacine (Garajın), 17. Âdvan, 18. Bekkare (Beggare), 19. Hadidi, 20. Abıyan, 21. Şemitan, 22. Naîman, 23. Şerabi, 24. Alreşan, 25. Cemaldinan (Cemaldin), 26. İzolli (İzol), 27. (Zirkan) Jirkan, 28. Toruni (Torunan), 29. Beni Hıteb, 30. Tırkan (Turkan), 31. Kejan.”¹⁷⁶

Urfa Salnamesinde (1927) geçen Milli Aşiretlerine bakıldığında tabii aşiretler ile birlikte asli aşiretlerin sayısında da değişiklikler görülmektedir. Bu durumdan anlaşılağı üzere Tabii Milli Aşiretleri içerisinde değişiklikler olduğu gibi Asli Milli Aşiretlerinde de değişiklikler gerçekleşebilmekteydi.

Milli Aşiretleri Konfederasyonuna bağı aşiretlere baktığımızda yapısında farklı etnik ve dini kimlikler barındırdığı görülmektedir. Mark Sykes’in de belirttiğı gibi Milli Aşiretleri içerisinde ya da Milli Konfederasyonuna karşı bağılık gösteren aşiret ve ahali arasında Şii, Sünni gibi mezhep farklılıkları ile Yezidilik ve Hristiyanlık gibi inanç farklılıkları göze çarpmaktadır. Ayrıca kendilerini Türk, Kürt, Arap ve Zaza olarak tanımlayan farklı etnik grupların varlığı bilinmektedir¹⁷⁷.

Aşiret Konfederasyonları kendi içlerinde barındırdıkları aşiret ve aşiret altı birlikteliklerin destekleri ölçüsünde varlıklarını koruyabilmiş ve yine bu birliktelikler Konfederasyon çekirdeğinin yapısını sağlamlaştırmıştır. Tabii ki bu çekirdek etrafında yer alan tabii aşiretlerde bağı bulundukları Konfederasyonun büyüklüğü ölçüsünde toplumsal yaşamda varlık gösterebilmişlerdir.

Milli Aşiretleri Konfederasyonunun da kendisine bağı bulunan aşiret sayıları ve nüfusları ölçüsünde nüfuzu artmış veya azalmıştır. Bu durum Konfederasyonun güçlü

¹⁷⁵ Ahmed Vasfî Zekerıyya, a.g.e., s. 664.

¹⁷⁶ Urfa Hakkında salname 1927, s. 99.

¹⁷⁷ Mark Sykes 1908, a.g.e., s. 470.

olduğu veya nüfuzunun arttırdığı dönemlerde Konfederasyona katılan aşiret sayısının artması, Konfederasyonun zayıfladığı dönemlerde ise konfederasyondan kopmaların yaşanmasıyla açıklanabilir. Bu durum ile birlikte Milli Aşiretlerinin merkezi hükümete bağlı bulundukları dönemlerde merkezi hükümetin desteği ölçüsünde konumlarının güçlendiği, hükümet tarafından uygulanan tedip ve baskılar oranında zayıfladığı veya dağıldığı görülmüştür¹⁷⁸.

2.4 Osmanlı Dönemi Milli Aşiretler

16. yy. a bakıldığında iki grup halinde görülen Milli Aşiretleri Konfederasyonu'nda kahramanlık ve cömertliğiyle bilinen ve her iki Milli Aşiretleri grubuna da hükmedecek olan Gazi Bey¹⁷⁹'in başa geçtiği belirtilmektedir¹⁸⁰. Günümüz Gürcistan'ında yer alan Karnıyarık Kalesine hâkim olan Şah-kulu Melîlân oğlu Gazi Bey'in yedi Milli ailesinin riyasetini kazandığı belirtilmektedir. Osmanlı Devleti ile Safevi Devleti arasında gerçekleşen Revan Kuşatmasında Gazi Bey ön planda yer almaktadır. Bu süreçte Safevi Devletine karşı isyan eden Gazi Bey Safevileri zor durumda bırakmıştır. İsyanı bastırmak üzere Şah Abbas tarafından görevlendirilen Pir Budak 5000 kişilik kuvvetle Gazi Bey üzerine yürümüştür. Bu durum karşısında Gazi Bey Van Beylerbeyi Mehmet Paşa'dan yardım istemiştir. Gelen yardım sayesinde 1616 yılında gerçekleşen savaşta Tebriz Valisi Pir Budak, Salmas yakınlarında yenilgiye uğratılarak öldürülmüştür¹⁸¹.

Ziya Gökalp'in anlatımına göre Milli Aşiretleri köken olarak Abdi ağa ve Ömer ağa aileleri soyundan gelmektedirler. Abdi ve Ömer ismindeki bu iki şahıs Hidrekan reisi tarafından yetim bulunup evlat edinilmişlerdir. Fedkan (Fed'an) Arap Aşiretinden olduğu söylenen bu çocuklar zamanla cesaret ve yiğitlikleriyle Milliler içerisinde sivrilerek riyaset kademesine kadar yükselmişlerdir¹⁸².

¹⁷⁸ Ali Emiri, *Mir'âtü'l-fevâ'id fî terâcimi meşâhîri Âmid: Diyarbakır ulemâ ve eşrâfi*. (Çev. Günay Kut v.d.) Cilt: 2, 2014, s. 250.

¹⁷⁹ Burada Bozkurt (2003)'ün verdiği bilgilere göre bu şahıs "Gazibey oğlu" olarak kaydedilmektedir. Diğer kaynaklarda ise bu savaşta adı geçen isim "Gazibey" olarak kayda geçmektedir. Iskandar Munshî. *Tarih-i âlem ârâ-yı Abbasi, (II. Cilt)*: (Çev. Muhammed Yusuf Müverrih), Emir Kebir, Tahrân 2003, ss. 901-902.

¹⁸⁰ İbrahim Bozkurt 2003, a.g.e., s. 148.

¹⁸¹ İbrahim Bozkurt 2003, a.g.e., s. 148; Özer Küpeli, Osmanlı-Safevi Münasebetleri (1612-1639), Doktora tezi İzmir 2009, ss. 54-55.

¹⁸² Ziya Gökalp, a.g.e., s. 32.; İbrahim Bozkurt 2003, a.g.e., s. 148.

Ali Emiri' nin belirttiğine göre Abdi Ağa, Nadir Şah döneminde Osmanlı – İran arasında gerçekleşen savaşta dönemin Bağdat Valisi Ahmet Paşa'nın hizmetinde bulunmuştur. Savaşta gösterdiği cesaret ve kahramanlığından dolayı Milli Aşiretleri reisliğine kadar yükseldiği belirtilmektedir¹⁸³.

Ziya Gökalp Milli Konfederasyonunun kabuğunu oluşturan yedi asli aşiretin Abdi Ağayı reis tayin ederek oluşturulan mazbataya mühür vurmaları ile yedi mühürler “yedi mühür sahipleri” dendiğini belirtmektedir. Böylelikle Abdi Ağa Hem Viranşehir Millilerine (Milli’i Sağır), hem de Mardin Millilerine (Milli’i Kebir) aşiret reisi olarak seçilmiştir¹⁸⁴.

16. yy. başlarında Osmanlı Devleti'nin Çaldıran Zaferi sonucunda Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri Osmanlı toprakları haline gelmişti¹⁸⁵. Akkoyunlular döneminde bu bölgeler ticaret yolları bakımından önemli bir konumdaydı. Bu önem Osmanlı döneminde de devam etmekteydi. Özellikle şu iki transit ticaret yolu bölgenin ticaret kapasitesi açısından önem arz etmekteydi.

1. İran- Erzurum- Van- Diyarbakır- Musul- Bağdat hattı,
2. Halep- Urfa- Nusaybin- Musul- Bağdat transit yollarıydı. Bu geçiş güzergâhları bölgedeki canlılığı sürekli kılmaktaydı¹⁸⁶.

16. yy. da bu ticaret yollarından önemli gelir kaynakları elde edildiği görülmektedir. Bu bölgeler üzerinde yer alan transit geçiş güzergâhlarından siyah ve beyaz esirler, İran ve Avrupa menşeli ipekli dokuma ve kumaşlar, Anadolu, Mısır ve Suriye'den gelen kumaşlar, madeni eşyalar (Demir, Gümüş gibi), baharat ve yiyecek maddeleri gibi geniş ürün yelpazesine sahip ticari ürünler taşınmaktaydı¹⁸⁷. 15. yy. da Akkoyunlular yönetimindeki bölgenin ticari yapısı ve vergi düzenlemeleri yazılı kanunlar halinde düzenlenmekteydi. 16. yy. da Osmanlı Devleti'nde bu kanunların kısmi düzenlemelerle benimsendiği

¹⁸³ Ali Emiri, (Cilt: 2), a.g.e., s. 249.

¹⁸⁴ Ziya Gökalp, a.g.e., s. 32.

¹⁸⁵ Bayram Kodaman 1986, a.g.e., ss. 12-13.

¹⁸⁶ Suavi Aydın vd., *Mardin: aşiret-cemaat-devlet*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı 2000, s. 139.

¹⁸⁷ Nejat Göyünç, *Kanunî devri başlarında Güney - Doğu Anadolu*, Ankara 1975, s. 86.

görülmektedir. Bölgenin ticari potansiyeli gözönünde bulundurulduğunda merkezi yönetimlerin ticari akışın devamlılığı yönünde hareket ettiği anlaşılmaktadır¹⁸⁸.

Milli Aşiretleri ve diğer aşiretlerin bölgede varlıklarını sürdürebilmesi açısından otlak ve meralarda hayvancılık faaliyetlerinin düzenli olarak yapılabilmesi, tarım alanları ve yaylaların bölge aşiretleri tarafından kullanılabilmesi bu aşiretlere yadsınamaz olanaklar sunuyordu.

Transit geçiş güzergâhları üzerinde yer edinen Milli Aşiretlerinin bölgede etkin bir konumda yer aldığı görülmektedir. Milli Aşiretlerinin yetiştirdiği hayvanlar bölge hayvancılığının önemli bir bölümünü teşkil etmesi bu yarı göçer aşiretlerin Osmanlı dönemi boyunca varlığına süreklilik ve meşruiyet kazandırmasına katkı sağlamıştır. Karacadağ yaylalarını mesken edinen yarı göçer Millî Aşiretleri geçim kaynağı olarak hayvanlar ve hayvansal ürünleri ile tanınmaktaydılar. Bölge geçmişi açısından bakılırsa Millî'lere özgü bir koyun türünün bulunması ve bu hayvanların bölge iklimine adaptasyon sağlamış olması Millî'lerin bu bölgeyi uzun bir süreden beri kullandıklarını göstermektedir¹⁸⁹.

16. yy. dan itibaren Fırat-Dicle Havzası'nın Osmanlı egemenliğine girmesiyle hayvansal ürünlerin nehir yoluyla Basra Körfezine, oradan da Avrupa'ya kadar iletildiği görülmektedir. Ayrıca Rakka, Diyarbekir ve Musul'dan temin edilen tarım ürünleri de bu yolla aktarılmaktaydı¹⁹⁰. Ünlü Türk Seyyahı Evliya Çelebi'nin 17. yy. da Birecik-Basra arasında Kelek adlı araçlarla ticari amaçlı nehir taşımacılığının yapıldığını belirtmektedir¹⁹¹.

2.5 Milli Aşiretleri Yerleşim Alanları ve Dağılımları

Milli Aşiretleri Osmanlı Devleti'nin 16. yy. daki kayıtlarında Doğu ve Güneydoğu Anadolu Aşiretleri arasında geniş nüfusu ile önemli bir aşiretler birliği olarak görülmektedir. Büyük Milli ve Küçük Milli olarak kayıtlarda yer alan Milli Aşiretleri tabloda görülmektedir.

¹⁸⁸ Suavi Aydın, vd., a.g.e., s. 139.

¹⁸⁹ Eyüp Kıran, a.g.e., ss. 89-90.

¹⁹⁰ Cengiz Orhonlu, Turgut Işıksal, *Osmanlı Devrinde Nehir Nakliyatı Hakkında Araştırmalar- Dicle ve Fırat Nehirlerinde Nakliyat*, İ.Ü.E.F.TD, No 17-18, ss. 77-102.

¹⁹¹ Evliyâ Çelebi, *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi* (III. Kitap) (Der. Seyit Ali Kahraman - Yücel Dağlı), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul(1999), s. 41; Keskin Turan, *Dicle ve Fırat Nehirleri Üzerinde Yapılan Ticaret (1838-1914)*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2012, s. 32.

Tablo 4: Çemişgezek Sancağında Büyük Milli ve Küçük Milli Aşiretlerinin Hane ve Mücerred sayılarının yıllara göre değişimi (1518-1566).

Cemaatin Adı	Bağlı Olduğu Nahiye	Cemaatin Bulunduğu Köyün Adı	1518	1523	1541	1566
			Hane – Müc ¹⁹²	Hane – Müc.	Hane – Müc.	Hane - Müc
(Büyük) Millili Büzürg	Belde	Çatküird	17 -	20 -	17 13	31 17
-	-	Biliç	27 8	34 2	35 23	32 18
-	-	Germikâr	32 7	40 5	49 27	- -
-	-	Hıdırözü (Hıdıröz)	28 8	21 2	39 50	- -
-	-	Kömler	- -	- -	37 23	- -
-	-	Küirdler	35 5	30 2	54 22	- -
-	-	Oğuzlu	34 10	30 11	36 22	35 14
-	-	Tekür	19 1	29 1	- -	- -
-	Gündüz	Millili	33 6	44 4	46 27	- -
Millili Küçük	Belde	Derderiç	72 19	52 1	65 14	- -
-	-	Sağnaklu	52 21	49 9	53 15	- -
Küçüklü	-	Cümle	25 9	26 3	23 7	40 23
-	Pertek	Küçüklü	21 6	- -	8 6	- -
Toplam			395 100	375 40	462 249	138 72

Kaynak: Mehmet Ali Ünal (1999), ss. 312 – 314.

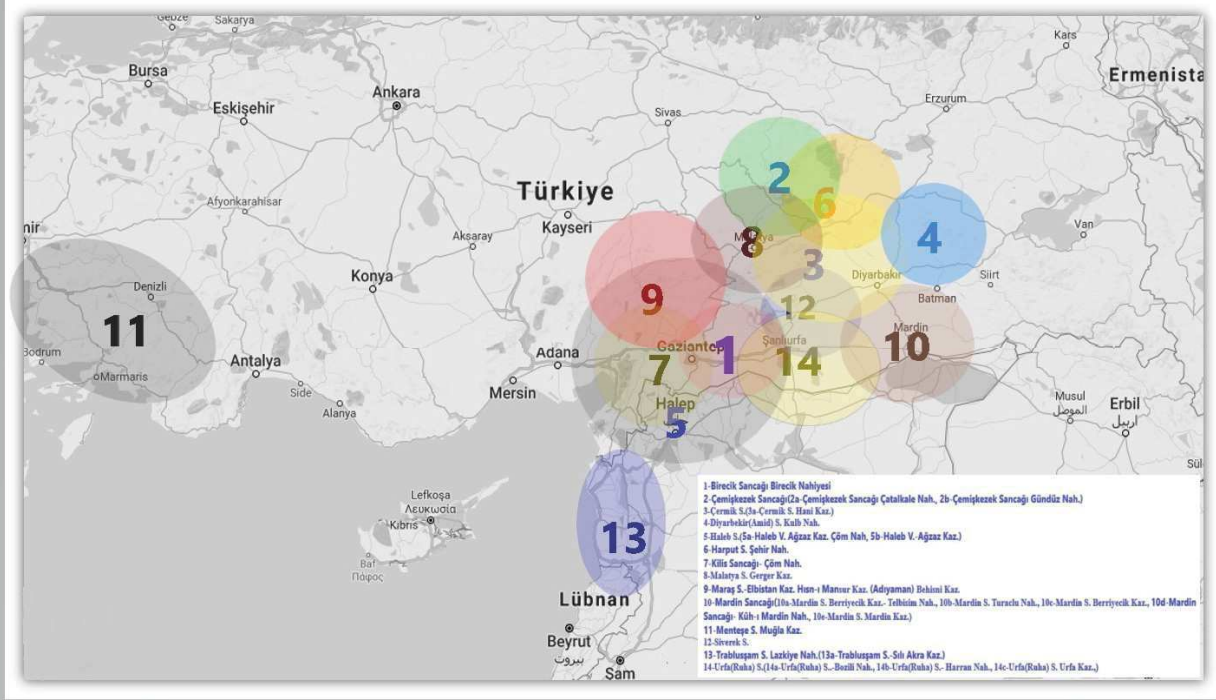
Bu tabloya ek olarak aynı dönemleri ele almış olan Yusuf Halaçoğlu'nun “Anadolu’da Aşiretler, Cemaatler, Oymaklar” adlı altı ciltlik eseri içerisinde yer alan Milli Aşiretlerine bağlı geniş aşiret toplulukları görülmektedir. Bu gruplar içerisinde yer alan Cemaatler’in bağlı bulundukları Taife, Grup ve Boylar ile birlikte yerleşim alanları yer almaktadır. Tablonun geniş hali ekler kısmındadır.

Bu aşiretleri bölgelere göre sınıflandırdığımızda 1518-1588 dönemleri arasında yer alan Milli Aşiretlerinin bölgelere dağılımı daha net görülebilmektedir. Dikkat çeken nokta ise Milli Aşiretlerinin Güneydoğu Anadolu hattında ve Anadolu ile Çöl bölgesi sınırlarında yoğunlukta olduğu gözlenmektedir¹⁹³.

¹⁹² Mücerred: Savaşmak ve İş gücüne katkıda bulunma yönünden değerlendirilen bekâr erkek. Mustafa Öztürk 2004, s. XIV.

¹⁹³ Yusuf Halaçoğlu, a.g.e., ss. 98-2485.

Harita 2: Milli Aşiretlerinin yerleşim alanları(1518-1588)

Kaynak: Yusuf Halaçoğlu (2009)'ndan yararlanılarak oluşturulmuştur.

1-Birecik Sancağı Birecik Nahiyesi: Milli Ekradı Cemaati, Millilü Ekradı Cemaati¹⁹⁴.

2-Çemişkezek Sancağı: Milli Cemaati, Milli Ekradı Cemaati, Milli-i Büzürc Cemaati (Milli Aşireti), Milli-i Küçük Cemaati (Milli Aşireti), Milli-i Küçük Aşireti Cemaati Millili Cemaati¹⁹⁵.

2a-Çemişkezek Sancağı Çatalkale Nahiyesi: Milli-i Büzürc Cemaati¹⁹⁶.

2b-Çemişkezek Sancağı Gündüz Nahiyesi: Milli Ekradı Cemaati¹⁹⁷.

3-Çermik S.: Milli Aşireti Ekradı Cemaati¹⁹⁸.

¹⁹⁴ Yusuf Halaçoğlu, a.g.e., ss. 1679, 1681.

¹⁹⁵ A.g.e., ss. 1678, 1679, 1680, 1681.

¹⁹⁶ A.g.e., s. 1681.

¹⁹⁷ A.g.e., s. 1679.

¹⁹⁸ A.g.e., s. 1677.

3a-Çermik S. Hani Kaz.: Milli Cemaati, Milli Oymağı Cemaati (t-i Budak), Milli Oymağı Cemaati (t-i Hacı Mahmud)¹⁹⁹.

4-Diyarbakir (Amid) S. Kulb Nah.: Milli Cemaati (Cemaleddinlü Cemaati)²⁰⁰.

5-Haleb S.: ...? Cemaati (Haleb Türkmenleri- Mill Aşireti), ... ? Cemaati, n. diğer Milli (Haleb Türkmenleri- İzzettin Beg ekradı), Karacalu Ali Cemaati (Haleb Türkmenleri- Mill Cemaati), Milli Cemaati n.diğer Amikiyye (Haleb Türkmenleri- İzzeddin Beğ), Minneti Cemaati, n.diğer Milli (Haleb Türkmenleri), Okcu İzzeddin Cemaati, n. diğer Milli (Haleb Türkmenleri- İzzeddin Beğ Ekradı), Şeyhler Cemaati (Haleb Türkmenleri – Milli Cemaati)²⁰¹.

5a-Haleb V. Ağzaz Kaz. Çöm Nah.: Milli Cemaati Taifesi²⁰².

5b-Haleb V.-Ağzaz Kazası: Alikanlu Cemaati (Milli Aşireti), Kulaksuzlu Cemaati (Millî Aşireti)²⁰³.

6-Harput S. Şehir Nah.: Milli Cemaati²⁰⁴.

7-Kilis Sancağı- Çöm Nahiyesi: Albacı Cemaati (t-i Seydi Kethüda v. Minnet) (Milli Taifesi- Sadullah Cemaati), Ali Kethüda v. Musa Cemaati ve Körekânlu Cemaati(Milli Taifesi- Karaca Alilü Cemaati), Alikanlu Cemaati (Halil beğlü) (Milli Taifesi), Dadarılı Cemaati? (Milli Taifesi (Emekkiye)), Hasan Deli Cemaati (Milli Taifesi), Hasan Kethüda v. Davud Cemaati (Milli Taifesi- Karaca Alilü Cemaati), Hesganlu Cemaati (Hızır Kethüda v, Caca) (Milli Taifesi- Karaca Alilü Taifesi), Hızır Kethüda v. Hüsam Cemaati (Milli Taifesi- Sadullah Cemaati), İskender Kethüda v. Mehmed Cemaati (Milli Taifesi- Karaca Alilü), Kadılı Cemaati (Milli Taifesi (Emekkiye)), Kadılı Cemaati (t-i Hüseyin Kethüda v. Hasan) (Milli Taifesi- Sadullah Cemaati), Karaca Ömerlü Cemaati, t-i Polad Kethüda v. Ebu (Milli Taifesi- Karaca Alilü Cemaati), Mehdilü Cemaati (t-i Kasım Kethüda) (Milli (Emekiye) Cemaati), Mehdilü Cemaati (t-i Kethüda v.) (Milli (Emekiye) Cemaati), Mehdilü Cemaati (t-i Yusuf Kethüda v. Halil) (Milli (Emekiye) Cemaati), Mersavi Cemaati (Milli (Emekiye)

¹⁹⁹ Yusuf Halaçoğlu, a.g.e., ss. 1678, 1680.

²⁰⁰ A.g.e., s. 1678.

²⁰¹ A.g.e., ss. 460, 466, 1282, vd.

²⁰² A.g.e., s. 1679.

²⁰³ A.g.e., ss. 124, 1535.

²⁰⁴ A.g.e., ss. 1678.

Cemaati), Milli Ekradı Cemaati, Musnanlu Cemaati (Milli Taifesi- Sadullah Cemaati), Müsnanlu Cemaati (t-i Hasan Kethüda v. Arab) (Milli Taifesi- Sadullah Cemaati), Osmanlu Cemaati (t-i Murad Kethüda v. Halil) (Milli Taifesi- Sadullah Cemaati), Şemsi Kethüda v. Arab Cemaati (Milli Taifesi-Arap)²⁰⁵.

8-Malatya S. Gerger Kaz.: Milli Cemaati (İzzeddin Beğ Ekradı)²⁰⁶.

9-Maraş S.-Elbistan Kaz. Hısn-ı Mansur Kaz. (Adıyaman) Behisni Kaz.: Karaca Alaylu Cemaati (Milli Cemaati)²⁰⁷.

10-Mardin Sancağı: Ali Bazeki (Pazuki) Oymağı Cemaati (Milli Göçer Aşireti Ekradı Cemaati), Ali Cilvegöz Oymağı Cemaati (Milli Göçer Aşireti Ekradı), Ali Çelükân Oymağı Cemaati (Milli aşireti), Alma Kethüda Oymağı Cemaati (Tabanlu) (Milli Göçer Aşireti Ekradı Cemaati), Amik Kethüda Oymağı Cemaati (Milli Aşireti), Bhaeddin Kethüda Oymağı Cemaati, Neydanlu (Millî Göçer Aşireti Ekradı Cemaati-Bayad), Bekir Veli Kethüda Melikan Oymağı Cemaati (Milli Göçer Aşireti Ekradı Cemaati-Ekrad), Burhan Kethüda Oymağı Cemaati (Tabanlu) (Milli Göçer Aşireti Ekradı Cemaati), Can Ahmed Kethüda Melikan Oymağı Cemaati (Milli Göçer Aşireti Ekradı Cemaati), Cavid Kehüda Cemaati (Milli Aşireti), Cebrail Kethüda Hullan Oymağı Cemaati (Milli Göçer Aşireti Ekradı Cemaati), Cemalettin Kethüda Oymağı Cemaati (Milli Göçer Aşireti Ekradı Cemaati), Davud Kethüda Milli Aşireti Cemaati Sarımlu (Mill Göçer Aşireti Ekradı Cemaati), Deynebi Ekradı Cemaati (Milli Aşireti), Dinüddin Kethüda Oymağı Cemaati, Cemaletdinlü (Milli Göçer Aşireti Ekradı Cemaati – Ekrad), Divan Oymağı Cemaati (Milli Göçer Aşireti Ekradı Cemaati), Elman Kethüda oymağı Cemaati (Milli Göçer Aşireti Ekradı Cemaati), Emir Yusuf Oymağı Cemaati (Milli Göçer Aşireti Ekradı Cemaati), Emük Kethüda Hullan Oymağı Cemaati (Milli Göçer Aşireti Ekradı Cemaati), Habeş Oymağı Cemaati (Mill Aşireti-Ekrad), Hacıyân Oymağı Cemaati (Mill Aşireti), Halil Kethüda Oymağı Cemaati (Tabanlu) (Milli Göçer Aşireti Ekradı Cemaati), Hamza Kethüda Oymağı Cemaati (Milli Göçer Aşireti Ekradı Cemaati-Tabanlu), Hamza Kethüda Oymağı Cemaati, Cemaletdinlü (Milli Göçer Aşireti Ekradı Cemaati-Tabanlu), Hasan Kethüda Oymağı Cemaati (Tabanlu) (Milli Göçer Aşireti Ekradı Cemaati), Hızır Kethüda Hullan Oymağı

²⁰⁵ Yusuf Halaçoğlu, a.g.e., ss. 98, 117, 124, vd.

²⁰⁶ A.g.e., s. 1677.

²⁰⁷ A.g.e., s. 1254.

Cemaati (Millî Göçer Aşireti Ekradı Cemaati), İbrahim Kethüda Kadıyan Oymağı Cemaati (Milli Göçer Aşireti Ekradı Cemaati), İsmail Kethüda Melikan Oymağı Cemaati (Milli Göçer Aşireti Ekradı Cemaati), Kadir Kethüda Oymağı Cemaati (Tabanlı) (Milli Göçer Aşireti Ekradı Cemaati), Kalender Kethüda Melikan Oymağı Cemaati (Milli Göçer Aşireti Ekradı Cemaati-Eymür), Karaman Kethüda Melikan Oymağı Cemaat (Mill Göçer Aşireti Ekradı Cemaati), Kazayanlu Cemaati (Milli Aşireti), Kızıl Maksud Kethüda Oymağı Cemaati Sarımlu (Milli Göçer Aşireti Ekradı Cemaati), Köse Ali Kethüda, Hullan Cemaati Oymağı (Milli Göçer Aşireti Ekradı Cemaati), Kuru Oymağı Cemaati (Milli Aşireti), Maksud Kethüda Kadıyan Oymağı Cemaati (Milli Göçer Aşireti Ekradı Cemaati), Maksud Kethüda Oymağı Cemaati (Tabanlı) (Milli Göçer Aşireti Ekradı Cemaati), Mehmed Kethüda Oymağı Cemaati, Neydanlu (Milli Göçer Aşireti Ekradı Cemaati), Mehmet Kethüda Oymağı Cemaati (Tabanlı) (Milli Aşireti), Mehmed Kethüda Oymağı Cemaati, Neydanlu (Milli Göçer Aşireti Ekradı Cemaati), Mehmed Kethüda Tabanlı Cemaati (Milli Aşireti), Meşinlü Oymağı Cemaati (Milli Aşireti), Mikail Kethüda Hullan Oymağı Cemaati (Milli Göçer Aşireti Ekradı Cemaati), Milli Ak Keçilü Aşireti Cemaati (Ak Keçilü Yörükleri), Milli Ak Keçilü Aşireti Ekradı Cemaati (Ak Keçilü Yörükleri), Milli Cemaati (Ekrad), Milli Ekradı Cemaati, Musa Kethüda Cemaati (Milli Aşireti), Musa Kör Kethüda Hullan Cemaati Oymağı (Milli Göçer Aşireti Ekradı Cemaati), Mülükanlu Oymağı Cemaati Kethüda (Milli Aşireti), Mülükanlu Oymağı Cemaati Abdullah Kethüda (Milli Aşireti), Mülükanlu Oymağı Cemaati Can Ahmed Kethüda (Milli Aşireti), Mülükanlu Oymağı Cemaati Cemaleddin Kethüda (Milli Aşireti), Mülükanlu Oymağı Cemaati İsmail Kethüda (Milli Aşireti), Müsafir Kethüda Oymağı Cemaati (Tabanlı) (Milli Göçer Aşireti Ekradı Cemaati), Nur Ali Kethüda Oymağı Cemaati, Neydanlu (Milli Göçer Aşireti Ekradı Cemaati), Ömer b. Hüseyin Tabanlı Oymağı Cemaati (Milli Aşireti-Tabanlı), Ömer Kethüda Oymağı Cemaati, Cemaleddinlü (Milli Göçer Aşireti Ekradı Cemaati-Ekrad), Pir Hasan Beğ Cemaati (Milli Aşireti), Reşi Kethüda Oymağı Cemaati (Milli Aşireti), Rüstem Kethüda Kadıyan Oymağı Cemaati - (Milli Göçer Aşireti Ekradı Cemaati), Şahkulu Kethüda Oymağı Cemaati (Milli Aşireti), Şahkulu Kethüda Oymağı Cemaati (Milli Göçer Aşireti Ekradı Cemaati), Şemseddin Kethüda Kadıyan Oymağı Cemaati (Milli Göçer Aşireti Ekradı Cemaati), Şemseddin Kethüda Oymağı Cemaati (Milli Göçer Aşireti Ekradı Cemaati-Tabanlı Cemaati), Şenhan Oymağı Cemaati (Milli Aşireti), Şeyh Hüseyin Hamidiyan Oymağı Cemaati (Milli Göçer Aşireti Ekradı Cemaati), Tabanlı Cemaati (Milli Aşireti), Tabanlı Hamza Kethüda Oymağı Cemaati (Milli Aşireti), Tabanlı Oymağı Cemaati (Milli

Aşireti), Turhan Kethüda Cemaati (Millü Aşireti), Yakub – Kethüda Oymağı Cemaati (Milli Göçer Aşireti Ekradı Cemaati), Yar Ahmed Kethüda Oymağı Cemaati (Tabanlu) (Milli Göçer Aşireti Ekradı Cemaati), Yekûsi Oymağı Cemaati Kulu Kethüda (Millü Aşireti Millü Aşireti), Yeni Kethüda Kadıyan Oymağı Cemaati (Milli Göçer Aşireti Ekradı Cemaati), Yusuf Kethüda Oymağı Cemaati (Tabanlu) (Milli Göçer Aşireti Ekradı Cemaati), Zeyneddin Kethüda Oymağı Cemaati (Millü Aşireti), Zeyneddin Kethüda Oymağı Cemaati (Tabanlu) (Milli Göçer Aşireti Ekradı Cemaati)²⁰⁸.

10a-Mardin S. Berriyecik Kaz.- Telbisim Nah.: Milli Cemaati, Milli ve Mağara Cemaati²⁰⁹.

10b-Mardin S. Turaclu Nah.: Milli Cemaati²¹⁰.

10c-Mardin S. Berriyecik Kaz.: Milli Ak Keçilü Aşireti Ekradı Cemaati, (ma'a Oymağ-ı Hızır) (Ak Keçilü Yörükleri- Ak Keçilü Cemaati), Milli Ak Keçilü Aşireti Ekradı Cemaati, Ta'allukı Bahaeddin ve Mehmed (Ak Keçilü Yörükleri- Ak Keçilü Cemaati)²¹¹.

10d-Mardin Sancağı- Kûh-ı Mardin Nahiyesi: Ali Kethüda Cemaati (Millikânlu Cemaati), Ali Milli Cemaati (Milli Aşireti- Cemaleddinlü Cemaati), Arab Kethüda Cemaati (Milli Aşireti-Tabanlu), Arab ve Berdel ve Murad Cemaati (Milli Aşireti-Tabanlu), Bandırban Cemaati (Milli Aşireti), Beğ Kethüda Cemaati (Milli Aşireti- Kadıyanlu Cemaati), Beğban Cemaati? (Milli Aşireti - Tabanlu Cemaati), Beşaret b. Kara Cemaati (Milli Aşireti- Cemaleddinlü Cemaati), Beyda-i Öben Cemaati? (Milli Aşireti- Beyda-i La'ban Cemaati), Böcek Hasan ve Esmeryar Cemaati (Milli Aşireti - Tabanlu Cemaati), Budak Kethüdâ Cemaati (Milli Aşireti - Milikânlu Cemaati), Darcalan Cemaati (Milli Aşireti - Tabanlu Cemaati), Deli Bekir ve Perdel Dersi Cemaati? (Milli Aşireti- Milikânlu Cemaati), Devletşah Kethüda Cemaati (Milli Aşireti - Tabanlu Cemaati), Draz Gücüm Cemaati? (Milli Aşireti - Tabanlu Cemaati), Dudekân Süleyman Gur ve Köşümer ve Maksud Cemaati (Milli Aşireti - Helli Cemaati), Dumanlu Cemaati (Milli Aşireti- Kadıyanlu Cemaati), Elman ve Mema Cemaati (Milli Aşireti - Budak Beğ Cemaati), Emir Yusuf Cemaati (Milli Aşireti - Tabanlu), Hacı Şah b. Hüseyin Kethüda Cemaati (Mill Aşireti-

²⁰⁸ Yusuf Halaçoğlu, a.g.e., ss. 101, 109, 129, 134, vd.

²⁰⁹ A.g.e., ss. 1679, 1680.

²¹⁰ A.g.e., s. 1679.

²¹¹ A.g.e., ss. 1675, 1676, 1677.

Tabanlı), Halbaş Kethüda Cemaati (Mill Aşireti - Beyda-i Zirkan Cemaati), Halil ve Şeyh Zeyd Cemaati (Millî Aşireti-Sarılu Cemaati), Han Ahmed ve Bahaeddin Cemaati (Millî Aşireti - Tabanlı), Haydar Kethüda Cemaati (Millî Aşireti), Haydar Kethüda Cemaati (Milli Aşireti), Haydar Kethüda Cemaati (Milli Aşireti), Hellî Kethüda Cemaati (Millî Aşireti - Helli Cemaati), Hessek Meydanı Cemaati (Mill Aşireti-Tabanlı), İlyas b. İsa Cemaati (Milli Aşireti - Budak Beğ Cemaati), İnce Halil Cemaati (Milli Aşireti - Hellî Cemaati), İsfendiyar Kethüda Cemaati (Milli Aşireti - Çelükân Cemaati), İshak ve Mahmud Cemaati (Milli Aşireti - Beli Bazeki Cemaati), İskender Kethüda Cemaati (Mill Aşireti-Tabanlı), İsmail Kethüda Cemaati (Mill Aşireti - Milikânlu Cemaati), Kadıyanlu Cemaati (Yörük - Kadıyanlu, Mill Aşireti), Kara Mehmed Cemaati (Milli Aşireti - Sarılu Cemaati), Karvan Cemaati? (Milli Aşireti - Sarılu Cemaati), Kasım b. Mesud Cemaati (Milli Aşireti- Hellî Cemaati), Kulu b. Maksud Cemaati (Milli Aşireti - Tabanlı), Kulu Sinan Cemaati (Milli Aşireti-Sarılu Cemaati), Masuri ve Mehmed v. Mansur Cemaati (Milli Aşireti - Kadıyanlu Cemaati), Mehmed b. Biliç Cemaati (Milli Aşireti - Beyda-i Zenk Cemaati), Mehmed b. Şahkulu Cemaati (Milli Aşireti - Beyda-i La'ban Cemaati), Mehmed Kethüda Cemaati (Milli Aşireti - Divanlu Cemaati), Melikşah-ı Kadıyanlu Cemaati (Milli Aşireti - Kadıyanlu Cemaati), Mendan Mehmet b. Cuma Cemaati (Milli Aşireti - Tabanlı Cemaati), Meşinlü Cemaati (Milli Aşireti), Mevlânâ Nasır Cemaati (Milli Aşireti - Tabanlı Cemaati), Mikail b. İdris Cemaati (Milli Aşireti - Hell Cemaati), Milli Cemaati (Milli Aşireti), Misafir Beğcedir Cemaati (Milli Aşireti-Tabanlı), Molla Hüseyin Cemaati (Milli Aşireti - Beli Bazeki Cemaati), Molla Yakub Cemaati (Milli Aşireti - Budak Beğ Cemaati), Nasır ve Avn ve Baban Cemaati (Milli Aşireti - Budak Beğ Cemaati), Ömer Yar Cemaati (Milli Aşireti-Tabanlı Cemaati), Perzir ve Şahkulu Cemaati (Milli Aşireti - Cemaleddinlü Cemaati), Pir Ahmed Cemaati (Milli Aşireti), Pir Hüseyin Cemaati (Milli Aşireti-Tabanlı), Pir Ömer Cemaati (Milli Aşireti-Kadıyanlu Cemaati), Piri Kalender Kethüda Cemaati (Milli Aşireti-Milikânlu Cemaati), Piri Mengi Cemaati (Milli Aşireti- Kadıyanlu-ı Hastan Cemaati), Rüstem b. Davud ve Ahmed ve Mehmed vs. Cemaati (Milli Aşireti- Sarılu Cemaati), Sefer Can Cemaati (Milli Aşireti - Tabanlı Cemaati), Semü Oymağı Cemaati, Seydi Kethüda Cemaati (Milli Aşireti - Cemaleddinlü Cemaati), Seyyid b. Ümük Cemaati (Milli Aşireti-Hellî Cemaati), Sima Kethüda Cemaati? (Milli Aşireti- Sarılu Cemaati), Süleyman Kethüda Cemaati (Milli Aşireti - Milikânlu Cemaati), Şahkulu b. Şemseddin Cemaati (Milli Aşireti - Tabanlı Cemaati), Şapbaran Kethüda Cemaati? (Milli Aşireti - Beyda-i Zirkan Cemaati), Şehirhan Kubad ve İsmail Cemaati (Milli Aşireti), Şemseddin Cemaati (Milli Aşireti -

Tabanlı Cemaati), Şemseddin Kethüda Yörükleri Cemaati (Milli Aşireti Cemaleddinlü Cemaati), Şev (Şu) Kethüda Cemaati? (Milli Aşireti- Sarılı Cemaati), Şeyh Kethüda ve İzzî Cemaati (Milli Aşireti- Milikânlu Cemaati), Şeyh Yusuf ve Şeyh Emir Cemaati (Milli Aşireti - Hellî Cemaati), Zektiyan-ı Kadıyanlu Cemaati (Milli Aşireti - Kadıyanlu Cemaati)²¹².

10e-Mardin S. Mardin Kaz.: Bacvanlu Cemaati (Millü (Millî) Göçer - Ekrad), Bazeki Cemaati (Milli Aşireti), Bazeki Cemaati tabi-i Küçük Zeyneddin (Millilî-i Göçer Aşireti Ekradı Cemaati), Behramiki Aşireti Cemaati, (t-i Halil Kethüda) (Milli Aşireti), Bölük Cemaati (Milli Göçer), Cilvegân (Ali Kethüda) Oymağı Cemaati (Ekrad-ı Aşireti Millilli-i Göçer Cemaati), Çeki Cemaati (Milli Göçer Cemaati), Döleklü Cemaati (Milli Göçer), Dumanlu Cemaati (Milli Aşireti), Göri Oymağı Cemaati (Mill Aşireti - Ekrad), Gülabi Cemaati? (Millü (Millî) Göçer), Hanay Oymağı Cemaati (Millî Aşireti), Hızır Kethüda Oymağı Cemaati (Ekrad-ı Aşireti Millilî-i Göçer Cemaati), Hindilü Cemaati (Milli Göçer Cemaati), Kıllu Oymağı Cemaati (Ekrad-ı Aşiret-i Millilî-i Göçer Cemaati), Merayıl (Berayıl) Depesi Oymağı Cemaati (Milli Göçer Aşireti Ekradı Cemaati), Milli Aşireti Ekradı Cemaati, Milli Cemaati, Millikan-ı diğer Oymağı Cemaati tabi-i Abdullah Kethüda, Millikan-ı diğer Oymağı Cemaati tabi-i İsmail Kethüda, Musagöz Oymağı Cemaati (Ekrad-ı Aşiret-i Millilî-i Göçer Cemaati), Nakih Mevlana Yakub Oymağı Cemaati (Ekrad-ı Aşiret-i Millilî-i Göçer Cemaati), tabi-i Cemaleddin (Millili Ekradı Göçer Cemaati)²¹³.

11-Menteşe S. Muğla Kaz.: Milli Cemaati (İskender Beğ Yörükleri)²¹⁴.

12-Siverek S.: Milli Aşireti Ekradı Cemaati, Milli Cemaati (İzzeddin Beğ Ekradı)²¹⁵.

13-Trablusşam S. Lazkiye Nah.: Milliye Ekradı ve Abdullah Cemaati²¹⁶.

13a-Trablusşam S.-Sılı Akra Kaz.: Milliye Ekradı ve İydiye Cemaati²¹⁷.

²¹² Yusuf Halaçoğlu, a.g.e., ss. 116, 119, 141, 142, vd.

²¹³ A.g.e., ss. 212, 291, 316, 401, vd.

²¹⁴ A.g.e., s. 1678.

²¹⁵ A.g.e., s. 1677.

²¹⁶ A.g.e., s. 1681.

²¹⁷ Yusuf Halaçoğlu, a.g.e., s. 1682.

14-Urfa (Ruha) S.: Evce Yerlü ve Ömerlü Cemaati, tabi-i Milli, Milli Cemaati (Bozulus Türkmenleri- Şeyh İzzeddin Ekradı), Milli Kethüda Cemaati (Bozulus Türkmenleri)²¹⁸.

14a-Urfa (Ruha) S.-Bozili Nah.: Milli Cemaati²¹⁹.

14b-Urfa (Ruha) S.- Harran Nah.: Milli Karşlı Cemaati (Kara Ulus)²²⁰.

14c-Urfa (Ruha) S. Urfa Kaz.: Milli Ekradı Cemaati²²¹.

Milli Aşiretleri Mardin ve çevresi yoğunlukta olmak üzere Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinin geneli ile küçük bir bölümünün de İç Anadolu ve Akdeniz bölgelerine kadar yayıldıkları görülmektedir. Ayrıca Suriye ve Trablusşam bölgeleri de Milli Aşiretlerinin yerleşim yerleri arasında bulunduğu görülmektedir.

Cevdet Türkay²²²'ın aynı dönemleri ele alan eserinde verilen Milli Aşiretleri ise yerleşim yerlerine göre sıralandığında şu şekilde bir yoğunluk haritası oluşmaktadır.

²¹⁸ A.g.e., ss. 826, 1677, 1680.

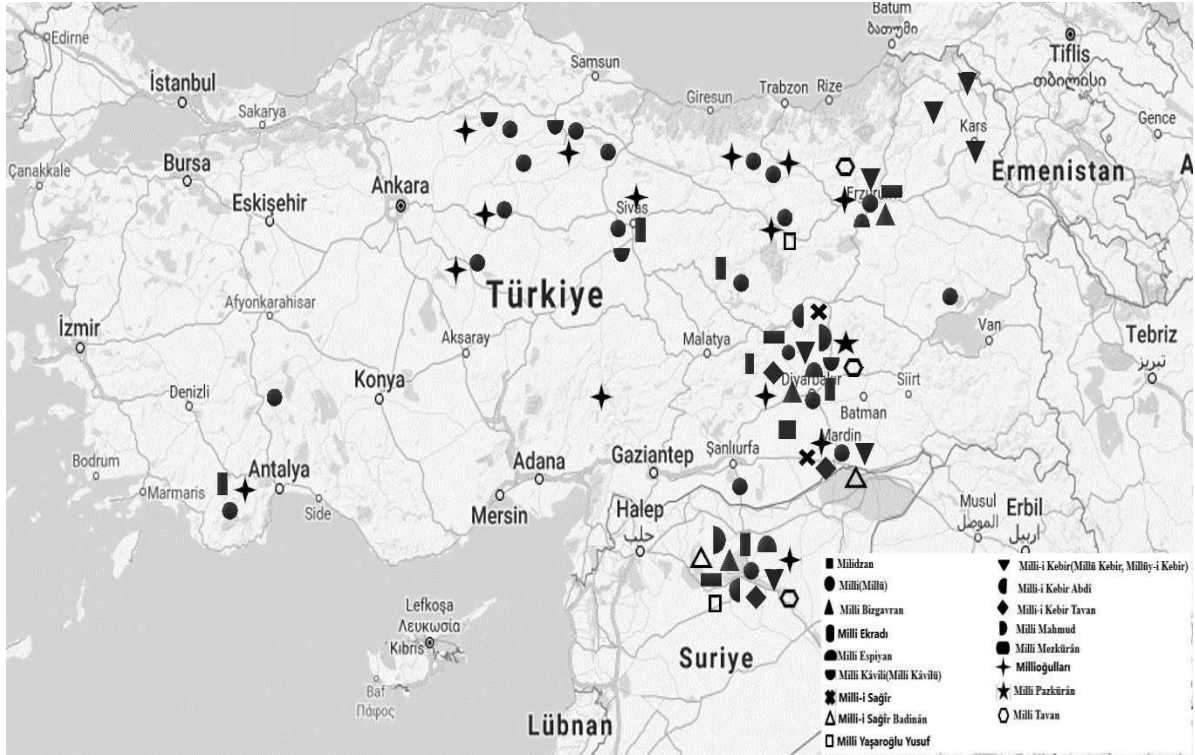
²¹⁹ A.g.e., s. 1679.

²²⁰ A.g.e., s. 1680.

²²¹ A.g.e., s. 1679.

²²² Cevdet Türkay 1979, a.g.e., ss. 109-110.

Harita 3: 1518-1588 yılları arası Milli Aşiretleri içerisinde gösterilen toplulukların yerleşimleri

Kaynak: Cevdet Türkay(1979)'dan yararlanılarak oluşturulmuştur.

- **-Milidzan:** Kulb Sancağı (Diyarbakir Eyâleti)
- **-Milli (Millü):** Erzurum, Diyarbakir, Çemişgezek, Rakka, Mecidözü kazâsı (Amasya Sancağı), Ergani, Tekke Sancağı, Hamid Sancağı, Sivas, Âdilceviz, Mardîn, Kırşehir, Çorum, Amasya Sancağı, Harran Kazâsı (Meraş Sancağı), Tokad bozok Sancağı, Kelkid, Şirân, Erzincan Kazâları (Erzurum Eyâleti) ((Göçer, Ekrâd -Ulus Tâifesinden))
- ▲ **-Milli Bizgavran:** Rakka, Diyarbakir, Erzurum Eyaletleri ((Ekrâd Tâifesinden))
- **-Milli Ekradı:** Çemişgezek Sancağı, Teke Sancağı, Diyarbakir, Çermik Sancağı (Diyarbakir Eyaleti), Sivas, Rakka ((Ekrâd Tâifesinden))
- **-Milli Espiyan:** Rakka, Diyarbakir, Erzurum ((Ekrâd Tâifesinden))
- **-Milli Kâvili (Milli Kâvilü):** Sivas, Çorum, Amasya, Diyarbakir ((Ekrâd Tâifesinden))
- ▼ **-Milli-i Kebir (Millü Kebir, Millü-i Kebir):** Diyarbakir, Mardin, Rakka, Erzurum, Kars, Çıldır, Göle Sancağı ((Ekrâd Tâifesinden))

- **-Milli-i Kebir Abdî:** Rakka, Palu Sancağı (Diyarbakir Eyâleti) ((Ekrâd Tâifesinden))
- ◆ **-Milli-i Kebir Tavan:** Mardîn, Rakka, Diyarbakir ((Ekrâd Tâifesinden))
- **-Milli Mahmud:** Rakka, Diyarbakir Eyaletleri ((Göçebe Ekrâd Tâifesinden))
- **-Milli Mezkûrân:** Rakka, Diyarbakir, Erzurum Eyâletleri ((Ekrâd Tâifesinden))
- ✦ **-Millioğulları:** Rakka, Mardin, Kırşehir, Çorum, Amasya, Diyarbakir, Meraş, Sivas, Tokad, Bozok, Tekke Sancağı, Erzurum, Kelkid, Şîran, Erzincan Kazâları (Erzurum Eyâleti) ((Göçer, Ekrâd -Ulus Tâifesinden))
- ★ **-Milli Pazkûrân:** Diyarbakir Eyâleti ((Göçer, Ekrâd -Ulus Tâifesinden))
- ✖ **-Milli-i Sağîr:** Mardin, Diyarbakir ((Göçer, Evli Ekrâd Tâifesinden))
- △ **-Milli-i Sağîr Badinân:** Mardin, Rakka ((Ekrâd Tâifesinden))
- ◻ **-Milli Tavan:** Rakka, Diyarbakir, Erzurum ((Göçer, Ekrâd -Ulus Tâifesinden))
- **-Milli Yaşaroğlu Yusuf:** Rakka, Palu Sancağı (Diyarbakir Eyâleti) ((Göçebe Ekrâd Tâifesinden))

2.6 Mardin Milli Aşiretleri (Milli-i Kebir)

Milli Aşiretlerinin yerleşim yerlerine bakıldığında asıl yoğunluğun Mardin ve çevresinde yer alan Milli-i Kebir Aşiretlerinden oluştuğu görülmektedir. Osmanlı İmparatorluğunun Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun hâkimiyetini elinde bulundurduğu ilk dönemlerde Milli Aşiretlerinin bölgede etkin bir konumda olduğu görülmektedir. 1564 tarihli kayıtlarda Mardin kazası tımar ve zeamet sahipliği içerisinde 13 büyük aşiret reisi (mir-i aşiret) ve 130 dolayında cemaat ve kabile reisi yer almaktadır²²³.

Tımar ve zeamet sahipliği alan aşiretlerden bazıları şunlardı:

“Hacı Mahmud Bey (Milli – Akkeçili Aşireti): Zeamet 63.999 (7 hisseli, 33.999 akçelik hass-ı hümayun).

Muzaffer b. Halil (Akkeçili cemaati): Tımar (21.442 akçe; 17.942 akçesi hass-ı hümayun).

Timur b. Halil (Akkeçili cemaati): Tımar (35.993; 24.033 akçesi hass-ı hümayun).

Feysan? b. Emir Hasan (Milli - Akkeçili): Tımar (9001 akçe).

Yar Ahmed (Milli - Akkeçili): Tımar (13.997; 6 hisse).

Derviş (Milli - Akkeçili): Tımar (7321; 2 hisse).

Buban/boban (Milli - Akkeçili): Tımar (12.900; 6 hisse).

²²³ Suavi Aydın vd, a.g.e., s. 149.

Nasır (MıŖki “MıŖkin, MeŖkına” aŖireti): Tımar (66.903; 3 hisseli)”²²⁴.

16. yy. da “ekrad-ı aŖair” olarak bahsedilen Milli AŖiretleri yarı gebe olarak yaŖamaktaydılar. Bu aŖiretler mevsime baēlı olarak ettikleri mezralık alanlar ile yaylak denilen ve hayvan otlattıkları yazlık alanlar arasında gidip gelen aŖiret grupları olarak bilinmekteydiler²²⁵.

Mardin bölgesine bakıldıēında  büyük aŖiret grubu arasında (Milli – Akkeçili, Sürgücü, MıŖki) kendisine baēlı cemaatleriyle birlikte en büyük aŖiret topluluēunu Milli AŖiretleri oluŖturmaktadır. Göçebe ve yarı göçebe olarak yaŖayan nüfusun oēunluēunu oluŖturan Milli AŖiretleri yine bu nüfusun büyük oēunluēunu kendi idaresi altında barındırmaktaydı²²⁶.

AŖaēıda yer alan tabloya bakılırsa Mill AŖiretlerinin bölge içerisinde büyük orandaki pay sahipliēi açıkça grlmektedir²²⁷.

²²⁴ Suavi Aydın vd, a.g.e., s. 150.

²²⁵ A.g.e., s. 150.

²²⁶ A.g.e., s. 150.

²²⁷ A.g.e., s. 151.

Tablo 5: Mardin Kazasında Aşiretler ve Vergi Oranları (1564)

Aşiret	(Cemaat)	Vergi nüfusu	(Nefer)
Sürgücü Mışki	(oturak = padişah hassına bağlı (oturak)		800 710
Milli – Akkeçili	(oturak)		1788
Milli – Akkeçili	(göçer = aşiret reislerine bağlı)		2061
Milli – Akkeçili	(cem: Tabanlı	1070)	
Milli – Akkeçili	Dergikan		
Milli – Akkeçili	Sefergan		
Milli – Akkeçili	Ömergan		
Milli – Akkeçili	Cemaleddinli	345	
Milli – Akkeçili	Beydâ – i Şaban	148	
Milli – Akkeçili	Beydâ – i Evsad	327	
Milli – Akkeçili	Beharlu	62	
Milli – Akkeçili	Divanlu	109	
Milli – Nasibi	(göçer)		2844
Milli – Nasibi	Cem: Bazuki	139	
Milli – Nasibi	Millikanlı	439	
Milli – Nasibi	Sarılı	480	
Milli – Nasibi	Milli	371	
Milli – Nasibi	Kaziyanlı	376	
Milli – Nasibi	Bandiyan	71	
Milli – Nasibi	Tabanlı	132	
Milli – Nasibi	Gellukan	119	
Milli – Akkeçili (tımar)			507
Toplam			8710

Kaynak: Suavi Aydın vd, a.g.e., s. 151.

16. yy. da Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da Osmanlı hâkimiyetinin hüküm sürmeye başladığı dönemlerde bölgedeki toplumsal ve ekonomik yapının temel unsurlarını aşiret ve beyliklerin oluşturduğu görülmektedir. İdris-i Bitlisi’ nin bölge aşiretleri ve beylikleri ile gerçekleştirdiği işbirliği Çaldıran zaferi’nin Osmanlı galibiyetiyle sonuçlanmasında belirleyici bir faktör olmuştur. Bu zaferin sonrasında Osmanlı Devleti Milli Aşiretleri ve diğer bölge aşiretlerinin ve beyliklerinin gücünü önemseyerek Osmanlı sistemi içerisinde bu aşiretlere ekonomik ve yönetsel birtakım özgürlükler sunmuştur. Bölgenin yönetimi, savaş dönemlerinde asker tedariki ve yıllık vergiler karşılığında bölge aşiret ve beyliklerine bırakılmıştı. Bu gibi ayrıcalıklar bölgede Milli Aşiretleri gibi çoğu aşiret ve beyliklerin yönetim sistemine dâhil edilmesiyle sonuçlanmıştır²²⁸.

Millî Aşiretleri Osmanlı kayıtlarında 16. yy. ın ilk dönemlerinden başlayarak sürekli karşımıza çıkmaktadır. Mardin bölgesine bakıldığında 1564 tarihi itibarıyla bölgenin en

²²⁸ Suavi Aydın vd, a.g.e., s. 151.

büyük ve en nüfuzlu beyi olarak Hacı Mahmut Bey (Han) görülmektedir. Kendi nüfuzunun yanında elinde bulundurduğu zeamet yönünden de büyük bir güce sahiptir²²⁹.

Nusaybin bölgesinde bulunan Şah Kulu Bey Ailesi, Mardin kazasının güney bölgelerinde etkili konumda bulunan Arap Tayy Aşireti'nin başında yer alan Mirliya Mehmet Bey, Mardin ve yakın çevrelerinde yer alan diğer iki büyük aşiret olan Mışki ve Sürgücü Aşiretleri de ellerinde tımar, zeamet ve diğer maktu gelirleri bulundurmaktaydılar. Fakat bu gelirler Milli Aşiretlerine oranla azınlıkta kalmaktaydı²³⁰.

Bu dönemde Milli Aşiretlerinin ellerinde yer alan gelir kaynakları bunlarla sınırlı kalmamaktaydı. Mahmut Bey'in oğlu Süleyman Bey de "ber vech-i maktu" adında aşiretin diğer kollarından temin ettiği bir miktar geliri elinde bulundurmaktaydı²³¹. Ayrıca bu gelirlere ek olarak Milli Aşiretleri hakkında bölge içerisinde geçmişten (atadan, dededen kalan) gelen 30 bin akçenin üzerindeki üç adet tımandan bahsedilmektedir²³².

2.7 Milli Aşiretlerinde Celali Etkisi

17. yy. a doğru yükselen ve Anadolu'ya yayılan Celali²³³ İsyanları'nın bölgedeki olumsuz etkileri yıkıcı bir boyuta ulaşmaktaydı. Can ve mal güvenliği ortadan kalkan köyler boşalmış, tarımsal üretim ve hayvancılık faaliyetleri durma noktasına gelmişti. Bu duruma bağlı olarak devletin vergi politikalarının sekteye uğradığı görülmektedir. Vergi veremeyecek duruma gelen ahali, köyleri boşaltarak ya bu isyanlara karışmış ya da bölgedeki aşiret ve yöneticilere sığınma yoluna gitmişlerdir²³⁴.

²²⁹ Suavi Aydın vd, a.g.e., s. 152.

²³⁰ A.g.e., s. 153.

²³¹ A.g.e., s. 153.

²³² A.g.e., s. 153.

²³³ Celali adı Osmanlı terminolojisine ilk olarak 1520'de Bozoklu Şeyh Celal'in oğlu Şah Veli tarafından çıkarılan isyan için kullanılmıştır. Devlet otoritesine karşı başkaldırı ve isyan tabirleri ile özdeşleşen "Celali" tabiri Türkmenler ile birlikte ortaya çıktığı görülmektedir. Bastırılan bu isyanın ardından XVII. Yy'dan önce Müslüman Reaya arasında görülen isyanların geneli Celali isyanı olarak nitelendirilmeye başlanmıştır. Şehzade Mustafa'nın öldürülmesi sonrası (1555)'te Rumeli de patlak veren Düzme Mustafa isyanı ve 1590'da Karayazıcı Abdülhalim ayaklanması da Celali isyanı olarak nitelendirilmiştir. https://www.academia.edu/1845688/Celalili%C4%9Fin_T%C3%BCrkmen_Cephesi_17._Y%C3%BCzy%C4%B1l_Anadolu_K%C4%B1rsal%C4%B1nda_T%C3%BCrkmen_Voyvodas%C4%B1_ve_T%C3%BCrkmenler,_Celaliliğin_Türkmen_Cephesi:_17._Yüzyıl_Anadolu_Kırsalında_Türkmen_Voyvodası_ve_Türkmenler,Kebikeş_Dergisi_2012/33,_s._68.

²³⁴ Mühimme defterlerinde ve şer'iyye sicillerinde Celali etkisi sonucu köylerin boşalması, eşkıyalık olayları ve vergi sorunları ile ilgili birçok durumdan bahsedilmektedir. (MD 71: 45 (22 Z 1001) 1592 tarihli hüküm de geçen Diyarbakır ve Mardin kadısına, Asesbaşı Hasan ile Bünyad tenvir ve iftira ile birçok köylüyü

Bölgeye yayılan celali etkisini daha iyi analiz edebilmemiz açısından Diyarbakır eyaleti genelinde vergi ödeme konusunda yaşanan sıkıntıyı aşağıda bulunan tablo açık bir şekilde göstermektedir.

Tablo 6: Diyarbakır eyaleti Tımar ödeme durumu

	1609	1694	Ödenen	Ödenmeyen	Harabe
Amid	176	176	138		38
Harpur	201	-	-		43
Ergani	124	128	75	10	
Siverek	67	60	47	13	
Nusaybin	66	-		21	
Mardin		316	55	120	141
Hasankeyf	28	38	13	25	

Kaynak: Suavi Aydın(2001), vd., a.g.e., s. 161.'dan yararlanılarak oluşturulmuştur.

Özellikle Mardin bölgesinde ödenmeyen tımarlar göze çarpmakla birlikte harabe duruma gelen yerleşim yerlerinin sayısı da azımsanmayacak düzeydedir.

Milli taifesinden Kalenderoğlu Ali'nin, mukataat akçesinden devlete olan Yüz yük akçe borcunun bulunduğu belirtilmektedir. Diyarbakır Beylerbeyinin ödeme talebine rağmen alacağın tahsil edilememesi sonucunda Kalenderoğlu Ali'nin kaçarak şaki pozisyona düşmesi defterlere geçmiştir. Celali etkisinin doğurduğu buna benzer birçok olayın gerçekleştiği bilinmektedir²³⁵.

1598 tarihinde Diyarbakır Valisi Kurt Ahmed Paşa'nın Milli Aşiret Reisi Mehmet Beyi mükâfatlandırmak amacıyla kendisine Habur Sancakbeyliğini vermişti. Ayrıca İstanbul da bazı yerlerin mukataasını iltizamına almasını kabul etmesi gibi ayrıcalıklar tanımıştı²³⁶. Fakat zamanla Mehmet Bey ile Diyarbakır Valisi Ahmet Paşa'nın araları Milli reisinin vergi borçlarının artmasından ötürü açılmıştı. Bu sürecin ardından Mehmet Bey âsi ilan edilmiş olup yerine aynı aileden Nevruz Bey'in geçirilmesi gibi bir takım yönetsel değişiklikler yapılmıştı²³⁷.

Diyarbakır Valisi Kurt Ahmet Paşa'nın Mardin Kadısı'na göndermiş olduğu yazıda belirttiği gibi; "Biz Diyarbakır'a geleli Mir Mehmed hazineye beş altı yük akçe mikdarı

izaç ettikleri, bu yüzden birçok köyün boşaldığı yazıldığından bu durumun tetkik ve teftişi için yazılan hüküm bulunmaktadır. Suavi Aydın, vd, a.g.e., s. 160.

²³⁵ 1594 tarihli Mühimme Defteri 73: 517.

²³⁶ Suavi Aydın, vd, a.g.e., s. 161.

²³⁷ Suavi Aydın, vd, a.g.e., s. 161 & Mustafa Akdağ, a.g.e., ss. 467-469.

vermiştir” diyerek “Zimmetinde kırk yük akçeden ziyade mal-ı padişahî bakî kalup defaatle kendisine kâğıtlar gönderip...” herhangi bir çözüme kavuşturulamadığını belirtmektedir. Ahmet Paşa’nın Kaymakamı olan Mütesellim Yusuf Ağa ile Mehmet Bey’in çatışması sonucu yaralanan Mehmet Bey dağa kaçmıştır. Alınan fetva ile Aşiret idaresi aynı aileden Nevruz Bey’e devredilmiştir²³⁸.

17-19. yy. arasında Osmanlı Devleti açısından bakıldığında Celali isyanlarının etkisiyle Tımar sisteminin bölgede uygulanamaz hale geldiği görülmektedir. Boşalan köyler hayvancılığın ve tarım alanlarının daralmasına sebebiyet vermiştir. Bu durum tarım toplumu olan Osmanlı Devleti açısından önemli bir sorun haline gelmiştir. Ayrıca topraksız köylülerin artışı ile şekavet²³⁹ olaylarının tırmanması güven ortamının azalmasına sebebiyet vermiştir²⁴⁰.

O dönem Osmanlı Devleti açısından bu gibi sorunlar sadece Güneydoğu ve Doğu Anadolu bölgesiyle sınırlı kalmamaktaydı. Bağdat Kölemenleri (1704-1831), Musul da yer alan Celililer (1726-1834), Süleymaniye Babanzadeleri(1784-1850), Şam ve Suriye bölgelerinde Azmzadeler (1725-1800) ve Trablusgarp’ta Karamanlılar (1711-1835) gibi gruplar bölgelerinde Osmanlı Devleti’nden bağımsız hareket ederek hanedanlığı dinlememekteydiler²⁴¹.

Rumeli ve Anadolu’da karışıklıkların ve şekavet olaylarının önünü almaya çalışan İstanbul Hükümeti açısından Arabistan bölgesini kasıp kavuran Cezzar Ahmet Paşa Olayı da karışıklığın boyutunu göstermekteydi. Cezzar Ahmet Paşa Ber-rüş- Şam bölgesinde yer alan nüfuzu geniş birçok hanedanı ortadan kaldırarak yerine kendine vekil olacak yönetimleri geçirme gayesi içerisindeydi. Hac emirliğine kadar nüfuzunu genişleten Cezzar karşısında Osmanlı yönetimi geçici hamleler ile dengeyi korumaya çalışmaktaydı²⁴².

²³⁸ Suavi Aydın vd, a.g.e., s. 161 & Mustafa Akdağ, a.g.e., ss. 467-469.

²³⁹ Terim olarak soygunculuk, haydutluk, eşkıyalık gibi manalara gelmektedir.

²⁴⁰ Ahmet Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet (Cilt 6)*, İstanbul: Sabah, 1972, ss. 148-163.

²⁴¹ Sinan Marufoğlu, “Osmanlı Döneminde Kuzey Irak Kürtlerinin Sosyal ve Siyasi Konumları”, 1992, *Türkiye Günlüğü dergisi*, Sayı: 42, s. 51.

²⁴² Ahmet Cevdet Paşa (Cilt 6) 1972, a.g.e., ss. 148-163.

Bu yüzyılda Osmanlı Devleti'nde tımar sisteminin uygulanamaz hale geldiği görülmektedir. Bunun yerine kısa süreli de olsa çözüme yönelik oluşturulan iltizam²⁴³ sistemi zamanla genişleyerek Osmanlı topraklarında yaygın olarak uygulanmaya başlanmıştır. Bu sistem devletin gelir kaynaklarına müdahalesini önemli ölçüde azalttığından dolayı devlete binen vergi yükünü de azaltmıştır. İlk dönemlerde bu sistemden İstanbul'daki askeri tabaka ve büyük tüccar sınıfı faydalanmaktayken sonraları taşra bölgelerdeki seçkinler de yararlanmaya başlamıştır²⁴⁴.

Yine bu yüzyılda Osmanlı Devleti'nin "Bozulus Türkmen Konfederasyonu"nu²⁴⁵ dağıtması ile Milli Aşiretleri ve diğer bölge aşiretlerinin Doğu ve Güneydoğu Anadolu genelinde etkinlikleri artmış oldu. Bu durum ile birlikte 1640'lı yıllara gelindiğinde bölge de oluşan boşluk Aneze ve Şemmar Arap Aşiretlerinin Suriye çöllerine doğru inmelerini kolaylaştırdı. Orta Fırat bölgesine kadar inen bu aşiretler Milli Aşiretlerinin bulunduğu bölgelere kadar yayıldılar²⁴⁶. Milli Aşiretleri ile Şemmar Kabileleri arasındaki çatışmalar bu yakınlaşmalarla başlamış oldu. Bu süreç ile birlikte bölge genelinde huzursuzluk artmıştır. Bu durumun devlet kayıtlarına da yansıdığı görülmektedir.

"Mardin yönetiminde eskiden beri söz sahibi olan "padişah haslarına mensup halktan Milli oymaklar" da, bu arada "yol kesen eşkıyadan olup", 1679 yılında bir kısım çiftliklere ait toprakları zapt, emval ve erzakları gasp ettiler. Bu mukataaya dâhil ahalinin çoğu etrafa dağılarak civarlarında bulunan Halep, Antep ve Antakya kazalarına oturmaya başlayınca,

²⁴³ İltizam Sistemi: Osmanlı Devletinde devlete ait vergi gelirlerini belirli bir yıllık bedel karşılığında özel şahıslara devretmesi durumdur. Bu vergileri toplayan şahıslara "Mültezim" denmektedir. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (Cilt 22)*, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2000, s. 154.

²⁴⁴ Suavi Aydın, vd, a.g.e., s. 162.

²⁴⁵ Bozulus Türkmen Konfederasyonu: Güneydoğu Anadolu Türkmen Çevresi olarak da anılan Türkmen ve Kürt Aşiretlerinin hüküm sürdüğü bölge olan Kuzeyde Maraş ve Elbistan, Güneyde Tarsus, Kilis Azez ve Halep bölgelerini içerisine alan geniş bir coğrafya ya hâkimdir. (Diyarbakir Türkmenleri, Dulkadirli Türkmenleri, Şam (Suriye Türkmenleri şeklinde oluşan aşiretlerin toplamı olarak ta ifade edilmektedir). Anadolu ve Kuzey Suriye bölgelerinde yer alan göçer ve yarı göçer aşiretlerin Celali isyanları olarak bilinen ve bölgede Beydilli, Avşar, Kızık ve Tacirli Türkmen aşiretleri ile Okçu İzzeddinli ve Kılıçlı Kürd aşiretleri gibi aşiretlerin yer aldığı bir takım eşkıyalık, yol kesme, halk ile çatışma ve köy basma gibi faaliyetlerinin ortaya çıkmasıdır. Doğu Akdenizden Fırat Nehrine kadar yayılan alanda XVII. yy. ve XVIII. Yy. boyunca gelişen olayların Osmanlı devleti açısından ticaret ve sükûnetin bozulması olarak yansımaktaydı. Osmanlı'nın bu duruma karşı zorunlu iskânlar ile bu aşiretleri çeşitli yerlere dağıtmayı planlamıştır. XVII. yy'ın sonu ve XVIII. yy. boyunca kademeli bir şekilde orta Anadolu ve Rakka bölgelerine iskâna tabii tutulmuşlardır. Tufan Gündüz, *Anadolu'da Türkmen aşiretleri: Bozulus Türkmenleri, 1540-1640*. Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2015, ss. 164-165.

²⁴⁶ Selçuk Günay, II. Abdülhamid Devrinin Son Yıllarında Güneydoğu Anadolu ile Kuzey Irak'ta Aşiret Mücadeleleri ve Milli Aşireti Reisi İbrahim Paşa. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 2010, s. 105.

mukataanın geliri noksan geldiği gibi Halep, Şam ve Maraş taraflarına gidip gelme imkânı da ortadan kalktı”²⁴⁷.

“Çevreye yayılıp eşkıyalığa başlayan Milli Aşireti, Şakaki ve diğer kabilelerle Yezidiler, Erzurum yöresine giderek Tercan, Kığı, Kurtucan gibi sancak halkına “zulm ve teaddide” bulunduklarından, eski yerlerine dönmeleri istenmiş, emir dinlemedikleri için 1701 yılında, Erzurum Valisi Numan Paşa’ya verilen emirle, eski yerlerine gönderilmeleri ve cezalandırılmaları istenmişti”²⁴⁸.

Osmanlı Devleti daha önceden boşalan yöreleri canlandırmak amacıyla iskân politikası yürüttüğü görülmektedir. 1690-1720 yılları arasında, özellikle Aneze gibi Arap Aşiretlerinin akınlarını durdurmak, sınır boylarında güvenliği sağlamak ve ticari canlılığı yeniden arttırmak amacıyla birtakım adımlar atmaktaydı. Bu amaçla çıkarılan emirlerle Milli Aşiretleri’nin Rakka iskânına ağırlık verilmeye başlandığı görülmektedir²⁴⁹.

Arşiv kayıtlarına bakıldığında 5 Nisan 1705 yılında bir kısım Mardin Milli Aşiretlerinin eski yerleşim yerlerine geri dönme talepleri görülmektedir²⁵⁰. 1707 yılında eski yerleşim yerleri olan Mardin ve çevresine yerleştirilen Milli Aşiretleri’nin Diyarbakır ve çevresinde yer alan bazı kolları taşkınlıklarını sürdürmekteydiler. Bu durum üzerine Millî’ye bağlı Bamran, Düdegan, Senedgan ve Ömergan aşiretlerinin 1711 tarihinde Rakka ’ya sürgünlerine karar verildi²⁵¹.

17. yy. da Milli Aşiretlerine bağlı aşiretlerden bir bölümü Erzurum ve Kars dolaylarında yerleşik bulunmaktaydı. 18. yy. da Diyarbekir Sancağına bağlı bulunan Milli Aşiretleri, Erzurum-Urfa arasındaki bölgelerde yerleşik olup, sayı olarak 11.000 çadır olarak kaydedilmişti. Taşkınlık olayları sebebiyle 1711’de Rakka’ya yerleştirilmeye çalışılan bu aşiret topluluğu 1718’de Erzurum dolaylarına gelerek bölgedeki yerleşik halka zarar verdikleri belirtilmektedir²⁵². Ayrıca aşiretler arası çatışmaların da yaşandığı bu dönem arşiv kayıtlarında çokça yer almaktadır²⁵³.

²⁴⁷ Cengiz Orhonlu 1987, a.g.e., n. 57, s. 42.; Suavi Aydın vd., a.g.e., s. 170.

²⁴⁸ Yusuf Halaçoğlu 1991, a.g.e., s. 46.; Suavi Aydın, vd, a.g.e., s. 170.

²⁴⁹ Cengiz Orhonlu 1963, a.g.e., ss. 42-90.; Yusuf Halaçoğlu 1988, a.g.e., ss. 46, 52, 85.

²⁵⁰ BOA., AE.SAMD.III/138/13446/0.

²⁵¹ Yusuf Halaçoğlu 1991, a.g.e., s. 114; Suavi Aydın, vd, a.g.e., s. 170.

²⁵² Cengiz Orhonlu 1963, a.g.e., ss. 42-90; Yusuf Halaçoğlu 1988, a.g.e., ss. 46, 52, 85.; BOA, C..ZB..24/1183/0.; BOA., AE.SAMD.III 80/8072.

²⁵³ BOA., C..DH..167/8339/0; BOA.,AE.SAMD.III, 212/20532.

Bu dönemlerde Kars Çıldır'a yerleştirilen Milli Aşiretleri'nden Bahaeddinli, Harbendeli, Koçur, Mamavi, Ömerli gibi aşiretlerin karara uymayarak Mardin ve Diyarbakır taraflarında kaldıkları gözlenmiştir²⁵⁴.

Milli Aşiretlerinin birçoğu Rakka iskânına sıcak bakmadığı ve bu bölgeye gitmediği görülmektedir. Gönderilen bir kısım aşiretin ise sonradan geri döndüğü belirtilmektedir. 1713, 1718, 1724 ve 1730 yıllarında Rakka bölgesine geri dönmeleri için emirler verildiği belirtilmektedir. Rakka 'ya iskân emrinin sürekli tekrar edilmesine rağmen bir sonuç alınmadığı görülmektedir²⁵⁵.

1711- 1740 yılları arasında Milli Aşiretlerini Rakka 'ya iskân etme çabaları Celali İsyanları'nın sonucu olarak uygulanmaya başlanan Mukataa²⁵⁶ sistemiyle başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Rakka bölgesinin kurak olması ve tarıma elverişli olmaması da Milli Aşiretlerinin bölgeye soğuk bakmalarında önemli bir etken olarak görülebilir. Ayrıca Mukataa sistemiyle bölgede gücü artan Milli Aşiretleri bölgenin güney kesimlerinde, Mardin merkezinde ve Diyarbakır çevrelerinde toprakları denetleme yetkileri ve malikâne sahipliği gibi birçok ayrıcalıklara sahiplerdi²⁵⁷. Ayrıca Seyyidlere tanınan vergi²⁵⁸ bağışıklığı, öşür ve rüsum gibi gelirleri toplama haklarını da elde etmişlerdi. Bu gibi getirileri kaybetmek istemeyen Milliler açısından Rakka iskânı pek de cazip gelmemekteydi²⁵⁹.

2.8 Milli Aşiretlerinin İran Sınırlarından Vazgeçişleri

Uzun bir dönem Osmanlı-İran sınırları arasında gidip gelen bir kısım Milli Aşiretleri İran sınırları içerisinde kalan Salmas ve Karnıyarık kalelerini kullanmaktaydılar. Bu aşiretler İranlıların sürekli tacizleri sonucunda 18. yy. ın başlarından itibaren bu bölgeyi

²⁵⁴ Cengiz Orhonlu 1987, a.g.e., s. 95; Suavi Aydın, vd, a.g.e., s. 170.; BOA., AE.SAMD.III, 11/1031.

²⁵⁵ Yusuf Halaçoğlu 1991, a.g.e., ss. 52-53,114.

²⁵⁶ Mukataa: Osmanlı Devletinde ekonomik bir terim olarak Devlete ait olan bir mülk'ün kiralama yoluyla özelleştirilmesi olarak tanımlanabilir. Gelirleri Devletin nakit ihtiyacını karşılamak amacıyla doğrudan Divân-ı Hümayûn'a aktarılır. " Mültezim, devletin genellikle belirli bir mekânla sınırlı kanunî veya şer'î vergi gelirlerini rekabete açık, çoğunlukla açık artırma ile tespit edilen ve bir bölümünü peşin ödemek şartıyla belirli bir yıllık bedel karşılığında, sınırlı bir süre için kârı zararı kendine ait olmak üzere kefaletle alan kişidir." Bk. Mehmet Genç, *İltizam*, DİA, C. XXII, İstanbul 2000, ss. 154-155.

²⁵⁷ BOA., MAD.d.. 9935/0.; BOA., C..ML.. 217/8985.; BOA., C..TZ.. 47/2309.

²⁵⁸ Örnek olarak "Mardin'de bulunan Millî Ak Keçilü aşiretinden Üveys'e 1500 akçelik Cebelü timarı verilmişti." Bk. Mehmet Ali Ünal, "XVI. Yüzyılda Güneydoğu Anadolu'da Timar Tevcihleri: Mîr-i Aşîret ve Cebelü Timarları", (I. Uluslararası Mardin Tarihi Sempozyumu Bildirileri), s. 294.

²⁵⁹ Suavi Aydın, vd, a.g.e., s. 176.

kullanmamaya başlamışlardır. Osmanlı sınırları içerisinde kalan Milli Aşiretleri bu süreç sonrasında Mardin, Viranşehir, Karacadağ bölgelerinde yoğunlaştıkları görülmektedir.²⁶⁰

Cevdet Paşa 1190 (1776-1777) senesi olaylarını anlatırken Osmanlı Devleti'nin sınır bölgelerinde sorun teşkil eden aşiretler yüzünden İran Devleti Şahı olan Kerim Han Zend'e karşı savaş ilan ettiğini belirtmektedir. Bu savaş için Milli Aşiretlerinden de 1000 adet asker talep edildiği görülmektedir. Bu istek karşılığında ise Milli Aşiretleri iskanbaşısının²⁶¹ geçmişteki suçlarının affeddileceği belirtilmektedir. Yine aynı savaşta Cevdet Paşa'nın Küçük Milli olarak bahsettiği Viranşehir Millilerinin de İran üzerine sevk olunmak üzere Bağdat'a doğru yola çıkmaları istenmektedir²⁶². Bu gibi sefer dönemlerinde Milli Aşiretleri ve bölge aşiretlerinden orduya takviye olarak asker istendiği görülmektedir²⁶³.

Alman Seyyah Karsten Niebuhr'un Mardin ziyaretinde edindiği bilgiler dâhilinde (1733-1815) yılları arasında Mardin'de bulunan ve iskâna tabi tutulmak istenen Milli Aşiretlerinin sayısını 11 bin çadır olarak vermektedir. Mardinde yer alan diğer aşiretlerden Cihanbeyli 10 bin çadır, Şakaki Aşiretini ise bin çadır olarak belirtmektedir²⁶⁴.

Mardin ve çevresinde iskâna tabi tutulan Milli Aşiretlerinin bir kısmının zamanla yerleşik hayata geçtiği görülmektedir. Bu durumun getirisi olarak Milli Aşiretlerinin Mardin merkezinde nüfuz sahibi oldukları ve yönetici sınıfına geçtikleri gözlenmektedir. Mardin idaresinde Milli Aşiretleri yöneticilerinin 18. yy. boyunca süren ve 19. yy. ın başlarına kadar devam eden idari yetki sahiplikleri tabloda görülmektedir²⁶⁵.

Tablo 7: Mardin hâkim, voyvoda ve mütesellimleri²⁶⁶

Millizade Mustafa Bey	1116 (1704-1705)
Millizade Mustafa Bey (2)	1120 (1708-1709)
Millizade Mustafa Bey (3)	1123 (1711)
Millizade Ahmet Bey	1127 (1715)
Millizade Abdullah Bey	1149 (1736-1737)(sekiz gün)

²⁶⁰ A.g.e., s. 193.

²⁶¹ Osmanlı döneminde iskâna tabi tutulan aşiretler ile ilgili iskân gereklerini yerine getirmek ve iskânı yönetmek adına bir kısım aşiret reislerine verilen bir unvan olarak bilinmektedir.

²⁶² Ahmet Cevdet Paşa, Tarih-i Cevdet(Cilt 2), İstanbul: Sabah, 1972, ss. 82-83.; Ahmet Cevdet Paşa, Osmanlı İmparatorluğu Tarihi(Cilt 1), İstanbul: İlgî Kültür Sanat Yayıncılık, 2008, s. 94; BOA., C..AS.. 1061/46691; BOA., C..AS.. 1065/46894.

²⁶³ BOA., C..AS.. 52/2410; BOA., C..SM.. 8/367.

²⁶⁴ Suavi Aydın, vd, a.g.e., s. 190.

²⁶⁵ A.g.e., s. 193.

²⁶⁶ A.g.e., ss. 193-194; (İsimlerin yanındaki parantez içerisindeki rakamlar kaçınıcı kez atandıklarını göstermektedirler.)

Millizade İsa Bey	1194 (1780)
Millizade İsa Bey (2)	1199 (1785)
Millizade İsa Bey (3)	1201 (1786-1787)
Millizade İsa Bey (4)	1205 (1790-1791)
Millizade Necip Bey (İsa Bey'in kardeşi)	1208 (1793-1794)
Millizade Necip Bey (2)	1210 (1796)
Millizade Sadık Bey (İsa Bey'in oğlu)	1220 (1805-1806)
Millizade Hacı Esad Bey	1250(1834-1835)

Yerleşik yaşama geçmenin Mardin Milli Aşiretleri açısından önemli bir dönüm noktası haline geldiği görülmektedir. Mardin hâkimliği gibi büyük bir güce erişen Milliler (Milli-i Kebir) 18. yy. ın sonlarında Bağdat Valisi ve Diyarbakırlı Şeyhzade aileleriyle rekabet içerisine girecek düzeye geldiler²⁶⁷.

2.9 Viranşehir Milli Aşiretleri

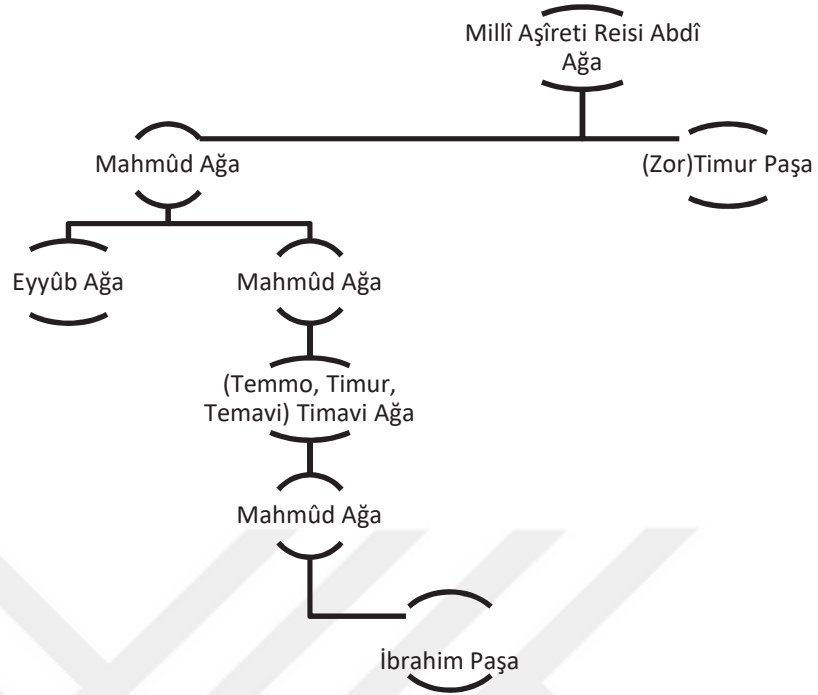
Viranşehir Milli Aşiretleri grubunda Keleş Abdi Ağa'dan sonra Milli Reisliğine Timur Bey geçmiştir. Timur Bey ilk dönemlerindeki hizmetlerinden dolayı Mir-i Miran (Beylerbeyi) unvanını almıştır. Milli Reisleri arasında önemli bir konuma sahip olan Timur Bey, aşiretler arasında bir unvan olarak kullanılan ve kolaylıkla elde edilemeyen “Zor” unvanını almıştır²⁶⁸. Ayrıca Timur Bey döneminde Milli'lere katılan aşiret sayısının aslı aşiretlerle birlikte 32'yi bulduğu belirtilmektedir²⁶⁹.

²⁶⁷ Suavi Aydın, vd, a.g.e., ss. 181-182.

²⁶⁸ İbrahim Bozkurt 2010, a.g.e., s. 190.

²⁶⁹ Adları bilinen aşiretler şunlardır. 1. Kuran (Guran), 2. Hıfırkan, 3. Cemikan, 4. Kumnakşan, 5. Seydan (Seyidan), 6. Devan, 7. Sermestan, 8. Şarkıyan, 9. Çuvan, 10. Dodekan (Dodukan, Dodıkan), 11. Nasıran, 12. Mendan, 13. Şeyhan, 14. Berguhan, 15. Garacine (Garajin), 16. Âdvan, 17. Bekkare (Beggare), 18. Hadidi, 19. Abıyan, 20. Şemitan, 21. Naîman, 22. Şerabi, 23. Alreşan, 24. Cemaldinan (Cemaldin), 25. İzolli (İzol), 26. Toruni (Torunan), 27. Beni Hiteb, 28. Tırkan (Turkan), 29. Kejan; İbrahim Bozkurt 2010, a.g.e., s. 191; Ziya Gökalp, a.g.e., ss. 31-32.

Şekil 1: Viranşehir Milli Aşiretleri Liderliği Hiyerarşik Sıralaması

Kaynak: Ali Emiri vd., (2014), s. 252.

18. yy. boyunca Rakka'dan Çıldır'a kadar olan bölgelerde Has'ların yönetimini elinde bulunduran Milli Aşiretleri geniş bir coğrafya üzerinde yayılım gösterdikleri görülmektedir. Devletin iskân politikalarıyla²⁷⁰ bölgede geniş bir araziye dağıtılmak istenen Milli Aşiretleri'nin Halep, Antep, Antakya bölgelerine kadar geldikleri görülmektedir²⁷¹.

Yarı göçer aşiretler ile yerleşik köylüler arasında hâlihazırda yer alan sorunlar bu dönem boyunca katlanarak artmıştır²⁷². Milli Aşiretleri ve bölge aşiretlerinin, devletle ve birbirleriyle çatışmaları yerleşik hayata zarar vermiştir. Bu durum köylerin boşalması ve tarımın gerilemesiyle sonuçlanmıştır²⁷³.

Milli Aşiretleri'nin göçebe kolu olan Viranşehir Milli Aşiretleri, Rakka' dan Sivas'a kadar olan bölgelerdeki otlaklarda devletin iskân politikalarına karşı çıkarken eşkıyalık

²⁷⁰ 17. yy'.ın sonlarına doğru uygulanmaya başlanan iskân politikalarının amacı göçer ve yarı göçer aşiretlerin yerleşik ahali için sorun teşkil etmesini engelleme, terk edilmiş ve boş arazilerin imarı, yerleşik halkın idaresinin göçer aşiretlere oranla kolay ve sistematik bir şekilde yapılabilmesi ve şekavet unsurlarının yerleşik halka etkilerini kırmaktır. İskân amaçlı yerleştirilecek bölgeler ise Anadolu bölgeleri, Rakka ve Halep Eyaletleri, Adana ve Bozok Sancakları, Hama ve Humus Sancakları belirlenmişti. Bk. Cengiz Orhonlu 1963, a.g.e., ss. 37-46.

²⁷¹ Suavi Aydın, vd., a.g.e., s. 171.

²⁷² BOA., C..ML.. 509/20727; BOA., C..DH.. 270/13466.

²⁷³ Suavi Aydın, vd., a.g.e., ss. 170-171; BOA., C..DH.. 25/1220.

ikileminde yer almaktaydı²⁷⁴. Arşiv kayıtlarına göre bu dönem yaşanan olayların akabinde 12 Haziran 1781 tarihinde Bağdat Valisi Süleyman Paşa'nın Milli Reisi (İskanbaşısı) Timur Bey'i affederek iskanbaşılığının devamı yönünde bir karar aldığı görülmektedir²⁷⁵.

Fakat Milli Aşiretlerinin Rakka iskânının bir türlü gerçekleşmemesi, bölgede eşkıyalık olaylarının artması ve Milli İskanbaşı Timur Bey adına gelen şikâyetlerin çoğalması Osmanlı yönetimini ziyadesiyle rahatsız etmekteydi²⁷⁶.

Bu dönemde eşkıyalık olaylarıyla gündeme gelen Milli reislerinden Mahmut Bey'in oğlu Timur Bey'in 1203 (1788-1789) tarihinde idamı yönünde ferman bildirilmiştir. İdam kararı sonrası isyan eden Timur Bey adamlarıyla birlikte birçok yerleşim yerini yağmalamıştır. Bu durum üzerine merkezi hükümet Bağdat Valisi Süleyman Paşa'yı bu isyanı bastırmaya yönelik 1791 yılında Timur'un üzerine göndermiştir. Diyarbakır Voyvodası İbrahim Paşa da Süleyman Paşa ile birlikte görevlendirilmiştir²⁷⁷.

Bu durum üzerine III. Selim'in emriyle Bağdat Valisi Büyük Süleyman Paşa 1208 (1793-1794) tarihinde Halep Valisi Köse Mustafa Paşa, Malatya Valisi Rışvanzâde Ömer Paşa, Diyarbakır Voyvodası İbrahim Hafid Bey ve çevre aşiretlerin katılımıyla büyük bir ordu oluşturup Timur Bey üzerine harekete geçmiştir²⁷⁸.

Durumun vehametini anlayan İskanbaşı Timur Bey aşiretinden ayrılıp Halep'e yönelmiştir. Timur Bey'in firarı sonrası yakalanan kardeşi Sadun çölde, amcası oğlu Mahmut Bey ise Mardin'de idam edilmiştir²⁷⁹. Milli Aşiretleri tarafından yağmalanan mallar sahiplerine iade edilerek aşiretin elinde bulunan küçük ve büyükbaş hayvanlar yağmalanmıştır²⁸⁰.

²⁷⁴ BOA., AE.SOSM.III/89/6839; BOA., AE.SOSM.III/81/6175.

²⁷⁵ BOA., C..DH.. 222/11094.

²⁷⁶ Ahmet Cevdet Paşa, 1972, (Cilt 6), a.g.e., s. 164; BOA., C..ZB.. 50/2478; BOA., C..DH.. 50/2459.

²⁷⁷ BOA., C..DH.. 145/7240; Ali Emiri, 2014, (Cilt:2), a.g.e., s. 249; Suavi Aydın, vd., a.g.e., ss. 181-182.

²⁷⁸ Ahmet Cevdet Paşa, (Cilt 6), 1972, a.g.e., s. 164.

²⁷⁹ Necdet Sakaoğlu, *Anadolu derebeyi ocaklarından Köşe Paşa hanedanı*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1998, ss. 90-104; Suavi Aydın, vd., a.g.e., s. 182.

²⁸⁰ Eyüp Kıran, a.g.e., s. 147; İbrahim Bozkurt 2010, a.g.e., s. 194; Ali Emiri 2014, Cilt:2, a.g.e., s. 249.

Ahmet Cevdet Paşa'nın "Tarih-i Cevdet" adlı eserinde Milli Reisi Timur Bey hakkında düşüncelerini ve yaşanan olaylar çerçevesinde değerlendirmelerini şu şekilde aktarmaktadır:

"Timur, Milo aşiretinin İskânbaşı olduğu halde bir süredir hayli gücü ve kuvveti vardı. Böylece eşkıyalığa ve devlete karşı koymaya başladı. Devlete borçlu olduğu mirî malın ödenmesine karşı koydu. Rakka ve Diyarbakır kasaba ve köylerini ele geçirip sağladıkları geliri kendine saklayıp dilediği gibi harcayarak Timarlı ve vazifelileri maaşlarından ettikten başka malî gücü ve askerî kuvveti olduğu için valileri ve çevredeki emirleri baskı altına almıştı, onlar elinde idi. Diyarbakır ve Rakka valilerinin hükmü hükümetteki yerleri dışına çıkamaz olmuştu. Bu nedenle o bölgeyi onun baskısından eli altından çekip kurtarmak devlete borç olmuştu. Ancak devlet savaşla uğraşıyordu. Azıcık askerî kuvvetle Timur'un yaygın kötülük ateşini söndürmek zordu. Kabil değildi. Zehirlenip öldürülmesi mümkün değildi. 1204 (1790) yılı ortasında Bağdat Valisi Süleyman Paşa yeteri kadar kuvvetle üzerine harekâta geçsin diye irade buyuruldu. Timur, konar, göçer ve üzerine ordu gönderilince de bir tarafa kaçıp gizlenirdi. Ordu çekilince yine dönerdi. Böylece ele geçirilmesi çok zordu. Ayrıca daha önce Neced topraklarında başkaldıran Vehhabiler bu sırada Lahsa tarafına baskı yapıyorlardı. Çıkardıkları kargaşalık Basra bölgesine de bulaşır düşüncesiyle Süleyman Paşa kendisinin Bağdad'dan uzaklaştırılmasının uygun olmayacağını özür diler gibi bildirdi. Timurun tutuşturduğu fesad ateşi Maadin-i Hümayun kazalarını da sardı. Günden güne isyan ateşi büyüyüp artıyordu. Kapucu başlarından Turunçzade Süleyman Beye vezirlik rütbesiyle Rakka eyaleti tevcih edildi. Bağdat Valisi Süleyman Paşa ile haberleşerek Timur'un ele geçirilmesi hususuna kendisi görevlendirilmişti. Lâkin büyük sayıda asker edilmedikçe Timur'un ortadan kaldırılması kabil olmayacağı belli olmuşdu"²⁸¹.

Rakka Valiliğine Timur Bey'i yakalaması için görevlendirilen Köse Mustafa Paşa geçti. Mustafa Paşa'nın Milli Aşiretleri'ne İskânbaşı olarak atadığı İbrahim Bey'in Karacadağ'da eşkıyalık olaylarına karışması ve İstanbul'da valilik görevleri için gerçekleştirilen kulisler neticesinde Mustafa Paşa görevinden azledilir²⁸². Rakka görevi Süleyman Paşa tarafından Diyarbakır Voyvodası İbrahim Hafid Bey'e vekâleten verilir. Bu görev sonrasında İbrahim Hafid Bey edindiği istihbarat sayesinde Timur Bey'in bütün malını emanet ettiği Moranlı Abdi'ye saldırır. Bu saldırı neticesinde Timur Bey'in mal varlığı olan

²⁸¹ Ahmet Cevdet Paşa (Cilt 6) 1972, a.g.e., ss. 163-166.

²⁸² Necdet Sakaoğlu 1998, a.g.e., s. 105; Suavi Aydın, vd., a.g.e., s. 182.

31.389 altın parasına el koyarak İstanbul'a gönderir ve bu başarısı sonucunda Rakka Valiliğine atanır²⁸³.

29 Ağustos 1791 tarihli arşiv kaynaklarına bakıldığında ise Milli iskanbaşılığından azledilen Timur Bey'in yerine halazadesi Ali el-Mustafa'nın geçirildiği belirtilmektedir²⁸⁴.

Ahmet Cevdet Paşa'nın da belirttiği gibi Timur olayı devam ederken Osmanlı açısından büyük sorunlar teşkil edecek olan Vehhabilik²⁸⁵ olayları da bu dönemde yayılım göstermekteydi. Der Ayye bölgesinde birkaç yıldır ünlenen bu hareket Doğu Hicaz'daki Neced (Necd) bölgesine doğru genişlemekteydi. Abdülvehhab adlı şahsın çöl Araplarını da etrafına toplayarak Medine, Mekke ve Taif taraflarına saldırı amacıyla yöneldiği anlaşılmaktaydı. Ve yine bu süreçte Vehhabilerin Bağdat'ta isyana kalkıştıklarını öğrenen Süleyman Paşa yönünü Mardin'den tekrar Bağdat'a çevirmiştir²⁸⁶. Arabistan'a yayılan bu Vehhabilik hareketinin gölgesinde kalan Timur Bey olayı ikinci plana atılmıştır. Kaçtıktan sonra eski gücünü ve iktidarını yitirdiği görülen Milli Timur Bey 1794 yılında Bağdat'a giderek Süleyman Paşa'ya sığınır ve Süleyman Paşa'nın İstanbul'a 24 Ekim 1794 tarihli af talebi sonrasında affedilir²⁸⁷.

Bağdat Valisi Süleyman Paşa'nın Timur Bey'e karşı ılımlı bir tutum takınarak onu merkezi hükümete affettirmesinde yatan sebep ise Millilerin, Şemmar ve Aneze gibi çöl aşiretlerine karşı durabilecek düzeyde bir aşiretler topluluğu olmasından kaynaklanmaktadır. Bunun yanında geçmişte olduğu gibi Urfa ve Diyarbakır yörelerinde meydana gelen asayişsizliği gidermede etkin bir aktör olabileceği düşüncesidir²⁸⁸. Süleyman Paşa'nın

²⁸³ Ali Emiri 2014, Cilt: 2, a.g.e., s. 250.; Şevket Beysanoğlu. *Anıtları ve kitâbeleri ile Diyarbakır tarihi, Akkoyunlulardan Cumhuriyete kadar (Cilt 2)*. Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi, Ankara 1996, s. 688.

²⁸⁴ BOA., HAT 211/11416.

²⁸⁵ Vehhabilik: Hanbeli Mezhebinin İbn Teymiye fukahasına uyduklarını iddia eden, Allah'ın zat, sıfat ve fiilleri açısından uygulanmasının yetersizliği görüşünü savunup, kişinin kendi fiilleri ile Allah'ın birliğini kavraması gerektiği görüşünü savunan bir anlayıştır. Muhammed Bin Abdülvehhab'ın (1703-1787) öncülüğünde gelişen bu hareket Kur'an dan başka bir ilim kaynağını kabul etmeyen ve sadece bu ölçüler doğrultusunda hareket eden bir anlayıştır. Bu bakış açısı diğer mezhep ve inanışların tamamını reddeder. İslam Ansiklopedisi, [http://www.islamansiklopedisi.info/dia/ayrmetin.php?idno=150532;\(14.06.2018\)](http://www.islamansiklopedisi.info/dia/ayrmetin.php?idno=150532;(14.06.2018)) <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/37/740/9450.pdf>, ss. 1-8.

²⁸⁶ Eyüp Kıran, a.g.e., s. 147.

²⁸⁷ BOA., C.DH. 193/9643; Ahmet Cevdet Paşa (Cilt 6), 1972, a.g.e., ss. 167-168.

²⁸⁸ Naci Tikici. XIX. Yüzyılın ilk yarısında Aşiret-Devlet ilişkisi: Millili Aşireti örneği/Yükseklisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul 2010, s. 55.

Merkezi hükümete sunduğu 31 Temmuz 1798 tarihli yazısında Timur Bey'in affedilmesi ve Rakka Valiliğine getirilmesi yönünde talebini bu gerekçelere dayandırmaktadır²⁸⁹.

Sonrasında Mirimiranlık rütbesi verilen Timur Paşa 1800 yılında Rakka Valiliğine vezir unvanıyla getirilir. Fakat 1803'te Urfa halkının şikâyetleri neticesinde Rakka Valiliği görevinden alınıp Sivas Valiliğine gönderilir²⁹⁰.

Süleyman Paşa, sütkardeşi Ahmet Bey idaresine verdiği Milli Aşiretleri Reisi Timur Paşa'yı ve Baban Mutasarırı Süleyman Paşa'yı Belh taraflarındaki Elzafir Araplarının üzerine gönderir. Fakat Ahmet Bey yönetimindeki kuvvetler düzenden yoksun ve tedbirsiz bir şekilde saldırdığından Arapların savunmasıyla yenilgiye uğrarlar²⁹¹.

Sonraki sürece bakıldığında tekrar isyan ettiği görülen Milli Aşiretleri Reisinin üzerine Rakka Valiliğinde bulunan Köse Mustafa Paşa'nın oğlu Veli Paşa gönderilir. Aşireti ile birlikte kaçan Timur Paşa tekrar Bağdat Valisi Süleyman Paşa'ya sığınır ve 1805'te burada ölür²⁹². Timur Paşa'dan sonra Milli Aşiretleri İskânbaşılığına Veli Paşa tarafından Timur Paşa'nın oğlu Mahmut Bey getirilir. Başka bir kaynakta ise affedildikten sonra Timur Paşa'nın Sivas Valiliği görevindeyken vefat ettiği belirtilmektedir²⁹³.

Diğer taraftan 1747-1831 yılları arasında Millî Aşiretleri ile ittifak halinde olan Bağdat'taki Gürcü Memlûk yönetimi, Diyarbakır yönetimi ile arasında sürekli bir rekabet durumu mevcuttu. Mardin Millî Aşiretleri'nin Bağdat'a yakınlığı Mardin'i Bağdat'ın etki alanına yerleştirmektedir. Bu durumdan rahatsız olan İstanbul yönetiminin 1791'de Milli Aşiretleri üzerine düzenlediği seferi de açıklamaktaydı. Bunun yanında Diyarbakır Voyvodası Şeyhzade İbrahim'in Bağdat yönetimi ile olan rekabeti durumu netleştirmektedir. İstanbul yönetimi tarafından Şeyhzade İbrahim Paşa'ya gümrük gelirlerini denetleme yetkisinin verilmesi ve 1807 sonrasında yönetici konumuna geçirilmesi

²⁸⁹ BOA., HAT., 37/1880 (17 Safer 1213/31 Temmuz 1798).

²⁹⁰ Celile Celil, XIX. yüzyıl Osmanlı imparatorluğu'nda Kürtler. Öz-Ge, Ankara 1992, s. 79; Muhammed Emin Zeki, *Meşahir-i Kurd u Kurdistan: Kürd ve Kürdistan ünlüleri*, Spânga: Apec, 1998, s. 218.

²⁹¹ Ahmet Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet (Cilt 9)*, İstanbul: Sabah 1972, s. 237.

²⁹² Celile Celil 1992, a.g.e., s. 79; Suavi Aydın, vd., a.g.e., s. 183; Necdet Sakaoğlu, a.g.e., ss. 155-160.

²⁹³ Muhammed Emin Zeki, a.g.e., s. 218; Eyüp Kıran, a.g.e., s. 148.

de Bağdat'a karşı Diyarbakır yönetiminin güçlendirilmesi yönünde bir hareket olarak algılanmıştır²⁹⁴.

Timur Paşa dönemi kadar önemli olan diğer bir dönem ise Eyyûb Ağa dönemidir. Kırk yıl kadar Milli Aşiretleri'nin reisliğini yapan Eyüp Ağa, Doğu ve Güneydoğu aşiretleri arasında şöhreti ve nüfuzuyla tanınır hale gelmişti. Emrinde 40-50 bin dolaylarında süvarisi bulunduğu belirtilen Eyüp Ağa Doğu Anadolu'da âsi ve dikbaşlılıkları ile bilinen Dersim yöresi aşiretlerini dahi emri altına almıştır²⁹⁵.

Eyüp Ağa hakkında belirtilen başka bir durum ise Atlarının üzengisine kadar altından yapıldığı ve halk arasında “üzengû- ye zerrîn” altın üzengili olarak tanındığı belirtilmektedir. Ali Emiri'nin belirttiği kadarı ile bu şöhretinin ve zenginliğinin oluşmasında halk arasında yaydığı korku ile birlikte yağmaladığı köy ve kasabaların da etkisi bulunmaktaydı. Diyarbakır dolaylarına kadar yayılan taşkınlık olayları nedeniyle halk arasında büyük bir huzursuzluğa neden olduğu belirtilmektedir²⁹⁶.

19. yüzyılda Milli Aşiretleri Konfederasyonu güneyde Rakka Eyaletine, kuzeyde Erzurum'a kadar, batıda Bozok Sancağına, doğuda ise günümüzdeki İran'ın Urmiye şehri sınırlarına kadar geniş bir nüfuz alanı bulunmaktaydı²⁹⁷.

²⁹⁴ Suavi Aydın, vd., a.g.e., s. 183.

²⁹⁵ Ali Emiri vd., Cilt: 2, a.g.e., s. 250.

²⁹⁶ A.g.e., s. 250.

²⁹⁷ İbrahim Özcoşar, *Merkezîleşme sürecinde bir taşra kenti: Mardin (1800-1900)*, Mardin Artuklu Üniversitesi 2009, s. 100.

Harita 4: 19.yy Milli Aşiretleri Konfederasyonu Yayılımı

Öte taraftan Milli Aşiretlerinin Mardin merkez, Nusaybin, Siverek, Viranşehir, Diyarbakır ve güneyi ile çöl içlerine kadar etkinliğinin bulunması Bağdat Yönetimi'nin Millî Aşiretleri ile ittifak içerisinde bulunmasında etkili olmaktadır²⁹⁸.

1810 yılında Osmanlı'nın bölgedeki etkinliğini arttırmak amacıyla II. Mahmut'un bölgeye gönderdiği kâtibi Halet Efendi Bağdat'a gelerek Süleyman Paşa'yı öldürüp başını İstanbul'a gönderir. Yerel güçleri baskılayan Halet Efendi Bağdat yönetimini devralır. Bu gelişmeyle Bağdat dayanağını yitiren Millî Aşiretleri'nin bölgede etkinliği kısılmıştır. İstanbul'un Mardin yönetimine müdahalede bulunması ile diğer yönetici ailelerin Mardin yönetiminde etkinlikleri artmıştır²⁹⁹.

Bu dönemde Viranşehir, Mardin ve Diyarbakır üçgeninde Milli Aşiretleri'nin iktidar çatışmaları yoğun olarak devam etmekteydi. Diyarbakır bölgesine bakıldığında Milli ve Şehzade yönetici aileleri arasında şehrin idaresi yönünden sorunlar devam ediyordu. Diyarbakır şehrinde devam eden kargaşa ve çatışmaları sonlandırmak adına 1819 yılında³⁰⁰ Valilik görevine Milli Aşiretinden "Deli" lakaplı Behram Paşa'nın getirilir. Fakat bu göreve Mütesellim atanmasını isteyen Şeyhzade ailesinden Mehmet Bey, Müftü Mesut Efendi, Kara Hocaoglu Ömer ve Yeniçeri Serdarı İskenderzade Öksüz Hacı Mustafa gibi Eşraflar

²⁹⁸ Celile Celil 1992, a.g.e., s. 79.

²⁹⁹ Suavi Aydın vd., a.g.e., ss. 184-187.

³⁰⁰ İbrahim Yılmazçelik, *XIX. Yüzyılın ilk yarısında Diyarbakır (1790-1840)*. TTK, Ankara 2014, s. 251.

yanlarına bir kısım halkı alarak Paşa kapısına hücum ederler. Diyarbakır'da toplanan bu büyük isyancı grubuna karşı Behram Paşa kapıları kapatıp savunmaya geçer. Sonrasında Milli İskanbaşı olan (Timur Paşa'nın yeğeni) Eyüp Bey'i Diyarbakir Aşiretlerinden Telli İbrahim Bey'i ve Hüseyin Bey'i yardıma çağırır³⁰¹. Behram Paşa'nın yardımına gelen Eyüp Bey, İbrahim Bey, Hüseyin Bey ve sonrasında olaya dâhil olan Adana Valisi Celaleddin Paşa ile Sivas Valisi Lütfullah Paşa'nın gönderdiği destek kuvvetler sayesinde 26 Ekim 1819' da isyan bastırılır³⁰².

Bu olayın yankısı Bab-ı Âli'ye ulaştığında durum sevinçle karşılanmış olup hemen Behram Paşa'ya samur kürk, Milli Reisi Eyüp Bey'e, Telli İbrahim Bey'e, Hüseyin Bey'e ve yanlarında bulunanlara on adet samur elbise hediye edilerek ödüllendirilmişlerdir. Firar eden Şeyhzâde torunu Mehmet, Kara Hâce oğlu Ömer ve Serdâr isimli isyancıların mallarına ve elde etikleri gelirlere el konulmasına karar verilmiştir. Ayrıca bu isimler ile birlikte bunlara yardım eden Timur isimli eşkıyanın görüldüğü yerde idam edilmesi yönünde emirler yazılmıştır³⁰³.

1249 (1833-34) yılına gelindiğinde Merkezi hükümetin doğu bölgelerinin ıslahı amacıyla görevlendirdiği Mehmed Reşîd Paşa bölgeye gelerek aldığı tedbirler neticesinde Milli Reisi Eyüp Bey Diyarbakır'da alıkonularak hapse atılmıştır. Eyüp Bey bir süre gözetim altında kaldıktan sonra 1252 (1836-37) yılında yaşamını yitirmiştir³⁰⁴.

Eyüp Bey'in ölümünden sonra Millî Aşiretleri'nin başına yeğeni Mahmud Ağa (Timur Paşa'nın oğlu) geçmiştir. Fakat Mahmud Ağa'nın liderliği babası Timur Paşa ve Amcası Eyüp ağa kadar uzun sürmemiştir. O dönemde Kiki (Kikan) aşiretiyle meydana gelen bir savaşta Mahmud Ağa öldürülmüştür³⁰⁵.

Mahmud Ağa dönemi ve sonrası Millî Aşiretleri nüfuz kaybına uğrayarak gerilemiştir. Milli Aşiretleri Konfederasyonunda bu süreçte kopmalar ve dağılmalar

³⁰¹ Ahmet Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet (Cilt 11)*, Sabah, İstanbul 1972, s. 50.

³⁰² Şevket Beysanoğlu, a.g.e., 1996, ss. 689-691; Suavi Aydın, vd., a.g.e., s. 198.

³⁰³ Ahmet Cevdet Paşa (Cilt 11), 1972, a.g.e., ss. 50-51.

³⁰⁴ Ali Emiri (Cilt:2), 2014, a.g.e., s. 250.

³⁰⁵ Ali Emiri (Cilt:2), 2014, a.g.e., s. 251.

yaşanmıştır. Liderliği devralan İkinci Mahmud Ağa ise geri çekilerek Urfa taraflarına yerleşmiştir³⁰⁶.

Bu dönemlerde Osmanlı Devleti Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinden Suriye ve Irak'a kadar uzanan bölgelere kadar merkezileştirme politikaları uygulamaktaydı. Bölgede uygulanan bu politikalardan beylikler ve konfederasyonlar da payını almaktaydı. Bu süreç ile beraber Kavalalı İsyanı, Şemmar ve Aneze Arap aşiretlerinin göç dalgalarının yarattığı karmaşa ile uğraşılması süreci aynı döneme rast gelmektedir. Tanzimat ile birlikte bölgede oturtulmaya çalışılan politikaların bu dönemde uygulanmaya başlandığı görülmektedir. 1830-1840 yılları arasında gerçekleşen bu sıkıntılı süreç bölgede beyliklerin yıkılıp yerel güçlerin etkinliğinin kırılmasıyla sonuçlanmıştır. Bu süreç İstanbul'dan bölgeye atanan idarecilerin yönetimleri devralması ile devam etmiştir. Aynı dönemde Bağdat'taki Gürcü Memlûk ve Musul'daki Celili etkinliği kırılmıştır³⁰⁷.

Bölgedeki Viranşehir Milli Aşiretleri'nin etkinliğinin kırılmasıyla idari bir boşluk oluştuğu görülmektedir. Bu durum Çöl aşiretleri olan Şemmar ve Aneze aşiretleri açısından yadsınamaz fırsatlar doğurmuştur. Hâlihazırda bu aşiretlerin Milli Aşiretleri'nin etkinliğinin sürdüğü dönemlerde dahi çöl bölgesinden Anadolu içlerine doğru yayılmacı bir politika izledikleri bilinmektedir. Bu bölgeleri Şemmar ve Aneze gibi aşiretlerin etki alanları içerisine bırakıp daha büyük sorunlarla karşılaşmak istemeyen merkezi hükümet bölgede oluşan güç boşluğunu doldurmaya yönelik bir çaba içerisine girmiştir. Bu süreçte Mahmud Ağa'nın tekrar Viranşehir'e yerleşmesini sağlayıp Millî Aşiretleri'nin idaresine getiren Merkezi hükümet bölgede oluşan boşluğu Millî Aşiretleri'ni bir araya getirerek doldurma yoluna gitmiştir. İdari kabiliyeti ve iyi ahlakıyla bilinen Mahmud Ağa kısa süre içerisinde aşiretleri toparlayıp riyasetine bağlamayı başarmıştır³⁰⁸.

Bölge de devam eden bu sorunlu süreç Mardin merkezinde de devam etmekteydi. Mardin'i Millî Aşiretleri'nin egemenliğinden kurtarmaya yönelik Mardin şehri muhasara edilip şehre saldırılar yapılmaktaydı. Dönemin Bağdat Valisi Mehmet Paşa 1834'te dört bin askerle Mardin'e gelerek kaleyi muhasara altına aldı. Bir müddet sonra İstanbul'dan

³⁰⁶ Ali Emiri (Cilt: 2), 2014, a.g.e., s. 251.

³⁰⁷ Ahmet Cevdet Paşa vd., *Tarih-i Cevdet*, Üçdal neşriyat, İstanbul 1983, C.5, 2611-6; Suavi Aydın, vd., a.g.e., s. 197.

³⁰⁸ Ali Emiri 2014, Cilt: 2, a.g.e., s. 251.

Mardin'in Diyarbakır'a bağlandığı haberi geldi. Ayrıca Eski Sadrazamlardan Reşit Paşa'nın Diyarbakır Valiliğine atandığı haberi ile muhasarayı sonlandıran Mehmet Paşa Bağdat'a döndü. Reşit Paşa'nın da dört aylık muhasarası sonuç vermeyince Mardin hâkimliğine Milli Reisi Hacı Esad Bey getirilerek anlaşmaya varıldı. Daha sonra Reşit Paşa bulduğu fırsatla Mardin'i tekrar kuşatarak şehri ele geçirmeyi başardı³⁰⁹. Milli Reisi Esad Bey'i tutuklatarak Diyarbakır'a gönderdi. Mardin hâkimliğine "Köse Paşa" lakaplı Mehmet Bey'i atadı³¹⁰.

1839 yılında Mehmet Paşa'nın Osmanlı nizamiye askerleri ve redif askerlerinden müteşekkil yüz bin kişilik ordusu Kavalalı' nın ordusuna karşı Nizip'te bozguna uğradı. Bu yenilgi ile Mardin tekrar 'asi' diye nitelendirilen aşiret birliklerinin denetimine girmişti³¹¹. Bu savaşta Milli Aşiret reislerinden Timur Paşa'nın yeğeni olan Eyüp Bey'in oğlu Timavi Bey Kavalalı ile işbirliği içerisine girip Mardin'i ele geçirerek Osmanlı askerlerinin Nizip bölgesine geçmelerini engelleme görevini üstlenmişti. Fakat devam eden süreçte Kavalalı ordularının bölgeden geri çekildiği görülmektedir. Mısır ordularının çekilmesi sonrasında Osmanlı güçleri ile Milli Aşiretleri arasında gerçekleşen çatışmada Timavi Bey hayatını kaybetmiştir. Bu durum sonucunda Milli Aşiretleri tekrar bir dağılma sürecine girmiştir³¹².

2.10 Milli Aşiretlerinin Diğer Aşiretlerle Münasebeti

Arap Yarımadasında 17. yüzyılın ortalarında gelişen ve 19. yy'ın ortalarına kadar devam eden Arap Aneze, Şemmar ve Tayy Aşiretlerinin göç akınlarına sahne olmuştur. Önce Aneze aşiretlerinin etkisiyle Tayy ve Şemmar Aşiretlerinin göç ettiği görülmektedir. Devamında ise Aneze Aşiretlerinin Yemen'den Nusaybin'e ve Habur taraflarına kadar gelişen göç dalgaları takip etmektedir. Bu göç dalgası önce Suriye ve Irak bölgelerine yayılmış, sonrasında ise Millî'lerin yaşadığı Diyarbakır ve Mardin içlerine kadar ilerlemiştir³¹³.

³⁰⁹ Wadie Jwaideh, *Kürt milliyetçiliğinin tarihi: kökenleri ve gelişimi= The Kurdish nationalist movement: its origins and development*. (Çev. İsmail Çekem, Alper Duman), (Haz. Nevzat Kırac) İstanbul: İletişim Yayınları, 2009, s. 115.

³¹⁰ Abdulgani Bulduk, *Mardin tarihi*. (Der. Burhan Zengin), T.C. Başbakanlık Güneydoğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, Ankara 1999, ss. 172-174.

³¹¹ Helmuth von Moltke, *Moltke'nin Türkiye mektupları*. (Çev. Hayrullah Örs), 1995, s. 315; Suavi Aydın, vd., a.g.e., s. 200.

³¹² Mark Sykes 1915, a.g.e., s. 319.

³¹³ Suavi Aydın vd., a.g.e., s. 167.

Önceleri bir bölümünün Şemmar Tepelerinde diğer bir bölümünün de Cezire’de yaşadığı bilinen Şemmar Aşiretlerinin 17. yy’da Nafud (Nefud) Çölü’nün kuzey bölgelerine kadar yayıldıkları belirtilmektedir. Şemmar Aşiretlerinden 20 yıl kadar sonra bu bölgelere yayılan Aneze Aşiretleri ile aralarında bir buçuk yüzyıl süren bir savaşa giriştikleri belirtilmektedir. Aneze³¹⁴ Aşiretlerinin nüfus yoğunluğunun Şemmar Aşiretlerine göre daha fazla olmasından dolayı Şemmarların zamanla geriledikleri görülmektedir. Bu gerileme ile birlikte ikiye bölünen Şemmarlar’ın büyük bir kısmı Fırat’ın doğusuna kadar göçe zorlanmışlardır. Dicle-Fırat arasında kalan bölgeye yerleşen Şemmar’ların Deyrüzor’u toplanma yeri olarak kullanmaya başladıkları görülmektedir. Zamanla güneyde Bağdat, kuzeyde de Nusaybin ve Habur bölgelerine kadar yayıldılar³¹⁵.

17. yy’ın ortalarından 1860’lı yıllara kadar Aneze ve Şemmar Aşiretlerinin bölgedeki diğer aşiretlere oranla nüfusları daha fazlaydı. Bu durum Suriye ve Irak çöllerinde bulunan diğer aşiret gruplarını olumsuz etkilemekteydi. Öyle ki bölge otlaklarının kullanımı konusunda, barınma ve güvenlik kaygısı gibi nedenlerden dolayı bölge aşiretlerinin Aneze ve Şemmar Aşiretlerinin birine veya her ikisine de haraç vermek zorunda kaldıkları görülmektedir. Bu tür olayların bölge aşiretleri açısından olumsuzluk teşkil etmesi dışında Osmanlı Devleti açısından da sorunlara neden olmaktaydı. Ticaret yolları üzerinde oluşan bu huzursuz ortam güvenlik ve ulaşım sorunları oluşturmaktaydı. Bu durum ticari faaliyetleri minimum düzeye indirgemekteydi. Bu sıkıntının farkında olan Osmanlı yönetimi Şemmar ve Aneze Aşiretlerinin ilerlemesini engellemeye yönelik Milli Aşiretleri’nin ve diğer bölge aşiretlerinin sınır boylarına ve çöl bölgelerine iskân politikalarına ağırlık verdiği görülmektedir³¹⁶.

Ayrıca Osmanlı Devleti, ilerleyişine engel olamadığı Aneze Aşiretlerine karşı bölgedeki Tayy ve Şemmar gibi büyük Arap aşiretlerini desteklediği görülmektedir. Bu süreçte Viranşehir taraflarına doğru çekilen Milli Aşiretlerinin Rakka bölgelerine gitmeye pek sıcak bakmadıkları görülmektedir. Coğrafi sınırları dışına çıkarılan ve Aneze Aşiretleri

³¹⁴ Günümüz Arabistan’ındaki Suud kraliyet ailesi, Bahreyn’in el- Halife ve Kuveyt’in el- Subah emirliklerinin de mensup olduğu Aneze aşiretleri Arap yarımadasının en büyük aşiretlerinden biri olarak bilinmektedirler. Aneze aşiretleri Irak, Suriye, Ürdün, Necd ve Hicaz bölgelerine kadar yayılım göstermişlerdir. <https://islamansiklopedisi.org.tr/aneze--kabile>. (Erişim Tarihi. 12.11.2018).

³¹⁵ A.g.e., ss. 167-168.

³¹⁶ Suavi Aydın, vd., a.g.e., s. 168.

karşısında tutunamayan Milli Aşiretleri bölgede devlete direnişler sergileyerek yağma ve talan olaylarına karışmışlardır³¹⁷.

19. yy. Mezopotamya'sında Milli Aşiretleri dışında Karakeçili, Tay, Kiki, Dekuri, Aneze ve Şemmar gibi aşiret grupları da önemli bir güce ve nüfusa sahip aşiretlerdendi. Merkezi Mardin de olan Karakeçili Aşiretleri, Millî Aşiretleri'nin yer aldığı Siverek ve Viranşehir bölgelerini de kullanmaktaydı. Bu aşiretler aslen Türkmen olmakla birlikte zaman içerisinde Kürtler ve Araplar içerisinde kalarak asimile olmuşlardır³¹⁸.

Arap Şemmar ve Aneze Aşiretlerinin Halep, Şam ve Ceylanpınar düzlüklerine yayılması sonrasında bu aşiretlerle komşu olan Milli Aşiretleri arasında çatışmalar, güç gösterileri, yağma ve talan olayları yaşandığı görülmektedir. Osmanlı yönetimi içerisinde yer alan Milli Aşiretleriyle Karakeçili ve Şemmar Aşiretlerinin karşı karşıya kaldığı birçok olay bulunmaktadır³¹⁹.

19. yy.ın ortalarına doğru hâkimiyet alanlarını Kuzey Mezopotamya'ya kadar genişleten Şemmar Aşiretleri Milli Aşiretleri'nin merkezi olarak bilinen Viranşehir'e kadar dayanmışlardı. Mark Sykes'in aktardığına göre aynı dönemde Milli Konfederasyonunda yaşanan iç çekişmeler ile devletin tedip ve sürgün politikaları sonucu konfederasyondan kopmalar ve dağılmalar meydana gelmekteydi. Eski gücünü yitiren Milli Aşiretleri'nin Şemmar Aşiretleri karşısında zayıfladığı görülmektedir. Bu duruma bağlı olarak Millî Aşiretleri'nin ana yerleşim bölgelerinden olan Viranşehir'i kaybetme tehlikesiyle karşı karşıya kaldığını belirtmektedir³²⁰.

Bununla birlikte Şemmar vesayeti karşısında çaresiz kalan Milli Aşiretleri'nin otlak ve mera kullanımında Şemmar Aşiretlerine haraç ve fidye vermek zorunda kaldıkları belirtilmektedir³²¹.

Kışlak alanlar için düzlüklere inen yarı göçer aşiretler Şemmar, Beggara, Aneze ve Ges gibi Arap aşiretleri tarafından yağma ve talan olaylarına maruz kalıyorlardı. Hatta bu aşiretler birbirleriyle geçici birliktelikler oluşturdukları gibi birbirlerine karşı yağmalama

³¹⁷ A.g.e., ss. 169-170.

³¹⁸ Diyarbakır Vilayeti Salnamesi 1317, s. 14; Urfa Vilayeti Salnamesi 1927, ss. 98-99.

³¹⁹ BOA. Y.PRK. AZJ.38/121 (1317). S.29& BOA. YA. Hus. 474/71. Lef 2; 474/82. Lef 2.

³²⁰ Mark Sykes, *Dâru'l-İslâm*. (Çev. Yılmaz Tezkan), 21. Yüzyıl Yayınları, Ankara 2000, s. 216.

³²¹ Eyüp Kıran 2003, a.g.e., s. 173; Martin Van Bruinessen, a.g.e., s. 290.

olaylarına giriştikleri de görülmekteydi. Bu olaylarda başı çeken aşiretler olarak Şemmar Aşiretleri'nin geldiği belirtilmektedir. Ziya Gökalp; Şemmar Aşiretleri'nin diğer aşiretlerin çekirgesi gibi olduklarını ve fenalık için yeryüzüne geldiklerini belirtmektedir. Şemmar Aşiretleri'nin bölgede yerleşik aşiretlerin korkulu rüyası haline geldiğini belirten Gökalp aşiretlerin Şemmar yağmalarından sakınmak adına bu aşiretlere “Hibe” adı altında mahsullerinden bir kısmını vermeye mecbur kaldıklarını belirtmektedir³²².

³²² Ziya Gökalp 2011, a.g.e., ss. 114-115; Eyüp Kıran 2003, a.g.e., s. 173; Osman Aytar 1992, a.g.e., s. 367.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

19. YY. SONLARINDAN 20. YY. BAŞLARINA KADAR MİLLİ AŞİRETLERİ

Bu bölümde Hamidiye Alayları ile önemli bir güce erişen Milli Aşiretleri'nin bölgedeki genel durumu değerlendirilmektedir. Ayrıca dağılış dönemleri olarak bilinen İttihat ve Terakki dönemi ile Cumhuriyet'in ilk yılları arasındaki durumu ve faaliyetleri hakkında bilgiler verilmektedir. Son olarak Milli Aşiretleri'nin bölgesel dağılımları ile boyutları ele alınmaktadır.

3.1 Hamidiye Alayları'nın Kuruluşu ve Amaçları

Hamidiye Alayları, Osmanlı Padişahı II. Abdülhamit'in dönemin sonlarına doğru kurmuş olduğu askeri ve idari bir teşkilat olarak bilinmektedir. Bu teşkilat yarı göçer aşiret topluluklarına merkezîyetçi bir bakış açısı kazandırma ve devletin gereksinim duyduğu takviye askeri gücü karşılama amacıyla kurulmuştur. Doğu ve Güneydoğu Anadolu geneli ele alınarak oluşturulan bu yapı yarı göçebe olarak yaşayan aşiretler açısından Devlet anlayışının kuvvetlendirilmesi yönünde bir adım olarak görülebilir. Hamidiye Alayları'nın oluşum sürecini daha iyi anlayabilmek adına Osmanlı'nın son dönemlerine, özellikle de II. Abdülhamid döneminin geneline bakmak faydalı olacaktır.

Osmanlı Devleti, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da yer alan Beyliklerin nüfuzunu azaltmak ve merkezi yönetimin etkinliğini arttırmak amacıyla 1870 yılında "Vilayetler Nizamnamesi" adıyla yeni bir düzenlemeye gitmiştir. Güçlenen merkezi otorite karşısında Doğu ve Güneydoğu'da yer alan yerel otoritelerin gücü zayıflatılmıştır. Fakat merkezi yönetim zamanla beyliklerden boşalan bu bölgelerde oluşan güç boşluğunu dolduramamıştır. Bu durum bölgede Ermeni örgütlenmelerinin faaliyetlerine zemin hazırlamıştır. Ayrıca bu boşluktan yararlanmaya çalışan İngiltere, Fransa gibi Avrupalı Sömürge devletlerin ve Osmanlı'nın sınır komşusu olan Rusya'nın Osmanlı toprakları üzerinde çıkar sağlamak amacıyla hareket ettikleri görülmektedir³²³.

³²³ Bayram Kodaman 1987, a.g.e., ss. 21-22.

II. Abdülhamit'in bu boşluğu doldurarak dış güçlerin hareket alanını kısıtlamak ve Ermeni hareketlenmelerini kontrol edip taşkınlıklarını dizginlemek amacıyla bölgede yer alan nüfuz sahibi aşiretleri teşkilatlandırma yoluna gitmiştir³²⁴. II. Abdülhamit'in Hamidiye Alaylarını Rusya'ya karşı bir koz olarak elinde tutma amacı da taşıdığı bilinmektedir³²⁵.

Tanzimat döneminin getirmiş olduğu Âdem-i merkeziyetçi yapı yerel güçlerin yetkilerinin artırılması sonucunu doğurmuştur. Bu süreç zarfında zayıflayan merkezi yapı, ülke içerisindeki isyan ve kargaşanın artmasıyla görünür hale gelmiştir. II. Abdülhamit bu durumu Tanzimatçıların başarısızlığı olarak değerlendirmiştir. Bu başarısızlığın sebebinin ise uygulanamayan reformlar ve merkezi yapının zayıflaması sonucuna bağladığı görülmektedir. Bu düşünceler ile hareket eden Sultan Abdülhamit'in 1878'de Meclis-i Mebusanı kapatması, merkezi yönetimi güçlendirmeye yönelik en önemli adımını oluşturmaktaydı. Doğu ve Güneydoğu aşiretlerini disipline etmek ve merkezi yönetim emrinde hareket etmelerini sağlamak amacıyla Hamidiye Alayları'nı kurması da bu sürecin bir parçası olduğu düşünülebilir³²⁶.

Ayrıca

1. Bölge aşiretlerini devlete ısındırıp hanedanlığa ve saltanata bağlı bir yapı haline getirmek
2. Bölgedeki asayiş sorununu gidererek şekavet olaylarını dizginleyip yerleşik halka zararlarını engellemek
3. Rusya'nın kışkırtmış olduğu Ermeni hareketlerine karşı bölgede kontrolü elinde bulundurmak
4. Bölgesel yönetici ve liderlerin devlet ile işbirliğini sağlayarak iç ve dış sorunlara müdahale kabiliyetini arttırmak, devlete karşı güveni tesis etmek gibi amaçları gerçekleştirmeye yönelik bir düzenleme olarak görülmekteydi³²⁷.

³²⁴ Bayram Kodaman 1986, a.g.e., s. 14.

³²⁵ Paul Rohrbach, *Hatt-ı saltanat Bağdad Demiryolu*. İfham Matbaası, İstanbul 1915, s. 9; Bayram Kodaman 1987, a.g.e., ss. 31-32.

³²⁶ Bayram Kodaman 1987, a.g.e., 1987, ss. 22-23.

³²⁷ Bayram Kodaman 1986, a.g.e., ss. 14-15.

Hamidiye Alayları fikrinin oluşmasında önemli bir rol oynayan Anadolu Vilayetleri Umum Müfettişi Şakir Ahmet Paşa Petersburg müşirliği görevinde iken Rusya'nın Kazak Alaylarından etkilendiği bilinmektedir. Bu durum Kazak Alayları'nı bir rapor halinde II. Abdülhamit'e sunmasından anlaşılmaktadır³²⁸. Ayrıca IV. Ordu kumandanı Müşir (Mareşal) Zeki Paşa aşiretleri askeri amaçlı olarak kullanabilme fikrini II. Abdülhamit'e sunmuştur. Ayrıca kendisinin de teşebbüsleri sonucu Hamidiye Alayları oluşturulmuştur. Bu alaylarla alakalı ilk basılı nizamnâme 1308 (1891) tarihinde yayınlanarak ilk şeklini almıştır³²⁹.

Kurulan alaylar nizamnamesinde ilk olarak 4-6 bölüm düzenlenerek her bölümün 512-1152 sayıları arasında olacak şekilde 17-40 yaş aralığındaki erkeklerden oluşturulması kararlaştırılmıştır. Üç gruba ayrılan erkekler:

17-20 yaş aralığındakiler “iptidaiye veya izhariye”,

20-32 yaş aralığındakiler “nizamiye” ve

32-40 yaş aralığındakiler ise “redif veya ihtiyariye” olarak sınıflandırılmışlardır.

Bu nizamnameyle her alay içerisinden iki çavuş seçilip Orduyu Hümayun merkezindeki Mektep Alayı'nda eğitim verilmesi kararlaştırılmıştır. Bu aşiret üyeleri iki yıllık hizmet sonrasında alaylarına terfi ettirilecekti. Ayrıca İstanbul'da kurulan Süvari Mektebine aşiret reislerinin çocukları alınarak eğitim ve öğretimlerinin tamamlanması sonrasında alaylarına subay olarak gönderileceklerdi³³⁰.

Hamidiye Alayları'nın kuruluşunda Erzurum-Van arasındaki Rus sınırında yer alan aşiretler ile Urfa-Mardin arasında bulunan Milli Aşiretleri'nin de yer aldığı kuzey aşiretleri oluşturulan ilk alaylardı³³¹.

Milli Aşiretleri ile birlikte diğer bölge aşiretlerinin Hamidiye Alayları'na rağbet gösterdikleri belirtilmektedir. Gösterilen talepte bu alaylara katılanlar için askerlik zorunluluğunun kaldırılması ve vergi muafiyeti gibi bir takım ayrıcalıkların tanınmasının etkisi olduğu söylenebilir. İlk başlarda 36'ya kadar yükselen alay sayısı 1895 başlarında

³²⁸ Eyüp Kıran, a.g.e., s. 170; Nihat Karademir. Sultan Abdülhamid ve Kürtler. 2014, s. 176.

³²⁹ Bayram Kodaman 1987, a.g.e., ss. 33-34.

³³⁰ Robert W Olson. *Kürt milliyetçiliğinin kaynakları ve Şeyh Said İsyanı 1880-1925*. Öz-Ge, Ankara 1992, ss. 28-29; Bayram Kodaman 1987, a.g.e., ss. 34-35; Nihat Karademir 2014, a.g.e., ss. 198-199.

³³¹ BOA, Y..PRK.ASK 71/79; Robert W Olson, a.g.e., s. 29; Eyüp Kıran, a.g.e., s. 172.

56'ya 1896'da ise 65'e kadar artış göstermiştir³³². Mehmet Bayrak ise farklı bir rakam vererek 1899 senesi itibariyle dördüncü ordu da teşkil edilen alay sayısının elli buçuk olduğunu bu sayının da 210 bölüğe tekabül ettiğini belirtmektedir³³³.

Bu görüşlerin yanında Prof. Dr. M.S. Lazarev ise aksi bir düşünce belirterek 51 büyük aşiretten sadece 13'ünün Hamidiye Alaylarına girmeyi kabul ettiğini ve abartılı bir rağbet olmadığını dile getirmektedir³³⁴.

Zeki Paşa'nın denetiminde Erzincan'daki IV. Ordu Komutanlığı yer almaktaydı. Bu bölge Türkmen, Karakalpak, Kürt ve Arap Aşiretlerinden oluşturulan alayların ana kontrol merkezi olarak belirlenmiştir. Düzenlenen nizamnameye göre alaylara katılım zorunlu olmakla beraber tüfek, cephane ve sancak gibi gereksinimlerin devlet tarafından karşılanması kararlaştırılmıştır³³⁵.

3.2 Milli Aşiretlerinin Hamidiye Alaylarındaki Rolü

İbrahim Bey 1863 yılında Millî Aşiretleri'nin başına geçmiştir³³⁶. O dönem bölge genelinde oluşan iktidar çekişmeleri içerisinde yer alan İbrahim Bey taşkınlık ve yağma olayları gerekçesiyle Osmanlı askerlerince yakalanarak Sivas taraflarına sürgüne gönderilmiştir. 93 harbi (1877-1878) sonrasında Sultan Abdülhamid'in Hamidiye Alayları projesi ile Urfa taraflarına gönderilip tekrar Milli Aşiretleri'nin başına geçmesine izin verilmiştir³³⁷.

³³² Nihat Karademir, a.g.e., s. 216; Bayram Kodaman 1987, a.g.e., ss. 39-41; Eyüp Kıran, a.g.e., s. 172; Osman Aytar, *Hamidiye alaylarından köy koruculuğuna*. Medya Güneşi Yayınları, İstanbul 1992, s. 59. Osman Aytar kitabında belirttiği gibi birbirine yakın olmakla beraber Hamidiye alayları hakkında farklı sayıların bulunduğu görülmektedir. M. M. van Bruneissen 1892'de 40, 1893'te 56 ve 1899'da bu sayıyı 63 alay olarak belirtmektedir.

³³³ Mehmet Bayrak, *Kürtler Ve Ulusal-Demokratik Mücadeleleri Üstüne: Gizli Belgeler, Araştırmalar, Notlar*. Özge, Ankara 1993, s. 65.

³³⁴ Osman Aytar, a.g.e., s. 59.

³³⁵ Nihat Karademir 2014, a.g.e., s. 200; Bayram Kodaman, *Şark meselesi ışığı altında Sultan II. Abdülhamid'in Doğu Anadolu politikası*. Orkun Yayınevi, İstanbul 1983, ss. 40-41.

³³⁶ İbrahim Özcoşar, a.g.e., s. 105.

³³⁷ Mark Sykes 1915, a.g.e., ss. 321-324; İbrahim Bozkurt 2003, a.g.e., ss. 150-151; Nihat Karademir, a.g.e., s. 238.

Fotoğraf 1: Viranşehir Bölgesinde Yer Alan Milli Aşireti Reisi İbrahim Paşa ve Maiyeti 1310/1894

Kaynak: <https://twitter.com/mufidyuksel/status/296021747969433600> (Erişim T. 4/12/2018.)

Hamidiye Alayları düşüncesi Milli Aşiretleri Reisi İbrahim Bey (Ağa) tarafından ziyadesiyle olumlu karşılanmıştı³³⁸. Bunun sebebi ise geçmişteki Milli Aşiretleri reislerinin taşkınlık olayları gerekçe gösterilerek merkezi yönetim tarafından sürülmeleri, tutuklanmaları ya da öldürülmeleri idi. İbrahim Bey Hamidiye Alayları'nı bu yaptırımlardan kurtulmanın anahtarı olarak görmekteydi³³⁹.

İbrahim Bey'in Milli Aşiretleri'nin yaylak ve kışlak hareketlerini kolaylaştırmak, çatışma içerisinde bulunduğu çevre aşiretlere karşı baskın gelmek ve merkezi yönetimin desteğini arkasına alarak devlet görevlisi unvanını kullanmak gibi birtakım önemli kazanımlar elde etmek istemesi de bu düşüncüyü desteklemesinde katkı sağlamıştır. Böylelikle bölgede kontrol alanı genişleyen İbrahim Bey askeri örgütlenmesi zaten güçlü olan Milli Aşiretleri'nin devlet nezdinde meşruiyet kazanmasını sağlamıştır. İbrahim Bey'in

³³⁸ Kemal Süphandağ, , Hamidiye alayları ağır direnişi ve Zilan katliamı. Pêrî, İstanbul 2012, ss. 157-158; Nihat Karademir 2014, a.g.e., ss. 205-206.

³³⁹ Eyüp Kıran 2003, a.g.e., s. 171; Bağdat Valisi Süleyman Paşa Milli reislerinden Timur Paşa'yı Mardinden çıkartmıştır. Timur Paşa'nın kardeşi İbrahim Bey (İbrahim Paşa'nın dedelerinden)'in oğlu Eyüp Bey Reşit Paşa tarafından tutuklanarak hapsedilmiştir. Ve hapisteyken ölmüştür. Diyarbakır Valisi Ömer Paşa Milli'lerin Viranşehir'de ki kalalarını yıkıp o dönem Milli reisi bulunan Mahmut Bey'i hapsedmiştir. Ali Emiri Efendi'nin deyimiyle İbrahim Paşa'nın da içlerinde bulunduğu "eshab-ı nüfuz ve serkeşiden yüz" kişi civarında Diyarbakıra çağrılarak sürgüne gönderilmişlerdir. Milli Aşiretlerinin geçmişine göz atıldığında İbrahim Paşa'nın arkasına Devletin gücünü almak istemesi kolaylıkla anlaşılabilir olmaktadır. Suavi Aydın, vd., a.g.e., s. 323.

Diyarbakır, Rakka, Ruha (Urfa) ve Siverek bölgelerindeki idari ve askeri yetkililerin baskısını üzerinden atma düşüncesinin yanında Şemmar ve Aneze gibi çöl aşiretlerine karşı Milli Aşiret kuvvetlerini caydırıcı bir güç olarak kullanabilme imkânı doğmuştur³⁴⁰.

Milli Aşiretleri Reisi İbrahim Bey'in de aralarında bulunduğu aşiret reisleri 1891 yılı Mayıs ayında önce toplanma yeri olan Trabzon'a geçip oradan İstanbul'a hareket ederek Padişah'a bağlılıklarını sunmuşlardır. 4 hafta kadar İstanbul'da misafir edilen bu aşiret liderleri Sultan Abdülhamid ile iki defa görüşme imkânı elde etmişlerdir. Sultan Abdülhamid tarafından birtakım hediyeler, iltifatlar, rütbe ve nişanlar ile ödüllendirilmişlerdir³⁴¹.

Diyarbakır eşrafından olan Pirinççizade Arif Efendi'nin³⁴² yeğeni Ziya Gökalp, in İbrahim Bey döneminde yaşadığı bilinmektedir. Diyarbakır eşrafiyla geçmişten gelen bir husumet içerisinde bulunan İbrahim Bey, Ziya Gökalp'in yazmış olduğu “Şakî İbrahim Destanı ve Bir Kitapta Toplanmamış Şiirler” adlı eserinde olumsuz bir şekilde bahsetmektedir. Ayrıca Hamidiye Alayları'nın kuruluşu ve aşiretlerin alaylara dâhil edilmesini eleştirel bir dille aktarmaktadır³⁴³.

“Şakir Paşa³⁴⁴ Rusya'da kalmıştı
Kazakları görüp ibret almıştı
Düşmüş idi Kürt alayı³⁴⁵ fikrine.

³⁴⁰ Eyüp Kıran 2003, a.g.e., ss. 171-172.

³⁴¹ Mehmet Bayrak, a.g.e., s. 65; Nihat Karademir, a.g.e., s. 197; Bayram Kodaman 1987, a.g.e., s. 36.

³⁴² Pirinççizade Arif Efendi ve Ailesi Diyarbakır'ın en büyük toprak sahiplerinden (eşraflarından) biri olarak bilinmektedir. Ziya Gökalp'in dayısı olan Arif Efendi Belediye Başkanlığı ve Milletvekilliği görevlerinde bulunmuştur.

³⁴³ “Milli Aşiretleri ile Diyarbakır eşrafi arasında geçmişten gelen bir husumet mevcut idi. “Abdi Ağa'dan sonra oğlu Timur Ağa, Milli Aşireti reisi olmuş ve o da babası gibi güzel hizmetlerinden dolayı mir-i miran rütbesi ile taltif edilmiş; ancak bir müddet sonra, birtakım hadiseler sebebiyet verdiği için, 1789'da idamına karar verilmiştir. Bu karar üzerine Timur Ağa, isyan ederek adamlarıyla birlikte yöredeki birçok köy ve kasabayı yağmalamıştır. Tedip ve tenkili için dönemin Bağdat valisi Süleyman Paşa ile birlikte, Diyarbakır'da bulunan İbrahim Paşa görevlendirilmiştir. 1794'de Süleyman Paşa Mardin'e gelerek İbrahim Paşa ile birlikte Diyarbakır yöresinde aşiret ve kabilelerden topladıkları yetkililer tarafından el konularak asıl sahiplerine iade edilmiştir.” Ali Emiri, (Tarihsiz). *Diyarbakırlı Bazı Zevâtın Terceme-i Hâlleri*. Millet Kütüphanesi. No: 750, s. 236b.

³⁴⁴ “Şakir Ahmet Paşa (1838-1899). Harbiye'den kurmay yüzbaşı olarak çıktı (1858). Çeşitli görevlerde bulundu. Sonra müşirlikle (mareşallikle) Petersburg elçiliğine gönderildi. Bu görevde on yıl kadar kaldı. Son memuriyeti Anadolu Vilayetleri Umumî Müfettişliği idi. Bu görevde iken sunduğu ıslahat raporlarındaki düşünce ve önerilerinin çoğunu Sultan Abdülhamid'e kabul ettirmiş ve bir kısmını uygulatma imkânını bulmuştur. Kuruluşuna 1891'de başlanan Hamidiye Süvari Alayları düşüncesi de onundur.” Ziya Gökalp, *Şakî İbrahim destanı ve bir kitapta toplanmamış şiirler*, (Der. Şevket Beysanoğlu), Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1976, s. 5.

³⁴⁵ Bu alaylar, Sultan Abdülhamid'in kendi adını verdiği “Hamidiye Hafif Süvari Alayları” olarak bilinmekteydi. Ziya Gökalp 1976, a.g.e., s. 5.

Kürt kavmini benzeterek Kırgız'a
Bu hülyayı beğendirdi Yıldıza
Buldu bir er işi verdi erine.

Zeki Paşa³⁴⁶ dört el ile sarıldı
Recep Paşa³⁴⁷ olmaz dedi darıldı
Yazmam dedi ben Kürtlerden bir atlı.

Aşiretler Erzincan'a³⁴⁸ gittiler
Üçer dörder, alay teşkil ettiler
Haydutların oldu eli beratlı

Berho Ağa³⁴⁹ iki alay yazarak
Padişah'tan aldı ferman ve bayrak
Hain Kanco³⁵⁰ oldu ona sancaktar.”³⁵¹

İbrahim Bey yönetimindeki Millî Aşiretleri 1892 yılında oluşturulan Hamidiye Alayları'na dâhil edilmiştir. İbrahim Bey'in Kaymakam (Kaim makam) rütbesi ile iltifatlandırıldığı, devlet erkânı ve halktan ileri gelenlerin yer aldığı bir tören düzenlenmiş olup verilen berat ve sancaklar ile Millî Aşiretlerinden üç alayın teşkil edilmesine karar verilmiştir³⁵².

³⁴⁶ Merkezi Erzincan'da yer alan IV. Ordu Komutanı olan Çerkeş Zeki Paşa aynı zamanda Sultan Abdülhamid'in kayınbiraderiydi. A.g.e., s. 5.

³⁴⁷ Müşir Recep Paşa (1842-1908). 1863'te Harbiye'den mezun olan Recep Paşa Osmanlı-Rus savaşında (1877-1878) yer aldı. Sonrasında müşirliğe yükselerek Kosova ve Selânik komutanlığı görevlerine getirildi. 1889'da V., 1890'da ise VI. Ordu müşirliğine getirildi. 1896'da Trablusgarp fırkası komutanlığı ve Vali vekilliği görevleriyle Trablusgarp'a sürgün edildi. Meşrutiyet'in ilanı ile İstanbul'a döndü. Harbiye nezaretine getirildi. A.g.e., s. 5.

³⁴⁸ Doğu Anadolu bölgesi IV. Ordu içerisinde yer aldığından dolayı, merkezi olan Erzincan'a giderek, Hamidiye Süvari Alayına kaydedilip, silah verilirdi. A.g.e., s. 6.

³⁴⁹ Mahmut oğlu İbrahim'in reisi olduğu Milli aşireti halkı arasında İbrahim Berho (Berkho) Ağa olarak tanınmaktaydı. Urfa ve Viranşehir ilçesinde geniş bir nüfuzu bulunan Milli aşireti reisi “Hamidiye Hafif Süvari 41. Alayı”nda “Mirliva” (Tuğgeneral) rütbesini taşıdığından resmen “İbrahim Paşa” diye tanınıyordu. (H. 1323/r. 1321=1905 tarihli Diyarbekir Vilayeti Salnâmesi, s. 95). Ziya Gökalp 1976, a.g.e., s. 6.

³⁵⁰ Bölgedeki Yezidi Aşiretlerinin ileri gelenleri arasında yer alan Kanco'nun Asıl adı Hüseyin'dir. Mardin'in Derik ilçesine bağlı Atlı (Kasırkanco) köyünde “Kasra Kanco” adındaki bir köşkte oturmaktaydı. İbrahim Paşa'nın sancaktarı olan Hüseyin Kanco 1905 tarihli Diyarbekir Vilâyeti Salnâmesi'nde “Alay kâtibi Hüseyin Efendi” olarak geçmektedir. Yüzbaşı Vekili rütbesinde bulunduğu belirtilmektedir. Ziya Gökalp 1976, a.g.e., s. 6.

³⁵¹ Ziya Gökalp, *Doğumu'nun 80. yıldönümü münasebetiyle Ziya Gökalp'ın ilk yazı hayatı*, (Der. Şevket Beysanoğlu) 1894-1909: *Talebelik devrine ait yazıları ile Diyarbekir, Peymân, Dicle gazetelerinde çıkan yazıları ve Şakî İbrahim destanı*. Diyarbakır Tanıtma Derneği, İstanbul 1956, ss. 70-71. Şiir'in bütün bölümleri Ek 6' da yer almaktadır.

³⁵² BOA. (Y.Mtv). 62/3. Lef 2. (4.Ordu Müşiri Mehmet Zeki Paşa'nın 30 Nisan 1892 Tarihli Arzı).

Oluşturulan bu üç alayın ardından kısa bir süre sonra İbrahim Bey' in Millî Aşiretleri'nden oluşan bir alayın daha teşkil edilmesi için başvuruda bulunduğu görülmektedir³⁵³.

Fotoğraf 2: İbrahim Paşa ve Süvarileri

Kaynak: http://gertrudebell.ncl.ac.uk/photo_details.php?photo_id=4007. Erişim T. 28.10.2018.

Urfa ve Mardin bölgesi içerisinde kurulan Millî Aşiretleri alaylarından 41. alay İbrahim Bey yönetiminde Viranşehir'de, 42. Alay İbrahim Bey'in oğlu Kaymakam Abdülhamid (Humûd) yönetiminde, 43. Alay ise İbrahim Bey'in oğlu Kaymakam Mahmut yönetiminde bulunuyordu.³⁵⁴ 44. Alay Siverek Karakeçi bucağında Karakeçi aşiret reisi Kaymakam Halil Bey yönetimindeydi³⁵⁵. Yedi liva olarak teşkil edilen bu alaylardan Millî Aşiretleri altıncı liva içerisinde yer almaktaydı³⁵⁶.

³⁵³ BOA, Y.Mtv. 72/122. İbrahim Paşa'nın 12 Aralık 1892 Tarihli Telgrafnamesi.

³⁵⁴ Eyüp Kıran, a.g.e., ss. 172-173; Osman Aytar 1992, a.g.e., s. 60.

³⁵⁵ Osman Aytar, a.g.e., s. 60.

³⁵⁶ Bayram Kodaman 1987, a.g.e., ss. 54-55.

Fotoğraf 3: Diyarbakır Vilayet erkânı ve memurları huzurunda Hamidiye Süvari alaylarından Milli asiret reisinin teskil ettiği alaya dua ile sancak verilirken.

Kaynak: Bayram Kodaman (1987), a.g.e., s. 42.

Mardin merkezli kurulan 41, 42, 43 ve 44.³⁵⁷ alaylardan oluşan Milli Aşiretleri daha sonraki dönemde Viranşehir bölgesine nakledilmiştir. Hamidiye Alayları çalışmalarına başlanan 1890'da ve 1896 yılı ile birlikte iki defa Padişahı ziyaret eden İbrahim Bey liderliğindeki Milli Aşiretleri bu sayede Sultan Abdülhamid ile yakınlık içerisine girmiş Padişah'tan hediye ve iltifatlar almışlardır. Bu süreçte II. Abdülhamid ile görüşen İbrahim Bey, Padişah tarafından ayrıca değer verilip, sıcak karşılanmıştır. Padişahın kendisine "oğlum" diye hitap edecek düzeyde yakınlık göstermesi durumu açıkça ifade etmektedir³⁵⁸.

³⁵⁷ Siverek Karakeçi Aşireti'nin oluşturmuş olduğu bu alay bazı kaynaklarda Milli Aşiretleri içerisinde sayılmaktadır. Bunun sebebi ise Karakeçi aşireti ile Milli Aşireti arasında geçen büyük çatışmalar sonrasında İbrahim Paşa'nın bu aşireti boyunduruğu altına almasından kaynaklanmaktadır. Bu alay Karakeçi Reisi Drêhê komutasında İbrahim Paşa'nın zoruyla kurulduğu belirtilmektedir. Ve bu süreçte Karakeçi Aşireti Milli Aşiretleri Konfederasyonu içerisinde dâhil olduğu bilinmektedir. Eyüp Kıran, a.g.e., ss. 173-174; Bayram Kodaman'ın kitabında ise bu dört alayın direkt olarak Milli Aşireti içerisinde yer aldığını görmekteyiz. Bayram Kodaman 1987, a.g.e., ss. 54-55; Ayrıca Nuri Dersimi'nin *Hatıratım* adlı eserinde Mıl bendi içerisinde saydığı Mılan aşiretlerini şöyle sıralamıştır: Mılan aşireti, Karakeçi kabilesi, Berezan, Çıran (Varto, Bulanık, Karlıova ilçelerinde) Malazgirt'te Hasan an aşireti, Hınıs, Karayazı ve Tatos ilçelerinde, Zerkan, Seyhan, Karabaş kabileleri, Muş'ta Seydan ve Eleşkirt'te Seyhan kabilelerini saymıştır. Nuri Dersimi, *Hatıratım*. Tünel, Doz, İstanbul 1997, s. 8.

³⁵⁸ Nihat Karademir, a.g.e., s. 239; İbrahim Bozkurt 2003, *Tarih boyunca aşiretçilik ve Şanlıurfa aşiretleri tarihi*, Birecik, Şanlıurfa, s. 153; Eyüp Kıran, a.g.e., s. 175.

Bu durumla alakalı şöyle bir hikâye anlatılmaktadır;

Bucak Aşireti ağası olan Osman Ağa, İbrahim Bey'i şikâyet amaçlı İstanbul'a gider. Huzura çıkan Osman Ağa'nın Urfa'dan geldiğini öğrenen Sultan Abdülhamid "Oğlum" diye hitap ettiği İbrahim Bey'i (Paşa) sorar. Sultan Abdülhamid'in hitabında İbrahim Paşa'ya sergilediği yakınlık üzerine Osman Ağa şikâyetinden bahsetmeye gerek kalmadığını düşünüp şikâyetten vazgeçer. Bu ziyaret üzerine II. Abdülhamid Osman Ağa'yı beğenip Paşalık unvanı vererek İstanbul'da ikamet etmesini sağlar³⁵⁹. Buna benzer bir hikâye de Şevket Beysanoğlu tarafından Ziya Gökalp'in "İlk Yazı Hayatı" isimli eserinde aktarılmaktadır³⁶⁰.

İlk kurulan bu alaylardan sonra teşkil edilen 64 ve 65. alayların başlarına ise yine İbrahim Paşa'nın Halil ve Temur adlarındaki iki oğlu Kaymakam sıfatıyla geçmiştir³⁶¹. Kurulan bu alaylarla birlikte İbrahim Paşa konumunu güçlendirmekle kalmayıp Miri miran unvanını almıştır³⁶².

İbrahim Paşa komutası altında bulunan alaylar bu altı alayla sınırlı kalmamaktaydı. Cibran Aşiretinden Varto, Karlıova ve Bulanık bölgelerindeki dört alay; Hasenan Aşiretinden Malazgirt bölgesindeki altı alay; Zirkan Aşiretinden Hınıs'ın Tekman, Göksu, Hacıömer bölgelerinde iki alay; Berazi Aşiretinden Urfa'nın Suruç ilçesinde iki alay ile birlikte bir adet Karakeçi Aşiretinden olmak üzere toplamda yirmi aşiret alayı İbrahim Paşa'nın idaresinde yer alıyordu³⁶³.

İbrahim Paşa'nın Hamidiye Alayları üstünlüğüyle birlikte hâkimiyet alanı kuzeyde Diyarbakır, güneyde Halep, batıda Urfa ve doğuda Musul'a kadar uzanan bir bölgeyi kapsamaktaydı. Bölgesinde geniş bir otoriteye sahip olan İbrahim Paşa diğer aşiretler

³⁵⁹ Eyüp Kıran, a.g.e., ss. 175-176; Osman Aytar, a.g.e., s. 253. Buna benzer bir anekdot'ta İbrahim Bozkurt kitabında bahsetmektedir. İbrahim Bozkurt 2003, a.g.e., s. 153.

³⁶⁰ "1893'te İstanbula giderek ilk defa Sultan Hamid'i ziyaret eden <<Hamidiye Alayı Kumandanları>> arasında bulunan <<Emirülümera>> payeli ve << Kaymakam> rütbeli Milli İbrahim Paşa, müteakip ziyaretlerinde kendisini Saray'a ve Mabeyn'e çok sevdirmiş ve Sultan Hamid'in <<oğlum>> diye hitap etme iltifatına erişmiştir. Hatta <<Mirliya>>lıkla <<Paşa>> olduktan sonra kendisini Padişaha şikâyet için İstanbula giden rakip aşiret reisleriyle görüşmelerinin başında Sultan Hamid'in <<nasılsınız>> diye iltifatını müteakip, <<oğlum Milli İbrahim Paşa'da iyi midir? >> diye sorması üzerine, şikâyet gelenlerin bundan vazgeçtiği halk arasında yaygın olarak söylenmektedir." Ziya Gökalp 1956, a.g.e., ss. 166-167.

³⁶¹ Şevket Beysanoğlu, *Anıtları ve kitâbeleri ile Diyarbakır tarihi*. Neyir Matbaası, Ankara 1987, ss. 738-739; Eyüp Kıran, a.g.e., s. 173; Osman Aytar, a.g.e., s. 60.

³⁶² Eyüp Kıran, a.g.e., s. 173.

³⁶³ Osman Aytar, a.g.e., ss. 252-253; Ziya Gökalp 1956, a.g.e., s. 166.

üzerinde büyük bir baskı oluşturup kendi denetimine girmeye zorladığı belirtilmektedir. Geys, Berazi ve Karakeçi³⁶⁴ aşiretleri üzerinde denetim sağlayan İbrahim Paşa Doğu ve Güneydoğu genelinde bölgede en güçlü iktidarı haline gelmiştir³⁶⁵.

Fotoğraf 4: Viranşehir’de yer alan İbrahim Paşa Konağı³⁶⁶

Kaynak: <https://mapio.net/pic/p-31747290/>

İbrahim Paşa, denetiminde bulunan aşiretler için yönetim merkezi olarak Viranşehir’i kullanmaktaydı. Konfederasyona bağlı aşiretler Urfa ve Rakka bölgelerine dağılmış bir

³⁶⁴ Milli ve Karakeçi Aşiretleri arasındaki sürtüşme ve çatışmalar aslında 1850’li yıllarda iki aşiretin de Diyarbakır Vilayetine bağlı iken yerlerini terk ederek Urfa dolaylarına geçmeleriyle alevlenmiştir. Yeni yaşam alanları edinme yönünde aynı bölgeleri paylaşmak zorunda kalan bu iki aşiret çoğu zaman yerleşik halk için sıkıntılı süreçlerin yaşanmasına sebebiyet vermişlerdir. Bu iki aşiretle birlikte Badıllı ve Berazi aşiretleri de aynı dönemlerde bu bölgeye yerleşmişlerdir. Y. PRK. Nr, 24/78. 1828; Y.MTV, nr, 212/158; A. MKT. UM, 325/53; Hilmi Bayraktar, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Urfa sancağı: (idari, sosyal ve ekonomik yapı)*, Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Merkezi, Elazığ 2007, s. 89.

³⁶⁵ İbrahim Bozkurt 2003, a.g.e., ss. 150-151.

³⁶⁶ Milli Aşiret Reisi İbrahim Paşa’nın Oğlu Halil Paşa tarafından 1905 ile 1907 yılları arasında inşa edilmiştir. Cumhuriyetin ilanına kadar paşa konağı olarak korunan konak, 1955-1963 yılları arasında eğitim-öğretim amaçlı kamuya açılmıştır. Viranşehir ilçesinin ilk ortaokulu olarak hizmete açılan konak, 1963 yılından 2003 yılına kadar kapalı kalmıştır. Yıkılmaya yüz tutan konak 2003- 2005 yılları arasında restore edilmiştir. (<https://www.evrensel.net/haber/158910/pasa-konagi-restore-edildi>) Bugün İlçe Halk Kütüphanesi olarak hizmet vermektedir. (<http://www.urfakultur.gov.tr/Eklenti/22290,viransehir.pdf?0>) (Erişim Tarihi. 08.01. 2019).

vaziyetteydi. Ayrıca İbrahim Paşa'ya herhangi bir bağılılığı olmayan Dersim ve Erzincan bölgesi aşiretlerinin kendisine saygı duydukları belirtilmektedir³⁶⁷.

İbrahim Paşa'nın iktidarının zirvelerine çıktığı dönem olarak adlandırabileceğimiz bu dönemi İstanbul'da bulunan Rusya büyükelçisi İ.A. Zinovyev şu sözlerle ifade etmektedir: “Bölgede öyle bir etkiye sahip oldu ki, onun isteklerine, bizzat Sultan'ın buyruklarından daha fazla saygı gösterilmeye başlandı.”³⁶⁸ Ayrıca kendisine “Kürdistan'ın taşsız kralı” ve “Küçük İmparator” gibi yakıştırmalar yapılmaktaydı³⁶⁹.

Hamidiye Alayları'nın teşkilinden önce Milli ve Şemmar Aşiretleri'nin karşılaşmalarında nüfus yoğunluğundan dolayı çoğu zaman Şemmar Aşiretleri'nin üstünlüğü ile sonuçlanmaktaydı. Hamidiye Alayları'nın kurulmasıyla dengeler tamamıyla Millî Aşiretleri'nden yana değişmekteydi. Aneze Aşiretleri'nin Şemmarların geleneksel düşmanları olduğu bilinmektedir. Aneze Aşiretleri Fırat Nehri'nin sularının çekildiği yaz aylarında nehri geçerek kuzey taraflarına inmekteydiler. Kuzeye inen Anezelerin, Şemmar Şeyhi Faris Paşa'ya karşı İbrahim Paşa ile ittifak içerisine girdikleri belirtilmektedir. Sincar ve Resulâyn bölgesinde yerleşik diğer küçük aşiretlerin de Millî Aşiretleri tarafında hareket ettikleri görülmektedir³⁷⁰.

Bir dönem Şemmar'larla ittifak halinde olan birçok aşiret gibi Kikan Aşiretleri de dengelerin Millî Aşiretleri lehine değişmesiyle birlikte Millî'ler tarafında yer almaya başladılar. Ayrıca Millî Aşiretleri'nin üstünlüğünü kabul eden Kikan Aşiretleri Millilere vergi vermeye başlamıştır. M. Von Bruinessen Milli Aşiretleri'nin Şemmar Aşiretleri'ne karşı üstünlük kurmaya başlamasında Kikan Aşiretlerinin de büyük payı olduğunu belirtmektedir³⁷¹.

Hamidiye alaylarının teşekkülü sonrasında Osmanlı Devleti'nin Millî Aşiretleri güçleriyle Şemmar Aşiretleri'nin çıkar çatışmaları yüzünden savaşmalarına karşı önlem almaya çalıştığı görülmektedir. IV. Ordu Komutanı Zeki Paşa'nın Mardin eşrafından

³⁶⁷ Osman Aytar, a.g.e., ss. 253-254.

³⁶⁸ Eyüp Kıran, a.g.e., s. 177.

³⁶⁹ Nihat Karademir, a.g.e., s. 238; Eyüp Kıran, a.g.e., s. 177.

³⁷⁰ Mark Sykes 2000, a.g.e., s. 213; Sinan Marufoğlu, *Osmanlı döneminde Kuzey Irak (1831-1914)*. Eren, İstanbul 1998, ss. 76-77; Suavi Aydın, vd., a.g.e., s. 322.

³⁷¹ Martin Van Bruinessen 2008, a.g.e., s. 290.

Abdülğafur Efendi ile yaptığı yazışmalarda ve Şemmar şeyhleri Ferhan ve Faris Paşalara gönderdiği mektuplarda aşiretler arasında çıkabilecek olumsuzluklara karşı aşiret reislerini uyarmaktadır. Bu yazışmalardan birinde Şemmar Aşiretleri'nin Milli Aşiretleri'ne karşı yağma ve tecavüzatına engel olunması gerektiğini belirtmektedir. Yazının devamında ise Millî Aşiretlerine silah dağıtıldığını ve bu çatışmadan zarar görecektir olan grubun Şemmar Aşiretleri'nin olacağını belirtmektedir. Ayrıca Şemmar Aşiretleri'nin böylesi bir durumda Hamidiye Alayları'na karşı bir duruş içerisinde olacağı düşünüleceğinden Sultan'ın tepkisine maruz kalacaklarını bildirmektedir. Bu yüzden Abdülğafur Efendi'den bu iki aşiret grubu arasında arabuluculuk rolünü üstlenmesini istemektedir³⁷².

"... Çünkü İbrahim Paşa ve aşireti asker olduğundan kendilerini muhafaza için silah ve cephane verilecektir. Halife-i Zîşan ve Padişah-ı Kudsiyet nişan Efendimiz Hazretlerinin umum hakkında lütfu merhameti ne mertebe ali ve mebzul ise kahr-u gazab-ı mülükaneleri dahi o nisbetde şedid ve müessirdir. Bu hareket-i gayr-i merğubede devam ve ısrar etmiyerek atâbe-i felek mertebe-i Hazret-i Zillullâhiye arz-ı nedâmet ve dehâlet ile istifayı kusur ederseniz, hakkınızda hayırlı olacağı şüphesizdir"³⁷³.

Bu yazışmalardan anlaşıldığı kadarıyla IV. Ordu komutanı Zeki Paşa ve Osmanlı ordusunun Hamidiye Alayları içerisinde yer alması sebebiyle Millî Aşiretlerinden yana bir duruş sergilediği görülmektedir³⁷⁴.

Fakat ne Abdülkadir Efendi'nin ne de mahalli idarecilerin bu aşiretleri barıştırma yönündeki çabaları sonuç vermemekteydi. 2 Mayıs 1899 tarihli Dâhiliye nezaretine gönderilen yazışmalarda çatışmaları engelleme yönünde sarf edilen çabaları belirtmekte ve arayış bulma uğraşlarının sonuçsuz kaldığını ifade etmektedir³⁷⁵.

Şemmar Aşiretleri'nin Millî Aşiretleri ile olan daha önceki çatışmalarında gerçekleşen yağmalama ve tecavüz olaylarının intikamını almak istedikleri görülmektedir. Bu amaçla İbrahim Paşa'nın bulunduğu Viranşehir üzerine yürüme niyetiyle harekete geçmişlerdir. Bunun üzerine Osmanlı askeri ve jandarma güçlerinin harekete geçmesiyle Şemmar Aşiretleri geri çekilmişlerdir. Bu durumu fırsat bilen İbrahim Paşa ise Diyarbakir

³⁷² Ebubekir Hazım Tepeyran, *Hatıralar*. (Çev. Faruk Ilıkan), Pera Turizm ve Ticaret, Elmadağ, İstanbul 1998, s. 322.

³⁷³ Ebubekir Hazım Tepeyran, a.g.e., ss. 322-323.

³⁷⁴ Suavi Aydın vd., a.g.e., s. 322.

³⁷⁵ Selçuk Günay, *Hamidiye Hafif Süvari Alayları (1890-1918)*. Yayımlanmamış doktora tezi, Erzurum 1983, s. 110.

Jandarma Kumandanı ve Zor Müfreze Zabiti'nin ittifakını sağlayarak, Diyarbekir ve Mazıdağı'ndan topladığı kuvvetlerle birkaç bin kişilik bir ordu teşkil ederek Şemmar Aşiretleri üzerine harekete geçmiştir. Geri çekilmekte olan Şemmarlar ile İbrahim Paşa güçleri arasında büyük bir çatışma çıktığı belirtilmektedir. Bu çatışma Şemmarların ağır yenilgisi ile sonuçlanmış olup Şemmarlara ait yüz binden fazla koyun, yirmi bin civarında deve ve birçok mallar Millî Aşiretleri güçlerince ele geçirilmiştir. Mağlup olan Şemmarlar bölgeyi terk ederek çöl bölgesine doğru kaçmışlardır³⁷⁶.

Bu olaylara tanık olan Abdülgafur Efendi yaşanan durumu şu şekilde aktarmaktadır:

“Şemmarlıların çadırına doğru gitdim. Oraya yarım saat mesafede Teletarik tepesine muvasalat ederek tepenin üzerine çıktım. Ve dövüş yerini müşahade eyledim. Develerin vesair hayvanların bağırımları ve insanların gürültüsü ve tüfek sedaları pek müthişti. Mecburen tepede kaldım. Şemmarlılar kırıldılar ve tahammül edemeyerek Resulâyn' a doğru aşağıya firar etdiklerini gördüğümde oraya yakın olan İbrahim Paşa'nın çadırına gitdim. Mardin Hamidiye Mirlivası Bahaeddin" Paşa'nın Mardin tarafından oraya geldiğini gördüm. Şu acıklı vakalarla Şemmarların büyük şeyhlerinden birkaç kişi ve urbanlarından hesaba gelmez insanlar öldüğünü İbrahim Paşa tarafından bir yüzbaşı ve bir seyyare neferi yaralanıp, bir nefer de İbrahim Paşa adamları tarafından yine yaralandığını ve Kürt devşirmelerinden yetmiş neferin öldüğü ilan olunuyordu”³⁷⁷.

Bu galibiyetle gücünü pekiştiren İbrahim Paşa dağıtmış olduğu bu Şemmar kolu dışında Arap El-Ahef aşiretini de mağlup etmiştir. Yenilen bu iki aşiret Bağdat dolaylarında yer alan Deyrizor Şemmar Fırkası lideri Faris Paşa'dan yardım istediler. Bunun üzerine Faris Paşa on bin kişilik ordu toplayarak Millî Aşiretleri üzerine yürüdü³⁷⁸. Üç bin civarında kuvveti ile bu güç karşısında duramayacağını farkedenden İbrahim Paşa devletten destek kuvvet isteyerek yardım çağrısında bulundu. Yardım isteğine karşılık olarak bin beş yüz piyade ve beş yüz süvari ile destek sağlanan İbrahim Paşa 1903'te gerçekleşen savaşta en önemli hasmı olan Şemmar Aşiretleri'ni tekrar yenilgiye uğratarak büyük bir zafer elde etmiştir³⁷⁹.

İbrahim Paşa, önündeki en büyük engel olan Şemmar Aşiretleri'ni yenilgiye uğrattıktan sonra diğer bölge aşiretlerini de yenerek bölge genelinde üstünlüğünü pekiştirme

³⁷⁶ Selçuk Günay, a.g.e., s. 111.

³⁷⁷ Ebubekir Hazim Tepeyran, a.g.e., s. 325; Selçuk Günay, a.g.e., ss. 111-112.

³⁷⁸ Paul Rohrbach, *Hatt-ı saltanat: Bağdat demiryolu*. İfham Matbaası, İstanbul 1915, s. 60; Selçuk Günay, a.g.e., s. 115.

³⁷⁹ Paul Rohrbach, a.g.e., 60; Selçuk Günay, a.g.e., s. 115.

çabası içerisinde girdiği görülmektedir. Bölgede en önemli güç haline gelen Millî Aşiretleri Aneze, Berazi, Bucak, Cubur, Karakeçi ve Tayy gibi önemli aşiretlerle de çatışmalar yaşamıştır. Bu dönem zarfında yaşanan çatışmalarda genelde üstün taraf Millî Aşiretleri olmuştur³⁸⁰.

Ziya Gökalp İbrahim Paşa'nın bu galibiyetlerinde Hamidiye Alayları'nda yüzbaşı vekili rütbesiyle yer alan Hüseyin Kanco ve Çeçen asıllı Diyarbakır Vilayeti Alay kumandanı Azimet Paşa'nın büyük katkılarının bulunduğunu belirtmektedir³⁸¹.

Fotoğraf 5: İbrahim Paşa ve Piyadeleri

Kaynak: http://gertrudebell.ncl.ac.uk/photo_details.php?photo_id=4006. (Erişim T. 28.12.2018).

Hamidiye alayları ile güçlenen İbrahim Paşa geçmişten beri husumet içerisinde olduğu Şemmar Aşiretleri'nin ikamet ettiği Cizre bölgesine gelerek bu bölgeye yerleşmeye başladı. Bununla birlikte Şemmar liderlerinden Abdülrezzak'ı tutuklaması, mallarına el koyması ve hapse attırıp işkence de bulunması Şemmar Aşiretleri'ni galeyana getirmişti³⁸².

³⁸⁰ Hilmi Bayraktar, a.g.e., s. 90; Mark Sykes 1915, a.g.e., ss. 324-325; Selçuk Günay, a.g.e., s. 116.

³⁸¹ Ziya Gökalp 1956, a.g.e., s. 71.

³⁸² BOA. YA. Hus. 323/7.

Ermeni örgütlere karşı kullanılması düşünülen Milli Aşiretleri Ermeni örgütlerden çok Osmanlı yönetimi açısından yağma ve talan olaylarıyla bilinen Çöl aşiretlerine ve diğer bölge aşiretlerine karşı üstünlük çatışmalarıyla ön plana çıkmıştır. Diyarbakır bölgesini Arap Şemmar ve Aneze gibi çöl aşiretlerine karşı savunan Milliler zamanla bölge aşiretlerine karşı iktidarını genişletmiştir. 1904 yılına gelindiğinde İbrahim Paşa'nın Diyarbakır ve çevre köylerdeki aşiretlere karşı baskısını arttırdığı görülmektedir. Bu durum ileride İstanbul'a kadar yansıyacak sorunların gelişmesine neden olmuştur³⁸³.

1906-1907 yıllarına bakıldığında Diyarbakır, Mardin, Halep, Urfa ve Derik bölgelerinin kontrolü İbrahim Paşa'nın elinde bulunuyordu³⁸⁴.

Mark Sykes Karakeçi'lilerin İbrahim Paşa kontrolündeki Viranşehir bölgesinden geçen bir kervanı soyduklarını belirtmektedir. Bu soygun karşısında İbrahim Paşa bu aşireti Urfa yönetimine şikâyet eder. Fakat İbrahim Paşa'nın yapmış olduğu şikâyetlerin karşılıksız kalması sonucu Karakeçi'lilere savaş açar. Karakeçi Aşireti'nin Milli Aşiretleri karşısında yenildiği çatışmada duruma müdahale etmek için gelen bir subay öldürülür. Bu durumu telafi etmek amacıyla İbrahim Paşa tarafından Sultan Abdülhamit'e beşyüz deve yükü yağ gönderilir³⁸⁵.

Öte taraftan Mark Sykes'in bölgeye yönelik izlenimlerinde Viranşehir'de Türk hükümetinden herhangi bir temsilcinin bulunmadığını ve bölge yönetiminin tamamen İbrahim Paşa'nın elinde bulunduğunu belirtmektedir. Ayrıca İbrahim Paşa idaresi altında Suriyeli Hristiyan çiftçilerin bulunduğunu ve bu toplulukların bölgenin kalkındırılması amacıyla İbrahim Paşa'nın teşvikiyle bölgeye geldiklerini belirtmektedir. Bu Hristiyanların hırsızlık ve şiddete maruz kalmadıklarını ve İbrahim Paşa tarafından korunduklarını da aktarmaktadır³⁸⁶.

Bölgede yer alan büyük aşiretlerin gücünü kırması, Arap aşiretlerini güneye doğru çekilmeye zorlaması ve Viranşehir bölgesinde merkezi bir idare kurması ile Milli Aşiretleri Konfederasyonuna diğer aşiretlerce katılımın arttığı görülmektedir. Ayrıca bölgenin en sistematik ve örgütlü kalabalığı haline geldiği görülen Millî Aşiretleri açısından bölgelerinde

³⁸³ Dr. Fuat Dündar, 1908 Diyarbekir'i, Ziya Gökalp ve Kürtlüğün "Sosyal Problem" Olarak Tanımlanması, (Makale) (16 Şubat 2008), s. 2.

³⁸⁴ Eyüp Kıran, a.g.e., s. 177.

³⁸⁵ Mark Sykes 1915, a.g.e., s. 325; Suavi Aydın vd., a.g.e., s. 323.

³⁸⁶ Mark Sykes 2000, s. 222.

şekavet olaylarının azalması ve emniyet düzeyinin yükselmesiyle bölgenin cazibe merkezi haline geldiği belirtilmektedir. Bu durum Müslüman ahali ile birlikte gayrimüslim topluluklarında bölgeye yerleşmelerine sebebiyet vermiştir³⁸⁷.

Müslüman olmayan topluluklara sıcak davranan İbrahim Paşa, yaklaşık olarak on bin Ermeni'ye o dönem gelişen tehcir olayları sırasında barınma ve yardım sağladığı belirtilmektedir. Bu durum Hamidiye Alayları'na sıcak bakmayan yabancı konsolosların dahi dikkatini çekmiştir. Bu durumun İbrahim Paşa'ya bu yönde destek vermelerini sağladığı görülmektedir³⁸⁸.

Ayrıca Milli Aşiret Alaylarının bölgedeki olumlu bir yansıması da eskiden Viranşehir taraflarına rahatlıkla inebilen Şemmar Aşiretlerinin artık nadiren Habur taraflarına inmeye cesaret etmeleri idi. Bu nedenle bölgede ekilebilir tarım alanlarının kullanılabilir duruma geldiği görülmektedir. Karakeçi Aşiretleri'ni mağlup eden İbrahim Paşa bu aşiretlerin kendisiyle işbirliği yapmasını sağlamıştır³⁸⁹.

Ziya Gökalp şiirlerinde yaşanan olayları şu şekilde aktarmaktadır:

“Berazi'yi³⁹⁰ Anaze'yi dağıttı
Seller gibi Şammar kanı akıttı
Mızrak dikti Karakeçi yurduna.

Karakeçi göğüs gerdi uğraştı.
Direi³⁹¹ Bey aslan gibi savaştı,
Esir düştü ahir bu çöl kurduna.

Cubûr³⁹², Şammar, Tayy³⁹³ ittihat ettiler
İbrahim'in üzerine gittiler
Hadi³⁹⁴ idi bu askere kumandan.

³⁸⁷ Nihat Karademir 2014, a.g.e., s. 238.

³⁸⁸ Janet Klein, *The Margins of Empire: Kurdish Militias in the Ottoman Tribal Zone*. Stanford University Press, Stanford, California 2011, s. 101; Nihat Karademir, a.g.e., 238.

³⁸⁹ Mark Sykes 2000, a.g.e., s. 222.

³⁹⁰ Suruç ilçesinde 7 oymağı bulunan bir Kürt aşiretidir. Picanlı, Şeddadî, Alâaddinli, Dînai, Dîdanlı, Ketkânî, Şeyhanlı gibi aşiretler kendisine bağlı bulunmaktadır. (Urfa Salnâmesi, 1927, a.g.e., s. 96).

³⁹¹ Karakeçi oymağı ağası Abdurrahman'ın halk arasında bilinen adıdır.

³⁹² Nusaybin bölgesinde oturan altı yüz çadırılı bir Arap aşiretidir. Bu aşiretin oturduğu yerler günümüzde Suriye sınırları içerisinde yer almaktadır.

³⁹³ Bir bölümü Nusaybin tarafında Çağcağ Suyu çevresinde yerleşik bir Arap aşiretir.

³⁹⁴ Şammar aşiretlerine bağlı bir kabile şeyhi ve ağasıdır.

Hakem olup bu askere katıldı
Ayrı ayrı her birine atıldı
Mer'a diye çıkarmıştı bir yalan.

Hâdi gece kaçtı düşüp kaygıya
Bir münasip yerde yattı pusuya
İbrahim'den birçok adam öldürdü.

Lâkin ecel bırakmadı bu ere
Hayatına hitam verdi yok yere
Felek yine İbrahim'i güldürdü"³⁹⁵.

Mark Sykes 'in 1908 yılında yazmış olduğu Osmanlı İmparatorluğunda Kürt Aşiretleri isimli eserinde o dönem Milli Aşiretleri Konfederasyonu ve İbrahim Paşa ile alakalı geniş bilgilere yer vermiştir. Viranşehir'e giderek İbrahim Paşa ile görüşen Mark Sykes, İbrahim Paşa'nın Osmanlı ve Avrupa siyasetini gazete ve seyyahlar aracılığıyla yakından takip ettiğini gözlemlemiştir³⁹⁶.

Millî Aşiretleri'nin 30 haneden müteşekkil olduğunu belirten Mark Sykes, İbrahim Paşa'nın Millî Aşiretleri reisi olduğunu ve çadır sayısının 30'dan fazla olmamasına rağmen 2000'den fazla insana hükmettiğini yazmaktadır. Bu kudretinin sebebini ise zenginliğinden kaynaklanmadığını, Millî Aşiretleri'nin başı olmasından ötürü bu hakkı kazandığını belirtmektedir. Ayrıca İbrahim Paşa'nın Malatya'da bulunan kızılbaşlar tarafından saygı ve hürmetle anıldığı aktarılmaktadır. Şemsiki³⁹⁷ Aşireti üyelerinin onu sembolik reisleri olarak gördüğünü belirten Mark Sykes Anadolu'da yer alan İzoli Aşiretleri ve Erzincan yöresindeki insanlar tarafından kendisine ataerkil bir riyaset atfedildiğini kaydetmektedir³⁹⁸.

Geniş bir tebaaya sahip olmasının yanında Şii, Putperest, Panteist (Doğatanrıci) ve İbrahim Paşa'nın da dâhil olduğu Geleneksel Müslümanlığa bağlı bol renkli dini bir kitleye hitap ettiği görülmektedir. Dini ya da politik bir liderliğinin bulunmamasına rağmen İbrahim Paşa'nın görüş ve önerisini almak, ailevi sorunların çözümünde ona başvurmak gibi nedenlerle kilometrelerce uzak diyarlardan gelen gruplar bulunmaktaydı. İbrahim Paşa'nın

³⁹⁵ Ziya Gökalp 1956, a.g.e., ss. 71-72. Şiir'in bütün bölümleri Ek 6' da yer almaktadır.

³⁹⁶ Mark Sykes 1908, a.g.e., s. 319.

³⁹⁷ 900 haneye mensup olan bu ilginç kabile bir zamanlar göçebe bir yaşam sürdürürken sonraki dönemlerde yerleşik hayata geçmişlerdir. Aşiret liderleri kendilerini Arap olarak nitelemektedirler. Mark Sykes 1915, a.g.e., s. 565.

³⁹⁸ Mark Sykes 1908, a.g.e., ss. 469-470.

sözünün nihai nitelikte kabul gördüğü belirtilmektedir. Ayrıca onun ataerkil durumu ile alakadar olmayıp savaşlarda kendisine destek veren aşiretlerin varlığı da bilinmekteydi³⁹⁹.

3.3 Milli Aşiretleri ve Diyarbakır Telgrafhanesi Olayı

1895 yılı Ermeni olaylarında Ermenilere yönelik grupların örgütleyicilerinden biri olarak Arif Efendi ön planda yer almaktaydı. Sultan Abdülhamid'in bu olayları bastırmak amacıyla Hamidiye Alayları'nı kullanmasıyla Arif Efendi olayın sorumlulardan biri olarak yakalanarak önce Musul'a oradan da İstanbul'a gönderilir. Bir yıl geçmeden affedilerek Diyarbakır'a geri dönmesine izin verilir. Şehir merkezindeki Ermeni meselesinin çözüme kavuşturulmasından 10 yıl sonra ise Milli Aşiretleri lideri İbrahim Paşa ile bir çıkar çatışması içerisine girdiği görülmektedir⁴⁰⁰.

O dönemde Diyarbakır'ın iki büyük ailesinden birinin başında bulunan ve Diyarbakır Belediye Reisliği görevini yürüten Pirinççizade Arif Efendi, İbrahim Paşa'nın bölgedeki baskısından en fazla etkilenen eşraf tabakasındandı⁴⁰¹.

Osmanlı Devleti'nin, Tanzimat Fermanı'nın ilanı ile yeni bir döneme girdiği görülmektedir. Bu dönem Tanzimat'ın getirdiği imkânlardan yararlanan bir şehirli burjuvazi sınıfının oluşumunu sağlamıştır. Mahalli yönetimlerde söz sahibi olmaya başlayan bu eşraf tabakası Bâb-ı Âli'ye karşı bir tavır içerisine girmiştir. Zamanla şehirlerdeki vali, kaymakam, mutasarrıf gibi konumlara yerleşerek mahalli idarelerde söz sahibi olmaya başlayan bu eşraf tabakası şehirlerde merkezi yönetimden bağımsız bir güç odağı haline gelmişlerdir⁴⁰².

Bu eşraf tabakası kendi aralarında oluşturdukları ittifaklar sayesinde aşiretlerin şehirler üzerindeki nüfuzunu azalttıkları görülmektedir. Zamanla aşiretler ile merkezi yönetim arasındaki bağı kopacak düzeye indirgeyen eşraflar bu durumu aşiretler üzerinde baskı aracı olarak kullanmaya başlamışlardı. Zaman içerisinde bu durum merkezi otoriteden

³⁹⁹ Mark Sykes 1908, a.g.e., s. 470.

⁴⁰⁰ Dr. Fuat Dündar, a.g.m., s. 1.

⁴⁰¹ A.g.m., s. 1.

⁴⁰² Bayram Kodaman 1987, a.g.e., 83.

bihaber, birbirleriyle rekabet içerisinde bulunan ve yalnızca taşkınlık olaylarıyla gündeme gelen, denetimsiz aşiret gruplarının oluşmasına neden olmuştur⁴⁰³.

Sadrazam Sait Paşa'nın yazmış olduğu hatıratında Hamidiye Alayları'nın vergiden muaf olduklarını ve çıkar sağlama amaçlı çevredeki yerleşimlere baskı ve eziyetlerde bulundukları söylentilerinin olduğunu belirtmektedir⁴⁰⁴.

“Diyarbakır dolaylarında bulunan Hamidiye Alayının kumandanı Mustafa Paşa -ki Milli Aşireti'nin reisidir- sadece sözde ve dış görünüşte asker olan aşireti halkını birçok zulme alet ediyor ve çevre halkının huzurunu kaçıyordu. Bu konuda ora halkından ve Diyarbakır Valiliğinden birçok şikâyet yazıları gelmişti. Eski Diyarbakır Valisi Halit Efendi ile yeni Vali Faik Paşa'dan da bu konuda çeşitli yazılar gelmişti. Bu zatlar, Dördüncü ordu müşiri (kumandanı) Zeki Paşa'nın, adı geçen Mustafa Paşa'yı lüzumundan fazla koruyup desteklediğini bildiriyorlardı. Hamidiye Alayları'nın değil kumandan ve subaylarını, erlerini bile yargılamak imkânı yoktu. Padişahın iradesi ile bu yetki o bölgenin yargı organlarından alınmıştı. Bunları ancak harb divanları yargılayabilirdi ve bu yüce makamın yargılayabilme konusu da sözde kalmış, hiçbir zaman uygulanamamıştı. Zira Zeki Paşa buna imkân vermiyordu. Aslında, alay sıfatını taşıyan bu aşiret fertlerinin yaptıkları adi cinayetlerdi ve bunların mülkiye mahkemelerinde yargılanmaları tabii idi. Şikâyetlerin çok artması üzerine padişah hazretlerine, vükelâ meclisince hazırlanan bir mazbata sunuldu. Mustafa Paşa'nın, usulüne uygun olarak bir mahkemede sorguya çekilmesi lüzumu bildirildi. Fakat padişah hazretleri bunu kabul etmedi. Ne var ki adalet kendiliğinden yerini buldu: Mustafa Paşa, büyük kahra uğrattığı adamlardan biri tarafından öldürüldü”⁴⁰⁵.

Hamidiye Alayları'nda yer alan Milli Aşiretleri'nden bahseden Sait Paşa'nın kitabında bu durumla alakalı bir yanlışlık bulunduğu kanaatindeyim. Sait Paşa'nın bahsettiği dönem Milli Aşiretleri Reisi İbrahim Paşaydı. Mustafa Paşa ise Miran Aşireti Reisi olarak bilinmektedir. Ayrıca Miranlı Mustafa Paşa'nın öldürülmesi olayıyla birebir uyuşması sebebiyle Sait Paşa'nın Milli Aşiretleri Reisi olarak bahsettiği şahsın Miran Aşireti Reisi Mustafa Paşa olduğu görülecektir⁴⁰⁶.

Geçmişten gelen husumeti nedeniyle İbrahim Paşa'nın Diyarbakır eşrafiyla aralarının iyi olmadığı bilinmekteydi. Eşraf tabakasının İbrahim Paşa'ya karşı 1905 ve 1907 yıllarında Diyarbakır'da iki adet isyan çıkardıkları görülmektedir. Diyarbakır halkını da

⁴⁰³ A.g.e., ss. 83-84.

⁴⁰⁴ Küçük Sait Paşa, *Anılar*. (Çeviri: Şemsettin Kutlu), Hür, İstanbul 1977, s. 239.

⁴⁰⁵ Küçük Sait Paşa, a.g.e., ss. 239-240.

⁴⁰⁶ Nihat Karademir, a.g.e., ss. 248-252.

isyana dâhil etmek adına İbrahim Paşa'nın baskılarını öne sürerek taraftar toplama yoluna gitmişlerdi. Daha sonra kurulacak olan İttihat ve Terakki safları içerisinde yer alan Ziya Gökalp ve dayısı olan Pirinççizade Arif Efendi de bu grupta yer almaktaydı⁴⁰⁷.

İbrahim Paşa 1905 yılında Arap Şemmar Aşiretleriyle olan husumeti öne sürerek Diyarbakır'ı kuşatır. İbrahim Paşa bu hareketiyle Diyarbakır eşrafiyla başlayacak olan çatışmanın fitilini ateşlemiş olur. Aslına bakılırsa bu süreçte etkili olan durumu sadece geçmiş hesabı ile aktarmak yetersiz kalacaktır. Bu çatışma Sarayın desteği ile hareket eden Hamidiye Alayları ile bu alaylara karşı çıkan İttihat Terakki oluşumunun bir parçası olan şehirli eşraf arasındaki çatışmalardır⁴⁰⁸.

Ziya Gökalp 1896 yılında veterinerlik okumak üzere İstanbul'a gider. Bu süreç zarfında Jön Türkler oluşumu içerisinde yer alan Gökalp, Sultan Abdülhamid'in hafiyelerince tespit edilerek 1 yıl hapse mahkûm edilir. Sonrasında Diyarbakır'a gönderilen Gökalp Milli Aşiretleri'ne karşı çıkarılan bu iki isyanda Dayısı Arif Efendi ile birlikte bu isyancı gruba öncülük ederler⁴⁰⁹.

İbrahim Paşa'nın Diyarbakır üzerindeki kuşatmasından dolayı zayıya uğrayan ve onurları incinen eşraf tabakası bu kuşatmayı sonlandırmak adına saraya defalarca şikâyetlerini ve rahatsızlıklarını bildirirler⁴¹⁰.

Bu şikâyetlerden biri de dönemin Diyarbakır Müftüsü Suphi Efendi ve arkadaşları tarafından İstanbul hükûmetine gönderilen 6 Ağustos 1905 tarihli telgrafıdır:

“Feryâd-ı mazlûmânemiz vâsıl sem’-i şâhâne olmamış olmalıdır ki Milli Reisi İbrahim Paşa’nın te’dîb ve terbiyesi hakkında henüz bir irâde şeref taalluk etmedi. İbrahim Paşa ki düşmanı medeniyet olan bir bedevinin ahâli-i fukarâyâ tasallut ettiği urbân ve Ekrâdın muzırrâtına hâşâ ki ahali-i muti’yeyi fedâ etsin. Katl-i nüfus, hetek-i namûs, nehb ve ğarâtdan giriftâr sefalet olan kurâ ahalisi fevc fevc merkez vilayeti doldurdu. Ah ve anînleri cümleyi dağdar etmekle mezâlimine tahammülümüz kalmadı. Umum sekene-i vilayet günden güne telâfisi kâbil olamayacak hasâratdan mahv ve perişân olurlar. Efkâr ve ahvâl istilâcûyânesi ahâli-i muti’yeyi heyecân içinde bıraktı. Temâdî eden tecâvüzâtını hükûmetin merkez vilayetindeki kuvve-i zâbta ve askeriye mukavemet edemeyecek dereceye vardırı. Merhamet-i şâhânenen başka ilticâgâh aramağa diyânetimiz manidir. İstanbul’daki hâmilâri

⁴⁰⁷ Osman Aytar, a.g.e., ss. 254-255.

⁴⁰⁸ Nihat Karademir, a.g.e., ss. 241-242.

⁴⁰⁹ Dr. Fuat Dünder, a.g.m., s. 1.

⁴¹⁰ Nihat Karademir, a.g.e., s. 242.

sayesinde mûcîb-i intibâh olacak icraât göremeyecek ise nereye müracaat edeceğiz”⁴¹¹.

Şikâyetlerine rağmen İbrahim Paşa için herhangi bir yaptırım kararı alınmaması eşrafı hükümete karşı hayal kırıklığına uğratmıştır. Şehir merkezindeki nüfuzunu İbrahim Paşa’ya kaptırmak istemeyen Arif Efendi, yeğeni Ziya Gökalp ile birlikte diğer eşraf tabakasını örgütleyerek ayaklanma girişiminde bulunurlar. Bu grup Diyarbakır Postanesini Temmuz 1905 ve 19 Ekim 1907 tarihlerinde 2 kez işgal eder. İstanbul Hükümetine ve o dönem Hamidiye Alayları’ndan sorumlu olan Müşir Mehmet Zeki Paşa’ya aşağıda yer alan sert bir üslupla yazılmış telgrafları gönderirler. Bu telgrafların Ziya Gökalp tarafından kaleme alındığı düşünülmektedir⁴¹².

“ŞAKİ MİLLÎ İBRAHİM PAŞA HAKKINDA BİRİNCİ TELGRAF”⁴¹³

Mabeyn-i Hümayûn Müşîri Gazi Edhem Paşa Hazretlerine

Nizâm-ı Cedîd’in te’sisinden evvel ecdâdımız, Devlet-i Ebed- Müddet’in sipahileri idi. O zaman Milli aşireti çobanlık ve şekavetle geçinir, hazeleden ibaretti. Mükelleffiyet-i askeriyenin umûm efrad-ı millete teşmîlinden sonra hepimiz yine asker olduk. Şimdi kimimiz müstahfız, kimimiz redîf, kimimiz sınıf-ı sâniyiz. Evlâdımız kışlalarda silâh altındadır. Hepimiz asker oğlu askeriz. Vatanımızın hâk-i pâki damarlarımızda kaynayan kanlarla ağışte olarak feyzyâb olmuştur. Vakt-i ihtiyacda uğur-u Şahânedede fedâ-yı cân edecek cünûd-i zafer mev’ûd, yine bizden, evlâdımızdan mürekkeb olacaktır. Milli aşireti’nin sîret-i şâkîyânesi askerlik sıfat-ı mukaddesesine büyük bir lekedir. Devlet-i Ebedmüddet’in hakîkî askeri olan Nizamiye efrâdı sadakat-nihâdını katle ve ellerinde vedi’a-i Şehenşâhî olan tüfenklerini gasba ictisâr eden bir tâife-i âsîyeye asker nâmı, Osmanlı milletinin o büyük nâm-ı ihtişamı, verilemez. İslâm kanın dökmeğe teşne olan Yezîdî tâifesinden Şarkıyan aşireti, Urfa Süvari Mifrezesi’nden bir yüzbaşı ile yirmi neferi 1321 târihinde, Dinan aşireti’nden Hüseyin Kanco, Mardin Nizamiye’sinden yedi neferi 1318 tarihinde, sadık bir müslüman asker tanıdığınız İbrahim Paşa huzûru ile katl ve silahlarını gasbeyledikleri Bab-i Seraskeri sicillâtında mukayyedir. Geçen gün Jandarma Müfrezesi’ne yaptıkları hakaret de resmen teeyyüd etmiştir. Askerler hakkında bu gibi şenî’ cinâyetleri nâkabil-i ta’dâddır.

İbrahim Paşa, sâdâtın, ulemânın, meşâyîhin, bilumûm ahâlî-i mutî’a ile emniyet ve âsâyîşin düşmanıdır. Silsile-i meratibsiz, zabt ü rabtsız, nizâm ve itaatsız eşkıyâ çetelerine sıfat ve esliha-yı askeriyye verilmesi umûun emn ü râhatını selbeylemişlerdir. İbrahim Paşa butûn-i Câhiliyye’nin Ebu Cehil’den büyük hâmisidir. Aşiret mektebi’ne sekiz oğlundan hiçbirini

⁴¹¹ BOA, Y. A. HUS, 491/26, ss. 1-2.

⁴¹² Dr. Fuat Dündar, a.g.m., s. 3.

⁴¹³ Ziya Gökalp 1956, a.g.e., ss. 156-157.

göndermemesi, hem âdem-i i'timâdına, hem de ma'rifet-i medeniyyeden nefret ve ictinabına delîldir. Sekiz on yaşlarında cehâlet ve vahşete mahkûm olan oğullarından herbiri koca birer alayın kumandan ve hâkimidir. Memleketimizin sâdâtına, ulemâsına, meşâyîhine ve asker oğlu asker olan eşrâf ve ahâlisine dirîğ-i cevâb edildiği halde, üç Vilâyet-i Şahâne'nin emniyet ve âsâyişini ihlâl eden bir kâfir-i ni'mete mediha-âmîz hitaplar ısdâr buyrulması, umûm Diyarbakır ahâli-i sâdıkası'nı dilhûn eyledi.

İbrahim Paşa'nın şımarması ve bu kadar zulm ü ta'addiye cür'et- yâb olması, da'imâ bu gibi nüvâzişnâmelere nail olmasından ileri geliyor. Biz kendimiz asker oğlu asker ve zât-ı sâmi-ifahimanelerini silâh altında olan ve olmayan umûm askerlere peder bildiğimiz için şeref-i askeriyyeyi şekavet ve cinâyete tahvîl eden İbrahim Paşa'nın ve oğullarının izâle-i vücûdlarına lûtfen hamiiyeten delâlet buyurmalarını Kumandan-ı Akdes ve A'zam'ımızın ser-i ma'âlî- efser-i hürmetine istirhâm eyleriz.

(ikiyüz elli imza)"

Eşrafın göndermiş olduğu bu telgraf üzerine Saray tarafından görevlendirilen iki müfettiş olayı incelemek adına bölgeye gelir. Fakat Saray ile arasının iyi olduğu bilinen İbrahim Paşa lehinde durum sonuçlanır. Müfettişlerin yaptığı inceleme sonuca bağlanmadan eşrafın olayı abarttığı kanaatine varılmış olup durum geçiştirilir⁴¹⁴.

Kendisine bağlı yirmi adet alayı bulunan İbrahim Paşa'nın bu nüfuzunu şehirlere ve diğer aşiretlere karşı kullanmaktan çekinmediği belirtilmektedir. Bu dönem Diyarbakır, Şam, Halep ve Mardin bölgelerinde yetki sahibi tek güç konumuna yükseldiği görülmektedir⁴¹⁵.

İlk telgrafın ardından herhangi bir sonuç alamayan Diyarbakır Eşrafı ve İbrahim Paşa'ya muhalif bazı aşiretler tekrardan telgrafhaneyi basarak İbrahim Paşa'nın cezalandırılması ve Vali'nin görevden uzaklaştırılması için Saraya ikinci bir telgraf çekerler⁴¹⁶.

“ŞAKİ MİLLİ İBRAHİM PAŞA HAKKINDA İKİNCİ TELGRAF⁴¹⁷

İbrahim Paşa'nın koleradan, tâ'undan, vebâdan daha müdhiş bir sûretde hüküm- fermâ olan mezâlîm ve ta'addiyât-ı müheyyicesinin derecât-ı sadâkat- şikenâmesini onbeş senedenberi devletce mevsûk tanılan

⁴¹⁴ İbrahim Bozkurt 2003, a.g.e., s. 153.

⁴¹⁵ M Şerif Fırat. *Doğu illeri ve Varto tarihi*. Yayın B., İstanbul 2013, s. 96; İbrahim Bozkurt 2003, a.g.e., ss. 153-154.

⁴¹⁶ Dr. Fuat Dünder, a.g.m., s. 3.

⁴¹⁷ Ziya Gökalp 1956, a.g.e., s. 157.

eslâf-ı cülât-ı izâm ile hey'ât-ı müte'addide-i resmiyyenin ve bu def'a da Vâlî- i Vilâyet ve hey'et-i idârenin tasdîk ve şehâdetine iktirân eylediği ve iki de'fadır ki emsâli nâmesbûk olan te'essür ve heyecana sebebiyet vererek umûm vilâyet halkını son dereceye kadar merâhim-i cihân-şümûl-i Pâdişâhiye dehâlet ve isti'tâf ile tasdî'- i ser-i âliye cüret- yâb eylediği ve ahâlî-i sâdika kullarının şikâyat-ı ma'rûzası makrûn-i hakikat olduğu da bunca zamândanberi tevâtür- yâb-ı iştihâr olan müşâhedat-ı fi'liyye ile derece-i vuzûh ve sübûta vâsıl olduğu halde; şer'an, resmen, kanûnen esbâb-ı sübûtiyye taharrîsinden müstağnî görünen nefsimizden ziyâde, menâfi-i devlet ve memlekete âid bulunan ma'rûzat-ı muhikkamızın kanaatbahs-ı vicdan olamamak sûrette telâkki buyrulmuş. Ve bu kadar hakayîkî, ahvâl-i âdiyye derecesine tenzîl ile mes'elenin tahkîk ve teftîşine ihtîyac göstermek, hâl ve istikbâlimizin te'mîni için vuku bulan istirhâmâtımızı seeresiz bırakmadan başka bir netîce hâsıl edemiyeceği; ve evvelcede arzolunduğu veçhile, is'af-ı matlubumuza müsâ'ade-i isâbet- dâde-i Hazret-i Hilâfet-penâhî erzân buyrulmadıkça ahâlî-i müctemi'anın dağıdılması dâ'ire-i tasavvur ve imkân hâricinde olduğunu arz; ve tekrâr ve kemal-i şiddet ve tehâlükle İrâde-i Seniyye-i Mülûkânenin şeref-sudûruna çeharçeşm ile intizâr eder; ve olmazsa, Hükûmet-i Seniyyenin kuvvet ve nüfûzu ile kendini büyük gösteren ve hakîkatte cüz'î bir kuvvetle te'dîbi mümkün olan İbrahim Paşa avenesinin Vilâyet Ahâlisi'nin ittihâdı ile kahr ü istîsâline mübâderet edeceğimizi arz ile, istid'â-yi ma'delet eyleriz. Fermân.

(Üç yüz elli imza)⁴¹⁸

İlk başlarda Saray yönetiminin işgale tepkisiz kaldığı görülmektedir. Hatta sarayın bu tavrını gören bazı yabancı konsoloslar Sultan Abdülhamid'in şehirdeki eşrafın gücünü kırmak amacıyla İbrahim Paşa'yı Diyarbakır üzerine gönderdiği iddiasını ortaya atmıştır. Diğer bir iddia ise İbrahim Paşa'nın kendisinin tek başına bölgeyi idare edebileceği iddiasını saraya kanıtlamak istemesi olarak gösterilmektedir⁴¹⁹.

Aşiret Alayları'nın Diyarbakır kuşatması uzun bir süre devam etmiş ve bu süreçte eşrafın şehir dışındaki malları, köyleri ve arazileri zarar görmüştü. Ayrıca Şemmar Aşiretleri ve Diyarbakır Eşrafı arasında gerçekleşen ticaretin aksamasına neden olmuştu. Bu durumun aksine İbrahim Paşa'nın bölgedeki Hristiyan köylerini eşrafın tehditlerine karşı koruduğu belirtilmektedir⁴²⁰.

Eşrafın İstanbul Hükûmetine İbrahim Paşa'nın bölgeden uzaklaştırılması adına bölgede bulunan Hristiyan azınlığa saldırıda bulunma ve bölgede karışıklık yaratma

⁴¹⁸ Ziya Gökalp 1956, a.g.e., s. 157.

⁴¹⁹ Nihat Karademir, a.g.e., ss. 242-243.

⁴²⁰ A.g.e., s. 242.

tehdidinde bulundukları belirtilmektedir. İstanbul yönetiminin dağılma yönündeki emirlerine rağmen Telgrafhane işgalinin uzaması ve haberleşmenin kesilmesi İstanbul Hükümetini tedirgin etmiştir. Diyarbakır Telgrafhanesi Avrupa'nın Hindistan, Çin ve Avusturalya gibi ülkelerle haberleşmesini sağlamaktaydı. Fransızca haberleşebilen memurların yer aldığı önemli bir haberleşme ağının merkezi konumundaydı. İşgalin on bir gün boyunca devam etmesi sonucu İstanbul Hükümeti Avrupa devletlerinin baskısıyla karşı karşıya kalmıştır. Saraydan İbrahim Paşa'nın cezalandırılacağı ve Vali'nin görevden uzaklaştırılacağı garantisini alan eşraf ve halk işgali sona erdirmiştir⁴²¹.

İdarecilerin raporlarında İbrahim Paşa'nın fazlasıyla güçlendiği ve yönetime karşı isyan edebileceği yönünde görüş belirtmeleri ile gelen şikâyet mektupları sonucunda hükümetin adım atmak zorunda kaldığı görülmektedir. Saraydan İbrahim Paşa'yı bir süreliğine bölgeden uzaklaştırmak adına kendisine Hamidiye-Hicaz Demiryolları'nın korunması görevi verilmiştir⁴²².

Bu olayı incelemek adına Diyarbakır'a gelen Talat Paşa yaptığı incelemeler sonucunda Diyarbakır eşrafını suçlu bulmuştur ve Saraya raporunu bu yönde iletmiştir. Abdülhamid'in isyanlar karşısında izlediği politikaya bağlı olarak önce İbrahim Paşa sonrasında ise Diyarbakır eşrafı affedilmiştir⁴²³.

İbrahim Paşa'nın Sultan Abdülhamid nezdinde sürekli değer gördüğünü ve Paşa'nın Saraya bağlılığını sürdürdüğünü görmekteyiz. Bölgedeki yerel idareciler için aynı şeyi söylememiz pek mümkün olmamaktadır. Çünkü Paşa ile yerel idareciler arasında sürekli bir didişme ve çıkar çatışmaları olmaktadır. Bu nedenle yerel idarecilerin kendi iktidarlarını hiçe sayan İbrahim Paşa'dan nefret ettikleri görülmektedir⁴²⁴.

3.4 II. Meşrutiyet Sonrası Hamidiye Alaylarında Milli Aşiretleri

İbrahim Paşa Şam Vilayeti dolaylarında Arap Aşiretleri arasında 1907'de ortaya çıkan ayaklanmaları bastırmak adına öncelikle Şam'a oradan da Medine ye gitmek üzere yola koyulmuştur. 23 Temmuz 1908 yılında Meşrutiyet devrimi ile ilgili haber kendisine

⁴²¹ Nihat Karademir, a.g.e., ss. 243-244.

⁴²² A.g.e., ss. 243-244.

⁴²³ A.g.e., s. 244.

⁴²⁴ A.g.e., ss. 244-245.

Şam bölgesinde iken ulaşmıştır. İbrahim Paşa önce Şam'ı ele geçirerek Padişah adına burayı işgal ettiğini belirtir. Fakat Şam'da tutunamayarak hakkında verilen hükme rağmen Viranşehir'e doğru yola koyulur. II. Meşrutiyet'in ilanına karşı isyan başlatarak Abdülhamid'i destekleme kararı alır⁴²⁵.

Bazı kaynaklarda bu isyan Millî Aşiretlerinin Osmanlı'dan kopma ve bağımsızlık ilanı olarak görülmek istense de aşiretlerin o dönem bağımsız bir oluşum içerisine girme gibi bir gayretleri bulunmamaktaydı. Osmanlı Devleti içerisinde yer alan Milli İbrahim Paşa, Haydaranlı Kör Hüseyin Paşa ve İran tarafında yer alan Şikak Aşireti Lideri Simko gibi aşiret liderlerinin ve aşiretlerin Sultan Abdülhamid taraftarı oldukları ve Meşrutiyeti benimsemedikleri görülmektedir. Diğer açıdan Sultan Abdülhamid'in kendilerine sağlamış olduğu ayrıcalıkların Meşrutiyet ile birlikte yok olacağı endişesiyle hareket ettikleri düşünülebilir⁴²⁶.

Bu süreçte Viranşehir'e dönen İbrahim Paşa Viranşehir'de bulunan Nizamiye Taburunu muhasara altına alır. Temel ihtiyaçlarını karşılayamayacak duruma gelen tabur'un açlık ve susuzlukla karşı karşıya kaldığı belirtilmektedir⁴²⁷. Bu durum üzerine İttihat ve Terakki Yönetimi kuruluşundan beri Hamidiye Alayları'na karşı olan ve Sadaret Makamı'na atanan Kamil Paşa'yı bu sorunu çözme işiyle görevlendirmiştir. İbrahim Paşa'ya silahlarını bırakıp Halep'e gitmesi emredilse de karşı gelmiş ve askeri birliklerle çatışma içerisine girmiştir. Aşiretlerin İbrahim Paşa'ya desteğini kesmek amacıyla padişah fermanıyla rütbesi alınıp yakalanması yönünde emirler çıkarılmıştır⁴²⁸.

Diyarbakır Vilayeti gelen emirle vilayet dâhilinde yer alan Redif Taburları'nı yeniden toparlayıp silahlandırarak müdahale için hazır hale getirmiştir. Diyarbakır Valisi tarafından Mardin'in Derik kazasında yer alan Mesudiye Medresesi Müderrisi Diyarbakırlı Hacı İbrahim ve Pirinççizade Arif Efendi'ye taburların silahaltına alınması görevi verilerek ivedilikle İbrahim Paşa üzerine gönderilmesi sağlanmıştır. Hâlihazır da Milli Aşiretleri ile

⁴²⁵ Wadie Jwaideh, a.g.e., s. 218.

⁴²⁶ Naci Kutlay, *İslam, Osmanlı, cumhuriyet Kürt tarihini yeniden okumak*. Pêrî Yayınları, Kadıköy, İstanbul 2012, s. 226.

⁴²⁷ İbrahim Bozkurt 2003, a.g.e., s. 155.

⁴²⁸ Nihat Karademir 2014, a.g.e., s. 246.

sorunlar yaşıyan ve bu aşiretlere düşmanlık besleyen aşiretlerin de dâhil olmasıyla büyük bir ordu hazırlanmıştır⁴²⁹.

Ferik Emin Paşa'nın denetiminde oluşturulan birlikler içerisinde Arap Tayy aşiretinden oluşan 800 kişilik Hamidiye Alayı, Aznavur Nahiyesi'nden 200 süvari, Mardin Redif Taburu'nun da katılımıyla kısa sürede 2000 nefer sayısına ulaşılmıştır. Ayrıca diğer köy ve aşiretlerden toplanan 500 kişi ile 2500 kişilik bir ordu toplanmıştır⁴³⁰.

Bunlara ek olarak Aneze, Şammar ve Karakeçili gibi İbrahim Paşa'nın sindirip baskı kurduğu aşiretler de bu takibata katılarak Millî Aşiretleri'nin peşine düşmüşlerdir⁴³¹.

Bu durumu öğrenen İbrahim Paşa, adamlarından Hüseyin Kanco'nun yaptırmış olduğu Derik'te yer alan Kasr-ı Kanco ya sığınmış oradan da Nusaybin tarafına doğru kaçmıştır. Nusaybin'in Safiye denen bölgesine gelen İbrahim Paşa bazı kaynaklarda hastalanarak veya eceliyle, bazı kaynaklarda ise çatışma esnasında aldığı yara sonucunda 18 Kasım 1909 tarihinde vefat etmiştir⁴³².

⁴²⁹ İbrahim Bozkurt 2003, a.g.e., s. 155.

⁴³⁰ İbrahim Bozkurt 2003, a.g.e., s. 155.

⁴³¹ Dr. Fuat Dündar, a.g.m., s. 3.

⁴³² Nihat Karademir 2014, a.g.e., ss. 246-247; İbrahim Bozkurt 2003, a.g.e., ss. 156-157.

Fotoğraf 6: Kastr-ı Kanco⁴³³

Kaynak: <https://mapio.net/pic/p-17711770/>

Bu takibatta 41. Hamidiye Süvari Alayları'nı teşkil eden Karakeçili Aşiretleri ile Şemmar Aşiretleri'nin Sincar Dağı'nda yer alan ve İbrahim Paşa'nın yandaşı olarak görülen birkaç yüz haneli Yezidi yerleşimlerine saldırarak yağmaladıkları görülmektedir⁴³⁴. İbrahim Paşa'nın koruması altında bulunan gayrimüslim ahalinin de yapılan saldırılardan büyük zayıatlar yaşadığı belirtilmektedir⁴³⁵.

Ayrıca İbrahim Paşa'nın öldürülmesi sonrası ele geçirilerek yağmalanan iki milyondan fazla altını ve mücevheratı ile Milli Aşiretleri'nin çok miktarda hayvanları ve malları bulunmaktaydı⁴³⁶. Yağma sonucunda İbrahim Paşa'nın bu büyük hazinesinin

⁴³³ Derik ilçesinin güney batısında yer almaktadır. Kastr şato (kale) tarzında (1120) 1705'te inşa edilmiştir. 1905 (1320) yılında Hüseyin Kanco tarafından yenilenmiştir. Müdafaa amaçlı kullanılmıştır. <http://mardinderikk.blogspot.com/p/tarihi-yerler.html>. (Erişim Tarihi 10.12.2018).

⁴³⁴ Şevket Beysanoğlu 1996, a.g.e., cilt: 2, ss. 744-745.

⁴³⁵ Dr. Fuat Dünder, a.g.m., s. 3.

⁴³⁶ Ziya Gökalp 1956, a.g.e., ss. 162-163.

kayıplara karıştığı belirtilmektedir. Bu kayıp ve hırsızlık olaylarından sorumlu tutulan Arif Efendi mecliste kendini savunmak durumunda kalır⁴³⁷.

“Yine Harbiyye Nezâretinin emirleri ile Millüler’i tenkîle, İbrahim’i derdeste me’ mûr olan Karakeçi (44. Hafif Süvari) Hamidiyye Alayı ile (Arap) Şemr ve ‘Aneze aşâirinden binlerce atlular bu hâneler üzerine hücumla, ağnâmlarını, hayvânlarını kısmen gaarât eylediler. Ferdâsı günü evvelce Mardin ve müte’âkıben Diyarbakir Redîf Taburları efrâdının ekserisi bu çadırlara hücum ile birçok kısraklar ve eşyây-ı sâire getirdiler.

Her yerde olduğu gibi, kurâ ve nevâhî-i mütecâvireden yüzlerce Ekrâd, seyir ve fursat bulur ise yağma için o civârda muntazır bulunduklarından, anlar da bu yağmaya iştirâk etdiler.

Ferîk-ı müşârün-ileyh, derhâl Taburlar Binbaşılarını celb ve tevbîh ve eşyânın toparlanması emr-i şedîdini verdi. Ba’zı Zâbitân neferâtdan aldıkları kıymetli kısrakların birer ikişer re’sini ifrâz ve hânelerine irsâl eylediler.

Bendeniz, Derik’de senedimle Mâl Sanduğu’ndan Nizâmiyye Taburlarına vermiş olduğum erzâk senedât-ı mahsûsasını Taburlardan alarak Derik’e avdet eyledim. Virânşehir’den gelenlerle berâber Kasır’da on tabur Nizâmiyye ve Redif ve dört alay Süvâri Nizâmiyye ictimâ’ eyledi.

Yağmayı men’edecek, yağma-gerleri tutup te’dîb edecek, askerdir; bana ne? Yağma-gerlikçe gördüğü ahvâl-i müte’essifeyi, hasb-el-vazîfe, Diyârbekir Vâliliği’ne sûreti zîrde münderec tahrîrâtla yazdım. Nâib-i tevkîl ederek, avdet eyledim. Azîmet ve avdetim yirmi gün kadar oldu. Vilâyet, bu tahrîrâtımın sûretini Meclis-i İdâre mazbata-i Telgrafiyyesile on altı Eylül (29 Eylül 1908) târîhinde Dahiliyye Nezâretine yazdı. Dâhiliyye ve Harbiyyeden verilen emirler üzerine, mağsûb hayvânâtın istirdâdına her tarafca Komisyonlar yapıldı.

Yağma-gerliğe cüz’i bir iştirâkim olsa idi, o kadar Zâbitân ve Kürd Ağaları hakkında öyle bir şikâyet cür’etinde bulunamaz idim. Derik’den geldikten sonra Meb’ûsluk İntihâbına mübâşeret olundu. (İkinci-Seçmenlerden ibaret) elli sekiz re’yden kırk iki re’yle ihrâz-ı ekseriyyet ve Dersa’âdet’e azîmet eyledim. Meb’ûsânın ekserîsi hakkında olduğu gibi, benim de hakkımda birçok telgraflar, şikâyetler vukuu’ buldu. Bu şikâyetleri edenlerin bir kısmı, sene-i hâliyye Temmuz’na kadar Diyarbakir Beledî Riyâseti’nde yaptığım icrâ’ât-i kaanûniyyeden mutazarrır olanlar ve bir kısmı da Meb’ûsluğa tâlib iken ekseriyyet kazanamıyanlar ve tenkîlleri için asker tertîb eylediğim Millü eşkiyasından olanlardır.

Bunlar, âlâ küll-i-hâlin müvekkilerimdir diye matbû’ât vâsitasile seng-en-dâz-ı müdâfa’a olmak tenezzülünde bulunmadım. İftirâ da’vâsını vakt-i merhûnuna ta’lîk eyledim. Her memlekette gazezkar, fâsid-ül-efkâr bulunur; bu pek tabî’îdir. <<Ada-Müsâfirleri>> hakkında yapılacak mu’âmelenin Meclis-i Mebûsânca müzâkeresi sırasında îrâd eylediğim bir nutukda, Şakî İbrâhim’in Virânşehir’den firâri esnâsında çadırında bıraktığı

⁴³⁷ Dr. Fuat Dündar, a.g.m., s. 3.

evrâk miyânında: <<Ada müsafirleri>> nin ve hûne-i İstibdâddan ba'zılarının mûcib-i mes'ûliyyet ve muhâkeme mektûbları zuhûr etdiği hâlde, Diyarbekir Vâlisi Süleymân Paşa bunları toparlayup da merci'ine göndermekde betâ'at göstermiştir>>, demiş idim. Bu <<betâ'at>> lâfzı, Vâlî-i müşârün-ileyhin fevk-al-âde câlib-i gayz ü hiddeti olarak: <<Bu evrâk üç def'a Virânşehir'den istenilmiş iken gönderilmediği; ve öyle bir evrâk olduğu Ârif Efendi tarafından burada beyân edilmediği>> zemininde Meclis-i idâre Hey'eti ile ahâliye iki telgraf yazdırmış idi. Hemşehrilerim olduğundan, ma'lûmat-ı umûmiyye hilafındaki bu iş'arlarını redde bile lüzûm görmedim.

Zirâ, Virânşehir Kaimmakaamı Kadrî Efendi, o kabîl evrâkı imkan dairesinde toparlayup, nezdinde hıfz eylediğine âid havadis tevâtür-yâb-i iştihar olmuş idi. Vâlî-i müşârün-ileyh, bu telgraflarla da kanâ'at etmiyerek, imzâsile yazdığı ve bura (İstanbul) da tab'etdirdiği telgrafnâmede: <<Millûler'e rahmet okudacak fenalıkları Diyarbekir'den getürdüğüm hempâlarımla ve Siverek'den gelen âdemler ile birleşerek berâber yaptığım, tahkikaat icrâsının oradaki hey'ete havâlesini>> beyân ve birçok müfteriyyât der-miyân eylemiştir."⁴³⁸

Millî Aşiretleri İsyanı olarak kayda geçen bu olayda eşkıya ilan edilen İbrahim Paşa'nın iktidarının sona erdiği görülmektedir. Millî Aşiretleri'nin büyük zayiata uğradığı isyanın sonrasında Arif Efendi mebusluğa getirilerek ödüllendirilmiştir⁴³⁹.

Ziya Gökalp'in Şaki İbrahim Destanı adlı eserinde İbrahim Paşa'nın yakalanma sürecini şiirlerinde şu şekilde anlatmaktadır.

“NETİCE

Toplanmışken üç ordunun askeri
Aşiretler⁴⁴⁰ sarmış iken çölleri
Son kötülük olmak üzere millete.

Berho yine bırakmadı inadı
Teslim olmak lâzım iken olmadı
Millileri soktu büyük nekbete.

Oralarda durmak mümkün değildi
Bir savaşta mağlûp oldu çekildi
Hileyli⁴⁴¹ de etmek için ikâmet

Takipçiler iğtinama koyuldu
Bütün köyler hep çadırlar soyuldu
Koparıldı çölde kızıl kıyamet.

⁴³⁸ Ziya Gökalp 1956, a.g.e., ss. 158-163.

⁴³⁹ Dr. Fuat Dündar, a.g.m., s. 3.

⁴⁴⁰ Bu aşiretler 31 kadar kabileden mütşekkil idi. Ziya Gökalp 1976, a.g.e., s. 24.

⁴⁴¹ Hileyli Derik - Kızıltepe güneyinde bir bölgedir. Bu bölgede Hileyli aşireti yer almaktadır. A.g.e.,

Emin Paşa yazdıysa da teslim ol
Teslim olmam dedi yine buldu yol
Üç taburun karşısından kaçmağa.

Süvariler kalmış idi geride
Yorgun idi gidemedi piyade
Seyrettiler geçti bu şom kasırğa.

Asker girdi Hileyli'de hisar⁴⁴²'a
Bent vuruldu Kanco ile Bişar⁴⁴³'a
Takip için ta Musul'a yazıldı.

İki konak gidemeden ileri
Vurdu onu hakkın gizli askeri
Sifiye(Safiye)⁴⁴⁴'de son menzili kazıldı.”⁴⁴⁵

İbrahim Paşa sonrası Milli Aşiretleri genel olarak Suriye, Mardin ve Viranşehir üçgeninde dağıldığı görülmektedir⁴⁴⁶. İbrahim Paşa'nın ölümü ile Milli Aşiretlerinin Konfederatif yapısının sona erdiği belirtilebilir. Nitekim Milli Aşiretleri bu süreçten sonra tekrar eski gücüne kavuşamamıştır. Kendi içerisinde yer alan sınırlı sayıdaki bir aşiret topluluğu halinde varlığını koruma çabası içerisinde girdiği görülmektedir.

⁴⁴² Kasr-ı Kanco'dan bahsedilmektedir. Ziya Gökalp 1976, a.g.e., s. 25.

⁴⁴³ Bişar-i Kolos Yezidî Şarkıyan aşireti reisidir. 42. Hamidiye Süvari Alayı kumandanı (Binbaşı-i Evvel) Bişar Ağa olarak ünlenmişti. 1905 tarihli Diyarbekir Salnâmesi, a.g.e., s. 97; Ziya Gökalp 1976, a.g.e., s. 25.

⁴⁴⁴ Nusaybin'in güneyinde çölde yer alan bir köy. Ziya Gökalp 1976, a.g.e., s. 26.

⁴⁴⁵ A.g.e., ss. 24-26. Şiir'in bütün bölümleri Ek 6' da yer almaktadır.

⁴⁴⁶ İbrahim Bozkurt 2003, a.g.e., s. 158.

Fotoğraf 7: İbrahim Paşa ve Mark Sykes, 1905

Kaynak: Mark Sykes (1915), a.g.e., s. 320.

3.5 Yabancı Güçlerin Bölgedeki Varlığı

Meşrutiyet sonrası İttihat ve Terakki'nin yönetime geçmesi ile Hamidiye Alayları 1910 yılında yeniden düzenlemeye alınmıştır. Mahmut Şevket Paşa tarafından yapılan düzenlemeyle “Hamidiye” ismi kaldırılarak yerine “Aşiret Alayları” ismi getirilmiştir. Aşiret Alaylarına yeni sancak ve fermanlar dağıtılarak bu aşiretlerin bağlılıkları sağlanmaya çalışılmıştır. Bu politikanın yansıması olarak Urfa dolaylarında meskûn İbrahim Paşa'nın oğlu Mahmut Bey idaresinde toplanan Millî Aşireti grupları ve Karakeçililer gönüllü olarak Balkan savaşlarına üç alayla katıldıkları bilinmektedir⁴⁴⁷.

Balkan Savaşı (1912) esnasında Orgeneral Fahrettin Altay'ın kendisinin düzenlemiş olduğu Aşiret Alayları içerisinde Millî Aşiretleri ve Karakeçili Aşiretlerinden müteşekkil 2 alayın yer aldığını belirtmektedir. Bu Aşiret Alaylarının Kırklareli'nin kurtuluşunda önemli roller oynadıkları görülmektedir⁴⁴⁸.

⁴⁴⁷ Bayram Kodaman 1987, a.g.e., s. 55.

⁴⁴⁸ Fahrettin Altay, *10 yıl savaş ve sonrası (1912-1922)*. Eylem, İstanbul 2008, ss. 68-69.

Osmanlı Devleti'nin son dönemleri ve Cumhuriyetin Kuruluş yılları yoğunlukta olmak üzere Batılı güçlerin ve bölgesel aktörlerin Orta doğu ve Mezopotamya üzerinde birtakım amaçlar gözeterek bölge aşiretleriyle temasları olmaktadır.

Merkezi Yönetimin giderek zayıflaması ile bölgede oluşan idari boşluk sayesinde hâlihazırda çıkarlar gözeterek Osmanlı'yı yıkmayı amaçlayan küresel aktörler için bulunmaz bir zeminin oluştuğu anlaşılmaktadır. Özellikle İngilizlerin bölge içerisinde aktif bir rol oynadığını farkedenden İttihat Terakki yönetimi bölgede yer alan aşiretleri kullanarak İngiliz karşıtı bir hareket yaratma çabası içerisinde girdiği görülmektedir⁴⁴⁹.

İngilizlerin Milli Aşiretleri başta olmak üzere bölge aşiretleriyle yoğun bir irtibat içerisinde oldukları açıkça farkedilmektedir. Aşiretleri Osmanlı'ya karşı kışkırtarak kendi taraflarına çekme adına birtakım vaatlerde bulundukları görülmektedir.

31 Ağustos 1917 (1335) tarihli arşiv belgesinde bu durum görülmektedir.

“Huzûr-ı âlî-i hazret-i Sadâret-penâhî'ye

Süleymaniye İngiliz Hâkim-i Siyâsîsi'nin Deyrik'den Diyarbekir'e gelerek Viranşehir'e geçdiği ve Urfa'dan gelen İngiliz Yüzbaşısı'nın Viranşehir'i ziyâret etmesine nazaran İngilizlerin Milli Asîretleri'ni elde etmek üzere mütemâdiyen ve musırrâne tahrîkâtından hâlî kalmadıkları Diyarbekir vilâyetinden bildirilmekle berâ-yı ma'lûmât arz olunur”⁴⁵⁰.

Mark Sykes 'in 1906'da yayınlamış olduğu eserinde⁴⁵¹ İbrahim Paşa döneminde Milli Aşireti'nin kendine özgü, renkli ve çekici bir yapısının bulunduğunu aktarmaktadır. Noel ise Mahmut Bey dönemine değinerek, gözlemlerinde kendine özgü yapının ne yazık ki yitirildiğini ve aşiretin Araplaştığını belirterek üzüntüsünü dile getirmektedir. Ayrıca Türk yönetiminin o dönem aşiret reisi olan Mahmut Bey'i kendi taraflarına çekmeye çalıştıklarını belirtmektedir⁴⁵².

Bölge aşiretlerinin herhangi bir yabancı gücün güdümüne girmesini istemeyen Merkezi Hükümet 1919 Mart ayı başlarında Siverek ileri gelenlerinin çağrısıyla Siverek, Diyarbakır ve Urfa bölgelerini işgal güçlerine karşı korumak amacıyla bir toplantı

⁴⁴⁹ Wadie Jwaideh vd., 2009, a.g.e., ss. 270-271.

⁴⁵⁰ BOA. DH. KMS, nr. 53-1/19.

⁴⁵¹ Mark Sykes 1915, a.g.e., s. 333.

⁴⁵² Mim Kemal Öke, *İngiliz ajanı Binbaşı E.W.C. Noel'in "Kürdistan misyonu" (1919)*. Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1989, s. 36.

tertiplenmiştir. Toplantıya hükümet yetkilileri ile İttihat ve Terakki yerel teşkilatlarının da katılımıyla yabancı işgaline karşı alınacak tavırları belirlemeye yönelik politikalar konuşulmuştur. Bu bölgedeki hükümet birlikleri ile aşiret kuvvetlerinin desteklenmesi ve işbirliği sağlanması yönünde adımlar atılmıştır⁴⁵³.

22 Mart 1919 tarihinde Millî Aşireti Reisleri ve bir kısım aşiret reisleri hakkında hükümet tarafından takibat emri bulunmaktaydı. Millî Aşiretleri ile Karakeçili Aşiretleri Reisleri huzursuzluk çıkaracakları endişesiyle Urfa'ya çağrılarak burada tutuklanmışlardı. İstenmeyen olaylara mahal vermemek adına Diyarbakır Valiliği tarafından bu takibatın durdurulması talep edilmiştir. Adalet Bakanlığı bu talebi olumlu karşılamıştır⁴⁵⁴. 23 Mart 1919 tarihinde bu takibatın sona erdirildiği görülmektedir⁴⁵⁵.

Bu gelişmelere bağlı olarak İttihat ve Terakki Hükümetine karşı sadakatsizlik suçu ile hapiste yer alan Millî Aşireti Lideri İbrahim Paşa'nın oğlu Mahmut Bey ve Karakeçili Aşireti Lideri Abdulkadir Bin Derae serbest bırakılır. Mahmut Bey'e Millî Aşiretleri Konfederasyonu Şefliği ve Fırat'ın doğusunda yer alan aşiret liderlerinin en güçlüsü olma sözü verilir. Buna karşılık komşu aşiret güçleri ile kendi güçlerini birleştirmesi ve İngiliz güçlerinin Fırat Nehri boyunca Urfa dışına çıkarması istenir. Mahmut Bey teklifi kabul ederek Badelli (Badıllı), ve Dukurli (Dakuri) aşiretleri ile Cuhayş Arap Aşiretlerinin de içerisinde yer aldığı birtakım aşiret liderlerine mektuplar göndererek anlaşmaya dâhil olmalarını ister. İlk etapta bu çağrıya tereddütle yaklaşan Badelli (Badıllı) ve Dukurli (Dakuri) aşiretleri ileriki süreçte katılım talebini kabul ederek Millî Aşiretleri ile birlikte hareket ederler⁴⁵⁶.

Bu birleşmeye karşı çıkan bazı aşiretler bu durumu tepkiyle karşıladıkları görülmektedir. Ketkan (Ketikan) Aşireti lideri ile diğer aşiret liderleri Arappınar bölgesinde İngiliz yetkililerle buluşarak Hükümet'e ve Mahmut Bey'e karşı bir tavır aldılar. İttihat ve Terakki Hükümetinin Mahmut Bey'i güçlendirmek adına bölgedeki birliklerden askeri destek ve önemli miktarda hafif silah ile iki ya da üç top sağladığı belirtilmektedir. Fakat bütün bu desteklere rağmen Mahmut Bey ile Karakeçi Aşireti liderleri arasındaki

⁴⁵³ Wadie Jwaideh vd., 2009, a.g.e., s. 271.

⁴⁵⁴ Zeki Sarıhan. *Kurtuluş Savası Gunlugu: Aciklamali kronoloji*. Turk Tarih Kurumu Basimevi, Ankara 1993, ss. 180-181.

⁴⁵⁵ Zeki Sarıhan, a.g.e., s. 194.

⁴⁵⁶ Wadie Jwaideh vd., 2009, a.g.e., s. 271.

anlaşmazlıklardan ötürü yaşanan sorunların giderilememesi nedeniyle tekrardan oluşturulmaya çalışılan Milli Aşiretleri birliği başarısızlığa uğramıştır⁴⁵⁷.

İngilizlerin araştırma yapmak üzere görevlendirdiği Binbaşı Noel'in ve Leonard Woolley'in bölgeye geldikleri belirtilmektedir. Bu şahısların Millî, Zaza, Karavar, Kitkan, Barasi ve Elayn Aşiret liderleri ile dini ve mülki yetkililerle görüşmeler yaptıkları bilinmekteydi. Woolley kurulması düşünülen Kürt prensliğinin başına Abdül Rıza Bedirhan Bey ile Milli Aşiretleri Reisi İbrahim Paşa'nın oğlu Mahmut Bey'in düşünüldüğünü yazmaktaydı⁴⁵⁸.

Urfa da bulunan bütün aşiretleri kendi yanlarına çekmek ve desteklerini sağlamak amacıyla İngiliz komutanlar Aşiret reislerini karargâhlarına davet etmekteydiler. Milli Aşireti Reisi Mahmut Bey ile de görüşmek isteyen komutanlar çağrılarına olumsuz cevap almışlardır. Bu durum üzerine Mahmut Bey ile görüşmek adına İngiliz işgal ordusu Kurmay Binbaşlarından Leonard Woolley bizzat kendisi Viranşehir'e gitmiştir. Jandarma koruması altında Viranşehir'e gelen Woolley Mahmut Beyle görüşmüştür. Mahmut Bey'e dört bin İngiliz lirası teklif eden Woolley teklifine olumsuz bir karşılık almıştır⁴⁵⁹.

M. Kemal ATATÜRK' ün Nutuk adlı eserinde "Mr. Nowil"⁴⁶⁰ diye bahsettiği İngiliz Binbaşı E.W.C. Noel 29 Mayıs 1919 da Mardin'in ilçesi Dirik (Derik)'e 12 mil mesafede bulunan Arbete bölgesine ulaşır. Bu bölgenin Milli Aşiretlerinin nüfuz alanı içerisindeki ilk durağı olduğunu belirtmektedir. Yezidi köylerinden geçerek 31 Mayıs'ta Milli Aşiretleri Reisi İbrahim Paşa'nın oğullarının bulunduğu bölgeye geldiğinden bahsetmektedir. Diğer bir kaynakta ise Binbaşı Noel'in 2 Haziran 1919'da Diyarbakır'a geçerken yolda Mahmut Bey ile görüşerek kendisine İngiltere'nin Kürtçülük politikasını desteklediğini aktarmıştır⁴⁶¹.

⁴⁵⁷ Wadie Jwaideh, vd., 2009, a.g.e., s. 271.

⁴⁵⁸ Mim Kemal Öke, a.g.e., ss. 57-58.

⁴⁵⁹ Ali Rıza ve Müslüm Akalın, Ahfada yadigâr, *Urfa Mücahede*, Şanlıurfa ili kültür eğitim sanat ve araştırma vakfı, Şanlıurfa 1995, ss. 8-9.

⁴⁶⁰ Mustafa Kemal Atatürk ve Atatürk Araştırma Merkezi, *Nutuk*, Atatürk Araştırma Merkezi İstanbul 1997, s. 74.

⁴⁶¹ Mim Kemal Öke, a.g.e., s. 49.

İngilizler açısından Milli Aşiretleri'nin desteğinin ziyadesiyle önemli olmasından dolayı Halep'ten gelen General Eys⁴⁶² geniş bir ziyafet düzenleyerek Mahmut Bey'i de davet etmiştir. Bu davete mazeret bildirerek katılmayan Mahmut Bey kendi yerine kâtibi ile birlikte dört muhafızını göndermiştir. Öncelikle hükümetin onayıyla karargâha giden aşiretin temsilcileri gelen tekliflere yine olumsuz cevap vermişlerdir⁴⁶³.

Bu gelişme XIII. Kolordu Kumandanı Ahmet Cevdet'in Harbiye Nezareti'ne göndermiş olduğu şifrede bahsedilmektedir. Milli Reisi Mahmut Bey doğrudan Ahmet Cevdet Paşa'ya yazmış olduğu şifre de durumu belirtmektedir. Kendisinin General Barro (Burro) tarafından 30 Haziran'da Urfa'ya davet edildiğini yazan Mahmut Bey İngilizlerle görüşmeleri kesmek ve düşüncelerini anlamak üzere Hükümetten görüşme için izin istemektedir. Aynı yazıda Hükümet tarafında yer aldığını belirterek konumunu teyit etmektedir⁴⁶⁴.

Ahmet Cevdet Paşa'nın Mahmut Bey'e cevaben İngilizlerin görüş ve düşüncelerinin bilindiğini ve bu sebeple Urfa'ya gitmesinin gerekli olmadığını belirtmektedir. İngilizlerin istekleri doğrultusunda hareket etmemesini söyleyerek İngilizlerin kendisini rehin alma amacıyla tutuklama niyetlerinin olduğunu belirtmektedir. Yazısında Mahmut Bey'in Urfa'ya gitmeyeceği kanaatinde olduğunu belirten Ahmet Cevdet Paşa İngilizlerin Diyarbakır'ı ele geçirmelerinin zorluğunu anlayıp Milli Aşiretleri ve diğer aşiret liderlerini kendi saflarına çekmeye çalıştıklarını belirtmektedir ve bu düşüncelerinde kararlı olduklarını yazmaktadır⁴⁶⁵.

24 Ağustos 1919 tarihinde Mustafa Kemal'in Amasya'dan 3. Ordu Müfettişi olarak Erzurum'da bulunan Kazım Karabekir'e göndermiş olduğu mesajın 1. Maddesinde Millî Aşiretleri ile ilgili şu ifadeler yer almaktadır:

“Mr. Nowil adındaki bir İngiliz Yüzbaşısı, Urfa'dan Siverek yoluyla Viranşehir'e giderek, Milli Aşiretlerinin ileri gelenleriyle görüşmüş⁴⁶⁶ ve

⁴⁶² “General Eys” olarak belirtilen şahsın “General E.W.C. Noel” olabileceği kanaatindeyim. Zira bu eser dışında “General Eys” adında bir generale rastlanılmamıştır.

⁴⁶³ Ali Rıza ve Müslüm Akalın, a.g.e., ss. 8-9.

⁴⁶⁴ Necati Fahri Taş, *Güneydoğu 1919: İtilaf Devletlerinin Güneydoğu Anadolu aşiretleriyle ilişkisi*. 2014, ss. 108-109.

⁴⁶⁵ Necati Fahri Taş, a.g.e., s. 109.

⁴⁶⁶ Musul-Kerkük ile ilgili arşiv belgeleri, (Belge Nr 92), (1525-1919). T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü - Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Ankara 1993, s. 75.

Urfa'ya dönmüş. Osmanlı hükümeti için çok kötü propagandalar yapmış. Ancak aşiret reislerinden aldığı kesin cevaplara sevinmemiştir. Kürtler, Türk kardeşlerinden kesinlikle ayrılmayacaklarını, bu uğurda son kişilerine varıncaya kadar ölüme hazır olduklarını söylemişler. Ayrıca İngilizlerin kendilerine vermek istediği önemli miktardaki parayı almayarak namus ve yurtseverliklerini göstermişlerdir...”⁴⁶⁷.

Bölge aşiretlerini maddi değerler ile saflarına çekemeyeceklerini anlayan İngilizler Kürtçülük kartıyla aşiretleri ayrıştırma yoluna girdikleri görülmektedir. İngilizlerin bölge aşiretleriyle temaslarının asıl amacı yazışmalarından da anlaşılmaktadır. 27 Ağustos 1919 tarihinde Mr. Hohler'in Mr. C. Kerr ile yaptığı bir yazışma da şu cümleleri sarf etmektedir:

“Kürtlerin durumu bizi ilgilendirmez; Kürt meselesine verdiğimiz ehemmiyet Mezopotamya bakımındandır.” Diğer bir yazışma da İngiliz diplomasisinin niyetlerini açıkça ortaya koymaktadır⁴⁶⁸.

28 Kasım 1919'da Mr Kidston tarafından Sir E. Crowe'a; “Kürtlere inanmasak da kullanmamız menfaatimiz icabıdır”. Amiral Sir Robeck tarafından Lord Curzon'a gönderilmiş olan başka bir yazışmada ise İngiltere'nin Mezopotamya politikası hakkında şu bilgiler yer almaktadır; “Hükümetimizin niyeti, Türkleri ne olursa olsun zayıf düşürmekse, Kürtleri onlardan ayırmak hiç de fena fikir değildir”⁴⁶⁹.

Diyarbakır aşiretleri arasında yer alan Milli'ler gibi diğer bölge aşiretleri olan Karakeçili, Badıllı, Döğerli ve Berazi'ler bölgeye uyum sağlayarak bölgede tutunabilmişlerdir. Fakat Şemmar ve Aneze gibi Arap aşiretleri için bu pek te doğru sayılmaz. Buna sebep olarak Arap aşiret reislerinin kendilerini Osmanlı'nın bir parçası olarak görmedikleri ve İngilizler ile birlikte hareket ederek Osmanlı'ya karşı ayaklandıkları öne sürülmektedir. Bölge aşiretlerine bakıldığında ise Fransız ve İngiliz güçlerine karşı Osmanlı devleti lehinde hareket ettikleri iddia edilmektedir⁴⁷⁰.

O dönem Urfa Mutasarrıfı bulunan Ali Rıza Bey'in Anadolu ve Rumeli Müdafaa-yı Hukuk Cemiyeti Temsil Kurulu Başkanlığına göndermiş olduğu 18 Kasım 1919 tarihli

⁴⁶⁷ Nimet Arsan, *Atatürk'un Tamim, Telgraf Ve Beyannameleri*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1964, s. 43.

⁴⁶⁸ Ali Kerküklü, İsmail Çolak'tan alıntı: “Emperyalizmin Bildik Meşum Oyunağı, Kürt Devleti” www.anadolugenclik.com.tr/subat03, s. 62.

⁴⁶⁹ Ali Kerküklü, a.g.e., s. 62.

⁴⁷⁰ Hasan Açıanal, *Urfa kurtuluş mücadelesi: Hatırat*. ŞURKAV, Urfa, Türkiye 2001, ss. 38-39.

raporda İngiliz dostu olarak gördüğü Siyala Aşiret Reisi Salih El Abdullah'ın telaşa kapılıp Merkezi Hükümete yaklaşma emeli içerisinde bulunduğu belirtilmektedir. Fakat Aslen Musullu olan Urfa Süryanilerinden Abdülgani Ganime'nin İngilizlerin bölgeden çekilip Fransızların bölgeye gelişiyle İngilizlerle olan işbirliğini Fransızlarla da sürdürme çabası içerisine girdiği görülmektedir. Fransızlarla işbirliği içerisine giren Abdülgani Ganime aracılığıyla Salih El Abdullah'a tezkere gönderilerek merkeze gelmesi ve Fransızlarla dostluk içerisine girmesi gerektiği belirtilmiştir. Salih El Abdullah'ın 60 civarında atlısıyla Urfa'ya gelerek Abdülgani Ganime'nin aracılığıyla Fransızlarla görüştüğü ve geceyi Süryanilerin evinde geçirdiği belirtilmektedir. Sabahında ise ayrılırken İbrahim Paşa'nın küçük oğlu Abdurrahman Bey'in de yanında olduğu belirtilmektedir⁴⁷¹.

Raporun devamında ise yapılan tahkikat ile Abdurrahman Bey'i de yanına alan Salih El Abdullah'ın Kısas köyünde Fransız bölük Komutanı Yüzbaşı Alber ile görüştüğü belirtilmektedir. Görüşmenin sonrasında ise jandarmadan alınan bilgilere göre Salih ve Abdurrahman Bey'in köyü yağma ederek köyden ayrıldıkları görülmektedir. Bu durumun akabinde Abdurrahman Bey kardeşi Milli Aşiretleri Reisi Mahmut Bey'e şikâyet edilmiştir. Bu şikâyet üzerine Mahmut Bey Fransız Komutanlığına ve Mutasarrıflığa göndermiş olduğu yazıda Abdurrahman Bey'in aşiret içerisinde herhangi bir nüfuzunun bulunmadığını aktarmaktadır. Abdurrahman Bey'in aşiret adına söz söyleme yetkisinin olmadığı gibi aşiret içerisinde bir çoban kadar değerinin olmadığını ve aşiretin tek liderinin kendisi olduğunu vurgulamıştır⁴⁷².

⁴⁷¹ Ali Rıza ve Müslüm Akalın a.g.e., ss. 28-29.

⁴⁷² A.g.e., ss. 28-29.

Fotoğraf 8: Milli Aşireti Reisi İbrahim Paşa'nın oğlu Mahmut Bey (sağda)

Slg. Oppenheim 29/21 S.94b

Kaynak: Max Von Oppenheim arşivi ([https://arachne.uni-koeln.de/arachne/index.php?view\[section\]=uebersicht&view\[layout\]=marbilderoppenheim_item&view\[caller\]\[project\]=oppenheim&view\[page\]=122&view\[category\]=overview&search\[data\]=ALL&search\[mode\]=meta&search\[match\]=similar&view\[active_tab\]=overview&search\[constraints\]=Beduinen#](https://arachne.uni-koeln.de/arachne/index.php?view[section]=uebersicht&view[layout]=marbilderoppenheim_item&view[caller][project]=oppenheim&view[page]=122&view[category]=overview&search[data]=ALL&search[mode]=meta&search[match]=similar&view[active_tab]=overview&search[constraints]=Beduinen#)) Erişim T. 02.01.2019.

3.6 Kurtuluş Savaşı ve Milli Aşiretleri

Mustafa Kemal rütbesinden ayrılıp Erzurum Kongresi için çalışmalar yaptığı sırada İngilizler Millî Aşiretlerini ve diğer bölge aşiretlerini elde etmenin yollarını aramaktaydılar. O dönem Urfa Müftüsü Hasan (Açanal) Efendi, Mustafa Kemal'in kongre sonucu basılan bildirgesini Milli Reisi Mahmut Bey aracılığıyla temin ettiğini belirtmektedir. Bu durumdan anlaşıldığı kadarıyla Mahmut Bey'in Kurtuluş Savaşının ilk safhalarında safını belirlediği görülmektedir⁴⁷³.

Viranşehir'de bulunan 1. Süvari Alay komutanı Binbaşı Hüseyin Bey'in Diyarbakır 13. Kolordu komutanlığına göndermiş olduğu yazıda Urfa'da yaşanan olaylardan sonra Urfa'daki Fransız Komutanlığının 25 Kasım 1919 tarihinde bir tezkere yayınladığı belirtilmektedir. Yayımlanan tezkereyle Jandarma Komutanı Ali Saip Bey'in görevine son verilmiş ve İstanbul Hükümeti tarafından derhal İstanbul'a çağırılmıştır. Fakat Ali Saip Bey

⁴⁷³ Ali Rıza ve Müslüm Akalın, a.g.e., s. 17.

Fransızların takibatından kaçıp Viranşehir'e gelerek Milli Aşiretleri Reisi Mahmut Bey'in konuğu olmuştur⁴⁷⁴. Ayrıca Ali Saip Bey Urfa'daki Kuvayı Milliye birliklerine gönderilecek emirlerin Viranşehir aracılığıyla kendisine gönderilmesini talep ettiği görülmektedir⁴⁷⁵.

Bu durum Urfa halkında Ali Saip Bey'in Millî Aşiretleri ile biraraya gelip Urfa'daki Fransızları çıkaracağı yönünde bir düşünce oluşturmuştur. Bu düşüncenin oluşmasında Milli Aşiretleri Reisi Mahmut Bey'in Urfa ileri gelenlerine daha önceden yazmış olduğu telgraflarda kendilerine destek olacağı ve yardım edeceği yönündeki söylemleri de etkili olmuştur⁴⁷⁶. Yazının devamında Mahmut Bey'in bağlılığını denemek amacıyla yanında bir kısım atlısıyla Urfa dolaylarına gelmesi istenerek kendisine bağlı olduğu bilinen Urfa, Harran ve Suruç aşiret reislerini yanına alarak Fransızlar ile çekilmeleri yönünde anlaşma yapması istendi. Ayrıca Ali Saip Bey'in denetiminde gerçekleşecek olan bu sürecin Temsil Heyetinin ve Kolordunun emirleri dâhilinde olması gerektiği belirtildi. Bu hareketin kendisine getireceği şan ve şöhretin yanında vatani bir görevi yerine getirmiş olacağı ifade edildi. Bu isteğe Mahmut Bey'in tereddütle yaklaştığı görülmektedir. Buna gerekçe olarak etraftan edinilen bilgiye göre Kenan Bey'in kendisine toplayacağı askerler miktarınca silah ve cephane temin edeceği sözü verdiğini ve bu sözün gereği yerine getirilmeden yardım edemeyeceğini belirtmiştir⁴⁷⁷.

Binbaşı Hüseyin Bey yazısının sonunda Mahmut Bey hakkında edindiği kanıdan bahsetmektedir. Mahmut Bey'in şahsen iyi niyetli ve hamiyet sahibi olduğunu, kendilerine karşı olumlu düşünceler beslediğini belirtmektedir. Hüseyin Bey, Mahmud Bey'in kardeşlerinden yalnızca İsmail Bey, Mahmut Bey'in bu düşüncelerini desteklediğini ifade etmektedir. Diğer kardeşleri Abdurrahman, Halil ve Timur Bey'lerin ise Mahmut Bey'in bu siyasetinden hoşnut olmadıklarını aktarmaktadır. Bu hoşnutsuzluğun sebebini ise Fransızların yerleşim yeri olarak Milli Aşiretleri'ne daha yakın olması ve herhangi bir çatışma durumunda zayıf durumda olan Osmanlının geri çekilip Milli kuvvetlerinin diğer düşman aşiretlere karşı yalnız kalıp ezileceği kaygısıdır. Binbaşı Hüseyin Bey yazının

⁴⁷⁴ Ali Rıza ve Müslüm Akalın, a.g.e., ss. 45-46.

⁴⁷⁵ Ali Saip Ursavaş, *Kilikyâ facialari ve Urfanin kûrtuluş mücâdeleleri*. Matba'a-i Ahmed İhsân. Ankara 1921, s. 61.

⁴⁷⁶ Müslüm Akalın, *Urfa'nın kurtuluşuyla ilgili belgeler*. ŞURKAV, Şanlıurfa İli Kültür Eğitim Sanat ve Araştırma Vakfı yayınları, Şanlıurfa 1997, s. 18.

⁴⁷⁷ Müslüm Akalın 1997, a.g.e., s. 18.

devamında bütün bu olumsuz gelişmelere rağmen Mahmut Bey yönetimindeki Millî Aşiretleri ile beraber diğer bölge aşiretlerini de içine alacak şekilde Fransızlara karşı bir cephe oluşturulabilirse Milli Kurtuluş açısından avantaj sağlayacağı yönünde bir fikir beyan etmektedir⁴⁷⁸.

Aslına bakılırsa hâlihazırda İbrahim Paşa'nın öldürülmesi, Milli Aşiretlerinin mallarının yağmalanması ve aşiretlerin yabancı güçlere yardım ve yataklık ettikleri söylentileri nedeniyle Mahmut Bey'in Urfa'da tutuklanması gibi nedenler Milli reisleri Halil ve Timur Bey'leri ve bir kısım aşiret ileri gelenlerini Merkezi Hükümete karşı soğuttuğu anlaşılmaktaydı⁴⁷⁹.

Ali Saip Bey Arap Aşiretlerinden İbn El Fidal'in Milli Aşiretlerine karşı bir taarruzunun olacağını duyulması sonrasında Millî Aşiretlerine karşı böyle bir saldırının önüne geçilmesi yönünde hareket edildiğini belirtmektedir⁴⁸⁰.

Kurtuluş Savaşı sürecinde Urfa'da yer alan aşiretleri Fransız işgaline karşı örgütlemeye çalışan Urfa Kuvayı Milliye Komutanı Ali Saip Bey Milli Aşiretleri ve diğer bölge aşiretleri ile irtibat içerisindeydi. 15 Ocak 1920'de kararlaştırılan Urfa Milli Ayaklanmasını Urfa'daki kurtuluş örgütüne haber verdiğini belirten Ali Saip Bey bu ayaklanmanın başarılı olmasının Milli ve Aneze gibi aşiretlerin katılımıyla gerçekleşeceğini belirtmektedir ve bu aşiretlerin katılımlarını garantiye almadıkça ayaklanmaya başlamanın uygun olmayacağını belirtmektedir. Aneze Aşiretleri Reisi'nden haber alamadığını belirten Ali Saip Bey, Milli Aşiretleri Reisi Mahmut Bey'den kendisine vermesini beklediği olumlu cevabı aldığını aktarmaktadır⁴⁸¹.

Millî Aşiretleri Reisi Mahmut Bey'in Urfa Kuvayı Milliye Komutanı Ali Saip Bey'e verdiği cevap şu şekildedir:

“Urfa'da Ali Saip Beyefendi Kardeşimize

9 Ocak 1920 tarihli bildirinizi büyük bir saygı ile aldık. İçindekiler baştan aşağı incelendiğinde, orada oluşturduğunuz dinî ve vatanî duygulara en büyük teşekkürlerimizi sunarız. Emelleriniz ve amaçlarınız, hükûmetimizin bağımsızlığını ve egemenliğini sağlamaya ve bu güne kadar izlediğimiz amaca uygun olduğundan bu konudaki azminizi ve kararınızı

⁴⁷⁸ Müslüm Akalın 1997, a.g.e., s. 18.

⁴⁷⁹ İbrahim Bozkurt 2003, a.g.e., ss. 158-159.

⁴⁸⁰ Müslüm Akalın 1997, a.g.e., s. 21.

⁴⁸¹ Ali Saip Ursavaş, a.g.e., s. 54.

takdis ederiz. Zaten yurdumuzun beklediği umut da budur. Biz yaşama ve yaşamımızı sürdürmek için dinimize ve yurdumuza ait bu görevde kararsızlık gösterirsek bundan oluşacak durumlardan dolayı daha sonra İslâm tarihinde ebedî bir leke bırakmamız doğaldır. Buraları düşünerek gerekenleri uyardığınız ve aydınlattığınız bildiriniz ve kesinleşen kararınız açık bir delildir. Düşünceleriniz, kararınız ve azminiz ve ciddiyetiniz uygun görülmüştür. Esasen Urfa'da herkesin beklediği hizmet de bundan başka bir şey değildir. Durumu kongreye yazdığınız öğrenildi. Bu hareketi büyük bir saygıyla karşılayacaklarına umudum büyüktür. Yardımınıza koşmak ve size ciddî yardımlar yapılması için gerekenlere yazdık, hazırlanıyoruz. Olup bitenleri bağlı bulunduğumuz kolorduya açıkça haber verdik. Alacağımız karşılığı ayrıca sunacağız. Ulu Tanrı'nın yardımı ve peygamberimizin yüksek ruhaniyetiyle kendi çalışmanıza dayanarak, vatanî ve dinî görevinize kararınıza uygun olarak katılacağımızı arz ederek tek bir kişinin bu amaca karşı olmaması tarafımızdan halkın ve hükûmetin ileri gelenlerine bildirilerek saygılarımıza ilâve olarak duyurulmasını rica eder, zatı asilalarına (soylu kişiliğinize) saygılarımızı sunarız efendim"⁴⁸².

13 Ocak 1920

Milli Aşireti Başkanı Mahmut

Mardin'de bulunan Ali Saip Bey'in 31 Ocak 1920 tarihinde Mustafa Kemal'e yazmış olduğu diğer bir telgrafta ise dönemin emekli Binbaşısı İhsan Bey, Binbaşı İlyas ve Kaymakam Şevket Bey'lerin yarın sabah Mardin'den hareket ederek Harran üzerinden Suruç'a gideceklerini belirtmektedir. Suruç Aşiretleri ile demiryolu hattını tahrip eden Anezeleri de yanlarına alarak Urfa üzerine yürüyeceklerini bildirmektedir. Kendisinin de Veteriner Adil Bey'i yanına alarak Mardin'den yola çıkıp Viranşehir üzerinden Milli, Döğerli, Badıllı ve Baziki Aşiretlerini yanına alarak Urfa'ya doğru hareket edeceğini belirtmektedir⁴⁸³.

13. Diyarbakır Kolordu Komutanlığından Mustafa Kemal Paşa'nın onayına sunulan yazıda Milli Aşiretleri Reisi Mahmut Bey ile 1. Süvari Komutanı Binbaşı Hüseyin Bey arasında gerçekleşen görüşme ele alınmaktadır. Bu görüşmede Millî Aşiretlerinden oluşan 1000 kişilik bir kuvvetle Urfa üzerine hareket edilip edilmemesi yönünde emir beklendiği belirtilmektedir. Mustafa Kemal Paşa'nın ertesi gün verdiği cevap ise Adana'daki Fransızlar ile görüşmelerin devam ettiği ve şimdilik çatışmaya gerek olmadığı yönündedir⁴⁸⁴.

⁴⁸² Ali Saip Ursavaş, a.g.e., ss. 54-55.

⁴⁸³ A.g.e., s. 61.

⁴⁸⁴ Ali Rıza ve Müslüm Akalın 1995, a.g.e., ss. 47-48.

3.7 Milli Aşiretleri Ayaklanması

Bu gelişmelerden 5 ay kadar sonrasına yani 1920 tarihine gelindiğinde Milli Aşiretleri'nin isyan ettikleri görülmektedir. Milli Aşiretleri'nin Fransızların kışkırtmaları sonucunda Ankara Hükümetine karşı ayaklandıkları belirtilmektedir⁴⁸⁵. Millî Aşiretleri'nin çıkarmış bulunduğu bu isyanın çıkış sebebi ise Diyarbakır zindanında tutuklu bulunan İbrahim Paşa'nın oğlu Abdülhamid'in burada öldürülmesi olarak görülmektedir. Bu haberin kardeşi Mahmut Bey yönetimindeki Millî Aşiretlere ulaşmasıyla 8 Haziran 1920 tarihinde isyana kalkıştıkları belirtilmektedir⁴⁸⁶.

Viranşehir ve Siverek bölgelerinde yer alan Milli Aşiretleri'nin bir süredir Fransızlarla irtibat halinde olduğunu belirten diğer bir kaynakta 8 Haziran 1920'de Fransızların kışkırtmalarının bu isyanın çıkmasında etkili olduğu belirtilmektedir. Milli Aşiretlerinin Milli Mücadele tarafında yer alan aşiretlere saldırdıkları ve yağma olaylarına kalkıştıkları belirtilmektedir. 18 Haziran Cuma günü ordu birliklerinin Milli Aşiretleri üzerine hareketiyle Milli Aşiretleri ile ordu birlikleri arasında çatışmalar yaşanmıştır⁴⁸⁷.

Aynı gün bastırılan bu isyan sonrasında bozguna uğrayan Millî Aşiretlerinin güney sınırlarına kaçtığı belirtilmektedir. Bu isyandan sonra Millî Aşiretleri 24 Ağustos Salı günü iki-üç bin kadar atlı ve develi kuvvetleri ile bin dolayında piyade kuvvetleri sınırimızdan içeri girerek Viranşehir'in Atşan köyüne geldikleri belirtilmektedir. Burada telgraf hatlarını kesen Millî Aşiretleri'ne teslim olmaları yönünde çağrı yapılmıştır. Millî Aşiretleri bu çağrıya karşılık yarına kadar af çıkarılması ve zararlarının karşılanması durumunda çağrıya uyacaklarını belirtmişlerdir⁴⁸⁸. 7 Eylül 1920'de 5. Tümen'in saldırıya geçmesiyle Millî Aşiretleri'nin güney sınırlarından geçerek Suriye tarafına kaçtıkları belirtilmektedir⁴⁸⁹. 16 Eylül Perşembe Ankara Hükümeti tarafından çıkarılan kararname ile Milli Aşiretleri'nin

⁴⁸⁵ Zeki Sarıhan, a.g.e., s. 65.

⁴⁸⁶ Eyüp Kıran, a.g.e., s. 204.

⁴⁸⁷ Zeki Sarıhan, a.g.e., s. 88.

⁴⁸⁸ A.g.e., s.186.

⁴⁸⁹ *Türk İstiklal Harbi IV Ücün Cilt Güney Cephesi: İngiliz Ve Fransızların Güney-Doğu Anadolu'yu İşgal Etmeleri, Millî Mücadele Haraketleri, Bu Bölgede Yapılan Muharebeler Ve Revandız Harekâtı*. Genelkurmay Basımevi, Ankara 2009, ss. 159-160; Zeki Sarıhan, a.g.e., s. 202.

Viranşehir’de mal ve eşyalarına el koyup yağmaladığı memur ve subaylara ikişer maaş avansı verilmesi kararlaştırılmıştır⁴⁹⁰.

Bu isyan sürecini M Kemal Atatürk, Nutuk isimli eserinde şu şekilde anlatmaktadır:

“Efendiler, bu tarihlerde güney bölgelerimizde de bizi ciddî bir şekilde uğraştıran önemli isyanlar çıktı: Milli aşiretinin beyleri olan Mahmut, İsmail, Halil, Bahur, Abdurrahman Bey’ler, güneyde, düşmanlarla gizlice ilişki ve bağlantı kurduktan sonra, Siirt ‘ten Dersim dolaylarına kadar uzanan bütün aşiretlerin beyleri sıfatını takınarak o bölge boş olmalı ve bölgeyi baskı altına almak davasına kalkıştılar. Fransızlar 1920 yılı Haziranının başlarında Urfa’yı ikinci defa zapt etmek için hareket ettikleri zaman, Milli aşireti de Siverek’e doğru ilerledi buna karşı, o bölgede bulunan 5’ inci Tümenimiz görevlendirildi. Bu tümen o bölgedeki millî kuvvetlerimizle de desteklendi.19 Haziran 1920 tarihinde, birliklerimizin takibi altında, güneydoğu yönünde düşman bölgesine kaçmaya mecbur edildi. Bu aşiret, bir süre düşman bölgesinde hazırlandıktan sonra, 24 Ağustos 1920’de üç bin atlı ve develi ve bin kadarda piyadeden ibaret bir kuvvetle yeniden bizim topraklarımıza geçti. Viranşehir yakınlarına geldi. Asiler, aman dilemek maksadıyla geldiklerini söyleyerek o bölgedeki komutanlarımızı aldatıp, tedbir almakta ihmale düşürdüler. Bu sırada, o yakınlarda dağınık halde bulunan müfrezelerimize saldırarak onları yendiler ve 26 Ağustos 1920’de Viranşehir’i işgal ettiler. Haberleşmelerimize ve bağlantımıza engel olmak üzere de, o bölgedeki bütün telgraf hatlarını kestiler. Ancak, on beş gün sonra, 5 inci Tümen in Siverek, Urfa, Resulâyn ve Diyarbakır’da bulunan birliklerinden gönderilen kuvvetlerle bize bağlı aşiret kuvvetleri âsileri yenebilmişlerdir. Takip edilen Millî Aşiretleri yeniden güneye, çöle kaçtı”⁴⁹¹.

Fransa’nın Suriyeyi işgali sonrasında Fransızlar bölge aşiretleri ile yaklaşarak bu aşiretleri kendi saflarına çektikleri görülmektedir. Şubat 1921 yılına gelindiğinde Fransız kuvvetleri ile Türk kuvvetleri arasında çatışmalar giderek şiddetlenmekteydi. Deyrizor’u alıp Fransız güçlerine karşı üstünlük sağlamaya çalışan Türk kuvvetlerine karşı Fransızların Millî Aşiretleri ile işbirliği yaptıkları belirtilmektedir. Aynı zamanda Fransızların Mardin, Nusaybin, Resulayn, Urfa ve Cezireyi de kapsayacak olan bir beylik oluşturma düşünceleri mevcuttu. Bu beyliğin başına da Milli Aşiretleri Reisi Mahmut Bey’i geçirmeyi planlıyorlardı⁴⁹².

⁴⁹⁰ Zeki Sarıhan, a.g.e., s. 214; Türk istiklal harbi IV üncü cilt güney cephesi, a.g.e., ss. 159-160; Zeki Sarıhan, a.g.e., s. 75.

⁴⁹¹ Mustafa Kemal Atatürk ve Atatürk Araştırma Merkezi, a.g.e., ss. 232-233.

⁴⁹² Wadie Jwaideh vd., a.g.e., s. 286.

1921 yılının sonlarına doğru Türkler lehine gelişen, İtalya'nın savaştan çekilmesi ve Sakarya Meydan Muharebesi gibi kazanımlar Fransızların bu düşünceden vazgeçmesine sebep olmuştur. Fransız yönetiminin bu süreç sonrasında Türk tarafıyla ılımlı bir politika izlediği görülmektedir. Bu durum 20 Ekim 1921'de Fransız ve Türk tarafları arasında imzalanan Franklin-Bouillon (Ankara) Anlaşması'yla tescillenmekteydi. Bu anlaşmaya göre Fransız tarafı 10 Ağustos 1920'de imzalanan Sevr antlaşması ile elde ettiği Kilikya (Çukurova) ve diğer Türk bölgelerinden çekilerek TBMM Hükümetini tanıdığını bildirmekteydi⁴⁹³.

Kurtuluş Savaşı sonrasında Türkiye sınırlarındaki bölgelerini kaybeden Millî Aşiretleri büyük bir nüfuz kaybına uğramıştır. Milli Aşiretleri ismi son olarak Şeyh Said isyanı esnasında görülmektedir. Bu isyana destek veren Azadi örgütü ile bağlantılı olduğu belirtilen Mahmut Bey'in isyanın başladığı dönemde bu isyanı desteklediği belirtilmektedir⁴⁹⁴.

Fotoğraf 9: İbrahim Paşa'nın eşi Hansa Hanım ve oğlu Milli Aşireti Reisi Mahmut Bey

Sig. Oppenheim 29/21 S.96

Kaynak: Max Von Oppenheim Arşivi ([https://arachne.uni-koeln.de/arachne/index.php?view\[section\]=uebersicht&view\[layout\]=marbilderoppenheim_item&view\[caller\]\[project\]=oppenheim&view\[page\]=120&view\[category\]=overview&search\[data\]=ALL&search\[mode\]=meta&search\[match\]=similar&view\[active_tab\]=overview&search\[constraints\]=Beduinen#](https://arachne.uni-koeln.de/arachne/index.php?view[section]=uebersicht&view[layout]=marbilderoppenheim_item&view[caller][project]=oppenheim&view[page]=120&view[category]=overview&search[data]=ALL&search[mode]=meta&search[match]=similar&view[active_tab]=overview&search[constraints]=Beduinen#)) (Erişim T. 02.01.2019).

⁴⁹³ Wadie Jwaideh vd., a.g.e., s. 286.

⁴⁹⁴ Yaşar Kalafat, Şark meselesi ışığında Şeyh Said olayı, karakteri, dönemindeki iç ve dış olaylar, Boğaziçi Yayınları, Ankara 1992, ss. 131-132.

3.8 Milli Aşiretleri Dağılım Bölgeleri

Milli Aşiretleri açısından Meşrutiyet'in ilanı dönüm noktası olmuştur. Meşrutiyet ile geri dönülemez bir şekilde çöküş sürecine girdiği görülen Millî Aşiretleri 1920 Kurtuluş mücadelesi ve 1925 Şeyh Said olayı gibi başarısızlıkla sonuçlanan ayaklanma sonrasında toparlanamayacak düzeyde bir yıkıma uğramıştır. Şeyh Said isyanı sonrası Milli Aşiretleri ile alakalı herhangi bir veriye rastlanılmaması bu aşiret grubunun bölgede etkili olabilecek bir topluluk oluşturma yetisini kaybettiğini göstermektedir. Ayrıca bu olaylar sürecinde ve sonrasında yaşanan göçler ve dağılmalar bu durumu pekiştirmiştir.

3.8.1 Hıdrekan (Hıcrekan, Hızırgan)

Milli Aşiretleri'nin temelini oluşturan asli aşiretler içerisinde yer almaktadır. Akkoyunlular dönemine kadar Konfederasyonun riyaset görevi dönüşümlü olarak bu asli aşiretler arasında devam etmekteydi. Akkoyunlular döneminden itibaren 1520 yılına kadar Konfederasyonun Hıdrekan reisleri tarafından yönetildiği belirtilmektedir⁴⁹⁵.

Ziya Gökalp'in belirttiği kadarıyla Hıdrekan Ağası Abdi ve Ömer isimli iki çocuğu evlatlık almıştır. Bu çocukların ileriki dönemlerde cesaretleri ve yiğitlikleri sonucu Millî Aşiretleri'nin yönetimine kadar ilerlediklerinden bahsedilmektedir. “Abdi Ağa Ailesi” ve “Ömer Ağa Ailesi” olarak bilinen bu iki kardeşten Abdi Ağa'nın Milli Reisliğine seçildiği belirtilmektedir⁴⁹⁶.

1908'lerde Millî Aşiretleri'nin “İbrahim Paşa Ailesi” ve “Hamdi Ağa Ailesi” diye iki kısımdan oluştuğunu belirten Ziya Gökalp Hıdrekan Aşiretine mensup Hamdi Ağa Ailesi'nin Mardin Millî Aşiretleri'ni (Milli-i Kebir) oluşturduklarını belirtmektedir. 1520'de Hıdrekan Ağa'sının idaresine karşı çıkan diğer Asli Millî Aşiretleri ise Viranşehir Millî Aşiretleri'ni (Milli-i Sağır) oluşturmuşlardır⁴⁹⁷.

1970'li yılların ilk yarısında devlet makamlarınca hazırlandığı belirtilen “Aşiretler Raporu” isimli belgelerde yer alan Hıdrekan aşiretinin 1063 nüfusunun bulunduğu kaydedilmektedir. Şafii mezhebine bağlı olduğu belirtilen aşiret Kürtlerin Kırmanç koluna dâhil edilmektedir. Yerleşim yeri olarak Viranşehir ilçesine bağlı Eşkin, Kurtulmuş ve

⁴⁹⁵ İbrahim Özcoşar 2009, a.g.e., s. 101.

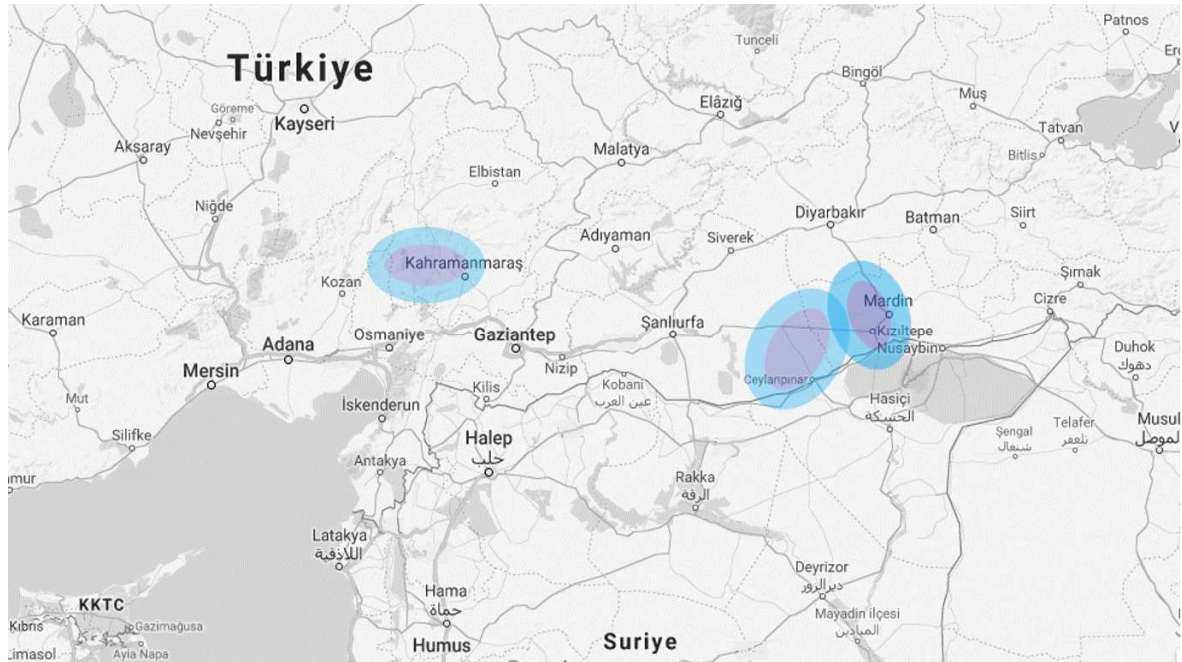
⁴⁹⁶ Ziya Gökalp 1995, a.g.e., s. 37.

⁴⁹⁷ A.g.e., s. 37.

Ayaklı köyleri belirtilmektedir. Yerleşik olarak yaşayan bu aşiretin Kurekşan (Kumnakşan) Aşireti ile kan davası sebebiyle husümet içerisinde bulunduğu kaydedilmektedir⁴⁹⁸.

Aşiretler Raporu'nun diğer bir yerinde "Hıdıran" olarak geçen bu aşiret kolu 280 nüfusu bulunan Şafii bir aşirettir. Bu aşiret Maraş ili Andırın ilçesi Akgümüş köyünde yerleşik bir aşiret olarak kaydedilmiştir⁴⁹⁹. Aynı kaynakta geçen başka bir kol'da 800 nüfusa sahiptir. Bu kol Mardin'in Derik ilçe merkezi, Tepebağ, Böğrek, Dumanlı, Bayraklı, Bozok ve Karataş köylerinde yerleşiktir.

Harita 5⁵⁰⁰: 20. yy. Hidrekan Aşireti yerleşim bölgeleri

3.8.2 Kumnakşan (Kümraşan, Kumaksan, Komareş)

Asli Milli aşiretlerinden olan Kumnakşan aşireti 1900'lü yılların başlarında bölgeye ziyaret eden Mark Sykes 1915 yılında yazmış olduğu eserinde yer vermektedir. Bu aşireti 350 haneye sahip göçebe bir aşiret olarak tanımlamaktadır⁵⁰¹.

1970' li yılların başlarında hazırlanan Aşiretler Raporu'nda Aşiretin Nüfusu 366 olarak belirtilmiştir. Hanefi Mezhebine dâhil edilen aşiret Kürtçenin Kırmanc koluna

⁴⁹⁸ Aşiretler Raporu, Kaynak Yayınları, Beyoğlu, İstanbul 1998, a.g.e., s. 324.

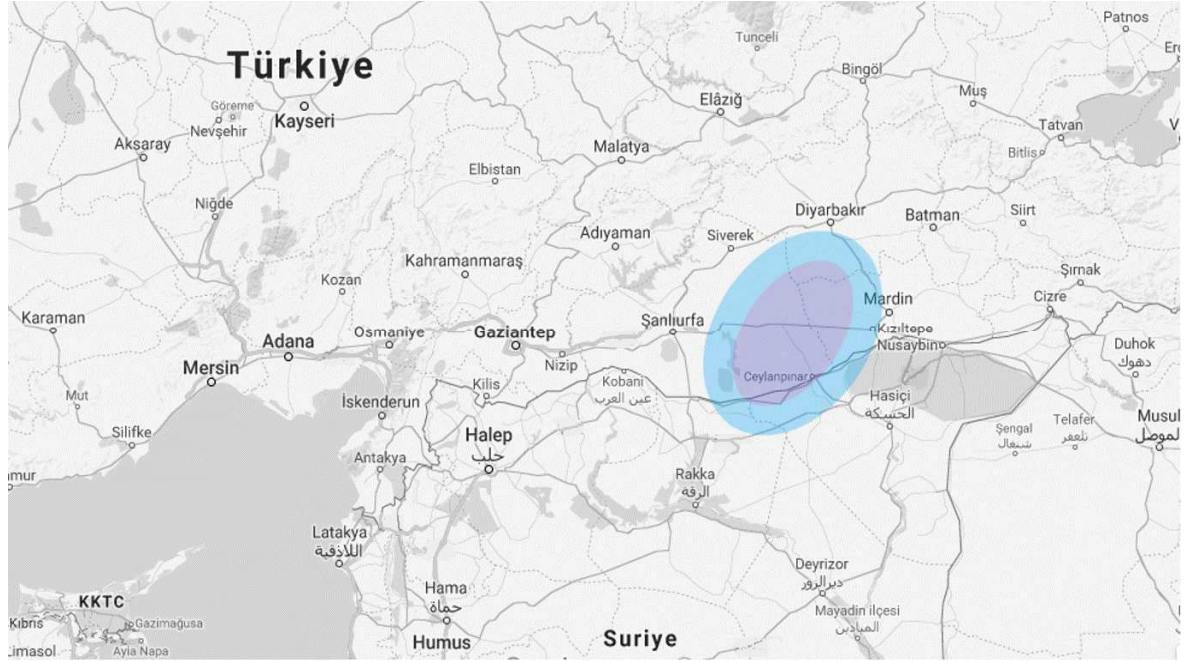
⁴⁹⁹ Aşiretler raporu, a.g.e., s. 209.

⁵⁰⁰ Açık renkte görülen bölgeler nüfus yoğunluğunun daha az görüldüğü bölgeleri göstermektedir.

⁵⁰¹ Mark Sykes 1915, a.g.e., s. 575.

bağlıdır. Yerleşim yeri olarak Viranşehir İlçesine bağlı Demirci, Konakyeri ve Ekindöver köyleri belirtilmektedir. Bu aşiret grubu yerleşik olarak yaşamını devam ettirmektedir⁵⁰².

Harita 6: 20.yy Kumnakşan Aşireti yerleşim bölgeleri

3.8.3 Kuran (Guran, Kıran)

Bu aşiretin Goran Aşiretlerinin bir kolu olduğu düşünülmektedir. Goran aşiretleri günümüzde Azerbaycan, İran, Irak, Bitlis, Siirt, Urfa Merkez ve Viranşehir gibi geniş bölgelere yayılmışlardır⁵⁰³.

Goran (Köran) aşiret grubunun Pelingan, Deriteng ve Maideyşt Köranları olarak 3 ana kola ayrıldığı belirtilmektedir. Asli Millî Aşiretleri grubunda olan bu aşiret 200 yıl kadar Milli Aşiretleri içerisinde yer almıştır⁵⁰⁴.

Kuran Aşireti asli Millî Aşiretleri'ndendir. Mark Sykes 1915 yılında yayınlanan eserinde "Kıran" olarak belirttiği aşireti 550 haneden oluşan göçebe bir aşiret olarak tanımlamaktadır. İbrahim Paşa bu aşiretin Yezidi aşiretlerle aynı koldan geldiğini belirtmesine rağmen bu aşiret üyelerinin geleneksel Müslüman olduklarını ifade

⁵⁰² Aşiretler raporu, a.g.e., s. 329.

⁵⁰³ İbrahim Bozkurt 2010, a.g.e., ss. 182-183.

⁵⁰⁴ A.g.e., ss. 182-184.

etmektedir⁵⁰⁵. Muhammed Emin Zeki Beg 1937’de yazmış olduğu eserinde “Kerran” olarak kaydettiği bu aşiretin 550 haneden müteşekkil olduğunu teyit etmektedir⁵⁰⁶.

1970’li yıllarda hazırlanan Aşiretler Raporu’nda 1373 kişilik nüfusa sahip olduğu belirtilen Kuran Aşireti’nin Şafii mezhebine bağlı olduğu belirtilmektedir. Kürtçenin Kırmanç kolundandır. Yerleşim yeri olarak Viranşehir ilçesine bağlı Eyüpnebi, Güteryüz ve Ergün köyleri belirtilmektedir. Suriye’de bulunan akrabaları ile ilişkilerinin devam ettiği söylenen bu aşiret Şimityan aşireti ile kan davası sebebiyle hasımlıkları bulunmaktadır. Bu aşiret üyeleri yerleşik olarak yaşamaktadırlar⁵⁰⁷.

Yine aynı raporda “Kuri veya Guri” olarak belirtilen diğer bir aşiret kolu 243 nüfusa sahip Hanefi mezhebine bağlı kırmanç (Kürtçe konuştukları) belirtilmektedir. Bu aşiret grubu Urfa ili Merkez ilçesi Kabköy köyünde yerleşik olarak yaşamaktadırlar⁵⁰⁸.

Aşiretler Raporu’nun başka bir bölümünde “Goranlar veya Guranlar” olarak geçen aşiretin diğer bir kolunun toplamda 1115 kişilik bir nüfusu bulunmaktadır. Hanefi mezhebine mensup olan bu kol Kars ili Çıldır ilçesi Akçıl, Baltalı ve Sabaholdu köyleri ile Posof ilçesi Savaşır, Süngülü ve Yeniköy köylerinde yerleşim göstermektedirler. Bu aşiretin Zilan koluna bağlı oldukları ve aşiret niteliklerini kaybettikleri belirtilmektedir⁵⁰⁹.

⁵⁰⁵ Mark Sykes 1915, a.g.e., s. 575.

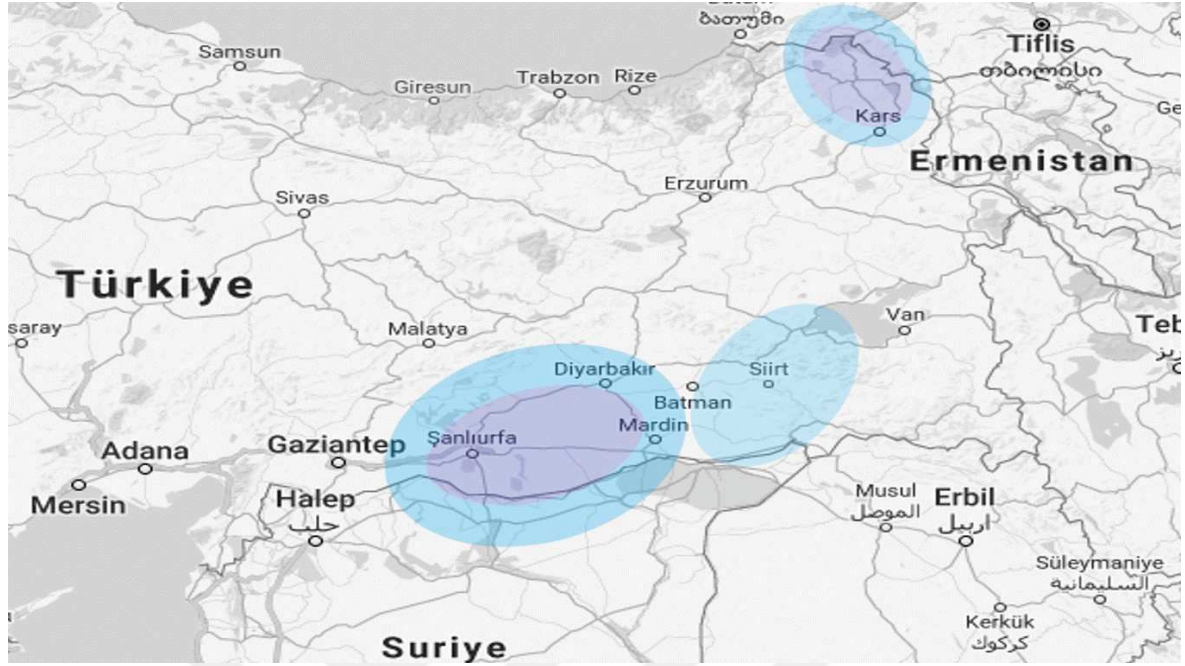
⁵⁰⁶ Muhammed Emin Zeki Beg, *Kürtler ve Kürdistan tarihi: Tarihin eski devirlerinden günümüze*. Nubihar, İstanbul 2014, s. 361.

⁵⁰⁷ Aşiretler raporu, a.g.e., s. 328.

⁵⁰⁸ A.g.e., ss. 328-329.

⁵⁰⁹ Aşiretler raporu, a.g.e., ss. 181-182.

Harita 7: 20.yy Kuran Aşireti Yerleşim bölgeleri

3.8.4 Dodukan (Dodikan, Dodikanî, Dudikanlı)

Mark Sykes (1915) ve Muhammed Emin Zeki Beg (1937) tarafından göçebe bir aşiret olarak belirtilmektedir. Toplam hane sayısı bilinmemektedir⁵¹⁰. Bu aşiret Diyarbakır ve Viranşehir dolaylarında yer alan aşiretler içerisinde⁵¹¹. Bazı kaynaklarda Asli Milliler içerisinde yer almadığı Milli'ye tabii aşiretler içerisinde bulunduğu görülmektedir.

1970'lerde yayınlanan Aşiretler Raporu'da bu aşiret Dodikan olarak geçmektedir. Aşiretin Şafii mezhebine bağlı kırmanç aşiretlerinden olduğu belirtilmektedir. Yarı göçebe olarak yaşadığı belirtilen bu aşiretin yerleşim yerleri olarak Diyarbakır merkez ilçeleri olan Taşdirek, Yalankoz ve Körtepe köyleri gösterilmektedir⁵¹². Aşiretler Raporunun diğer bir bölümünde ise "Düderyan, Dudıran, Dıdaran" diye bahsedilen aşiret kolu 3000 nüfusa sahip Şafii mezhebine bağlı bir aşirettir. Bu kol'daki aşiret üyeleri Cizre ilçesi Tepeönü köyü ve Sırsırık mezarası ile Sulak köyü, Nusaybin ilçe merkezi ile İdil ilçesi Sırtköy gibi yerleşim yerlerinde ikamet etmektedirler⁵¹³.

⁵¹⁰ Muhammed Emin Zeki Beg 2014, a.g.e., s. 361; Mark Sykes 1915, a.g.e., s. 576.

⁵¹¹ Eyüp Kıran, a.g.e., s. 81.

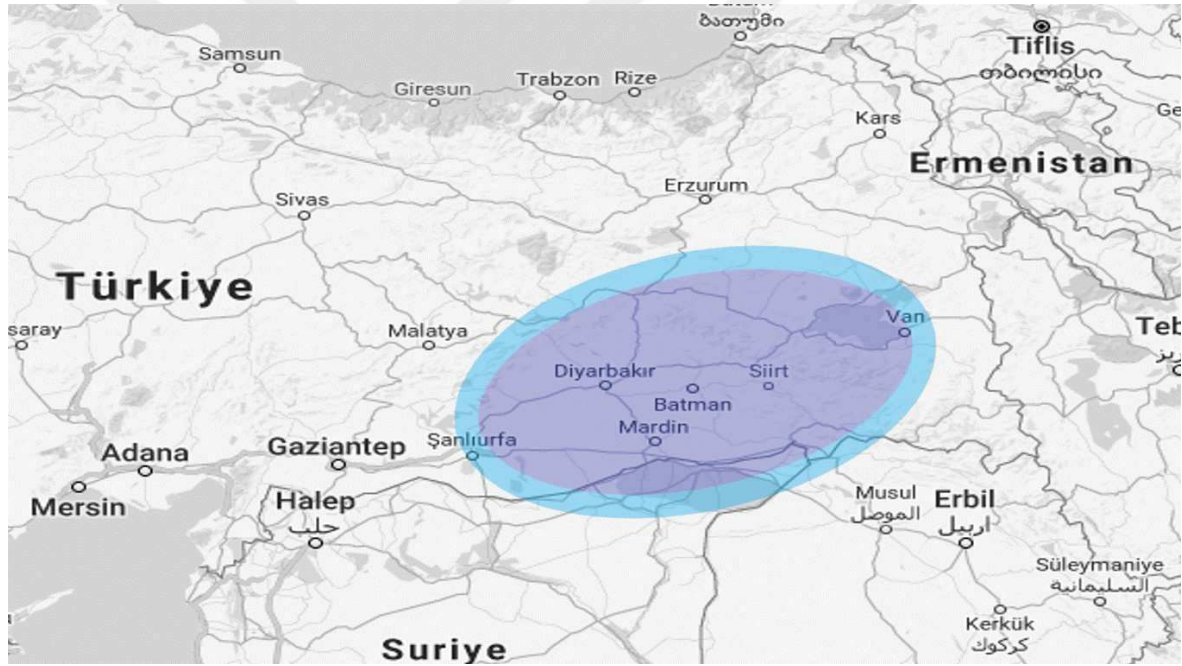
⁵¹² Aşiretler raporu, a.g.e., s. 94.

⁵¹³ Aşiretler raporu, a.g.e., s. 227.

Aynı raporun başka bir bölümünde “Düdiran” adıyla görülen bu aşiret üyelerinin 2500 nüfusa sahip olduğu belirtilmektedir. Yarı göçer olarak yaşayan bu aşiret kolu kışları Siirt’in Eruh İlçesi Fındık bucak merkezi, Ağaçyurdu köyü ile Ciraf yaylasında, yazları ise Pervari ilçesi, Deştireva ile Van İli Gevaş ilçesine bağlı yaylalarda konaklarlar. Bu aşiret’in Şeyh Sait İsyanı’na katıldığı belirtilerek Pervari ilçesinde bulunan Adıyan, Şarkıyan ve Tayan aşiretleri ile husumetlerinin bulunduğu bahsedilmektedir. Ayrıca aşiretin Suriye ve Irak’a gizli yollardan gidip geldiği belirtilmektedir⁵¹⁴.

Raporun başka bir bölümünde yine “Dodikan” olarak belirtilen başka bir kol ise 553 nüfusa sahip Şafii mezhebine bağlı yerleşik bir aşiret olarak görülmektedir. Bu aşiret üyeleri Viranşehir İlçesi Germen, Evcimen ve Oğlakçı köylerinde ikamet etmektedirler⁵¹⁵.

Harita 8: 20.yy Dodukan Aşireti Yerleşim bölgeleri

3.8.5 Sinkan (Sinekan, Sinikan)

Şanlıurfa Merkez ile ilçeleri olan Hilvan, Bozova ve Mardin gibi bölgelere dağılmış bir vaziyette yaşamaktadırlar. Bir kısım kollarına Batman dolaylarında rastlanılmaktadır. Asli Milliler içerisinde yer alan bu aşiretin kökeni hakkında birkaç farklı yorum yapılmaktadır. Bozkurt’un anlatımı ile bunlardan biri Tarihçi Abbas el Azzavi’nin “Sin”

⁵¹⁴ Aşiretler raporu, a.g.e., s. 265.

⁵¹⁵ Aşiretler raporu, a.g.e., ss. 319-320.

ismiyle belirttiği bir aşiretin kolu olduğu yönündedir. Sin Aşireti'nin Bilbas Konfederasyonu içerisinde yer alan Biran Aşiretinden koptuğu belirtilmektedir. Batman ve Bitlis dolaylarının en eski aşiretlerinden olan bu aşiret günümüzde İran'ın Serdeyşt (Serdeşt) bölgesinde yerleşim göstermektedir. Maraş dolaylarında yerleşik bulunan ve "Sinemilli Aşireti" olarak bilinen aşiretin Milli Aşireti Konfederasyonu ile ve "Sinikan" aşireti ile bağlantılı olduğu belirtilmektedir⁵¹⁶.

Asli Milli Aşiretleri içerisinde olan bu aşiret 1970' lerdeki Aşiretler Raporu'nda Nüfusu 1400 olarak kaydedilmektedir. Bu aşiret üyeleri Hanefi mezhebine bağlı oldukları görülmektedir. Kürtçenin Kırmanç koluna dâhil edilen aşiret Hilvan ilçesine bağlı Yuvalı ve Balkı köylerinde yerleşim göstermektedir⁵¹⁷.

Aşiretler Raporu'nun başka bir yerinde "Simikanı Hardi" olarak bahsedilen diğer bir kolu 4000 nüfusuyla Hanefi mezhebine bağlıdır. Bu aşiret ise Elazığ'ın Baskil ilçesine bağlı Kayabeyli, Sultanuşağı, Yürekli, Hacıuşağı, Yıldızlı, Koçyolu, Yalıdam, Yeniocak, Şituşağı, Karakas, Söğütdere, Suyatağı, Konalga, Çiğdemlik, Topaluşağı, Hacımehmetli, Kuşsarayı ve Gemici köylerine dağınık bir halde yerleşmişlerdir⁵¹⁸.

Aynı eserin başka bir bölümünde ise "Sinikan" ve "Sınka" olarak bahsedilen kolları 1500 ve 1300 kişilik mensuplarıyla Şafii kırmanç (Kürt) grubuna dâhil edilmektedirler. "Sinikan" olarak kaydedilen grubun Batman ilçesi Binatlı, Kayabağı, Kösetarla, Suçeken köyleri ile Beşiri İlçesi Ayrancı, Çevrimova, Danalı, İnpınar, Örmegöze ve Uğrak köylerinde ikamet ettikleri belirtilmektedir. Bu aşiret üyelerinin Raman aşireti ile husumeti bulunduğu bilgisi verilmiştir. "Sınka" olarak kaydedilen grup ise Batman ilçesi Binatlı, Kayabağı, Kösetarla ve Suçeken köyleri ile Beşiri ilçesi Ayrancı, Çevrimova, Danalı, İnpınar, Örmegöze ve Uğrak köylerinde ikamet etmektedirler. Bu iki grubun Şeyh Sait isyanına katıldığı belirtilmektedir⁵¹⁹.

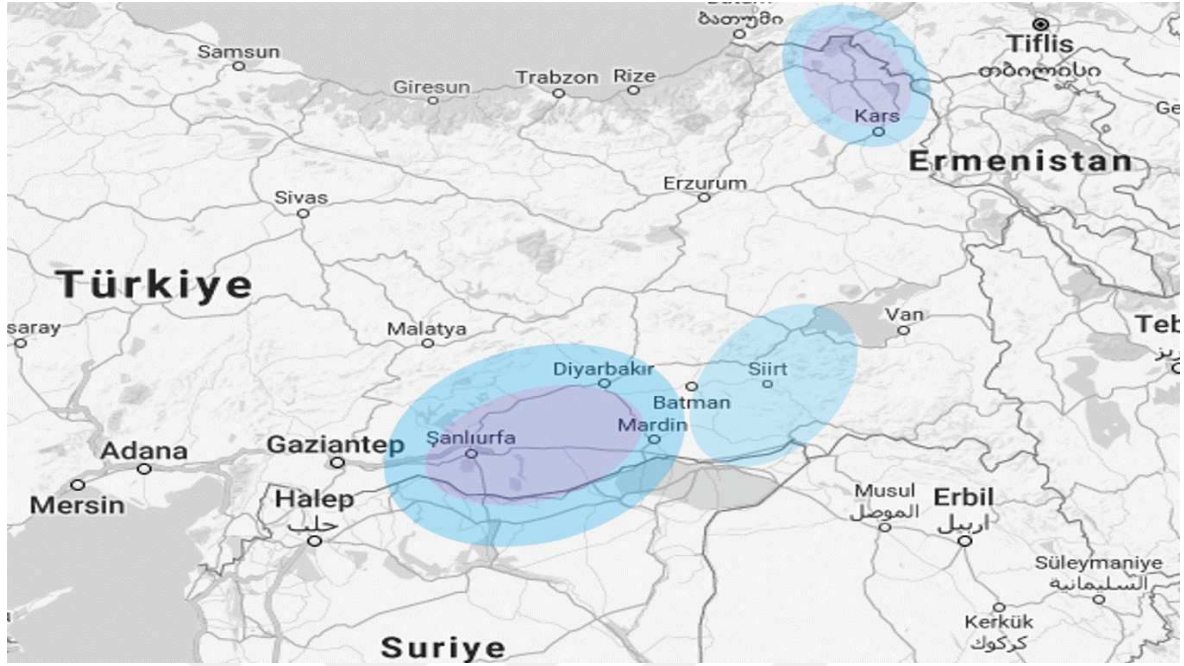
⁵¹⁶ İbrahim Bozkurt 2010, a.g.e., s. 279.

⁵¹⁷ Aşiretler raporu, a.g.e., s. 335.

⁵¹⁸ A.g.e., s. 104.

⁵¹⁹ Aşiretler raporu 1998, a.g.e., s. 275.

Harita 9: 20 yy Sinkan Aşireti yerleşim bölgeleri

3.8.6 Cemikan (Cebikan, Cemikâri)

Asli Milli Aşiretleri içerisinde yer alan bu aşiret için Sykes 250 haneden oluşan bir göçebe aşireti olduğunu belirtmektedir⁵²⁰. Muhammed Emin Zeki Beg buna ek olarak aşiretin Resu'l Ayn civarında yerleşim gösterdiklerini belirtmektedir⁵²¹.

Bazı kaynaklarda “Cemikan, Çemikan” ve “Cebikan” şeklinde iki ayrı aşiret olarak bahsedilmektedir⁵²².

1970' lerde hazırlanan Aşiretler Raporu'nda Resulayn dolaylarında ve Derik ilçesini de içerisine alan bölgede yerleşim göstermektedirler. 20 hane kadar oldukları belirtilmektedir. Mardin bölgesinde 400 nüfusa sahip olduğu belirtilen bu aşiret üyelerinin Şafii Mezhebine bağlı Kırmanç Kürtlerinden oldukları belirtilmektedirler. Suriye'de bulunan aşiret üyeleriyle bağlantılı oldukları belirtilen bu aşiret yarı göçebe olarak yazları Hakkâri ili Çemkâri yaylasına gitmektedirler⁵²³.

⁵²⁰ Mark Sykes 1915, a.g.e., s. 576.

⁵²¹ Muhammed Emin Zeki Beg 2014, a.g.e., s. 362.

⁵²² Torî, *Aşiretten millet olma yapılanmasında Kürtler*. Doz Yayınları, İstanbul 2005, s. 69; İbrahim Bozkurt 2010, a.g.e., s. 279.

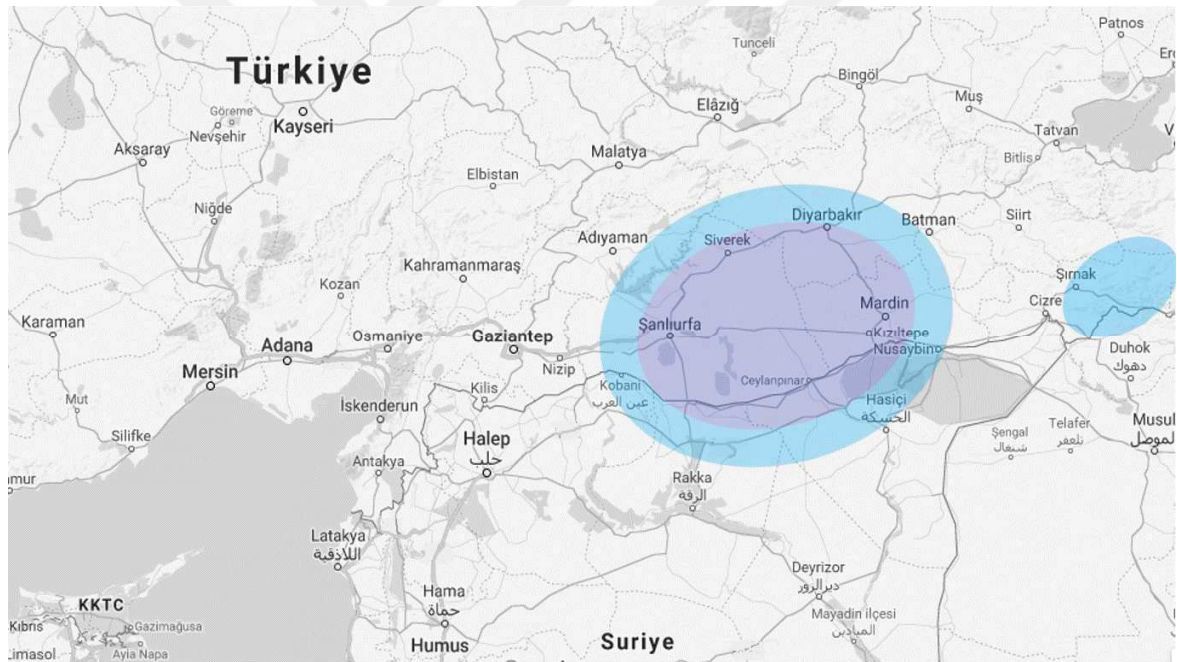
⁵²³ Aşiretler raporu 1998, a.g.e., s. 367.

Yine Aşiretler Raporu’nda geçen Cumukanlı olarak kaydedilen başka bir kolda 2.675 kişilik nüfusuyla Ağrı’nın Eleşkirt ilçesi: Güvence, Goncalı, Kaleköy, Toprakkale, Kayabey ve kısmen de Eleşkirt merkezde yerleşik bulunmaktadır. Bu kol’da Şafii mezhebine bağlıdır⁵²⁴. Ayrıca “Cemmokâkı veya Çemkâri” olarak belirtilen diğer bir kol 400 nüfusa sahip Şırnak’ın Ulaş ve Dergül köyleri ile Cizre’nin Yeşilyurt, Düzova ve Dirsekli köylerinde yerleşiktir. Bu kol’un Suriye’de kalan kısmı ile irtibatlı olduğu belirtilmektedir. Yarı göçer olan bu kolun da Hakkâri ili Çemkâri yaylasına gittikleri belirtilmektedir⁵²⁵.

Aynı raporun diğer bir bölümünde “Çemikan veya Cemikan” olarak belirtilen aşiret kolu 723 haneye sahip Hanefi ve Şafii mezhepli kırmanç’ları içermektedir. Bu aşiret üyeleri

Viranşehir ilçesine bağlı Çamurlu ve Dedeköy dolaylarında yerleşik olarak yaşamaktadırlar. Suriye’deki kollarıyla bağlantılarının devam ettiği belirtilmektedir⁵²⁶.

Harita 10: 20.yy Cemikan Aşireti yerleşim bölgeleri

⁵²⁴ A.g.e., s. 38.

⁵²⁵ A.g.e., s. 221.

⁵²⁶ Aşiretler raporu 1998, a.g.e., s. 316.

3.8.7 Hacikan (Hacihan, Hacıyan)

Asli Millî Aşiretleri içerisinde yer alan aşiret 1908’de Mark Sykes tarafından Hajji Manli (Hacı Manli, Hacikan) olarak kaydedilmiştir. Aşiretin 500 haneye sahip olduğu belirtilmektedir⁵²⁷. Mark Sykes aynı eserinde bu aşiret ile alakalı olduğunu belirttiği ve Hajji Banli (Hacı Banlı) olarak kaydedilen başka bir aşiretten bahsetmektedir. Bu aşireti de 300 haneden müteşekkil yarı göçer bir aşiret olarak aktarmaktadır. Aşiretin Dersim veya Karacadağ bölgesinden göç ettirilen Hacikan aşiretinin bir kolu olduğunu belirtmektedir⁵²⁸.

Aşiretler Raporu’nda “Hacıis” olarak kaydedilen aşiret Şanlıurfa Merkez, Merkeze bağlı Boybey, Çakırlar, Şehitnusretbey, Uğurtaş bucak merkezleri gibi yerleşim yerlerinde konakladıkları belirtilmektedir. Raporda 4000 civarında nüfusu bulunduğu belirtilen bu aşiret mensuplarının Arapça ve Kürtçe konuştukları ve mezhep olarak Hanefi ile Şafii

mezhebine bağlı bulundukları aktarılmaktadır⁵²⁹. Raporun başka bir bölümünde bağlı Kurmanç kolundandır. Iğdır İlçesi Yukarı Alican Köyü konak yeri olarak belirtilmektedir⁵³⁰.

“Hacıyanlar” olarak belirtilen aşiretin başka bir kolu da 550 nüfusu ile Hanefi mezhebine bağlı bulunmaktadır. Bu kolun Adıyaman’ın Gerger ilçesi Taraksu bucağı ve Dallarca köyünde ikamet ettiği belirtilmektedir⁵³¹. Raporda “Hacıyani” olarak belirtilen başka bir koluna ise Kars bölgesinde rastlanmaktadır. 833 nüfusa sahip bu aşiret Şafii mezhebine mensuptur.

⁵²⁷ Mark Sykes 1915, a.g.e., s. 576.

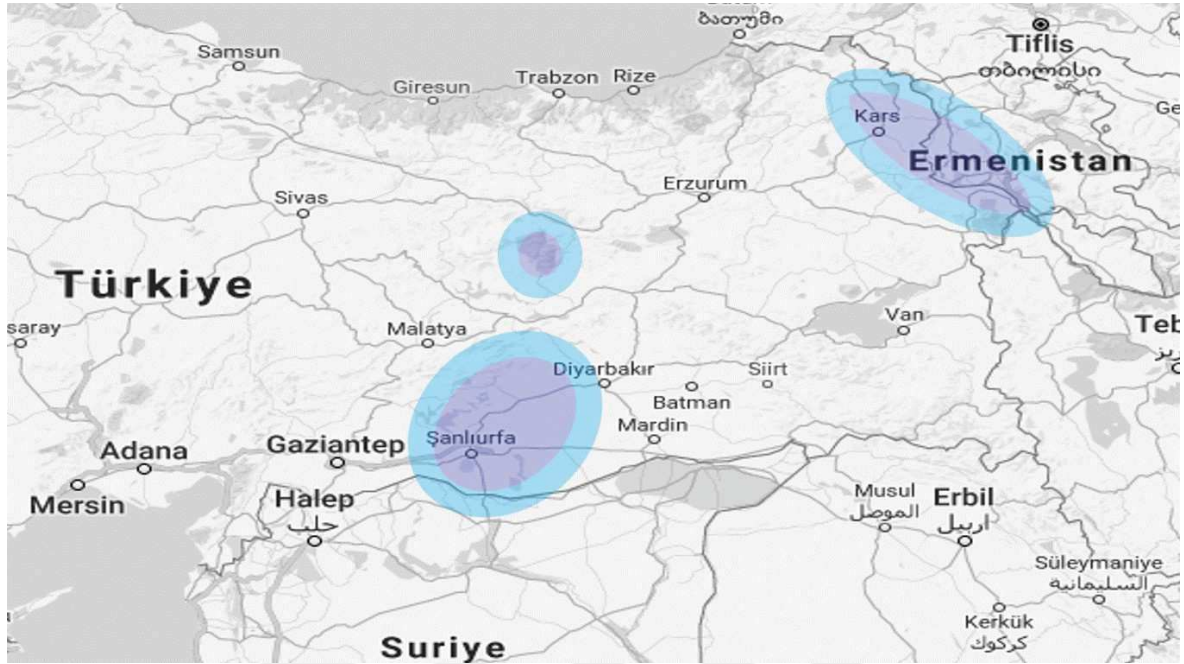
⁵²⁸ A.g.e., s. 587.

⁵²⁹ Aşiretler raporu, a.g.e., ss. 321-322.

⁵³⁰ A.g.e., s. 182.

⁵³¹ A.g.e., s. 182.

Harita 11: 20.yy Hacikan Aşireti yerleşim bölgeleri

Rapor’da Milli olarak bahsedilen aşiretler ise şu şekildedir;

“Milyanlı” olarak belirtilen aşiret kolu 2964 nüfusu ile iki grup halinde görülmektedir. İlk bölümü yerleşim yeri olarak Kars Merkez ilçe Halefoğlu köyü dolaylarında yer almaktadırlar. İkinci bölümü ise Digor ilçesi Dolaylı, Eren, Kozluca, Köseler, Uzunkaya ve Varlı köylerinde yerleşim göstermektedirler. Bu aşiret Hanefi mezhebine bağlı Kurmanç kolundandır⁵³².

Raporda “Milan” olarak belirtilen diğer bir aşiret kolu 500 nüfusa sahip Arapça ve Kürtçe konuşan bir aşirettir. Aşiret mensupları Mardin Merkez ilçe Tozan ve Arpatepe köylerinde yerleşik bulunmaktadır. Ayrıca bu aşiretin lider ailesinin (Hüseyin Ağa ve Oğulları) bilinmeyen bir sebeple Suriye taraflarına göçtükleri belirtilmektedir⁵³³.

Yine Raporda “Milli” olarak yer alan aşiret kolu 1500 nüfusa sahiptir. Arapça konuşan bu kol Hanefi mezhebine bağlıdır. Aşiret Şanlıurfa’nın Hilvan İlçesi Arınık, Mantarlı ve Doğrular köylerinde yerleşiktir. Geçmişte Viranşehir ve Bozova İlçeleri

⁵³² A.g.e., ss. 192-193.

⁵³³ Aşiretler raporu, a.g.e., s. 243.

dâhilinde 71 Köy merkezinde mensuplarının bulunduğu belirtilen bu aşiret çevre aşiretlerin baskısı sonucu dağıldığı belirtilmektedir⁵³⁴.

“Milan” olarak belirtilen diğer bir kol ise 4000 nüfusa sahip Şafii mezhebine bağlı bir aşirettir. Kürtçe konuştuğu belirtilen aşiret üyelerinin Van İli Özalp İlçesi Örençbur, Çaybağı, Değirmigöl, Dolutaş, Kırkçalı, Beyaslan, Kazlıgöl ve Yamanyurt köylerinde yerleşik bulundukları belirtilmektedir⁵³⁵.

Yine Raporda “Milli” olarak belirtilen diğer bir kol ise 60 000 haneye mensup olup Türkiye- Suriye Sınırının Suriye tarafında yer almaktadır. Bu aşiret mensupları Resulayn, Telabyat, Nusaybin- Derbesiye güney bölgeleri ve Deyrizor bölgelerine yayılmış bir halde yerleşik oldukları belirtilmektedir⁵³⁶.

Dâhiliye Vekâleti Jandarma Umum Kumandanlığının 1932’de yazmış olduğu Dersim adlı rapor’a göre Dersim bölgesi aşiretleri ile alakalı bilgiler verilmektedir. Raporda yer alan Milli Aşiretlerinin 15000 nüfusa sahip olduğu belirtilmektedir. Ayrıca 3000 silaha sahip olduğu belirtilen Milli Aşiretlerinin silahlarının önemli bir miktarı 1932 yılında toplanmıştır. Milli Aşiretlerinin yerleşim yeri olarak Diyarbakır ve çevresi ile Viranşehir ve Suriye’nin Resulayn dolaylarında bulundukları belirtilmektedir. Ayrıca Milli Aşiretleri reislerinden Mahmut, Abdurrahman ve Ahmet Bey’lerin Türkiye de, Halil ve Mahmut Bey’lerin de Suriye de bulundukları belirtilmektedir⁵³⁷. Aynı raporda “Sine Milli” olarak belirtilen aşiret grubunun da Elbistan da yerleşim gösterdiği belirtilmektedir. Bu aşiret grubunun eli silah tutabilecek 800 ferdinin bulunduğu belirtilmektedir. Ayrıca bu grubun reisi olarak Hacı Hasan ağa belirtilmektedir⁵³⁸.

Bozkurt’un belirttiğine göre aşiret’in çoğunluğu Suriye tarafında yer almaktadır. Ve Viranşehir bölgesinde yaşayan aşiretlerin tamamının Millilere bağlı aşiret gruplarından müteşekkil olduğunu aktarmaktadır⁵³⁹.

⁵³⁴ A.g.e., s. 332.

⁵³⁵ A.g.e., s. 349.

⁵³⁶ A.g.e., s. 368.

⁵³⁷ *Dersim, Jandarma Umum Kumandanlığı Raporu 1932*. Kaynak Yayınları, İstanbul 2010, s. 147.

⁵³⁸ *Dersim, Jandarma Umum Kumandanlığı Raporu*, a.g.e., s. 151.

⁵³⁹ İbrahim Bozkurt 2003, a.g.e., ss. 159-160.

Öte yandan Mark Sykes Milli Aşiretleri içerisinde gösterilen tabii aşiretleri şu şekilde sıralamıştır:

1. **Donan (Dınan, Dinayi):** Göçebe bir aşiret olan Dınan aşireti 250 haneye sahiptir.
2. **Seidan (Seydan, Seyidan):** Göçebe bir aşiret olan Seidan aşireti 450 haneye sahiptir. Aşiretin isminin Said ya da Sayid isimli bir liderinden geldiği düşünülmektedir.
3. **Khalajan (Xelean, Helecan):** 700 haneye sahiptir. Göçebe bir aşirettir.
4. **Kelish (Keliş):** Bu göçebe aşiretin kaç haneden oluştuğu bilinmemektedir.
5. **Mendan:** Göçebe bir aşiret olup kaç haneye mensup olduğu bilinmemektedir.
6. **Sherkian (Şarkıyan):** 80 aileye mensup göçebe bir aşirettir.
7. **El Kawat (El Kewat):** Hane sayısı bilinmemektedir. Göçebe bir aşirettir.
8. **Dashi (Daşı):** Hane sayısı bilinmemektedir. Göçebe bir aşirettir.
9. **Meshkenli (Meşkenî, Meşkinî):** Hane sayısı bilinmemektedir. Göçebe bir aşirettir.
10. **Kalendelan (Qalendelan):** Kaç haneden oluştuğu bilinmemektedir. Dersim içerisinde gösterilen aşiretlere dendir. Göçebe bir aşirettir.
11. **Haji Bairam (Hacı Bayram):** Hane sayısı bilinmemektedir. Göçebe bir aşirettir.
12. **Hassanekan (Hasenekan):** 260 haneden müteşekkil bir aşirettir. Zilan aşiretleri arasında bulunan Hasanlılarla bir bağlantıları yoktur. Göçebelerdir.
13. **Khalajari (Xelearî):** 700 haney mensup bir aşirettir. Göçebelerdir.
14. **Elia (Eliyan, Elikan):** Hane sayısı bilinmemektedir. Göçebelerdir.
15. **İsiadat (İsi Adat):** 85 haneye mensup göçebe bir aşirettir⁵⁴⁰.
16. **Terkan (Türkan, Tırkan):** 700 haneden müteşekkil göçebe bir aşirettir.
17. **Nasrian (Nasriyan, Nasiryan):** 75 aileden müteşekkil göçebe bir aşirettir.
18. **Tchuvan (Çuvan):** 210 haneden müteşekkil göçebe bir aşirettir.
19. **Sartan:** 80 haneden müteşekkil göçebe bir aşirettir. Resulayn yakınlarında yer alır.
20. **Usbakan (Usbakan):** 70 haneden müteşekkil göçebe bir aşirettir.
21. **Matmieh (Matemiyan):** 800 haneden müteşekkil göçebe bir aşirettir.
22. **Barguhan (Berguhan):** 130 haneden müteşekkil göçebe bir aşirettir.

⁵⁴⁰ Mark Sykes 1915, a.g.e., s. 575.

- 23. Hisulieh (Hizoli, İzolli):** 550 haneden müteşekkil göçebe bir aşirettir.
- 24. Chiaresh (Çiyareş):** Hane sayısı bilinmeyen göçebe bir aşirettir.
- 25. Ziروفkan:** 2000 haneden müteşekkil olan aşiret Karacadağ da yerleşik yarı göçebe bir aşirettir.
- 26. Dagbashi (Dağbaşı):** Hane sayısı bilinmemektedir. Siverek'in doğusunda yerleşik yarı göçebe geniş bir aşirettir.
- 27. Bujak (Bucak):** Hane sayısı bilinmeyen göçebe bir aşirettir.
- 28. Hoshian (Hoşıyan):** Hane sayısı bilinmeyen göçebe bir aşirettir.
- 29. Beski (Bezki, Bezikî):** Yerleşik olan bu aşiretin tuhaf bir efsanesi bulunmaktadır. Efsaneye göre aşiret üyelerinin İngiliz ya da Frank(Avrupa) kökenli olduğu ve eski isimlerinin Salargan(Salaryan) olduğu belirtilmektedir. Mark Sykes ek olarak Lusignan(lusinyan) adını eklemektedir. Bu hanedanlığın üyelerinden bir kısmının bu aşiret ile ya ticaret yaptığını ya da çadırlarına sığındığını belirtmektedir.
- 30. Kassiani (Kassîyanî):** 500 haneden müteşekkil yerleşik bir aşirettir.
- 31. Chakali (Çaqalî, Çakallı):** 1000 haneden müteşekkil göçebe bir aşirettir.
- 32. Merdis (Mirdesi):** 1000 haneden müteşekkil olan aşiret yerleşik bir aşirettir.
- 33. Eutergetch (Kejika, Kejan):** Hane sayısı bilinmemektedir. Göçebe bir aşirettir.
- 34. Janbeg (Canbegi, Canbeg):** Hane sayısı bilinmemektedir. Yerleşik bir aşirettir. Konya'nın Cihanbeyli bölgesinde yer alan Cihanbeyli aşiretinin bir koludur.
- 35. Beyleyan Porga (Porğa, Beylîgan):** 500 haneden müteşekkil yerleşik bir aşirettir.
- 36. Derejan (Direjan):** 800 haneden müteşekkil göçebe bir aşirettir.
- 37. Kao (Kav, Kavi):** 5000 haneden müteşekkil göçebe ve yerleşik bir aşirettir.
- 38. Mulikan (Molikan, Milikan?):** 50 haneden müteşekkil olan bu aşiretin göçebe ya da yerleşik olup olmadıkları bilinmemektedir.
- 39. Derejan (Direjan):** Hane sayısı bilinmeyen bu aşiret Direjan aşiretine bağlı bir kol olabileceği gibi bu aşiretin yazlık bölgesi olabileceği düşünülmektedir.
- 40. Karagetçh (Karageçi):** 1700 haneden müteşekkil Siverek dolaylarında yerleşik yarı göçebe bir aşirettir. Karageçilerin çoğunluğu Zazacayı konuşmasına rağmen Diyarbakir ve Tur Abdin bölgesi arasında klanlarından ayrılmış olan isimsiz gruplar bulunmaktadır. Görünüşe göre kendi klanlarından kovulmuş olan bu insanların Karageçililer ile ilişkilendirilmeleri kendilerini rahatsız etmektedir.

Altbilgi (Karageçi): Batı Anadolu'dan gelen bu aşiret Türkmen boyundandır. Yavuz Sultan Selim tarafından Karacadağ eteklerine yerleştirilmiştir. Bu zorunlu göç'ün sebebi olarak ise Batı anadoluya göç ettirilen Ziriki (Zirikan), Tirikan (Türkan) ve diğer aşiretlerin yarattığı boşluğu gidermeye yöneliktir. Bu duruma rağmen Karageçililer bölgedeki aşiret mensubu olmayan Kürtlerle evlenmiş ve okur-yazar olmadıklarından zamanla dillerini unutarak Kürt aşiretine dönüşmüşlerdir.

Hatta ve hatta bu bölgeye yerleştirildikten sonra da Osmanlı Devleti tarafından korunup kollandıklarından dolayı birçok Kürt ailesi aralarına katılmıştır. Bu durum sayılarının artmasından ziyade Türkmen boyunun bölge halkı içerisinde kaynaşarak kürt aşiretlerine dönüşümünü hızlandırmıştır⁵⁴¹.

Ayrıca Mark Sykes'in belirttiği kadarıyla Yavuz Sultan Selim'in bölgeyi fethinden sonra birçok aşiret ve aile bölgeden göç ettirilmiştir. Bu göçlerden Milli Aşiretleri de nasibini almıştır.

1. **Milli:** 20 haneden müteşekkil olan bu aşiret Osmancık dolaylarında yerleşik küçük bir gruptur.
2. **Hajibanli (Hacîbanî):** 300 haneden müteşekkil olan bu aşiret yarı göçebedir. Dersim ve Karacadağ'dan zorla göç ettirilen aşiretlere dendir. Milli Aşireti'nin Cacimani koluna mensup olan bu aşiret Kayserinin batı bölgelerinde yer alan kızılırmak bölümüne ve Amanosların kuzey bölgelerine yerleştirilmişlerdir.
3. **Khatun Oghli (Hatunoğlu):** 400 haneden müteşekkil olan bu aşiret yarı göçebedir. Aşiretin Türkmen olduğu düşünülmektedir. Milli Aşireti'nin bir kolu olduğu belirtilen bu aşiretin Yozgat'ın güney bölgelerine bilinmeyen bir tarihte yerleştirilmiştir.
4. **Makhani (Maxani, Mahani):** 300 haneden müteşekkil yarı göçebe bir aşirettir. Milli Aşiretinin bir kolu olan bu aşiret Kırşehir dolaylarına yerleştirilmiştir.
5. **Omaranlı (Omeranî, Ümran):** 800 haneden müteşekkil göçebe bir aşirettir. Milli Aşiretinin bir kolu olan bu aşiret Kırşehir'in batı bölgelerine yerleştirilmiştir.
6. **Barakatî (Barakat):** 1000 haneden müteşekkil olan bu aşiret Milli Aşiretinin bir koludur. Kırşehir'in güneyinde kızılırmak civarında yerleşiktir.

⁵⁴¹ Mark Sykes 1915, a.g.e., ss. 576-577.

7. Janbekli (Cihanbegi, Cihanbeyli): 5000 haneden müteşekkil olan bu aşiret göçebe, yarı göçebe ve yerleşik formları bulunan karışık bir aşirettir. Yavuz Sultan Selim tarafından Milli Aşireti'nden koparılarak Afyon Karahisar ile Akşehir arasındaki Cihanbeyli bölgesine zorunlu iskâna tabi tutulmuşlardır. Bu aşiretin kültürünü ve kimliğini yitirmediği, geleneklerine bağlı olarak yaşadığı belirtilmektedir⁵⁴².

1. Milan: Dersim yöresinde yerleşik bu aşiret Kuzey Mezopotamya'daki Milli Konfederasyonunun asıl kabilesi ve iletişimleri hala devam etmektedir⁵⁴³.

Ayrıca Tunceli ilinin Pertek ve çevrelerinde yerleşik bulunan Pilvenk Aşireti'nin kökeni de Milli Aşiretler Konfederasyonuna dayandırılmaktadır⁵⁴⁴.

Bilkasman, Çuvan, Dodikan, İzolan, Kejan, Kuran, Mendan, Nasıran, Tırkan gibi aşiretler Karacadağ eteklerindeki köylerde, Dêwan, Dodikan, Kumnekşan, Kuran, Şerqîyan (Dınnaîyan) ve Hıdrekan gibi aşiretler Ceylanpınar ve Viranşehir dolaylarında yerleşmişlerdir. Ayrıca Alreşan aşireti üyelerinin bir bölümü Siverek'e yerleşmiş diğer bir bölümü de 1919' da Suriye tarafına göç etmişlerdir. Siverek çevrelerine yerleşen diğer aşiretler de Çemikan ve Hecikan aşiretleri olmuştur. Bergühanan aşiretinin bir kısmı Siverek diğer bir kısmı ise Viranşehir'e yerleşmiştir⁵⁴⁵.

Aşiret içi ve aşiretler arası yaşanan anlaşmazlıklar, çatışma ve güvenlik kaygısı gibi nedenler Milli Aşiretleri'nin tamamen dağılması ile sonuçlanmıştır. Suriye, Ürdün gibi birçok ülkeye iltica durumları gerçekleşmiştir⁵⁴⁶.

Suriye'nin kuzey bölgelerinde yer alan önemli aşiretler şöyle sıralanmaktadır: Mîran, Hasenat, Elyan, Şîtîh, Atrâf, Şehr, Bûbilan, Hevêrkan, Mursîniyê, Beyar Alî, Milanî Xidranî, Daqûrî, Kabar, Kîkan, Bêrazi, Xelcan, Rizvan, Bîcan, Şeddadan, Şêxan, Kîtikan, Osmanu, Cûm, Amîqî, Yezîdî, Dinadî, İbrahîmî⁵⁴⁷.

⁵⁴² Mark Sykes 1915, a.g.e., ss. 575-577.

⁵⁴³ Mark Sykes 1915, a.g.e., s. 571.

⁵⁴⁴ Alemdar Yalçın (2014/10), a.g.d., s. 32.

⁵⁴⁵ Eyüp Kıran, a.g.e., ss. 92-93.

⁵⁴⁶ Muhammed Alî Es-Sîwerekî, *Ürdün Kürtleri*. Avesta, İstanbul 2006 ss. 62-63.

⁵⁴⁷ A.g.e., ss. 44-45; Ahmed Vassî Zekerîya, a.g.e., (Cilt: I-II), ss. 657-659.

Dimeşq bölgesinde yer alan aşiretler ise: Eyyubî, Aşîti, Baravî, Berazî, Bînarî, Daqurî, Dêrikî, Reşwanî, Şêxanî, Metînî, Millî, Zaza, Kîkî, Wanî, İzolî, Omerî⁵⁴⁸.

1900'lü yıllardan itibaren İzolî, Berazî, Dukan, Millî, Zaza, Qereqîşî (Karakeçi), ve Daqurî gibi yirmiden fazla büyük aşiretlere mensup aileler Amman taraflarına göç etmişlerdir. Bu aileler Cezire'nin kuzeyi olan Diyarbakır, Urfa ve Mardin gibi şehirlerden göç etmişlerdir⁵⁴⁹.

19. yüzyılın sonlarına doğru Amman şehrine bir kısım göçler yapılmıştır. 20. yüzyılın başlarında bu bölgeye yapılan göçler artmış ve İzolî, Milli, Zaza gibi büyük aşiretlere mensup aileler Diyarbakır, Mardin, Urfa gibi şehirlerden çok sayıda aile buraya yerleşmiştir⁵⁵⁰.

Ürdün bölgesine göç eden Milli ve Milli'ye bağlı aşiretler ile diğer aşiretlerin isimlerini Muhammed Alî es- Siwêrekî el- Kurdî şöyle sıralamaktadır:

Ürdün'ün Başkenti Amman ve Çevresinde: Ağa, Omerî, Reşî, İzolî, Ağalar, Murad el- Kurdî, İbişî, Eyyubî, Ebu Resûl, Baravî, Bezazû, Berazî, Bayezîdî, Bedirhan, Baban, Bekdaş, Birûsk, Cel'û, Zade, Cuma el- Eyyubî, Hemo, Xıdır, Daqurî, Reşwanî, Dêrikî, Dervîş el- Kurdî, Zirkanî, Zibarî, Ziriklî, Seydo el- Kurdî (Goranî), Sa'dun, Şellaş el- Kurdî, Şemdîn, Şêxo, Şeko, Qere Şolî, Qaymerî, Qawuq, Kurdiye, el- Kurdî, Kurd Ali, Elîko, Zaza, Kîkî, el- Kurd, Mardînî, Diyarbekirlî, Midfa'î, Mamo, Molla, Millî, Beyrutî, Nakşibendî, Wanlî, Zihnî, Bayezîd, Ebu ağa, Şêxani, Reşîd, İmam ve Daqurî⁵⁵¹.

İrbid şehri'ne göç eden aşiretler: Ağa, Baravî, Ebu Resûl, Şêxo, Sa'dun, Xıdır, Elîko, Dêrikî, el- Kurdî, Zaza, Şêxanî, Metînî, Murad, Omerî, Bekdaş, İzolî, Siwêrekî, Makinist, Eyyubî, Millî, Mardînî⁵⁵².

Başkent Amman bölgesine yerleşen Milli'ye bağlı aşiretlerle ilgili özet bilgiler

⁵⁴⁸ Muhammed Alî Es-Sîwerekî, a.g.e., s. 46.

⁵⁴⁹ A.g.e., s. 89.

⁵⁵⁰ Abdullah Reşîd, *Melamihu'l-Hayati'sh-Sha'biyye fi Amman*, Amman 1983, s. 139.

⁵⁵¹ Muhammed Alî Es-Sîwerekî, a.g.e., s.96.

⁵⁵² A.g.e., s. 98.

Ali Hüseyn el Goranî Ailesi: Bu Aile 1907 yılında Amman taraflarına göç etmişlerdir. Cezire'nin kuzeyi olan Diyarbakır ve Ergani arasında bulunan "Lexeri" köyünün "Dûdikan" aşireti üyeleridirler⁵⁵³.

Necmeddin Omerî Ailesi: Mardin civarında meskûn Omerî (Omeryan) aşiretine mensupturlar. Dımeşk (Dımeşk, Şam) bölgesine göç etmişlerdir⁵⁵⁴.

Ramsa Livası

Yasin el- Kurdî Ailesi: Aslen Mardin Milan aşiretinden olan bu aile Amrawe beldesinde meskûndurlar⁵⁵⁵.

Görüldüğü üzere Milli Aşiretleri adı altında birçok aşiret ismi yer almaktadır. Bu aşiretler Osmanlı'nın son dönemlerinde, Cumhuriyetin kuruluşu ve sonrasında geniş bir coğrafya içerisinde yer aldığı görülmektedir.

⁵⁵³ A.g.e., s. 99.

⁵⁵⁴ A.g.e., s. 101.

⁵⁵⁵ A.g.e., s. 117.

SONUÇ

Orta Doğu toplumlarını tanımanın en önemli yolu bölge aşiret yapılarını analiz etmekten geçmektedir. Orta Doğu toplumlarının toplumsal, kültürel ve sosyopolitik kodlarını barındıran aşiretler tarihsel zenginliklerin canlı kaynakları olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Orta Doğu sınırları dâhilinde yer alan Mezopotamya, bölge dinamiğinin yoğunluk arzettiği bir bölüm olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sebeple Mezopotamya aşiretlerini yorumlamanın Orta Doğu geneli açısından sağlıklı bir çerçeve oluşturabileceği iddia edilebilir.

Tezimizin konusunu da oluşturan Mezopotamya aşiretleri içerisinde yer alan Milli Aşiretleri bölgenin en önemli aşiretleri arasında yer almaktadır. Bölgede denge unsuru olan bu aşiretler Anadolu'nun güneydoğu sınır bölgeleri yoğunlukta olmak üzere geniş bir coğrafyaya yayıldığı görülmektedir.

Milli aşiretlerinin de yer aldığı bölge aşiretleri hakkında Evliya Çelebi'nin önemli tespitleri dikkat çekmektedir. Jeopolitik açıdan yapılan değerlendirmeye göre Osmanlı devleti açısından bölgedeki aşiret ve beyliklerin öneminin yadsınamayacağını belirtmektedir. Bu aşiretlerin Sünni Osmanlı ile Şii İran ve Çöl bölgeleri arasında doğal bir sınır rolü oynadıklarını ifade etmektedir. Acem kavminin Osmanlı topraklarını istila edememesinin sebeplerini de bu iki bölge arasında yaşayan 6000 kadar aşiret ve beyliklerin varlığına dayandırmaktadır⁵⁵⁶.

Bu durumun günümüz Türkiye coğrafyasının Doğu ve Güneydoğu sınırlarının oluşumundaki rolü açıkça görülebilmektedir. Bölgenin geneline baktığımızda Türkiye'nin Suriye ve Irak sınırlarında yerleşik bulunan bu aşiretlerin çöl aşiretleri olarak bilinen Aneze ve Şemmar Aşiretlerinin etkisini Anadolu topraklarından uzak tuttuğu ve set görevi gördüğü öngörülebilir. Ayrıca bu aşiretlerin bulunduğu Osmanlı - İran sınırının da aynı şekilde İran akınlarına karşı caydırıcı bir rol üstlendiği görülmektedir. Milli Aşiretlerinin de yer aldığı bölge aşiretlerinin Osmanlı tarafında yer alması bu bölgenin kurulan Türkiye coğrafyası içerisinde yer almasına katkı sağlamıştır. İdrisi Bitlisi' nin bölge aşiretlerini İran Safevilerine karşı Osmanlı lehinde örgütlemesi de bu duruma önayak olduğu görülmektedir.

⁵⁵⁶ Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*. Yapı Kredi Yayınları Ltd. Şti, Beyoğlu, İstanbul 1999, c. X, s. 38.

Bu durum ile birlikte Osmanlı Devleti'nin Milli Aşiretleri'ni sınır bölgelerine yerleştirme politikası gütmesi de sınır güvenliğinin sağlanması amacıyla olduğu anlaşılmaktadır. Bölge jeopolitiği açısından bakıldığında göç yolları ve ipek yolu gibi kıtalar arası geçiş bağlantısını oluşturan önemli ticaret güzergâhları üzerinde yer edinmesi de Milli Aşiretleri'nin bölge de popüler bir konumda bulunmasına fayda sağlamıştır.

Çalışmamızın son bölümünde de görüldüğü üzere Milli Aşiret gruplarının Doğu ve Güneydoğu bölgeleri, Rakka ve Halep çevreleri ile Anadolu içlerine kadar geniş bir coğrafya ya yayıldığı anlaşılmaktadır. Emperyalist batılı ülkeler ile bölgesel güçlerin dikkatlerinin üzerinde olduğu Orta Doğu ve dâhilindeki Mezopotamya toprakları her dönemde dikkatleri cezbetmiştir. Milli Aşiretleri'nin de yer aldığı bölgede güç sahibi olan bir takım aşiret gruplarının bu çerçevede önem kazandığı görülmektedir. İngiltere, Almanya ve Rusya gibi birçok yabancı devletin bölge aşiretlerini çıkarları doğrultusunda kullanmaya çalışmaları bu durumu anlaşılabilir kılmaktadır. Tabii ki bu çıkar grupları karşısında Osmanlı Devleti'nin de bölge aşiretlerini kendi tarafına çekme yönünde çabaları görülmektedir.

Yavuz Sultan Selim'in bölgede etkin bir lider konumunda bulunan İdris-i Bitlisi'nin yardımı ile bölge aşiretlerini kendi tarafına çekmesi sonucu Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun Osmanlı egemenliğine geçtiği bilinmektedir. Sultan Abdülhamid'in bölge aşiretlerini Osmanlı ordusu açısından destek ve öncü savaş gücü haline getirip bölgede ve bölge dışında bir takım amaçlar doğrultusunda kullandığı görülmektedir. İttihat ve Terakki dönemine gelindiğinde ise aşiret alayları olarak ismi değiştirilen Hamidiye Alaylarının yine benzer amaçlar doğrultusunda hizmetlerinden istifade edilmiştir. Cumhuriyet ile beraber son olarak kurtuluş savaşında yer alan aşiret birliklerinin bu süreç sonrasında etkisizleştiği görülmektedir.

Günümüze ulaştığı kadarı ile bölgesinde gücünü koruyabilen aşiret liderlerinin TBMM içerisinde yer aldıklarını ve aşiret güçlerinin koruculuk gibi görevlerle bölgelerinde idari yapıya dâhil oldukları görülebilmektedir. Aşiret tipi toplum yapılarının geçmişten günümüze kadar varlığını koruma savaşı içerisinde bulunduğu anlaşılmaktadır.

Tezimizin ana konusunu teşkil eden Milli Aşiretleri Orta doğu toplum yapısını çözümlemeye önemli veriler sağlayacağı kanaatindeyim. Ayrıca Ülkemizin bölgesel politikaları doğrultusunda bu gibi yerel güç odaklarını tanımlamak, geçmiş ile bağlantısını irdelemek ve veriler halinde yorumlamak, bölgedeki uygulanabilir stratejiler ve doğru politikalar hakkında değerli öngörüler oluşturabilir.

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları

- BOA. Başbakanlık Osmanlı Arşivi. (A. MKT. UM), 325/53.
- BOA. Başbakanlık Osmanlı Arşivi. 1594 tarihli Mühimme Defteri 73: 517.
- BOA. Başbakanlık Osmanlı Arşivi. AE. SAMD. III 80/8072.
- BOA. Başbakanlık Osmanlı Arşivi. AE. SAMD. III, 212/20532/0.
- BOA. Başbakanlık Osmanlı Arşivi. AE. SAMD. III/138/13446/0.
- BOA. Başbakanlık Osmanlı Arşivi. AE.SAMD.III, 11/1031.
- BOA. Başbakanlık Osmanlı Arşivi. AE.SOSM.III/81/6175.
- BOA. Başbakanlık Osmanlı Arşivi. AE.SOSM.III/89/6839.
- BOA. Başbakanlık Osmanlı Arşivi. C..AS.. 1061/46691.
- BOA. Başbakanlık Osmanlı Arşivi. C..AS.. 1065/46894.
- BOA. Başbakanlık Osmanlı Arşivi. C..AS.. 52/2410.
- BOA. Başbakanlık Osmanlı Arşivi. C..DH.. 145/7240.
- BOA. Başbakanlık Osmanlı Arşivi. C..DH.. 193/9643.
- BOA. Başbakanlık Osmanlı Arşivi. C..DH.. 222/11094.
- BOA. Başbakanlık Osmanlı Arşivi. C..DH.. 25/1220.
- BOA. Başbakanlık Osmanlı Arşivi. C..DH.. 270/13466.
- BOA. Başbakanlık Osmanlı Arşivi. C..DH.. 50/2459.
- BOA. Başbakanlık Osmanlı Arşivi. C..DH..167/8339/0.
- BOA. Başbakanlık Osmanlı Arşivi. C..ML.. 217/8985.
- BOA. Başbakanlık Osmanlı Arşivi. C..ML.. 509/20727.
- BOA. Başbakanlık Osmanlı Arşivi. C..SM.. 8/367.
- BOA. Başbakanlık Osmanlı Arşivi. C..TZ.. 47/2309.
- BOA. Başbakanlık Osmanlı Arşivi. C..ZB.. 50/2478.
- BOA. Başbakanlık Osmanlı Arşivi. C..ZB..24/1183/0.

BOA. Başbakanlık Osmanlı Arşivi. DH. KMS, nr. 53-1/19.

BOA. Başbakanlık Osmanlı Arşivi. HAT., 37/1880 (17 Safer 1213/31 Temmuz 1798).

BOA. Başbakanlık Osmanlı Arşivi. MAD.d.. 9935/0.

BOA. Başbakanlık Osmanlı Arşivi. Y. A. HUS, 491/26, ss. 1-2.

BOA. Başbakanlık Osmanlı Arşivi. Y. PRK. Nr, 24/78. 1828.

BOA. Başbakanlık Osmanlı Arşivi. Y.MTV, nr, 212/158.

BOA. Başbakanlık Osmanlı Arşivi. Y.Mtv. 72/122. İbrahim Paşa'nın 12 Aralık 1892 Tarihli Telgrafnamesi.

BOA. Başbakanlık Osmanlı Arşivi. Y.PRK. AZJ.38/121 (1317). S.29

BOA. Başbakanlık Osmanlı Arşivi. YA. Hus. 323/7.

BOA. Başbakanlık Osmanlı Arşivi. YA. Hus. 474/71. Lef 2; 474/82. Lef 2.

BOA. Başbakanlık Osmanlı Arşivi. Yıldız Mütenevvi Maruzat Evrakı (Y.Mtv). 62/3. Lef 2.
(4.Ordu Müşiri Mehmet Zeki Paşa'nın 30 Nisan 1892 Tarihli Arzı).

BOA. Başbakanlık Osmanlı Arşivi. YPRK..ASK. 71/79.

BOA. Başbakanlık Osmanlı Arşivi. Musul-Kerkük ile ilgili arşiv belgeleri (1993). (Belge Nr 92), (1525-1919). Ankara.

Diyarbakır Vilayeti Salnamesi, H. 1317.

Diyarbakır Vilâyeti Salnâmesi, H. 1288/1871.

Diyarbakır Vilayeti Salnâmesi, H. 1323/1321=1905.

MD. Mühimme Defteri 71: 45 (22 Z 1001).

MD. Mühimme Defteri; 32, 8, 1168. 01 M.986/19.03.1578.

Urfa Vilayeti Salnamesi, 1927.

Kitaplar:

Abd al-Jabbaṛ, Faḡih; Hosham, Dawod; Ögünç Ömer; Mutlu, H. Pınar; Abbas, Remzi (2013).
Aşiretler ve iktidar: Ortadoğu'da etnisite ve milliyetçilik. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

- Abdulla, Nejat (2010). *İmparatorluk, sınır ve aşiret: Kürdistan ve 1843-1932 Türkiye-Fars sınır çatışması*. (Çev. Mustafa Aslan), Avesta.
- Açanal, Hasan (2001). *Urfa kurtuluş mücadelesi: Hatırat*. Urfa, Türkiye: ŞURKAV.
- Ahmad, Refik (1935). *Onaltıncı asırda İstanbul hayatı (1553-1591)*. İstanbul: Devlet basımevi.
- Ahmet Cevdet Paşa (1972). *Tarih-i Cevdet(Cilt 11)*, İstanbul: Sabah.
- Ahmet Cevdet Paşa (1972). *Tarih-i Cevdet(Cilt 2)*, İstanbul: Sabah.
- Ahmet Cevdet Paşa (1972). *Tarih-i Cevdet(Cilt 6)*, İstanbul: Sabah.
- Ahmet Cevdet Paşa (1972). *Tarih-i Cevdet(Cilt 9)*, İstanbul: Sabah.
- Ahmet Cevdet Paşa (1983). *Tarih-i Cevdet (Cilt: 5)*, (Çev. Dünder Günday, Mümin Çevik). İstanbul: Üçdal neşriyat.
- Ahmet Cevdet Paşa (2008). *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi (Cilt 1)*, İstanbul: İlgi Kültür Sanat Yayıncılık.
- Akalın, Müslüm (1997). *Urfa'nın kurtuluşuyla ilgili belgeler*. Şanlıurfa: ŞURKAV, Şanlıurfa İli Kültür Eğitim Sanat ve Araştırma Vakfı yayınları
- Akbayar, Nuri (2003). *Osmanlı Yer Adları Sözlüğü (2. Baskı)*. İstanbul.
- Ali Emiri, (2014). *Mir'âtü'l-fevâ'id fî terâcimi meşâhîri Âmid: Diyarbakır ulemâ ve eşrâfî* (Çev. Günay Kut vd.).
- Ali Emiri, (2014). *Mir'âtü'l-fevâ'id fî terâcimi meşâhîri Âmid: Diyarbakır ulemâ ve eşrâfî* (Çev. Günay Kut vd.) Cilt: 2.
- Ali Emiri, (Tarihsiz). *Diyarbakırlı Bazı Zevâtın Terceme-i Hâlleri*. Millet Kütüphanesi. nu. 750.
- Altay, Fahrettin (2008). *10 yıl savaş ve sonrası, 1912-1922*. İstanbul: Eylem.
- Anadolu Prehistoryası Terminoloji-Kronoloji-Tanımlama Sorunları Çalıştay Bildirileri 17-19 Mart 2014, Ankara 2015. *Anadolu Prehistorya Araştırmaları Dergisi*.
- Arsan, Nimet (1964). *Ataturk'un Tamim, Telgraf Ve Beyannameleri*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.

- Arslan, Hüseyin (2001). *Osmanlı'da nüfus hareketleri (XVI. yüzyıl): Yönetim, nüfus, göçler, iskânlar, sürgünler*. Üsküdar, İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Aşiretler raporu (1998)*. Beyoğlu, İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Atasoy, Nurhan, *Otağ-ı Hümayun Osmanlı Çadırları* (2002). İstanbul: Aygaz Yayınları.
- Atatürk, Mustafa Kemal (1997). *Nutuk*. İstanbul: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Aydın, Suavi; Emiroğlu, Kudret; Özel, Oktay; Ünsal, Süha (2000). *Mardin, Aşiret-cemaat-devlet*. İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı.
- Aytar, Osman (1992). *Hamidiye alaylarından köy koruculuğuna*. Aksaray, İstanbul: Medya Güneşi Yayınları.
- Bayrak, Mehmet (1993). *Kürtler Ve Ulusal-Demokratik Mücadeleleri Üstüne: Gizli Belgeler, Araştırmalar, Notlar*. Ankara: Özge.
- Bayrakdar, Mehmet (1990). *Bitlisli İdris (İdris-i Bitlisî)*. Ankara: KB Yayınları.
- Bayraktar, Hilmi (2007). *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Urfa sancağı: (idari, sosyal ve ekonomik yapı)*. Elazığ: Fırat Üniversitesi, Orta Doğu Araştırmaları Merkezi.
- Beşikçi, İsmail (1992). *Doğu Anadolu'da göçebe Kürt aşiretleri*. Ankara: Yurt Yayınları.
- Beysanoğlu, Şevket (1987). *Anıtları ve kitâbeleri ile Diyarbakır tarihi*, Diyarbakır: Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi, Kültür ve Sanat Yayınları.
- Bozkurt, İbrahim (2003). *Tarih boyunca aşiretçilik ve Şanlıurfa aşiretleri tarihi*.
- Bozkurt, İbrahim (2010). *Aşiretler tarihi*. 1. Kitap Matbaası.
- Bruinessen, Martin van (2013). *Aga, Seyh, Devlet*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bulduk, Abdulgani Fahri (1999). *Mardin tarihi*. (Der. Burhan Zengin), Ankara: T.C. Başbakanlık Güneydoğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı.
- Bulduk, Abdulgani Fahri (2004). *El-cezîre'nin Muhtasar Tarihi*. (Der. Mustafa Öztürk), Elazığ: Fırat Üniversitesi Basımevi.
- Cancik-Kirschbaum, Eva Christiane (2004). *Asurlular tarih, toplum, kültür*. İzmir: Çamdibi, İLYA.
- Celil, Celile (1992). *XIX. yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'nda Kürtler*. Ankara: Öz-Ge.
- Çelik, Mehmet; Atılım Üniversitesi (2007). *Edessa'dan Urfa'ya*: 1. Ankara.

- Edward, W Said (2014). *Şarkiyatçılık: Batı'nın Şark anlayışları*. İstanbul: Metiş Yayınları.
- Ekinçi, Abdullah (2018). *Osmanlı Urfası (Cilt 1)*, İstanbul: Urfa okulu yayınları.
- Enver Çakar (2003). *XVI. yüzyılda Halep Sancağı: (1516-1566)*. Elazığ: Fırat Üniversitesi Basımevi.
- Evliya Çelebi (1999). *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi* (Çev. Robert Dankoff, Seyit A Kahraman, Yücel Dağlı, Zekeriya Kurşun, İbrahim Sezgin, Beyoğlu, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları Ltd. Şti.
- Fırat, M Şerif (2013). *Doğu illeri ve Varto tarihi*. İstanbul: Yayın B.
- Gabriel-Leroux, J; Contenau, Georges (1966). *Eski Akdeniz Ve Yakın-Doğu Uygarlıkları*. (Çev. Nihal Önal), İstanbul: Varlık Yayınları.
- Genç, Mehmet (2000). “İltizam”. DİA, C. XXII. İstanbul.
- Gökalp, Ziya (1956). *Doğumu'nun 80. yıldönümü münasebetiyle Ziya Gökalp'ın ilk yazı hayatı, 1894-1909: Talebelik devrine ait yazıları ile Diyarbakir, Peymân, Dicle gazetelerinde çıkan yazıları ve Şakî İbrahim destanı*. (Der. Şevket Beysanoğlu), İstanbul: Diyarbakırı Tanıtma Derneği.
- Gökalp, Ziya (1976). *Şakî İbrahim destanı ve bir kitapta toplanmamış şiirler*. (Der. Şevket Beysanoğlu), İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.
- Gökalp, Ziya (1992). *Kürt aşiretleri hakkında sosyolojik tetkikler*. (Der. Şevket Beysanoğlu), Sosyal Yayınlar.
- Göyünç, Nejat (1975). *Kanunî devri başlarında Güney - Doğu Anadolu*. Ankara.
- Göyünç, Nejat (1999). “*Osmanlı Devleti'nde Taşra Teşkilâtı (Tanzimat'a Kadar)*”, Osmanlı, C. VI. Ankara: YT Yayınları.
- Gülensoy, Tuncer (1994). *Kürtçenin Etimolojik Sözlüğü*, Ankara; TTK Basımevi.
- Günaltay, M. Şemsettin (1987). *Yakın şark, Elâm ve Mezopotamya*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Günay, Selçuk (1983). *Hamidiye Hafif Süvari Alayları, (1890-1918)*. Yayımlanmamış doktora tezi, Erzurum.
- Gündüz, Tufan (2015). *Anadolu'da Türkmen aşiretleri: Bozulus Türkmenleri (1540-1640)*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi,

- Halaçoğlu, Yusuf (1991). *XVIII. Yüzyılda Osmanlı imparatorluğu'nun iskân siyaseti ve aşiretlerin yerleştirilmesi*. Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Halaçoğlu, Yusuf (1995). *Osmanlılarda Devlet Teşkilâtı ve Sosyal Yapı* (2. Baskı). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Hammer-Purgstall, Joseph; (1992). *Büyük Osmanlı tarihi (Cilt 1)*. (Çev. Mehmed Ata), (Haz. Mümin Çevik, Erol Kılıç), İstanbul: Üçdal Hikmet Neşriyat.
- Haviland, William A; İnanç, Hüsamettin; Çiftçi, Seda (2002). *Kültürel Antropoloji =: Cultural Anthropology*. İstanbul: Kaknüs.
- Herodotos, *Herodot Tarihi* (2002). (Çev. Müntekim Ökmen), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Hoca Sadeddin (1979). *Tacü't-Tevârih*. (Der. İsmet Parmaksızoğlu), C. II, Tabhane-i 'Amire.
- Hoca Sadeddin (1992). *Tacü't-tevarih*. (Der. İsmet Parmaksızoğlu). Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Hoca Sadettin Efendi (1979). *Tacü't-Tevarih*. (Der. İsmet Parmaksızoğlu), C. IV, İstanbul.
- Jwaideh, Wadie; (2009). *Kürt milliyetçiliğinin tarihi: kökenleri ve gelişimi= The Kurdish nationalist movement: its origins and development*. (Çev. İsmail Çekem, Alper Duman), (Haz. Nevzat Kırac), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kafesoğlu, İbrahim (1985). *Türk kültürü araştırmaları, İbrahim Kafesoğlu'nun hatırasına armağan*, Ankara: Ankara Üniversitesi basımevi.
- Kalafat, Yaşar (1992). *Şark meselesi ışığında Şeyh Sait olayı, karakteri, dönemindeki iç ve dış olaylar*, Ankara: Boğaziçi Yayınları.
- Karademir, Nihat (2014). *Sultan Abdülhamid ve Kürtler*, Nûbihar Yayınları.
- Karahan, Fazıl (2013). *Millet Ve Milliyet (Felsefi Bir Çözümleme)*, The Journal of Academic Social Science Studies.
- Keskin, Turan (2012). *Dicle ve Fırat Nehirleri Üzerinde Yapılan Ticaret(1838-1914)*. İstanbul: Yüksek Lisans Tezi.
- Kıran, Eyüp (2003). *Kürt Mılan Aşiret Konfederasyonu*. İstanbul: Elma Yayınları.

- King, L. W.; Hall, H. R. (2011). *Yeni keşifler ışığında Mısır, Kalde, Suriye, Babil ve Asur tarihi*. (Çev. Uysal Arıcan), İzmir: İlya yayınları.
- Klein, Janet (2011). *The Margins of Empire: Kurdish Militias in the Ottoman Tribal Zone*. Stanford, Calif: Stanford University Press.
- Kodaman, Bayram (1983). *Şark meselesi ışığı altında Sultan II. Abdülhamid'in Doğu Anadolu politikası*, İstanbul: Orkun Yayınevi.
- Kodaman, Bayram (1986). *Osmanlı devrinde Doğu Anadolu'nun idârî durumu*. Kavaklıdere, Ankara: Anadolu Basın Birliği.
- Köroğlu, Kemalettin (2006). *Eski Mezopotamya tarihi, Başlangıcından Perslere kadar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kutlay, Naci (2012). *İslam, Osmanlı, cumhuriyet Kürt tarihini yeniden okumak*. Kadıköy, İstanbul: Pêrî Yayınları.
- Küçük Sait Paşa (1977). *Anılar*. (Çev. Şemsettin Kutlu), İstanbul: Hür.
- Küpeli, Özer (2009). *Osmanlı-Safevi Münasebetleri (1612-1639)*. Doktora tezi, İzmir.
- László, Rásonyi (1988). *Tarihte Türklük*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.
- Lewis, Bernard (1998). *Orta doğu'nun Çoklu Kimliği*, (Çev. Mehmet Harmancı), Sabah Kitapları.
- Linder, Rudi Paul (2000). *Ortaçağ Anadolu'sunda göçebeler ve Osmanlılar*. (Çev. Müfit Günay), Kızılay, Ankara: İmge Kitabevi.
- Marufoğlu, Sinan (1998). *Osmanlı döneminde Kuzey Irak (1831-1914)*. İstanbul: Eren.
- McDowall, David (2004). *Modern Kürt tarihi*, Doruk Yayıncılık.
- Menteşavili, Albert Mixeilidze (2004). *Dünden bugüne Kürtler*. (Çev. Ayşe Hacıhasanoğlu), İstanbul: Evrensel basım yayın.
- Minorsky, Vladimir; Bois, Thomas; Mac Kenzie, D N (2005). *Kürtler ve Kürdistan*. (Çev. Kamuran Fıratlı), İstanbul: Doz Yayınları.
- Minorsky, Vladimir (1992). *Kürtler*, İstanbul: Koral.
- Moltke, Helmuth von (1995). *Moltke'nin Türkiye mektupları*. (Çev. Hayrullah Örs).

- Muhammed Alî Es-Sîwerekî (2006). *Ürdün Kürtleri*. (Çev. Kadri Yıldırım), İstanbul: Avesta.
- Munshî, Iskandar (2003). *Tarih-i âlem ârâ-yı Abbasi, (II. Cilt)*. (Çev. Muhammed Yusuf Müverrih), Tahran: Emir Kebir.
- Narçın, Ali (2008). *A'dan Z'ye Asur*, Ozan yayıncılık, İstanbul.
- Nardo, Don (2007). *Ancient Mesopotamia*, Greenhaven Press.
- Nikitin, Vasili P (2008). *Kürtler: Sosyolojik Tarihi Inceleme*. (Çev. E. Karahan, H. Akkuş, Nurer Uğurlu), İstanbul: Örgün Yayınevi.
- Nuri Dersimi (1997). *Hatıratım*. Tünel, İstanbul: Doz yayınları.
- Oates, Joan (2004). *Babil: 137 resimli*. (Çev. Fatma Çizmeli), Ankara: Arkadaş.
- Olson, Robert W (1992). *Kürt milliyetçiliğinin kaynakları ve Şeyh Said İsyanı (1880-1925)*. (Çev. Bülent Peker, Nevzat Kırac), Ankara: Öz-Ge.
- Onuk, Taciser (2005). *Osmanlı Çadır Sanatı (XVII-XIX. Yüzyıl)*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Orhonlu, Cengiz (1963). *Osmanlı İmparatorluğunda aşiretleri iskân teşebbüsü (1691-1696)*, Edebiyat Fakültesi Basımevi.
- Orhonlu, Cengiz; Işıksal, Turgut (XXXX). “*Osmanlı Devrinde Nehir Nakliyatı Hakkında Araştırmalar- Dicle ve Fırat Nehirlerinde Nakliyat*”, İ.Ü.E.F.TD, No 17-18.
- Orhonlu, Cengiz (1987). *Osmanlı imparatorluğunda aşiretlerin iskânı*. İstanbul; Eren yayıncılık ve kitapçılık.
- Öke, M. Kemal (1989). *İngiliz ajanı Binbaşı E.W.C. Noel'in "Kürdistan misyonu" (1919)*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Öngül, Ali (2004). *Urfa tarihi: İslâm fethinden Osmanlı hâkimiyetine kadar (639-1517)*. , Manisa: Emek Matbaası.
- Özcoşar, İbrahim (2009). *Merkezîleşme sürecinde bir taşra kenti: Mardin (1800-1900)*. Mardin Artuklu Üniversitesi.
- Özlü, Zeynel (2015). *Osmanlı döneminde Behisni (Besni) kazasında aşiret ve aileler*, Gaziantep: Gaziantep Üniv. Basımevi.

- Öztürk, Mustafa (2004). *16. yüzyılda Kilis, Urfa, Adıyaman ve çevresinde cemaatler-
oymaklar*. Elazığ: Fırat Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Merkezi.
- Petrovich, Vasili; Nikitin, Bazil (1986). *Kürtler: Sosyolojik ve tarihi inceleme*. İstanbul:
Özgürlük yolu.
- Reşid, Abdullah (1983). *Melamihu'l-Hayati's-Şa'biyye fi Amman*. Amman.
- Rıza, Ali; Akalın, Müslüm (1995). *Ahfada yadigâr Urfa Mücahededesi*, Şanlıurfa: Şanlıurfa
ili kültür eğitim sanat ve araştırma vakfı.
- Risvanoğlu, Mahmut (1975). *Doğu aşiretleri ve emperyalizm*. Beyazıt, İstanbul: Türk Kültür
Yayını.
- Rohrbach, Paul (1915). *Hatt-ı saltanat Bağdad Demiryolu*. İstanbul: İfham Matbaası.
- Sakaoğlu, Necdet (1998). *Anadolu derebeyi ocaklarından Köşe Paşa hanedanı*. İstanbul:
Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Sarıhan, Zeki (1993). *Kurtulus Savasi Gunlugu: Aciklamali kronoloji*. Ankara: Turk Tarih
Kurumu Basimevi.
- Segal, Judah Benzion (2002). *Edessa (Urfa), Kutsal Şehir*. (Çev. Ahmet Arslan).
- Sevgen, Nazmi (1982). *Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Türk Beylikleri*. Ankara: TKAE.
- Sezen, Tahir (2006). *Osmanlı Yer Adları*. Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel
Müdürlüğü.
- Strabon (2014). *The Geography of Strabo*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Strohmeier, Martin; Yalçın- Hekman, Lale (2014). *Kürtler, Tarih, Siyaset, Kültür*. İstanbul:
Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Sümer, Faruk (1967). *Oğuzlar, Türkmenler: tarihleri, boy teşkilâtı, destanları*. Ankara:
Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Sümer, Faruk (2009). *Yerel Bir Güç Olarak Aşiretin Siyasal Fonksiyonu*. Ankara: Doktora
Tezi.
- Süphandağ, Kemal (2012). *Hamidiye alayları Ağrı direnişi ve Zilan Katliamı*. İstanbul: Pêrî
Yayınları.
- Sykes, Mark (1908). *Osmanlı İmparatorluğunda Kürt Aşiretleri*, R. Anthrop Enstitüsü.

- Sykes, Mark (2000). *Dâru'l-İslâm*. (Çev. Yılmaz Tezkan), Ankara: 21. Yüzyıl Yayınları.
- Sykes, Mark (1915). *The caliphs' last heritage: A short history of the Turkish empire*. London: Macmillan and Co.
- Torî (2005). *Aşiretten millet olma yapılanmasında Kürtler*. İstanbul: Doz Yayınları.
- Turan, Ömer (2002). *Tarihin Başladığı Nokta Orta Doğu*. İstanbul: Step Ajans Yayınları.
- Beysanoğlu, Şevket (1996). *Anıtları ve kitâbeleri ile Diyarbakır tarihi, Akkoyunlulardan Cumhuriyete kadar*, Cilt 2. Ankara: Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi.
- Taberi (1991). *Milletler ve hükümdarlar tarihi*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı.
- Taş, Necati Fahri (2014). *Güneydoğu 1919: İtilaf Devletlerinin Güneydoğu Anadolu aşiretleriyle ilişkisi*.
- Tepeyran, Ebubekir Hazım (1998). *Hatıralar*. (Çev. Faruk Ilıkan), Elmadağ, İstanbul: Pera Turizm ve Ticaret.
- Tevrat: Nuh Oğullarının Soyu (1Ta.1:5-23) -BÖLÜM 10, Sam'dan Avram'a (1Ta.1:24-27)*
- Tezler**
- Tikici, Naci (2010). XIX. Yüzyılın ilk yarısında Aşiret – Devlet ilişkisi: Millili Aşireti örneği. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi.
- Türk İstiklal Harbi Iv Üncü Cilt Güney Cephesi (2009). İngiliz Ve Fransızların Güney-Doğu Anadolu'yu İşgal Etmeleri, Millî Mücadele Haraketleri, Bu Bölgede Yapılan Muharebeler Ve Revandız Harekâtı*. Ankara: Genelkurmay Basımevi.
- Türkay, Cevdet (1979). *Başbakanlık Arşivi Belgelerine Göre Osmanlı İmparatorluğu'nda Oymak, Aşiret ve Cemâatlar*, İstanbul.
- Türkay, Cevdet (2001). *Oymak, aşiret ve cemâatlar: Başbakanlık arşivi belgeleri'ne göre osmanlı imparatorluğu'nda*, İstanbul: İşaret Yayınları.
- Türkiye Diyanet Vakfı; TDV İslâm Araştırmaları Merkezi (1988). *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm ansiklopedisi*, Üsküdar, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, İslâm Ansiklopedisi Genel Müdürlüğü.
- Umar, Bilge (2008). *Kommagene & Kuzey Mesopotamia*, İstanbul: İnkılap Kitabevi.

- Ursavaş, Ali Saip (1921). *Kil-ikyā facialari ve Urfanin kûrtuluş mücâdeleleri*. Anka: Maṭba'a-i Aḥmed İḥsân.
- Ünal, Mehmet Ali (1998). “*Osmanlı Devleti’nde Merkezi Otorite ve Taşra Teşkilâtı*”, Osmanlı, C. VI. Ankara: YT Yayınları.
- Ünal, Mehmet Ali (2006). “*XVI. Yüzyılda Güneydoğu Anadolu’da Tımar Tıvcıhleri: Mîr-i Aşîret ve Cebelü Tımarları*”. (I. ULUSLARARASI MARDİN TARİHİ SEMPOZYUMU BİLDİRİLERİ)
- Ünal, Mehmet Ali (1999). *XVI. yüzyılda Çemişgezek Sancağı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Xemgîn, Ethem (2004). *Kürdistan Tarihi* (2. Baskı). İstanbul: Doz Yayınları.
- Xenophon (2011). *Anabasis: Onbinlerin Dönüşü*. (Çev. Oğuz Yarlıgış). İstanbul: Kabcacı.
- Yavuz, Edip (1968). *Tarih boyunca Türk kavimleri*. Ankara: Kurtuluş Matbaası.
- Yıldırım, Tuğba (2011). *Kürt sorunu ve devlet: tedip ve tenkil politikaları (1925-1947)*. Eminönü, İstanbul: Tarih Vakfı.
- Yılmazçelik, İbrahim (1999). “*Diyarbakır Eyaleti’nin Yeniden Teşkilatlandırılması*”, Osmanlı, C. VI. Ankara: YT Yayınları.
- Yılmazçelik, İbrahim (2014). *XIX. Yüzyılın ilk yarısında Diyarbakır (1790-1840)*. Ankara: TTK,
- Zekeriya, Aḥmad Vaşfî (1983). *Aşâ’ıru’ş-şam*: C. II.
- Zekeriya, Aḥmad Vaşfî (1983). *Aşâ’ıru’ş-şam*: C. I.
- Zeki, Muhammed Emin (1998). *Meşahir-i Kurd u Kurdistan: Kürd ve Kürdistan ünlüleri*, Spânga: Apec.
- Zeki, Muhammed Emin (2014). *Kürtler ve Kürdistan tarihi: Tarihin eski devirlerinden günümüze*. İstanbul: Nubihar.
- Zeki, Muhammed Emin (1992). *Kürdistan tarihi*. Stockholm: Sara.
- Ansiklopedi, Dergi ve Makale ve Bildiriler**
- Ali Emîrî Efendi, Âmid-i Sevdâ dergisi, Memleketimizce Bir Ziyâ’i Elîm ve Te’essüfî Azîm, S. 3.

Erpolat, Mehmet Salih (Mayıs 2006). Tahrir Defterlerine Göre XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı'ndaki Aşiretler, I.Uluslararası Mardin Tarihi Sempozyumu Bildirileri.

Günay, Selçuk (2010). II. Abdülhamid Devrinin Son Yıllarında Güneydoğu Anadolu İle Kuzey Irakta Aşiret Mücadeleleri Ve Milli Aşireti Reisi İbrahim Paşa. Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi.

İslam Ansiklopedisi (1993), (Cilt 1). İstanbul, Milli Eğitim Basımevi.

İslam Ansiklopedisi (1993), (Cilt 11). İstanbul, Milli Eğitim Basımevi.

Marufoğlu, Sinan (1992). "Osmanlı Döneminde Kuzey Irak Kürtlerinin Sosyal ve Siyasi Konumları".Türkiye Günlüğü dergisi, S. 42.

SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi. Mayıs 2011, S. 23.

Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi(2000), (Cilt 22), İstanbul, Diyanet Vakfı Yayınları.

Uluç, A. Vahap (2010). Kürtler'de Sosyal ve Siyasal Örgütlenme: Aşiret. Mukaddime, S. 2.

Ünal, Mehmet Ali (2004). "Diyarbakır'da Osmanlı Hâkimiyetinin ve Diyarbakır Beyliği'nin Kurulması", I. Uluslararası Oğuzlar'dan Osmanlı'ya Diyarbakır Sempozyumu Bildirileri. 20-22 Mayıs, Diyarbakır.

Yalçın, Alemdar (2014). Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları Dergisi, (10), 32

Dündar, Fuat (16 Şubat 2008). 1908 Diyarbakır'ı, Ziya Gökalp ve Kürtlüğün "Sosyal Problem" Olarak Tanımlanması S. 2.

İslam Ansiklopedisi (1993), (Cilt 12/1). İstanbul, Milli Eğitim Basımevi.

Web Sayfaları

<http://dergi.aljazeera.com.tr/2014/10/15/kurtler-ve-asiretleri/> (Erişim Tarihi: 01.03.2018)

<http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/18/833/10518.pdf> (Erişim Tarihi: 14.06.2018).

<http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/37/740/9450.pdf> (Erişim Tarihi: 14.06.2018)

<http://www.gelinkaya.com/suvar/displayimage.php?pid=5154&fullsize=1> (Erişim Tarihi: 05.13.2018)

<http://www.hbvdergisi.gazi.edu.tr/index.php/TKHBVD/article/viewFile/574/564> (Erişim Tarihi: 19.07.2018)

<http://www.urfakultur.gov.tr/Eklenti/22290,viransehir.pdf?0> (Erişim Tarihi: 08.01. 2019).

<https://twitter.com/mufidyuksel/status/296021747969433600> (Erişim Tarihi: 12.04.2018).

https://www.academia.edu/1845688/Celalili%C4%9Fin_T%C3%BCrkmen_Cephesi_17._Y%C3%BCzy%C4%B1l_Anadolu_K%C4%B1rsal%C4%B1nda_T%C3%BCrkmen_Voyvodas%C4%B1_ve_T%C3%BCrkmenler, Celâlıliğin Türkmen Cephesi: 17. Yüzyıl Anadolu Kırsalında Türkmen Voyvodası ve Türkmenler, Kebikeç Dergisi 2012/33, s.68. (Erişim Tarihi: 03.12.2017).

<https://www.anadolugençlik.com.tr/subat03Kerküklü>, Ali. İsmail Çolak’tan alıntı: “Emperyalizmin Bildik Meşum Oyuncağı, Kürt Devleti” (Erişim Tarihi: 08.04.2018).

https://www.researchgate.net/publication/321834069_Anadolu'da_Ilk_Tapınak_Gobeklitepe (Erişim Tarihi: 09.07.2018).

EKLER

EK 1⁵⁵⁷

Tablo 8: MİLLİ AŞİRETLERİ YERLEŞİM YERLERİ VE BAĞLI OLDUKLARI GRUP VE BOYLAR

CEMAAT ADI	TAİFE	GRUP	BOY	YERLEŞİM	Kaynak
Albacı Cemaati (t-i Seydi Kethüda v. Minnet)	Milli Taifesi	Sadullah Cemaati	Avşar	Kilis Sancağı-Çöm Nahiyesi	TKA, TD, nr. 171, vr. 122b, sene 996(1587-88)
Ali Bazeki(Pazuki) Oymağı Cemaati	Milli Göçer Aşireti Ekradı Cemaati	-	Döğer	Mardin Sancağı	BOA, TD, nr. 200, s. 671, sene 947(1540-41)
Ali Cilvegöz Oymağı Cemaati	Milli Göçer Aşireti Ekradı	-	Döğer	Mardin Sancağı	BOA, TD, nr. 200, s. 670-671, sene ----- 947(1540-41)
Ali Çelükân Oymağı Cemaati	Milli aşireti		Döğer-Göçer	Mardin Sancağı	BOA, TD, nr. 64, s. 289, sene 924(1518-19)
Ali Kethüda Cemaati	Millikânlu Cemaati	Millikânlu Cemaati	Ak Salurlu	Mardin Sancağı-Kûh-ı Mardin Nahiyesi	TKA, TD, nr. 117, vr. 195b-196a, sene 975(1567-68)
Ali Kethüda v. Musa Cemaati ve Körekânlu Cemaati	Milli Taifesi	Karaca Alilü Cemaati	Salur	Kilis Sancağı-Çöm Nahiyesi	TKA, TD, nr. 171, vr. 118b-119a, sene 996(1587-88)
Ali Milli Cemaati	Milli Aşireti	Cemaleddi nlu Cemaati	Bayad	Mardin S. Kûh-ı Mardin Nah.	TKA, TD, nr. 17, vr. 186b-187a, sene 975(1567-68)
Alıkanlu Cemaati(Halil beğlü)	Milli Taifesi	-	Yazır	Kilis S.-Çöm Nah.	TKA, TD, nr. 171, vr. 123a, sene 996(1587-88)
Alıkanlu Cemaati	Milli Aşireti	-	Yazır	Haleb V.-Ağzaz Kazası	BOA, TD, nr. 181, s. 155-156, sene 943(1536-37)

⁵⁵⁷ Yusuf Halaçoğlu, a.g.e., ss. 98-2485.

Alma Kethüda Oymağı (Tabanlı)	Milli Göçer Aşireti Ekradı Cemaati	Tabanlı Cemaati	Bayad-Göçer	Mardin S.	BOA, TD,nr. 200, s. 693-694, sene 947(1540-41)
Amik Kethüda Oymağı Cemaati	Milli Aşireti	-	Ekrad-Göçer	Mardin S.	BOA, TD, nr. 64, s. 289, sene 924(1518-19)
Arab Kethüda Cemaati	Milli Aşireti	Tabanlı Cemaati	Bayad	Mardin S. Kûh-ı Mardin Nah.	TKA, TD, nr. 117, vr. 178b, sene 975(1567-68)
Arab ve Berdel ve Murad Cemaati	Milli Aşireti	Tabanlı Cemaati	Bayad	Mardin S. Kûh-ı Mardin Nah.	TKA, TD, nr. 117, vr. 182b-183b, sene 975(1567-68)
Bacvanlu Cemaati	Millü(Millî) Göçer	Ekrad	-	Mardin S.-Mardin Kaz.	BOA, TD, nr. 998, s. II, sene 928-929(1521-23)
Bahaeddin Kethüda Oymağı Cemaati, Neydanlu	Millî Göçer Aşireti Ekadı Cemaati	Bayad	-	Mardin S.	BOA, TD, nr. 200, s. 686, sene 947(1540-41)
Bandırban Cemaati	Milli Aşireti	-	-	Mardin S. Kûh-ı Mardin Nah.	TKA, TD, nr. 117, vr. 206a, sene 975(1567-68)
Bazeki Cemaati	Milli Aşireti	Bazeki Cemaati	Döğér-Meter k. (Mısr) ?	Mardin S.-Mardin Kaz.	BOA, TD, nr. 998, s. 14, sene 928-929(1521-23)
Bazeki Cemaati tabi-i Küçük Zeyneddin	Millilî-i Göçer Aşireti Ekradı Cemaati	Bazeki Cemaati	Döğér	Mardin S.-Mardin Kaz.	BOA, TD, nr. 998, s. 17, sene 928-29(1521-23)
Beğ Kethüda Cemaati	Milli Aşireti	Kadıyanlu Cemaati	Bayındır	Mardin S. Kûh-ı Mardin Nah.	TKA, TO, nr. 117, vr. 203b-204a, sene 975(1567-68)
Beğban Cemaati?	Milli Aşireti	Tabanlı Cemaati	Bayad	Mardin S. Kûh-ı Mardin Nah.	TKA, TD, nr. 117, vr. 183b, sene 975(1567-68)
Behramiki Aşireti Cemaati,(t-i Halil Kethüda)	Milli Aşireti	-	Yazır	Mardin S. Mardin Kaz.	BOA, TD, m. 998, s. 14, sene 928- 929(1521-23)

Bekir Veli Kethüda Melikan Oymağı Cemaati	Milli Göçer Aşireti Ekradı Cemaati		Ekrad	Mardin S.	BOA, TD, nr. 200, s. 677, sene 947(1540-41)
Beşaret b. Kara Cemaati	Milli Aşireti	Cemaleddi nli Cemaati	Bayad	Mardin S. Kûh-ı Mardin Nah.	TKA, TD, nr. 117, vr. 184b-185a, sene 975(1567-68)
Beyda-i Öben Cemaati?	Milli Aşireti	Beyda-i La'ban Cemaati		Mardin S. Kûh-ı Mardin Nah.	TKA, TD, nr. 117, vr. 188a, sene 975(1567-68)
Böcek Hasan ve Esmeryar Cemaati	Milli Aşireti	Tabanlı Cemaati	Bayad	Mardin S. Kûh-ı Mardin Nah.	TKA, TO, nr. 117, vr. - , sene 975(1567-68)
Bölük Cemaati	Milli Göçer	-	-	Mardin S.- Mardin Kazası	BOA, TD, nr. 998, s. II, sene 928-929(1521-23)
Budak Kethüdâ Cemaati	Milli Aşireti	Milikânlu Cemaati	Yıva	Mardin S. Kûh-ı Mardin Nah.	TKA, TD, nr. 117, vr. 196a, sene 975(1567-68)
Burhan Kethüda Oymağı Cemaati(Tabanlı)	Milli Göçer Aşireti Ekradı Cemaati	Tabanlı Cemaati	Bayad	Mardin S.	BOA, TD, nr. 200, s. 688, sene 947(1540-41)
Can Ahmed Kethüda Melikan Oymağı Cemaati	Milli Göçer Aşireti Ekradı Cemaati	-	-	Mardin S.	BOA, TD, nr. 200, s. 676-677, sene 947(1540-41)
Cavid Kehüda Cemaati	Milli Aşireti	-	Bayad-Göçer	Mardin S.	BOA, TD, nr. 64, s. 290, sene 924(1518-19)
Cebrail Kethüda Hullan Oymağı Cemaati	Milli Göçer Aşireti Ekradı Cemaati	-	-	Mardin s.	BOA, TO, nr. 200, s. 679, sene 947(1540-41)
...? Cemaati	Haleb Türkmenleri	Mill Aşireti	Bayad	Haleb S.	BOA, TD, nr. 93, s. 720, sene 926 (1519-20)
... ? Cemaati, n. diğer Milli	Haleb Türkmenleri	İzzettin Beg ekradı	Yazır	Haleb S.	BOA, TD, nr. 93, s. 698-699, sene 926 (1519-20)
Cemalettin Kethüda Oymağı Cemaati	Milli Göçer Aşireti Ekradı Cemaati	-	Ekrad	Mardin S.	BOA, TD, nr. 200, s. 680, sene 947(1540-41)

Cilvegân(Ali Kethüda) Oymağı Cemaati	Ekrad-ı Aşireti Millilli-i Göçer Cemaati	-	Ekrad	Mardin S. Mardin Kazası	BOA, TD, nr. 998, s. 17, sene 928-29(1521-23)
Çeki Cemaati	Milli Göçer Cemaati	-	Kınık	Mardin S. Mardin Kazası	BOA, TD, nr. 998,s. 11, sene 928-929(1521-23)
Dadarılı Cemaati?	Milli Taifesi(Em ekkiye)	-	-	Kilis S. Çöm Nah.	TKA, TD, nr. 171,vr. 114b-115a, sene 996(1587-88)
Darcalan Cemaati	Milli Aşireti	Tabanlı Cemaati	Bayad	Mardin S. Kûh-ı Mardin Nah.	TKA, TD, nr. 117, vr. 180b, sene 975(1567-68)
Davud Kethüda Milli Aşireti Cemaati Sarımlu	Mill Göçer Aşireti Ekradı Cemaati	-	Yazır	Mardin S.	BOA, TD, nr. 200,s. 682-683, sene 947(1540-41)
Deli Bekir ve Perdel Dersi Cemaati?	Milli Aşireti	Milikânlu Cemaati	Yıva	Mardin S. Kûh-ı Mardin Nah.	TKA, TD, nr. 117, vr. 197b-198a, sene 975(1567-68)
Devletşah Kethüda Cemaati	Milli Aşireti	Tabanlı Cemaati	Bayad	Mardin S. Kûh-ı Mardin Nah.	TKA, TD, nr. 117, vr. 178a, sene 975(1567-68)
Deynebi Ekradı Cemaati	Milli Aşireti	-	Ekrad	Mardin S.	BOA, TD, nr. 64, s. 300, sene 924(1518-19)
Dinüddin Kethüda Oymağı Cemaati, Cemaleddinlü	Milli Göçer Aşireti Ekradı Cemaati	Ekrad	-	Mardin S.	BOA, TD, nr. 200, s. 682, sene 947(1540-41)
Divan Oymağı Cemaati	Milli Göçer Aşireti Ekradı Cemaati	-	Bayad	Mardin S.	BOA, TD, nr. 200, s. 694, sene 947(1540-41)
Döleklü Cemaati	Milli Göçer	-	Yüreğir	Mardin S. Mardin Kaz.	BOA, TD, nr. 998,s. 11, sene 928-929(1521-23)
Draz Gücüm Cemaati ?	Milli Aşireti	Tabanlı Cemaati	Bayad	Mardin S. Kûh-ı Mardin Nah.	TKA, TD, nr. 117, vr. 178b, sene 975(1567-68)

Dudekân Süleyman Gur ve Kösümer ve Maksud Cemaati	Milli Aşireti	Helli Cemaati	Eymür	Mardin S. Kûh-ı Mardin Nah.	TKA, TD, nr. 117, vr. 203a, sene 975(1567-68)
Dumanlu Cemaati	Milli Aşireti	-	Bayındır	Mardin S. Mardin Kaz.	BOA, TD, nr. 998, s. 14, sene 928-929(1521-23)
Dumanlu Cemaati	Milli Aşireti	Kadıyanlu Cemaati	Bayındır	Mardin S. Kûh-ı Mardin Nah.	TKA, TD, nr. 117, vr. 204a-b, sene 975(1567-68)
Elman Kethüda oymağı Cemaati	Milli Göçer Aşireti Ekradı Cemaati	-	Bayad	Mardin S.	BOA, TD, nr. 200, s. 670, sene 947(1540-41)
Elman ve Mema Cemaati	Milli Aşireti	Budak Beğ Cemaati	Bayad	Mardin S. Kûh-ı Mardin Nah.	TKA, TD, nr. 117, vr. 192b, sene 975(1567-68)
Emir Yusuf Cemaati	Milli Aşireti	Tabanlı Cemaati	Bayad	Mardin S. Kûh-ı Mardin Nah.	TKA, TD, nr. 117, vr. 179a-b, sene 975(1567-68)
Emir Yusuf Oymağı Cemaati	Milli Göçer Aşireti Ekradı Cemaati	-	Bayad	Mardin S.	BOA, TD, nr. 200, s. 693, sene 947(1540-41)
Emük Kethüda Hullan Oymağı Cemaati	Milli Göçer Aşireti Ekradı Cemaati	-	Ekrad	Mardin S.	BOA, TD, nr. 200, s. 679, sene 947(1540-41)
Evce Yerlü ve Ömerlü Cemaati, tabi-i Milli	-	-	Yazır	Urfa(Ruha) S.	BOA, TD, nr. 200, s. 1043, sene 947(1540-41)
Göri Oymağı Cemaati	Mill Aşireti	-	Ekrad	Mardin S. Mardin Kaz.	BOA, TD, nr. 998, s. 14, sene 928-929(1521-23)
Gülabi Cemaati?	Millü(Millî)Göçer	-	-	Mardin S. Mardin Kaz.	BOA, TD, nr. 998, s. 11, sene 928-929(1521-23)
Habeş Oymağı Cemaati	Mill Aşireti	-	Ekrad	Mardin S.	BOA, TD, nr. 64, s. 296, sene 924(1518-19)

Hacı Şah b. Hüseyin Kethüda Cemaati	Mill Aşireti	Tabanlı Cemaati	Bayad	Mardin S. Kûh-ı Mardin Nah.	TKA, TD, nr. 117, vr. 207a-b, sene 975(1567-68)
Hacıyân Oymağı Cemaati	Mill Aşireti	-	Ekrad	Mardin S.	BOA, TD, nr. 64,s. 285, sene 924(1518-19)
Halbaş Kethüda Cemaati	Mill Aşireti	Beyda-i Zirkan Cemaati	Ekrad	Mardin S. Kûh-ı Mardin Nah.	TKA, TD, nr. 117,vr. 189a, sene 975(1567-1568)
Halil Kethüda Oymağı Cemaati (Tabanlı)	Milli Göçer Aşireti Ekradı Cemaati	Tabanlı Cemaati	Bayad	Mardin S.	BOA, TD, nr. 200, s. 690, sene 947(1540-41)
Hamza Kethüda Oymağı Cemaati	Milli Göçer Aşireti Ekradı Cemaati	Tabanlı Cemaati	Bayad	Mardin S.	BOA, TD, nr. 200, s. 690-691, sene 947(1540-41)
Hamza Kethüda Oymağı Cemaati, Cemaleddinlü	Milli Göçer Aşireti Ekradı Cemaati	Tabanlı Cemaati	Bayad	Mardin S.	BOA, TD, nr. 200, s. 680-681, sene 947(1540-41)
Halil ve Şeyh Zeyd Cemaati	Millî Aşireti	Sarılu Cemaati	Bayad	Mardin S. Kûh-ı Mardin Nah.	TKA, TD, nr. 117,vr. 200b, sene 975(1567-68)
Han Ahmed ve Bahaeddin Cemaati	Millî Aşireti	Tabanlı Cemaati	Bayad	Mardin S. Kûh-ı Mardin Nah.	TKA, TD, nr. 117,vr. 181a-b, sene 975(1567-68)
Hanay Oymağı Cemaati	Millî Aşireti	-	Yazır	Mardin S. Mardin Kaz.	BOA, TD, nr. 998, s. 14, sene 928-929(1521-23)
Hasan Deli Cemaati	Milli Taifesi	-	-	Kilis S.Çöm Nah.	TKA, TD, nr. 171,vr. 105b, sene 996(1587-88)
Haydar Kethüda Cemaati	Millî Aşireti	-	Avşar	Mardin S. Kûh-ı Mardin Nah.	TKA, TD, nr. 117, vr. 206b-207a, sene 975(1567-68)
Hasan Kethüda Oymağı Cemaati (Tabanlı)	Milli Göçer Aşireti Ekradı Cemaati	Tabanlı Cemaati	Bayad	Mardin S.	BOA, TD, nr. 200, s. 687, sene 947(1540-41)
Hasan Kethüda v. Davud Cemaati	Milli Taifesi	Karaca Alilü	Eymür	Kilis S.Çöm Nah.	TKA, TD, nr. 171, vr. 118a,

		Cemaati			sene 996(1587-88)
Haydar Kethüda Cemaati	Milli Aşireti	-	Avşar	Mardin S. Kûh-ı Mardin Nah.	TKA, TD, nr. 117, vr. 186a-b, sene 975(1567-68)
Hellî Kethüda Cemaati	Millî Aşireti	Helli Cemaati	Ekrad	Mardin S. Kûh-ı Mardin Nah.	TKA, TD, nr. 117, vr. 201b, sene 975 (1567-68)
Hesganlu Cemaati (Hızır Kethüda v, Caca)	Milli Taifesi	Karaca Alilü Taifesi	Kayı	Kilis S.Çöm Nah.	TKA, TD, nr. 171, vr. 120a, sene 996(1587-88)
Hessek Meydanı Cemaati	Mill Aşireti	Tabanlı Cemaati	Bayad	Mardin S. Kûh-ı Mardin Nah.	TKA, TD, nr. 117, vr. 181a, sene 975(1567-68)
Hızır Kethüda Hullan Oymağı Cemaati	Millî Göçer Aşireti Ekradı Cemaati	-	Döğer	Mardin S.	BOA, TO, nr 200,s. 17, sene 928-29(1540-41)
Hızır Kethüda Oymağı Cemaati	Ekrad-ı Aşireti Millill-i Göçer Cemaati	-	Döğer	Mardin S. Mardin Kaz.	BOA, TO, nr 998,s. 680, sene 947(1521-23)
Hızır Kethüda v. Hüsam Cemaati	Milli Taifesi	Sadullah Cemaati	Avşar	Kilis S.Çöm Nah.	TKA, TO, nr. 171, vr. 120b-121b, sene 996(1587-88)
Hindilü Cemaati	Milli Göçer Cemaati	-	-	Mardin S. Mardin Kaz.	BOA, TO, nr 998,s. 11, sene 928-29(1521-23)
İbrahim Kethüda Kadıyan Oymağı Cemaati	Milli Göçer Aşireti Ekradı Cemaati	-	-	Mardin S.	BOA, TD, nr. 200, s. 674, sene 947(1540-41)
İlyas b. İsa Cemaati	Milli Aşireti	Budak Beğ Cemaati	Bayad	Mardin S. Kûh-ı Mardin Nah.	TKA, TD, nr. 117, vr. 192b-193a, sene 975(1567-68)
İnce Halil Cemaati	Milli Aşireti	Hellî Cemaati	-	Mardin S. Kûh-ı Mardin Nah.	TKA, TD, nr. 117, vr. 202b-203a, sene 975(1567-68)

İsfendiyar Kethüda Cemaati	Milli Aşireti	Çelükân Cemaati	-	Mardin S. Kûh-ı Mardin Nah.	TKA, TO, nr. 117,vr. 207b-208a, sene 975(1567-68)
İshak ve Mahmud Cemaati	Milli Aşireti	Beli Bazeki Cemaati	-	Mardin S. Kûh-ı Mardin Nah.	TKA, TD, nr. 117,vr. 194b-195a, sene 975(1567-68)
İskender Kethüda Cemaati	Mill Aşireti	Tabanlı Cemaati	Bayad	Mardin S. Kûh-ı Mardin Nah.	TKA, TD, nr. 117,vr. 177b-178a, sene 975(1567-68)
İskender Kethüda v. Mehmed Cemaati	Milli Taifesi	Karaca Alilü	Kayı	Kilis S.Çöm Nah.	TKA, TD, nr. 171, vr. 119a-b, sene 996(1587-88)
İsmail Kethüda Cemaati	Mill Aşireti	Milikânlu Cemaati	Yıva	Mardin S. Kûh-ı Mardin Nah.	TKA, TD, nr. 117,vr. 196b, sene 975(1567-68)
İsmail Kethüda Melikan Oymağı Cemaati	Milli Göçer Aşireti Ekradı Cemaati	-	Çunkar	Mardin S.	BOA, TD, nr. 200, s. 676, sene 947(1540-41)
Kadılı Cemaati	Milli Taifesi (Emekkiye)	-	Avşar	Kilis S.Çöm Nah.	TKA, TD, nr. 171, vr. 114a-b, sene 996(1587-88)
Kadılı Cemaati (t-i Hüseyin Kethüda v. Hasan)	Milli Taifesi	Sadullah Cemaati	Avşar	Kilis S.Çöm Nah.	TKA, TD, nr. 171, vr. 122a, sene 996(1587-88)
Kadıyanlı Cemaati	Yörük	Kadıyanlı , Mill Aşireti	Bayındır	Mardin S. Kûh-ı Mardin Nah.	TKA, TD, nr. 117,vr. 205a-b, sene 975(1567-68)
Kadir Kethüda Oymağı Cemaati (Tabanlı)	Milli Göçer Aşireti Ekradı Cemaati	Tabanlı Cemaati	Bayad	Mardin S.	BOA, TD, nr. 200,s. 687, sene 947(1540-41)
Kalender Kethüda Melikan Oymağı Cemaati	Milli Göçer Aşireti Ekradı Cemaati	Eymür	-	Mardin S.	BOA, TO, nr 200, s. 675, sene 947(1540-41)
Kara Mehmed Cemaati	Milli Aşireti	Sarılu Cemaati	Bayad	Mardin S. Kûh-ı Mardin Nah.	TKA, TD, m. 117, vr. 200a, sene 975(1567-68)

Karaca Alaylu Cemaati	-	Milli Cemaati	-	Maraş S.-Elbistan Kaz. Hısn-ı Mansur Kaz. (Adıyaman) Behisni Kaz.	BOA, TD, nr. 181, s. 150-151, sene 943(1536-37)
Karaca Ömerlü Cemaati, t-i Polad Kethüda v. Ebu	Milli Taifesi	Karaca Alilü Cemaati	Bayad	Kilis S.Çöm Nah.	TKA, TD, nr. 171,vr. 119b-120a, sene 996(1587-88)
Karacalu Ali Cemaati	Haleb Türkmenleri	Mill Cemaati	Beğdilli	Haleb S.	BOA, TD, nr. 93, s. 719-720, sene 926(1519-20)
Karaman Kethüda Melikan Oymağı Cemaat	Mill Göçer Aşireti Ekradı Cemaati	-	Eymür	Mardin S.	BOA, TD, nr. 200, s. 676, sene 947(1540-41)
Karvan Cemaati?	Milli Aşireti	Sarılu Cemaati	Bayad	Mardin S. Kûh-ı Mardin Nah.	TKA, TD, nr. 117, vr. 199b-200a, sene 975(1567-68)
Kasım b. Mesud Cemaati	Milli Aşireti	Hellî Cemaati	Ekrad	Mardin S. Kûh-ı Mardin Nah.	TKA, TD, nr. 117,vr. 201b, sene 975(1567-68)
Kazayanlu Cemaati	Milli Aşireti	-	Ekrad - Göçer	Mardin S.	BOA, TD, nr. 64, s. 291, sene 924 (1518-19)
Kıllu Oymağı Cemaati	Ekrad-ı Aşiret-i Millilî-i Göçer Cemaati	-	Eymür	Mardin S. Mardin Kaz.	BOA, TD, nr. 998,s. 17, sene 928-29(1521-23)
Kızıl Maksud Kethüda Oymağı Cemaati Sarımlu	Milli Göçer Aşireti Ekradı Cemaati	Sarımlu Cemaati	Ekrad	Mardin S.	BOA, TD, nr. 200, s. 683-684, sene 947(1540-41)
Köse Ali Kethüda, Hullan Cemaati Oymağı	Milli Göçer Aşireti Ekradı Cemaati	-	Ekrad	Mardin S.	BOA, TO, nr. 200, s. 678, sene 947(1540-41)
Kulaksuzlu Cemaati	Millî Aşireti	-	Döğer	Haleb V.-Ağzaz Kaz.	BOA, TD, nr. 181,s. 154-155, sene 943(1536-37)
Kulu b. Maksud Cemaati	Milli Aşireti	Tabanlı Cemaati	Bayad	Mardin S. Kûh-ı Mardin Nah.	TKA, TD, nr. 117,vr. 179b-180a,

					sene975(1567 1568)
Kulu Sinan Cemaati	Milli Aşireti	Sarılu Cemaati	Bayad	Mardin S. Kûh-ı Mardin Nah.	TKA, TO, nr. 117, vr. 198a-b, sene 975(1567- 68)
Kuru Oymağı Cemaati	Milli Aşireti	-	Salur	Mardin S.	BOA, TD, nr. 64,s. 293 sene 924(1518-19)
Maksud Kethüda Kadıyan Oymağı Cemaati	Milli Göçer Aşireti Ekradı Cemaati	-	Bayad	Mardin S.	BOA, TD, nr. 200, s. 673, sene 947(1540-41)
Maksud Kethüda Oymağı Cemaati (Tabanlı)	Milli Göçer Aşireti Ekradı Cemaati	Tabanlı Cemaati	Bayad	Mardin S.	BOA, TD, nr. 200,s. 692-693, sene 947(1540- 41)
Masuri ve Mehmed v. Mansur Cemaati	Milli Aşireti	Kadıyanlı Cemaati	Bayındır	Mardin S. Kûh-ı Mardin Nah.	TKA, TD, nr. 117, vr. 205b, sene 975(1567- 68)
Mehdilü Cemaati (t-i Kasım Kethüda)	Milli(Emek iye) Cemaati	-	-	Kilis S.Çöm Nah.	TKA, TD, nr. 171,vr. 112b, sene 996(1587- 88)
Mehdilü Cemaati (t-i Kethüda v.)	Milli(Emek iye) Cemaati	-	-	Kilis S.Çöm Nah.	TKA, TD, nr. 171,vr. 111b, sene 996(1587- 88)
Mehdilü Cemaati (t-i Yusuf Kethüda v. Halil)	Milli(Emek iye) Cemaati	-	-	Kilis S.Çöm Nah.	TKA, TD, nr. 171,vr. 112a, sene 996(1587- 88)
Mehmed Kethüda Oymağı Cemaati, Neydanlu	Milli Göçer Aşireti Ekradı Cemaati	-	Bayad	Mardin S.	BOA, TD, nr. 200,s. 684-685, sene 947(1540- 41)
Mehmed b. Biliç Cemaati	Milli Aşireti	Beyda-i Zenk Cemaati	-	Mardin S. Kûh-ı Mardin Nah.	TKA, TD, nr. 117,vr. 189b- 190a, sene 975(1567-68)
Mehmed b. Şahkulu Cemaati	Milli Aşireti	Beyda-i La'ban Cemaati	-	Mardin S. Kûh-ı Mardin Nah.	TKA, TD, nr. 117,vr. 188a, sene 975(1567- 68)
Mehmed Kethüda Cemaati	Milli Aşireti	Divanlı Cemaati	Bayad	Mardin S. Kûh-ı Mardin Nah.	TKA, TD, nr. 117,vr. 190b- 191a,sene 975(1567-68)

Mehmet Kethüda Oymağı (Tabanlı)	Milli Aşireti	Tabanlı Cemaati	Bayad-Göçer	Mardin S.	BOA, TD, nr. 200, s. 691, sene 947(1540-41)
Mehmed Kethüda Oymağı, Neydanlu	Milli Göçer Aşireti Ekradı Cemaati	-	Bayad	Mardin S.	BOA, TD, nr. 200, s. 685-686, sene 947(1540-41)
Mehmed Kethüda Tabanlı Cemaati	Milli Aşireti	Tabanlı Cemaati	Bayad-Göçer	Mardin S.	BOA, TD, nr. 64, s. 290, sene 924(1518-19)
Melikşah-ı Kadıyanlu Cemaati	Milli Aşireti	Kadıyanlu Cemaati	Bayındır	Mardin S. Kûh-ı Mardin Nah.	TKA, TD, nr. 117, vr. 204b-205a, sene 975(1567-68)
Mendan Mehmet b. Cuma Cemaati	Milli Aşireti	Tabanlı Cemaati	Bayad	Mardin S. Kûh-ı Mardin Nah.	TKA, TD, nr. 117, vr. 181a, sene 975(1567-68)
Merayil (Berayil) Depesi Oymağı Cemaati	Milli Göçer Aşireti Ekradı Cemaati	-	Ekrad	Mardin S. Mardin Nah.	BOA, TD, nr. 998, s. 17, sene 928-29(1521-23)
Mersavi Cemaati	Milli (Emekiye) Cemaati	-	-	Kilis S.Çöm Nah.	TKA, TD, nr. 171, vr. 112a-114a, sene 996(1587-88)
Meşinlü Cemaati	Milli Aşireti	-	Yazır	Mardin S. Kûh-ı Mardin Nah.	BOA, TD, nr. 998, s. 14, sene 928-929(1521-23)
Meşinlü Oymağı Cemaati	Milli Aşireti	-	Yazır	Mardin S.	BOA, TD, nr. 64, s. 235, sene 924(1518-19)
Mevlânâ Nasır Cemaati	Milli Aşireti	Tabanlı Cemaati	Bayad	Mardin S. Kûh-ı Mardin Nah.	TKA, TD, nr. 117, vr. 177b, sene 975(1567-68)
Mikail b. İdris Cemaati	Milli Aşireti	Hell Cemaati	Ekrad	Mardin S. Kûh-ı Mardin Nah.	TKA, TD, nr. 117, vr. 202b, sene 975(1567-68)
Mikail Kethüda Hullan Oymağı Cemaati	Milli Göçer Aşireti Ekradı Cemaati	-	Ekrad	Mardin S.	BOA, TD, nr. 200, s. 678, sene 947(1540-41)
Milli Ak Keçilü Aşireti Cemaati	Ak Keçilü Yörükleri	Ak Keçilü Cemaati	Yazır	Mardin S.	BOA, TD, nr. 200, s. 630, sene 947(1540-41)

Milli Ak Keçilü Aşireti Cemaati	Ak Keçilü Yörükleri	Ak Keçilü Cemaati	Yazır	Mardin S.	BOA, TD, nr. 200, s. 631, sene 947(1540-41)
Milli Ak Keçilü Aşireti Cemaati	Ak Keçilü Yörükleri	Ak Keçilü Cemaati	Yazır	Mardin S.	BOA, TD, nr. 200, s. 632, sene 947(1540-41)
Milli Ak Keçilü Aşireti Cemaati	Ak Keçilü Yörükleri	Ak Keçilü Cemaati	Yazır	Mardin S.	BOA, TD, nr. 200, s. 633-634, sene 947(1540-41)
Milli Ak Keçilü Aşireti Cemaati	Ak Keçilü Yörükleri	Ak Keçilü Cemaati	Yazır	Mardin S.	BOA, TD, nr. 200, s.-, sene 947(1540-41)
Milli Ak Keçilü Aşireti Cemaati	Ak Keçilü Yörükleri	Ak Keçilü Cemaati	Yazır	Mardin S.	BOA, TD, nr. 200,s.634 635,sene 947(1540-41)
Milli Ak Keçilü Aşireti Cemaati	Ak Keçilü Yörükleri	Ak Keçilü Cemaati	Yazır	Mardin S.	BOA, TD, nr. 200, s. 635, sene 947(1540-41)
Milli Ak Keçilü Aşireti Cemaati	Ak Keçilü Yörükleri	Ak Keçilü Cemaati	Yazır	Mardin S.	BOA, TD, nr. 200, s. 636, sene 947(1540-41)
Milli Ak Keçilü Aşireti Cemaati	Ak Keçilü Yörükleri	Ak Keçilü Cemaati	Yazır	Mardin S.	BOA, TD, nr. 200, s. 636, sene 947(1540-41)
Milli Ak Keçilü Aşireti Cemaati	Ak Keçilü Yörükleri	Ak Keçilü Cemaati	Yazır	Mardin S.	BOA, TD, nr. 200, s. 637, sene 947(1540-41)
Milli Ak Keçilü Aşireti Cemaati	Ak Keçilü Yörükleri	Ak Keçilü Cemaati	Yazır	Mardin S.	BOA, TD, nr. 200, s. 637-638, sene 947(1540-41)
Milli Ak Keçilü Aşireti Cemaati	Ak Keçilü Yörükleri	Ak Keçilü Cemaati	Yazır	Mardin S.	BOA, TD, nr. 200, s. 638-639, sene 947(1540-41)
Milli Ak Keçilü Aşireti Cemaati	Ak Keçilü Yörükleri	Ak Keçilü Cemaati	Yazır	Mardin S.	BOA, TD, nr. 200, s. 639-640, sene 947(1540-41)
Milli Ak Keçilü Aşireti Ekradı Cemaati	Ak Keçilü Yörükleri	Ak Keçilü Cemaati	Yazır	Mardin S.	BOA, TD, nr. 998, s.17, sene 928-29(1521-23)
Milli Ak Keçilü Aşireti Ekradı Cemaati	Ak Keçilü Yörükleri	Ak Keçilü Cemaati	Yazır	Mardin S.	BOA, TD, nr. 998, s. 17, sene 928-29(1521-23)

Milli Ak Keçilü Aşireti Ekradı Cemaati	Ak Keçilü Yörükleri	Ak Keçilü Cemaati	Yazır	Mardin S.	BOA, TD, nr. 998, s. 17, sene 928-29(1521-23)
Milli Ak Keçilü Aşireti Ekradı Cemaati	Ak Keçilü Yörükleri	Ak Keçilü Cemaati	Yazır	Mardin S.	BOA, TD, nr. 998, s. 19, sene 928-29(1521-23)
Milli Ak Keçilü Aşireti Ekradı Cemaati	Ak Keçilü Yörükleri	Ak Keçilü Cemaati	Yazır	Mardin S.	BOA, TD, nr. 998, s. 19, sene 928-29(1521-23)
Milli Ak Keçilü Aşireti Ekradı Cemaati	Ak Keçilü Yörükleri	Ak Keçilü Cemaati	Yazır	Mardin S.	BOA, TD, nr. 998, s.19, sene 928-29(1521-23)
Milli Ak Keçilü Aşireti Ekradı Cemaati	Ak Keçilü Yörükleri	Ak Keçilü Cemaati	Yazır	Mardin S.	BOA, TD, nr. 998, s.19, sene 928-29(1521-23)
Milli Ak Keçilü Aşireti Ekradı Cemaati	Ak Keçilü Yörükleri	Ak Keçilü Cemaati	Yazır	Mardin S.	BOA, TD, nr. 998, s.19, sene 928-29(1521-23)
Milli Ak Keçilü Aşireti Ekradı Cemaati	Ak Keçilü Yörükleri	Ak Keçilü Cemaati	Yazır	Mardin S.	BOA, TD, nr. 998, s.19, sene 928-29(1521-23)
Milli Ak Keçilü Aşireti Ekradı Cemaati	Ak Keçilü Yörükleri	Ak Keçilü Cemaati	Yazır	Mardin S.	BOA, TD, nr. 998, s.19, sene 928-29(1521-23)
Milli Ak Keçilü Aşireti Ekradı Cemaati	Ak Keçilü Yörükleri	Ak Keçilü Cemaati	Yazır	Mardin S.	BOA, TD, nr. 998, s.19, sene 928-29(1521-23)
Milli Ak Keçilü Aşireti Ekradı Cemaati	Ak Keçilü Yörükleri	Ak Keçilü Cemaati	Yazır	Mardin S.	TKA, TD, nr. 117, Vr. 108b-109, sene 975(1567-68)
Milli Ak Keçilü Aşireti Ekradı Cemaati	Ak Keçilü Yörükleri	Ak Keçilü Cemaati	Yazır	Mardin S.	TKA, TD, nr. 117, Vr. 109b-110B, sene 975(1567-68)
Milli Ak Keçilü Aşireti Ekradı Cemaati	Ak Keçilü Yörükleri	Ak Keçilü Cemaati	Yazır	Mardin S.	TKA, TD, nr. 117, Vr. 110b-111a, sene 975(1567-68)
Milli Ak Keçilü Aşireti Ekradı Cemaati	Ak Keçilü Yörükleri	Ak Keçilü Cemaati	Yazır	Mardin S.	TKA, TD, nr. 117, Vr. 112a, sene 975(1567-68)

Milli Ak Keçilü Aşireti Ekradı Cemaati	Ak Keçilü Yörükleri	Ak Keçilü Cemaati	Yazır	Mardin S.	TKA, TD, nr. 117, Vr. 112a-b, sene 975(1567-68)
Milli Ak Keçilü Aşireti Ekradı Cemaati	Ak Keçilü Yörükleri	Ak Keçilü Cemaati	Yazır	Mardin S.	TKA, TD, nr. 117, Vr. 112b, sene 975(1567-68)
Milli Ak Keçilü Aşireti Ekradı Cemaati	Ak Keçilü Yörükleri	Ak Keçilü Cemaati	Yazır	Mardin S.	TKA, TD, nr. 117, Vr. 113b, sene 975(1567-68)
Milli Ak Keçilü Aşireti Ekradı Cemaati	Ak Keçilü Yörükleri	Ak Keçilü Cemaati	Yazır	Mardin S.	TKA, TD, nr. 117, Vr. 114a, sene 975(1567-68)
Milli Ak Keçilü Aşireti Ekradı Cemaati	Ak Keçilü Yörükleri	Ak Keçilü Cemaati	Yazır	Mardin S.	TKA, TD, nr. 117, Vr. 114b, sene 975(1567-68)
Milli Ak Keçilü Aşireti Ekradı Cemaati	Ak Keçilü Yörükleri	Ak Keçilü Cemaati	Yazır	Mardin S.	TKA, TD, nr. 117, Vr. 115a, sene 975(1567-68)
Milli Ak Keçilü Aşireti Ekradı Cemaati	Ak Keçilü Yörükleri	Ak Keçilü Cemaati	Yazır	Mardin S.	TKA, TD, nr. 117, Vr. 115a-b, sene 975(1567-68)
Milli Ak Keçilü Aşireti Ekradı Cemaati	Ak Keçilü Yörükleri	Ak Keçilü Cemaati	Yazır	Mardin S.	TKA, TD, nr. 117, Vr. 116a, sene 975(1567-68)
Milli Ak Keçilü Aşireti Ekradı Cemaati	Ak Keçilü Yörükleri	Ak Keçilü Cemaati	Yazır	Mardin S.	TKA, TD, nr. 117, Vr. 116b-117b, sene 975(1567-68)
Milli Ak Keçilü Aşireti Ekradı Cemaati	Ak Keçilü Yörükleri	Ak Keçilü Cemaati	Yazır	Mardin S.	TKA, TD, nr. 117, Vr. 117b, sene 975(1567-68)
Milli Ak Keçilü Aşireti Ekradı Cemaati	Ak Keçilü Yörükleri	Ak Keçilü Cemaati	Yazır	Mardin S.	TKA, TD, nr. 117, Vr. 117b-118a, sene 975(1567-68)
Milli Ak Keçilü Aşireti Ekradı Cemaati	Ak Keçilü Yörükleri	Ak Keçilü Cemaati	Yazır	Mardin S.	TKA, TD, nr. 117, Vr.118a, sene 975(1567-68)

Milli Ak Keçilü Aşireti Cemaati	Ekıradı	Ak Keçilü Yörükleri	Ak Keçilü Cemaati	Yazır	Mardin S.	TKA, TD, nr. 117, Vr.118b-119b, sene 975(1567-68)
Milli Ak Keçilü Aşireti Cemaati	Ekıradı	Ak Keçilü Yörükleri	Ak Keçilü Cemaati	Yazır	Mardin S.	TKA, TD, nr. 117, Vr.120a, sene 975 (1567-68)
Milli Ak Keçilü Aşireti Cemaati	Ekıradı	Ak Keçilü Yörükleri	Ak Keçilü Cemaati	Yazır	Mardin S.	TKA, TD, nr. 117, Vr.120a-121a, sene 975(1567-68)
Milli Ak Keçilü Aşireti Cemaati	Ekıradı	Ak Keçilü Yörükleri	Ak Keçilü Cemaati	Yazır	Mardin S.	TKA, TD, nr. 117, Vr.121b, sene 975 (1567-68)
Milli Ak Keçilü Aşireti Cemaati	Ekıradı	Ak Keçilü Yörükleri	Ak Keçilü Cemaati	Yazır	Mardin S.	TKA, TD, nr. 117, Vr.121b, sene 975 (1567-68)
Milli Ak Keçilü Aşireti Cemaati	Ekıradı	Ak Keçilü Yörükleri	Ak Keçilü Cemaati	Yazır	Mardin S.	TKA, TD, nr. 117, Vr.122a, sene 975 (1567-68)
Milli Ak Keçilü Aşireti Cemaati	Ekıradı	Ak Keçilü Yörükleri	Ak Keçilü Cemaati	Yazır	Mardin S.	TKA, TD, nr. 117, Vr.122b, sene 975 (1567-68)
Milli Ak Keçilü Aşireti Cemaati	Ekıradı	Ak Keçilü Yörükleri	Ak Keçilü Cemaati	Yazır	Mardin S.	TKA, TD, nr. 117, Vr.123a, sene 975 (1567-68)
Milli Ak Keçilü Aşireti Cemaati, (ma'a Oymağ-ı Hızır)	Ekıradı	Ak Keçilü Yörükleri	Ak Keçilü Cemaati	Yazır	Mardin S. Berriyecik Kaz.	BOA, TD, nr. 998, s. 19, sene 928-929 (1521-23)
Milli Ak Keçilü Aşireti Cemaati, Ta'allukı	Ekıradı	Ak Keçilü Yörükleri	Ak Keçilü Cemaati	Yazır	Mardin S. Berriyecik Kaz.	BOA, TD, nr. 998, s. 19, sene 928-929 (1521-23)

Bahaeddin ve Mehmed					
Milli Ak Keçilü Cemaati	Ak Keçilü Yörükleri	Ak Keçilü Cemaati	Yazır	Mardin S.	BOA, TD, nr. 200, s. 627-629, sene 947 (1540-41)
Milli Aşireti Ekradı Cemaati	-	-	Yazır	Mardin S. Mardin Kaz.	BOA, TD, nr. 998, s. 18, sene 928-929 (1521-23)
Milli Aşireti Ekradı Cemaati	-	-	Yazır	Çermik S.	BOA, TD, nr. 998, s. 115, sene 928-929 (1521-23)
Milli Aşireti Ekradı Cemaati	-	-	Yazır	Siverek S.	BOA, TD, nr. 998, s. 131, sene 928-929 (1521-23)
Milli Cemaati	Bozulus Türkmenleri	Şeyh İzzeddin Ekradı	Yazır	Urfa(Ruha) S.	BOA, TD, nr. 561, s.293-294, II.Selim
Milli Cemaati	İzzeddin Beğ Ekradı	-	Döğer	Malatya S. Gerger Kaz.	BOA, TD, nr. 123, s. 442, sene 930(1523-24)
Milli Cemaati	İzzeddin Beğ Ekradı	-	Döğer	Siverek S	BOA, TD, nr. 200, s. 1043, sene 947(1540-41)
Milli Cemaati	Ekrad	-	Yazır	Mardin S.	BOA, TD, nr. 64, s. 254, sene 924(1518-19)
Milli Cemaati	-	-	Yazır	Çemişkezek S.	BOA, TD, nr. 64, s. 828, sene 924(1518-19)
Milli Cemaati	İskender Beğ Yörükleri	-	Yazır	Menteşe S. Muğla Kaz.	BOA, TD, nr. 61, s. 19-20, sene 924(1517-18)
Milli Cemaati	-	-	Yazır	Mardin S. Mardin Kaz.	BOA, TD, nr. 998, s. 14, sene 92-929(1521-23)
Milli Cemaati	-	-	Yazır	Mardin S. Mardin Kaz.	BOA, TD, nr. 998,

					s. 14, sene 928-929(1521-23)
Milli Cemaati	-	-	Yazır	Mardin S. Mardin Kaz.	BOA, TD, nr. 998, s. 14, sene 928-929(1521-23)
Milli Cemaati	-	-	Yazır	Mardin S. Mardin Kaz.	BOA, TD, nr. 998, s. 14, sene 928-929(1521-23)
Milli Cemaati	-	-	Yazır	Mardin S. Mardin Kaz.	BOA, TD, nr. 998, s. 14, sene 928-929(1521-23)
Milli Cemaati	-	-	Yazır	Mardin S. Mardin Kaz.	BOA, TD, nr. 998, s. 14, sene 928-929(1521-23)
Milli Cemaati	-	-	Yazır	Mardin S. Mardin Kaz.	BOA, TD, nr. 998, s. 14, sene 928-929(1521-23)
Milli Cemaati	-	-	Yazır	Mardin S. Mardin Kaz.	BOA, TD, nr. 998, s. 14, sene 928-929(1521-23)
Milli Cemaati	-	-	Yazır	Mardin S. Mardin Kaz.	BOA, TD, nr. 998, s. 14, sene 928-929(1521-23)
Milli Cemaati	Cemaleddin Cemaati	Cemaleddin Cemaati	Yazır	Diyarbakir(A mid) S. Kulb Nah.	BOA, TO, nr. 97, s. 50a-b, sene
Milli Cemaati	-	-	Yazır	Harput S. Şehir Nah.	TKA, TO, nr. 106, s. 17a-b, sene II. Selim
Milli Cemaati	-	-	Yazır	Harput S. Şehir Nah.	TKA, TD, nr. 106,s. 18a, sene II. Selim
Milli Cemaati	-	-	Yazır	Çermik S. Hani Kaz.	TKA, TD, nr. 106, s. 400b, sene II. Selim
Milli Cemaati	-	-	Yazır	Çermik S. Hani Kaz.	TKA, TD, nr. 106, s. 401b, sene II. Selim
Milli Cemaati	Milli Aşireti	-	Yazır	Mardin S. Kûh-ı Mardin Nah.	TKA, TD, nr. 117, vr. 191b, sene 975 (1567-68)

Milli Cemaati	-	-	Yazır	Mardin S. Turaclu Nah.	TKA, TD, nr. 117, vr. 249a, sene 975 (1567-68)
Milli Cemaati	-	-	Yazır	Mardin S. Berriyecik Kaz.-Telbisim Nah.	TKA, TD, nr. 117, vr. 312a, sene 975 (1567-68)
Milli Cemaati n.diğer Amikiyye	Haleb Türkmenleri	İzzeddin Beğ Ekradı	Yazır	Haleb S.	BOA, TD, nr. 93, s. 701-702, sene 926 (1519-20)
Milli Cemaati	-	-	Yazır	Urfa(Ruha) S.-Bozili Nah.	BOA, TD, nr. 965, s. 131, sene 976 (1568-69)
Milli Cemaati	-	-	Yazır	Mardin S.	BOA, TD, nr. 64, s. 286, sene 924 (1518-19)
Milli Cemaati	-	-	Yazır	Mardin S.	BOA, TD, nr. 64, s. 288, sene 924 (1518-19)
Milli Cemaati Taifesi	-	-	Yazır	Haleb V. Ağzaz Kaz. Çöm Nah.	BOA, TD, nr. 181, s. 81, sene 943 (1536-37)
Milli Cemaati Ekradı	-	-	Yazır	Urfa(Ruha)S. Urfa Kaz.	BOA, TD, nr. 181, s. 181-182, sene 943 (1536-37)
Milli Cemaati Ekradı	-	-	Yazır	Mardin S.	BOA, TD, nr. 64, s. 299, sene 924 (1518-19)
Milli Cemaati Ekradı	-	-	Yazır	Mardin S.	BOA, TD, nr. 64, s. 299, sene 924 (1518-19)
Milli Cemaati Ekradı	-	-	Yazır	Birecik S. Birecik Nah.	TKA, TD, nr. 173, s. 59a, sene Z 992 (Aralık 1584)
Milli Cemaati Ekradı	-	-	Yazır	Çemişkezek S.	BOA, TD, nr. 998, s. 170, sene 928-29 (1521-23)
Milli Cemaati Ekradı	-	-	Yazır	Çemişkezek S. Gündüz Nah.	TKA, TD, nr. 164, vr. 60a, sene 947 (1540-41)

Milli Cemaati	Ekradı	-	-	Yazır	Kilis S. Çöm Nah.	TKA, TD, nr. 171, vr. 86a, sene 996 (1587-88)
Milli Cemaati	Ekradı	-	-	Yazır	Kilis S. Çöm Nah.	TKA, TD, nr. 171, vr. 86b, sene 996 (1587-88)
Milli Cemaati	Ekradı	-	-	Yazır	Kilis S. Çöm Nah.	TKA, TD, nr. 171, vr. 87a, sene 996 (1587-88)
Milli Cemaati	Ekradı	-	-	Yazır	Kilis S. Çöm Nah.	TKA, TD, nr. 171, vr. 93b, sene 996 (1587-88)
Milli Cemaati	Ekradı			Yazır	Mardin S.	BOA, TD, nr. 64, s. 254, sene 924(1518-19)
Milli Cemaati	Karşlı	Kara Ulus	-	Yazır	Urfa(Ruha)S. Harran Nah.	BOA, TD, nr. 965, s. 227, sene 976(1568-69)
Milli Cemaati	Kethüda	Bozulus Türkmenleri	-	Yazır	Urfa(Ruha) S.	BOA, TD, nr. 561, s. 322-323, II. Selim
Milli Cemaati (t-i Budak)	Oymağı	-	-	Yazır	Çermik S.-Hani Kaz.	TKA, TD, nr. 106, s. 392b, sene II. Selim
Milli Cemaati (t-i Hacı Mahmud)	Oymağı	-	-	Yazır	Çermik S.-Hani Kaz.	TKA, TD, nr. 106, s. 393a, sene II. Selim
Milli ve Mağara Cemaati		-	-	Yazır	Mardin S. Berriyecik Kaz.-Telbisim Nah.	TKA, TD, nr. 117, vr. 307b-308a, sene 975(1567-68)
Milli-i Cemaati	Büzürk	Milli Aşireti	-	Yazır	Çemişkezek S.	BOA, TD, nr. 64, s. 766, sene 924(1518-19)
Milli-i Cemaati	Büzürk	Milli Aşireti	-	Yazır	Çemişkezek S.	BOA, TD, nr. 64, s. 766, sene 924(1518-19)
Milli-i Cemaati	Büzürk	Milli Aşireti	-	Yazır	Çemişkezek S.	BOA, TD, nr. 64, s. 765, sene 924(1518-19)
Milli-i Cemaati	Büzürk	Milli Aşireti	-	Yazır	Çemişkezek S.	BOA, TD, nr. 64, s. 765, sene 924(1518-19)

Milli-i Cemaati	Büzürk	Milli Aşireti	-	Yazır	Çemişkezek S.	BOA, TD, nr. 64, s. 765, sene 924(1518-19)
Milli-i Cemaati	Büzürk	Milli Aşireti	-	Yazır	Çemişkezek S.	BOA, TD, nr. 64, s. 764, sene 924(1518-19)
Milli-i Cemaati	Büzürk	Milli Aşireti	-	Yazır	Çemişkezek S.	BOA, TD, nr. 64, s. 764, sene 924(1518-19)
Milli-i Cemaati	Büzürk	-	-	Yazır	Çemişkezek S.	BOA, TD, nr. 998, s.166 sene 928-929(1521-23)
Milli-i Cemaati	Büzürk	-	-	Yazır	Çemişkezek S.	BOA, TD, nr. 998, s.166 sene 928-929(1521-23)
Milli-i Cemaati	Büzürk	-	-	Yazır	Çemişkezek S.	BOA, TD, nr. 998, s.166 sene 928-929(1521-23)
Milli-i Cemaati	Büzürk	-	-	Yazır	Çemişkezek S.	BOA, TD, nr. 998, s.166 sene 928-929(1521-23)
Milli-i Cemaati	Büzürk	Milli Aşireti	-	Yazır	Çemişkezek S.	TKA, TD, nr. 164, vr. 20b, sene 947(1540-41)
Milli-i Cemaati	Büzürk	-	-	Yazır	Çemişkezek S.	TKA, TD, nr. 164, vr. 20b, sene 947(1540-41)
Milli-i Cemaati	Büzürk	-	-	Yazır	Çemişkezek S.	TKA, TD, nr. 164, vr. 20b-21a, sene 947(1540-41)
Milli-i Cemaati	Büzürk	-	-	Yazır	Çemişkezek S.	TKA, TD, nr. 164, vr. 21b, sene 947(1540-41)
Milli-i Cemaati	Büzürk	-	-	Yazır	Çemişkezek S.	TKA, TD, nr. 164, vr. 21b, sene 947(1540-41)
Milli-i Cemaati	Büzürk	-	-	Yazır	Çemişkezek S.	TKA, TD, nr. 164, vr. 31a, sene 947(1540-41)

Milli-i Büzürk Cemaati	-	-	Yazır	Çemişkezek S.	TKA, TD, nr. 164, vr. 31b, sene 947(1540-41)
Milli-i Büzürk Cemaati	-	-	Yazır	Çemişkezek S. Çatal kale Nah.	TKA, TD, nr. 164, vr. 68a, sene 947(1540-41)
Milli-i Küçük Cemaati	-	-	Yazır	Çemişkezek S.	TKA, TD, nr. 164, vr. 32a, sene 947(1540-41)
Milli-i Küçük Cemaati	-	-	Yazır	Çemişkezek S.	TKA, TD, nr. 164, vr. 32b, sene 947(1540-41)
Milli-i Küçük Aşireti Cemaati	-	-	Yazır	Çemişkezek S.	BOA, TD, nr. 998, s.165, sene 928-929(1521-23)
Milli-i Küçük Cemaati	Milli Aşireti	-	Yazır	Çemişkezek S.	BOA, TD, nr. 64, s.768, sene 924(1518-19)
Milli-i Küçük Cemaati	Milli Aşireti	-	Yazır	Çemişkezek S.	BOA, TD, nr. 64, s.767, sene 924(1518-19)
Millikan-ı diğer Oymağı Cemaati tabi-i Abdullah Kethüda	-	-	Yazır	Mardin S. Mardin Kaz.	BOA, TD, nr. 998, s.17, sene 928-29(1521-23)
Millikan-ı diğer Oymağı Cemaati tabi-i İsmail Kethüda	-	-	Yazır	Mardin S. Mardin Kaz.	BOA, TD, nr. 998, s.17, sene 928-29(1521-23)
Millili Cemaati	-	-	Yazır	Çemişkezek S.	TKA, TD, nr. 164,vr. 47b, sene 947(1540-41)
Millilü Ekradı Cemaati	-	-	Yazır	Birecik S. Birecik Nah.	BOA, TD, nr. 496, s.117, sene 978(1570-71)
Milliye Ekradı ve Abdullah Cemaati	-	-	Yazır	Trablusşam S. Lazkiye Nah.	BOA TD, nr. 1017,s. 490, Tarihsiz
Milliye Ekradı ve İydiye Cemaati	-	-	Yazır	Haleb'den gelmişlerdir. Trablusşam S.-Sılı Akra Kaz.	BOA, TD, nr. 68,s. 398, sene C.R.925(1519)

Minneti Cemaati, n.diğer Milli	Hale b Türkmenler i	-	Yazır	Haleb S.	BOA, TD, nr. 93,s. 726-728, sene 926 (1519-20)
Misafir Beğcedir Cemaati	Milli Aşireti	Tabanlı Cemaati	Bayad	Mardin S. Kûh-ı Mardin Nah.	TKA, TD, nr. 117,vr.181b- 182a, sene 975(1567-68)
Molla Hüseyin Cemaati	Milli Aşireti	Beli Bazeki Cemaati		Mardin S. Kûh-ı Mardin Nah.	TKA, TD, nr. 117,vr.194a-b, sene 975(1567- 68)
Molla Yakub Cemaati	Milli Aşireti	Budak Beğ Cemaati	Bayad	Mardin S. Kûh-ı Mardin Nah.	TKA, TD, nr. 117,vr.193a-b, sene 975(1567- 68)
Musa Kethüda Cemaati	Milli Aşireti	-	Ekrad- Göçer	Mardin S.	BOA, TD, nr. 64, s.288, sene 924(1518-19)
Musa Kör Kethüda Hullan Cemaati Oymağı	Milli Göçer Aşireti Ekradı Cemaati	-	Ekrad	Mardin S.	BOA, TD, nr. 200, s.677-678, sene 947(1540- 41)
Musagöz Oymağı Cemaati	Ekrad-ı Aşiret-i Millilî-i Göçer Cemaati	-	Ekrad	Mardin S. Mardin Kaz.	BOA, TD, nr. 998, s.17, sene 928-29(1521- 23)
Musnanlı Cemaati	Milli Taifesi	Sadullah Cemaati	Ekrad	Kilis S. Çöm Nah.	TKA, TD, nr. 171,vr.123a, sene 996(1587- 88)
Mülükanlı Oymağı Cemaati Kethüda	Milli Aşireti	-	Ekrad- Göçer	Mardin S.	BOA, TD, nr. 64, s.292, sene 924(1518-19)
Mülükanlı Oymağı Cemaati Abdullah Kethüda	Milli Aşireti	-	Ekrad- Göçer	Mardin S.	BOA, TD, nr. 64, s.292, sene 924(1518-19)
Mülükanlı Oymağı Cemaati Can Ahmed Kethüda	Milli Aşireti	-	Ekrad- Göçer	Mardin S.	BOA, TD, nr. 64, s.292, sene 924(1518-19)
Mülükanlı Oymağı Cemaati Cemaleddin Kethüda	Milli Aşireti	-	Ekrad- Göçer	Mardin S.	BOA, TD, nr. 64, s.292, sene 924(1518-19)
Mülükanlı Oymağı Cemaati İsmail Kethüda	Milli Aşireti	-	Ekrad- Göçer	Mardin S.	BOA, TD, nr. 64, s.292, sene 924(1518-19)

Müsafir Kethüda Oymağı Cemaati(Tabanlu)	Milli Göçer Aşireti Ekradı Cemaati	Tabanlu Cemaati	Bayad-Göçer	Mardin S.	BOA, TD, nr. 200, s.689-690, sene 947(1540-41)
Müşnanlu Cemaati (t-i Hasan Kethüda v. Arab)	Milli Taifesi	Sadullah Cemaati	Avşar	Kilis S. Çöm Nah.	TKA, TD, nr. 171,vr.122b, sene 996(1587-88)
Nakih Mevlana Yakub Oymağı Cemaati	Ekrad-ı Aşiret-i Millî-i Göçer Cemaati	-	Eymür	Mardin S. Mardin Kaz.	BOA, TD, nr. 998, s.17, sene 928-29(1521-23)
Nasır ve Avn ve Baban Cemaati	Milli Aşireti	Budak Beğ Cemaati	Bayad	Mardin S. Kûh-ı Mardin Nah.	TKA, TD, nr. 117,vr.194a, sene 975(1567-68)
Nur Ali Kethüda Oymağı Cemaati, Neydanlu	Milli Göçer Aşireti Ekradı Cemaati	-	Bayad	Mardin S.	BOA, TD, nr. 200, s.686-687, sene 947(1540-41)
Okcu İzzeddin Cemaati, n. diğer Milli	Haleb Türkmenleri	İzzeddin Beğ Ekradı	Yazır	Haleb S.	BOA, TD, nr. 93, s.703, sene 926(1519-20)
Osmanlu Cemaati(t-i Murad Kethüda v. Halil)	Milli Taifesi	Sadullah Cemaati	Avşar	Kilis S. Çöm Nah.	TKA, TD, nr. 171,vr.121b-122a, sene 996(1587-88)
Ömer b. Hüseyin Tabanlu Oymağı Cemaati	Milli Aşireti	Tabanlu Cemaati	Bayad-Göçer	Mardin S.	BOA, TD, nr. 64, s.289, sene 924(1518-19)
Ömer Kethüda Oymağı Cemaati, Cemaleddinlü	Milli Göçer Aşireti Ekradı Cemaati	Ekrad	-	Mardin S.	BOA, TD, nr. 200, s.681, sene 947(1540-41)
Ömer Yar Cemaati	Milli Aşireti	Tabanlu Cemaati	Bayad	Mardin S. Kûh-ı Mardin Nah.	TKA, TD, nr. 117,vr.182a, sene 975(1567-68)
Perzir ve Şahkulu Cemaati	Milli Aşireti	Cemaleddinlü Cemaati	Bayad	Mardin S. Kûh-ı Mardin Nah.	TKA, TD, nr. 117,vr.185a-b, sene 975(1567-68)
Pir Ahmed Cemaati	Milli Aşireti	-	Yüreğir	Mardin S. Kûh-ı Mardin Nah.	TKA, TD, nr. 117,vr.202a, sene 975(1567-68)

Pir Hasan Beğ Cemaati	Milli Aşireti	-	Döğer-Göçer	Mardin S.	BOA, TD, nr. 64, s.291, sene 924(1518-19)
Pir Hüseyin Cemaati	Milli Aşireti	Tabanlı Cemaati	Bayad	Mardin S. Kûh-1 Mardin Nah.	TKA, TD, nr. 117,vr.179ba, sene 975(1567-68)
Pir Ömer Cemaati	Milli Aşireti	Kadıyanlı Cemaati	Bayındır	Mardin S. Kûh-1 Mardin Nah.	TKA, TD, nr. 117,vr.205a, sene 975(1567-68)
Piri Kalender Kethüda Cemaati	Milli Aşireti	Milîkânlu Cemaati	Yıva	Mardin S. Kûh-1 Mardin Nah.	TKA, TD, nr. 117,vr.197a-b, sene 975(1567-68)
Piri Mengi Cemaati	Milli Aşireti	Kadıyanlı -1 Hastan Cemaati	Bayındır	Mardin S. Kûh-1 Mardin Nah.	TKA, TD, nr. 117,vr.205b, sene 975(1567-68)
Reşi Kethüda Oymağı Cemaati	Milli Aşireti	-	Ekrad-Göçer	Mardin S.	BOA, TD, nr. 64, s.29, sene 924(1518-19)
Rüstem b. Davud ve Ahmed ve Mehmed vs. Cemaati	Milli Aşireti	Sarılu Cemaati	Bayad	Mardin S. Kûh-1 Mardin Nah.	TKA, TD, nr. 117,vr.198b-199a, sene 975(1567-68)
Rüstem Kethüda Kadıyan Oymağı Cemaati	Milli Göçer Aşireti Ekradı Cemaati	-	Ekrad	Mardin S.	BOA, TD, nr. 200, s.674-675, sene 947(1540-41)
Sefer Can Cemaati	Milli Aşireti	Tabanlı Cemaati	Bayad	Mardin S. Kûh-1 Mardin Nah.	TKA, TD, nr. 117,vr.182a, sene 975(1567-68)
Semü Oymağı Cemaati, tabi-i Cemaleddin	Millili Ekradı Göçer Cemaati	-	-	Mardin S. Mardin Kaz.	BOA, TD, nr. 998, s.18, sene 928-29(1521-23)
Seydi Kethüda Cemaati	Milli Aşireti	Cemaleddinlü Cemaati	Bayad	Mardin S. Kûh-1 Mardin Nah.	TKA, TD, nr. 117,vr.185b, sene 975(1567-68)
Seyyid b. Ümük Cemaati	Milli Aşireti	Hellî Cemaati	Arap	Mardin S. Kûh-1 Mardin Nah.	TKA, TD, nr. 117,vr.202a, sene 975(1567-68)
Sima Kethüda Cemaati?	Milli Aşireti	Sarılu Cemaati	Bayad	Mardin S. Kûh-1 Mardin Nah.	TKA, TD, nr. 117,vr.199a-b,

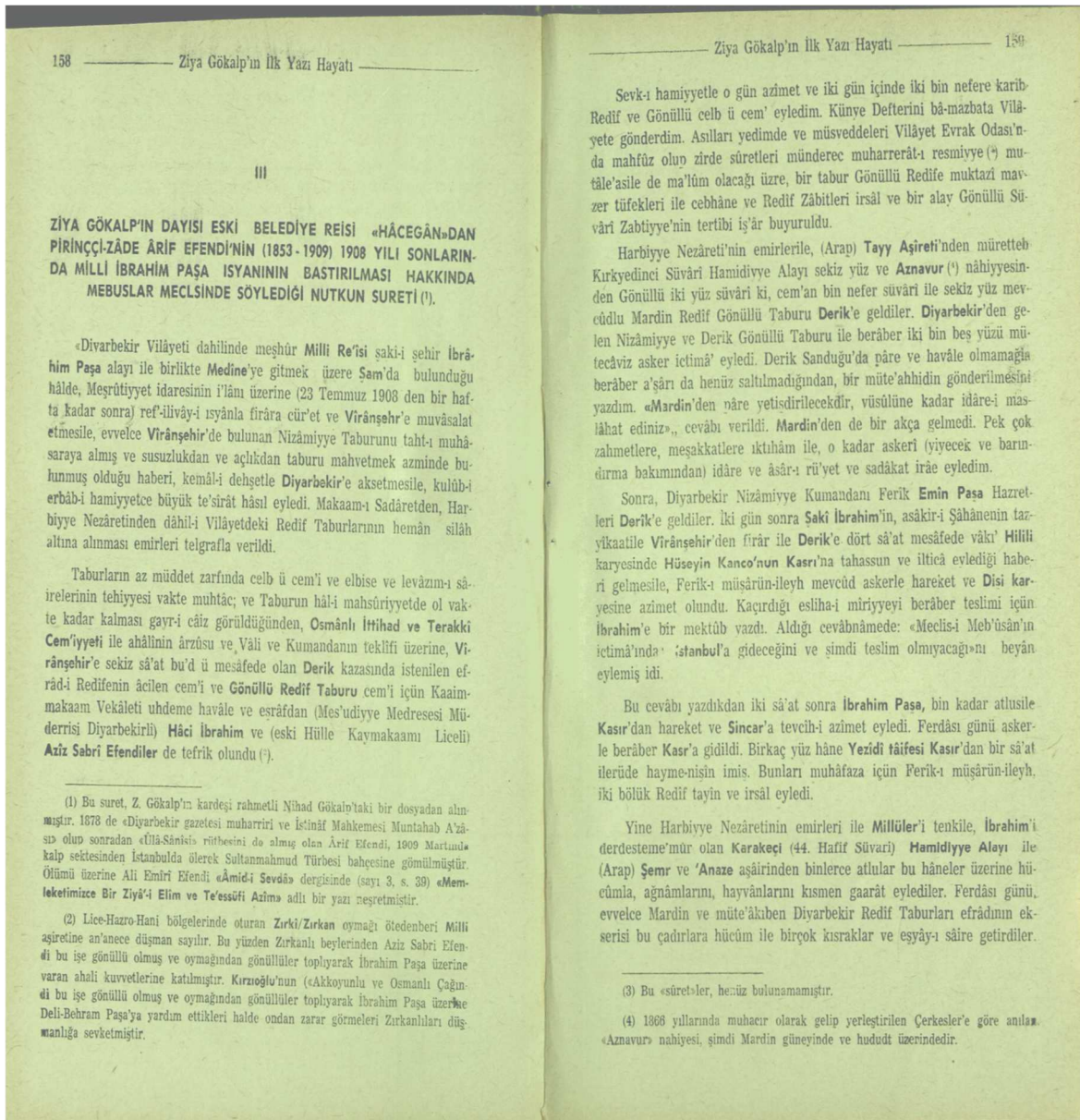
					sene 975(1567-68)
Süleyman Kethüda Cemaati	Milli Aşireti	Milikânlu Cemaati	Yıva	Mardin S. Kûh-ı Mardin Nah.	TKA, TD, nr. 117,vr.195a, sene 975(1567-68)
Şahkulu b. Şemseddin Cemaati	Milli Aşireti	Tabanlı Cemaati	Bayad	Mardin S. Kûh-ı Mardin Nah.	TKA, TD, nr. 117,vr.178b-179a, sene 975(1567-68)
Şahkulu Kethüda Oymağı Cemaati	Milli Aşireti	-	Bayad-Göçer	Mardin S.	BOA, TD, nr. 64, s.289, sene 924-29(1518-19)
Şahkulu Kethüda Oymağı Cemaati	Milli Göçer Aşireti Ekradı Cemaati	-	Bayad	Mardin S.	BOA, TD, nr. 200, s.681, sene 947(1540-41)
Şapbaran Kethüda Cemaati?	Milli Aşireti	Beyda-i Zirkan Cemaati	Ekrad	Mardin S. Kûh-ı Mardin Nah.	TKA, TD, nr. 117,vr.188b, sene 975(1567-68)
Şehirhan Kubad ve İsmail Cemaati	Milli Aşireti	-	-	Mardin S. Kûh-ı Mardin Nah.	TKA, TD, nr. 117,vr.185a, sene 975(1567-68)
Şemseddin Cemaati	Milli Aşireti	Tabanlı Cemaati	Bayad	Mardin S. Kûh-ı Mardin Nah.	TKA, TD, nr. 117,vr.184a, sene 975(1567-68)
Şemseddin Kethüda Kadıyan Oymağı Cemaati	Milli Göçer Aşireti Ekradı Cemaati	-	Bayad	Mardin S.	BOA, TD, nr. 200, s.673-674, sene 947(1540-41)
Şemseddin Kethüda Oymağı Cemaati	Milli Göçer Aşireti Ekradı Cemaati	Tabanlı Cemaati	Bayad-Göçer	Mardin S.	BOA, TD, nr. 200, s.689, sene 947(1540-41)
Şemseddin Kethüda Yörükleri Cemaati	Milli Aşireti	Cemaleddinlü Cemaati	Bayad	Mardin S. Kûh-ı Mardin Nah.	TKA, TD, nr. 117,vr.185b, sene 975(1567-68)
Şemsi Kethüda v. Arab Cemaati	Milli Taifesi	-	Arap	Kilis S. Çöm Nah.	TKA, TD, nr. 171,vr.105a-b, sene 996(1587-88)
Şenhan Oymağı Cemaati	Milli Aşireti	-	Ekrad-Göçer	Mardin S.	BOA, TD, nr. 64, s.289, sene 924(1518-19)

Şev(Şu) Kethüda Cemaati?	Milli Aşireti	Sarılu Cemaati	Bayad	Mardin S. Kûh-ı Mardin Nah.	TKA, TD, nr. 117,vr.199b, sene 975(1567-68)
Şeyh Hüseyin Hamidiyan Oymağı Cemaati	Milli Göçer Aşireti Ekradı Cemaati	-	Ekrad	Mardin S.	BOA, TD, nr. 200, s.972, sene 947(1540-41)
Şeyh Kethüda ve İzzi Cemaati	Milli Aşireti	Milikânlu Cemaati	Yıva	Mardin S. Kûh-ı Mardin Nah.	TKA, TD, nr. 117,vr.196b-197b, sene 975(1567-68)
Şeyh Yusuf ve Şeyh Emir Cemaati	Milli Aşireti	Hellî Cemaati	Ekrad	Mardin S. Kûh-ı Mardin Nah.	TKA, TD, nr. 117,vr.203b, sene 975(1567-68)
Şeyhler Cemaati	Haleb Türkmenleri	Milli Cemaati	Beğdilli	Haleb S.	BOA, TD, nr. 93, s.720, sene 926(1519-20)
Tabanlı Cemaati	Milli Aşireti	-	Bayad-Göçer	Mardin S.	BOA, TD, nr. 64, s.290, sene 924(1518-19)
Tabanlı Hamza Kethüda Oymağı Cemaati	Milli Aşireti	-	Bayad-Göçer	Mardin S.	BOA, TD, nr. 64, s.289, sene 924(1518-19)
Tabanlı Oymağı Cemaati	Milli Aşireti	-	Bayad Göçer	Mardin S.	BOA, TD, nr. 64, s.291, sene 924(1518-19)
Tabanlı Oymağı Cemaati	Milli Aşireti	Tabanlı Cemaati	Bayad-Göçer(Yar Ahmed Obası)	Mardin S.	BOA, TD, nr. 64, s.287, sene 924(1518-19)
Turhan Kethüda Cemaati	Millü Aşireti	-	Göçer	Mardin S.	BOA, TD, nr. 64, s.290, sene 924(1518-19)
Yakub-Kethüda Oymağı Cemaati	Milli Göçer Aşireti Ekradı Cemaati	-	Ekrad	Mardin S.	BOA, TD, nr. 200, s.669, sene 947(1540-41)
Yar Ahmed Kethüda Oymağı Cemaati (Tabanlı)	Milli Göçer Aşireti Ekradı Cemaati	Tabanlı Cemaati	Bayad	Mardin S.	BOA, TD, nr. 200, s.691-692, sene 947(1540-41)
Yekûsi Oymağı Kethüda Cemaati	Millü Aşireti	-	Ekrad-Göçer	Mardin S.	BOA, TD, nr. 64, s.292, sene 924(1518-19)

Yeni Kadıyan Cemaati	Kethüda Oymağı	Milli Göçer Aşireti Ekradı Cemaati	-	-	Mardin S.	BOA, TD, nr. 200, s.672-673, sene 947(1540-41)
Yusuf Oymağı (Tabanlı)	Kethüda Cemaati	Milli Göçer Aşireti Ekradı Cemaati	Tabanlı Cemaati	Bayad-Göçer	Mardin S.	BOA, TD, nr. 200, s.688, sene 947(1540-41)
Zektiyan-1 Kadıyanlı Cemaati		Milli Aşireti	Kadıyanlı Cemaati	Bayındır	Mardin S. Kûh-1 Mardin Nah.	TKA, TD, nr. 117,vr.205b, sene 975(1567-68)
Zeyneddin Kethüda Oymağı Cemaati		Millü Aşireti	-	Yıva-Göçer	Mardin S.	BOA, TD, nr. 64, s.291, sene 924(1518-19)
Zeyneddin Kethüda Oymağı Cemaati(Tabanlı)		Milli Göçer Aşireti Ekradı Cemaati	Tabanlı Cemaati	Bayad-Göçer	Mardin S.	BOA, TD, nr. 200, s. 688-689, sene 947(1540-41)

EK 2

**“ZİYA GÖKALP’IN DAYISI ESKİ BELEDİYE REİSİ “HÂCEGÂN”
DAN PİRİNÇÇİ-ZÂDE ÂRİF EFENDİ’NİN (1853-1909) 1908 YILI
SONLARINDA MİLLÎ İBRAHİM PAŞA İSYANININ BASTIRILMASI
HAKKINDA MEBUSLAR MECLİSİNDE SÖYLEĞİĞİ NUTKUN
SURETİ⁵⁵⁸**

Her yerde olduğu gibi, kurâ ve nevâhî-i mütecâvireden yüzlerce Ekrâd, seyr ve fırsat bulur ise yağma için o civârda muntazir bulunduklarından, anlar da bu yağmaya iştirâk etdiler.

Ferik-i müşârûn-ileyh, derhâl Taburlar Binbaşlarını celb ve tevbihi ve eşyânın toparlanması emr-i şedidini verdi. Ba'zı Zâbitân, neferâtından aldıkları kıymetli kırsakların birer ikişer re'sini ifrâz ve hânelerine irsâl eylediler.

Bendeniz, Derik'de senedimle Mâl Sanduğu'ndan Nizâmiyye Taburlarına vermiş olduğum erzâk senedât-ı mahsusasını Taburlardan alarak Derik'e avdet eyledim. Virânşehir'den gelenlerle beraber Kasır'da on tabur Nizâmiyye ve Redif ve dört alay Süvâri Nizâmiyye itimâ' eyledi.

Yağmayı men'edecek, yağma-gerleri tutup te'dib edecek, askerdir, bana ne? Yağma-gerlikçe gördüğüm ahvâl-i müte'essife, hasb-el-vazife, Diyarbekir Vâlihi'ne sûreti zirde münderec tahrirâtla yazdım⁽⁵⁾. Nâib-i tevkil ederek, avdet eyledim. Azmet ve avdetim yirmi gün kadar oldu. Vilâyet, bu tahrirâtının sûretini Meclis-i İdâre mazbata-i Telgrafiyyesile on altı Eylül (29 Eylül 1908) tarihinde Dâhiliyye Nezâretine yazdı. Dâhiliyye ve Harbiyyeden verilen emirler üzerine, mağsûb hayvânâtın istirdâdına her tarafa Komisyonlar yapıldı.

Yağma-gerliğe cüz'î bir iştirâkım olsa idi, o kadar Zâbitân ve Kürd-Ağaları hakkında öyle bir şikâyet cür'etinde bulunamaz idim. Derik'den geldikten sonra Meb'ûsluk İntihâbına mübâşeret olundu. (İkinci-Seçmenlerden ibaret) eli sekiz re'ydin kırk iki re'yle ihrâz-ı ekseriyyet ve Dersâ'de'e azimet eyledim. Meb'ûsânın ekserisi hakkında olduğu gibi, benim de hakkımda birçok telgraflar, şikâyetler vuku'buldu. Bu şikâyetleri edenlerin bir kısmı, sene-i hâliyye Temmuzu'na kadar Diyarbekir Belediye Riyâseti'nde yaptığım icrâ'ât-ı kaanûniyyeden mutazarrır olanlar ve bir kısmı da Meb'ûsluğa tâlib iken ekseriyyet kazanamayanlar ve tenkil-leri için asker tertib eylediğim Millî eşkiyasından olanlardır.

Bunlar, alâ küll-i-hâlin müvekkillerimdir diye matbû'ât vâsitâsile seng-en-dâz-ı müdâfa'a olmak tenezzülünde bulunmadım. İftirâ da'vâsını vakt-i merhûnuna ta'lik eyledim. Her memleketde g'rezkar, fâsîd-ül-efkâr bulunur; bu pek tabi'îdir. «Ada-Müşâfirleri»⁽⁶⁾ hakkında yapılacak mu'âmelenin Meclis-i Meb'ûsanca müzâkeresi sırasında irâd eylediğim bir nutukda, Şâki İbrâhîm'in Virânşehir'den firârı esnâsında çadırında burakdığı

(5) Bu sûret de henüz bulunamamıştır.

(6) Burada anılan «Ada - Müşâfirleri» adlı, 18 Aralık 1897 den 6 Ekim 1908 tarihine kadar bize bağlı «Müntaz (Muhtariyetli) Eyâlet» olan Girit adasında taraf-suz olarak işgal askerleri bulunduran İngiltere, Fransa, İtalya ve Rusya'nın bu adadaki kuvvetlerine veriliyordu. 23 Temmuz 1908 de İkinci Meşrutiyetin ilânı üzerine bu «Ada - Müşâfirleri» işgal kuvvetlerini buradan çekmeye başlayınca, Yunan-lılar Girit'i ilhaka girişmişlerdi.

evrâk miyanında: «Ada-Müşâfirleri»nin ve hûne-i İstibdâddan bazılarının mücib-i mes'ûliyyet ve muhâkeme mektûbları zuhûr ettiği hâlde, Diyarbekir Vâlisi Süleymân Paşa bunları toparlayup da merci'ine göndermekde betâ'at göstermiştir», demiş idim. Bu «betâ'at» lâfzı, Vâli-i müşârûn-ileyhin fevk-al-âde câlib-i gayz ü hiddeti olarak: «Bu evrâk üç def'a Virânşehir'den istenilmiş iken gönderilmediği; ve öyle bir evrâk olduğu Ârif Efendi tarafından burada beyân edilmediği» zemininde Meclis-i idâre Hey'eti ile ahâliye iki telgraf yazdırmış idi⁽⁷⁾. Hemşehrilerim olduğundan, ma'lûmat-ı umûmiyye hilâfındaki bu iş'arlarını redde bile lüzûm görmedim.

Zirâ, Virânşehir Kaaimmakaamı Kadî Efendi, o kabil evrâkı imkân dâiresinde toparlayup, nezdinde hıfz eylediğine âid havâdis tevâtür-yâb-i istihâr olmuştur idi. Vâli-i müşârûn-ileyh, bu telgraflarla da kanâ'at etmiyerek, imzâsile yazdığı ve bura (İstanbul'da) tab'etdirdiği telgrafnâmede: «Millîler'e rahmet okudacak fenâhıkları Diyarbekir'den getürdüğüm hempâlarımı ve Siverek'den gelen âdemler ile birleşerek beraber yaptığundan, tahkikaat icrâsının oradaki hey'ete havâlesini» beyân ve birçok müfteriyyât der-miyan eylemiştir.

«Hempâ» gösterdiği zevât, ibrâz-ı hidmet ve mu'avenetle daha evvel avdet etdiler. Siverekli'lerden kimse ile görüşmedim. Bir Vâli ve bir Birinci-Ferik (Emin Paşa), askerliğe âid bu kadar hidmetim mukaabilinde takdirâtla bulunması lâzım iken, bu derece ibrâz-ı hiddet ve irtikâble teşehhür eden ba'zı me'mûrlar hakkında Dâhiliyye Nezâretine isti'lâma cevâben, hüsn-i şehâdet buyurması, cidden şâyân-ı te'essürdür.

Neş'etindenberü ticâret ve zirâ'at-ı meşrû'a ile imrâr-ı hayât etmiş ve iffet ü istikaameti hurzi-cân gibi muhâfaza eylemiş olduğumu, Vâli Paşa'dan başka herkes tasdik eder zannıdayım⁽⁸⁾. Şikâyet-i müzevveren bir

(7) Şehirde İttihad ve Terakki Cemiyetinin şubasını açarak geniş faaliyette bulunan Ziya Gökalp'in, kendi davası Ârif Efendi'ye ve dolayısıyla âilesine düşman kesilen Vâli Süleyman Paşa ile Kumandan Emin Paşa'nın elbirliği yüzünden «Peyman»ı ancak 1909 Haziranında gecikmiş olarak çıkardığı, hâtıra geliyor.

(8) Ali Emiri Efendi de rahmetli Ârif Efendi için şöyle diyor: «Memleketimizin a'âzım-ı hânedânından Diyarbekir Meb'ûsu Pirinçi-zâde Ârif Efendi, (22 Mart 1909) Pazartesi gecesi (ezânî) sâ'et altı râddesinde dığâr olduğu sekte-i kalb hastalığından müte'essiren ve fûceten vefât etmiştir. Merhûm-i müşârûn-ileyh, hakikaten memleketimizin mâbûl-ül-iftihârı olacak meşâhir-i ricâiden edib, neuh, hâlık, me'hâmm-i idârece mutahassus bir zât-ı me'hâsin-sıfât idi. Zâten erbâb-ı yesârdan olan vâdininin (Hâci Sâlih Ağa'nın) vefâtından sonra Doksanüç (1877) tarihinde me'mûriyyetli olan Diyarbekir Vilâyeti Mektûbî Kalemî Müservidiğinden b.-l-istifâ, zirâ'at ve ticâretle işigâal etmiş... Kırâren Meclis-i İdâre-i Vilâyet ve İstinâf Muhkemesi A'zâhlarında birkaç def'a Belediye ve Nâfi'a ve Ticâret Riyâsetlerinde, ale-l-husus kavânin ü nüzâmât-ı mer'iyye-i Devletin tabhikî emrinde» gayretle çalışmıştır («Âmid-i Sevdâ» dergisi, İstanbul 1325, sayı 3, s.39).

kısmı kendüsile Ferik **Emin Paşa** Hazretleri tarafından Dâhiliyye ve Harbiyye Nezâretlerine karşı resmen tekliz edilmiştir. Hakikat, hakikattir; nüfuz-i gazezkârîsile tağvir kaabil ve hey'et-i tahkikiyye de müfteriyyâta hâdim olamaz. Çünkü, ben ne **Virânşehir'e** ve ne de **Virânşehir** nâhiyyesi-ni terki eden kurânın **Kasır'dan** başka hiçbirisine gitmedim. Ehen-i ta'-bir olmak üzere, «betâ'at» lâfzını hiçbir fikr ü emele müstenid olmuyarak, sevk-ı kelâm ile isti'mâl edişim, bu derece gayz ü garezî ve pek açık müfteriyyâtı istilzâm eder mi? Efkâr-i umûmiyyenin muhâkemesine havâle eylerim.

Dâhiliyye Nâzir-ı sabıki **Hakkı Beğ'in** zavallı **Dişarbekir'e** nasıl müstebid ve asker bir Vâli intihâb eylediğinin en büyük şahidi, Meclis-i Meb'ûsân'da bile serdi' efkâr ve mutâle'âta ta'allûk eden takyide kıyâm eylemesidir. Ma'a-mâfih, hukuk-ı meşrû'âmı Şûrây-ı Devlet'e karşı muhâfaza ve **Dişarbekirce** zerre kadar tecâvüzât ve tahrikâtı vukuu'bulsa, âleme i'lân eylerim. Şimdiye kadar hakkında edilen şikâyetin, vukuu'bulan iş-âratın sırf müfteriyyâtdan ibâret olduğunu beyân ile, hepsini redd ve tekliz eyler; ve her kimin bir da'vâsı var ise mahkemeye mürâca'atını tavsiye ederim.

Vâli **Süleymân Paşa**, **Şakî İbrahim'in** vakaayî-i isyâniyyesine nihâyet veren vefâtından tahminen on - on iki gün sonra **Dişarbekir'e** muvâsalât eyledi. O sırada erbâb-ı hamîyetden **Cizreli-zâde Mümtâz Efendi** **Virânşehir'de** birkaç sene Müdirlik ederek, hâsıl ettiği vukufa istinâden, **İbrahim Paşa'nın** akallî-i kalil olarak iki milyondan ziyâde (altın) nakid mevcûdu⁽⁹⁾ kasalara mevzî' ve sûret-i mahsûsada yaptırdığı taş-mahzende mevcûd bulunduğunu; ve bu miktârın nisfî kadar mücevherât ve zikymet eşyâsı olduğunu resmen Vilâyet Defterdârı **Rif'at Efendi'ye** ihbâr ve o da Mâliyye Nezâret'i'ne işâr eylesinler. Defterdâr-ı müşârûn-ileyhin riyâseti tahtında Adliyye ve İdâre a'zâlarından mürekkeb bir Komisyon Hey'etinin **Virânşehir'e** âcilen i'zâmı; ve hukuk-ı miriyye ve şahsiyyeden ol miktâr zimmeti olan **Şakî-i merkuum** nukuudunun zâhire ihrâcî için Vilâyete ve Defterdârlığa emirler verildi. Komisyon Hey'eti yirmi beş yüz gurus ücretle çıkarıldı.

Hey'et **Derik'e** muvâsalât ve Vâli Paşa'dan istedikleri Nizâmiyye ve Jandarma askerine intizâren elli gün kadar **Derik'de** temdid-i ikaamet eylediler. Bu müddet zarfında, **İbrahim Paşa'nın** diğer üç oğlu ile haremi **Hansâ Hanım**, **Virânşehir'e** giderek o liraları, mücevherâtı ketm ü ifâyâ vâsî' bir meydân-ı fırsat buldular. Bilâhare Komisyon Hey'eti **Virânşehir'e** girdi ise de liralardan, mücevherâtdan eser bulamadı.

Virânşehir Nâhiyyesini terki eden kurâ, tahminen yüz elliye müte-

(9) 1955 Sonbaharındaki rayice göre 1 altın = 90 lira hesabıyla, 180 milyon liraya tutarında, demektir.

câvidir. Hepsî ma'mûr ve sekeneşî zirâ'atle meşgul ve arâzileri her yerden ziyâde mahsûldâr olmakla meşhûr olduğu için, her karyede sinin-i sâbıkadan kalma birkaç bin kile zahire olduğu gibi, Meşrûtiyyet-i İdâre-nin fi 10 Temmuz sene 324 (23 Temmuz -908) de neşr ü i'lânı üzerine, bu kurânın umûm ahâlîşî harmanlarını yüzüzre burağup **Virânşehir'de** ictimâ' ve **Şakî İbrahim'in** **Virânşehir'e** vusûlünden sonra başına toplanarak isyâna iştirâk etdiler. **İbrahim'in** firârından sonra, bir kısmı berâberce gitmiş ve kısm-ı diğeri de askerîni çokluğundan ihtifâ eylemişler idi.

İşte bu yüz elli karyede akallî seksen ve yüz bin kilo hâsılât-ı cedide harmanlar üzerinde sâhibsiz kaldı. Mutasarrıf ve **Virânşehir** Kaaimmakamı bu kurânın **Cöl-Ağzı'ndaki** hudûdunu muhâfaza için asker istediler. Vâli Paşa asker göndermediğinden başka, eskiden orada mevcûd olan **Hürşid-Ağa Tabur'u** da **Dişarbekir'e** celbe ıgmaz gösterdi. Nefs-i **Virânşehir** içinde elli-altmış Sûvârî Nizâmiyyeden başka asker kalmadığı için, o köylerdeki zehâir-i atika ve cedide kâmilan gaaret-zede-i **Urbân** ve **Aşâir** oldu. Bu hâl-i te'essûf-istimâl Teşrin-i-Sânî onbeşine (28 Ekim 1908 e) kadar devâm eyledi.

Sonra, bu kurâ ahâlîsî: «Zehâirimizi muhâfaza etmediniz», diyerek Hükûmetden yemlik ve tohumluk için buğday istediler. **İbrahim Paşa'nın** zimmet-i miriyyesi mukabiline zabt olunmuş ve Hazine-i Celîleye mâl edilmiş buğday anbarından bunlara buğday taksimi semâhati gösterildi.

Virânşehir **Dişarbekir'e** yirmi sâ'at bu'd ü mesâfededir. Vâli Paşa Hazretleri muvâsalatları akibinde bizzât oraya gitmek zahmetini ihtiyâr buyursaydılar, Hazine-i Celîlece bu sırada fevk-al-âde elzem olan ne o milyonlarca liralara zâyî'âtı ve ne de Hazineye mâl edilmiş buğdayların köylere dağıdılması mazarratı vukuu'bulur idi. Bundan başka da, hakaayık-i ahvâle kesb-i vukuuf ile, gazezkârlar ilkaatle böyle müfteriyyâtda bulunmak tenezzülünde bulunmazlardı.

Bu bâbda, **Sadr-ı-A'zam Müseyin Hilmi Paşa** Hazretleri ile Mâliyye Nezâretinin enzâr-ı dikkatini celb ü da'vetle, şimdilik söze hitâm veririm. »

EK 3

“HAMİDİYE ALAYLARI ARASINDA MİLLİ İBRAHİM PAŞA”⁵⁵⁹

164

Ziya Gökalp'in İlk Yazı Hayatı

IV

HAMİDİYE ALAYLARI ARASINDA MİLLİ İBRAHİM PAŞA

93 (1877) Felâketimizi müteakip Çarlık Rusyasıyla imzaladığımız 3 Mart 1878 tarihli Ayastefanos (Yeşilköy) Muahedesinde ilk defa olarak Ruslar, «Ermenistan» tabirini resmen kullanarak, bize de kabul ettirmişlerdi. Bu barışın 16. Maddesinde: «Osmanlı Devleti, Ermenilerin yerleşik bulunduğu eyaletlerde, yerli menfaatlerin gerektirdiği ıslâhat ve düzenleri vakit geçirmeden yapmayı; ve Ermenilerin Kürtler ile Çerkeslere karşı emniyetlerini sağlamayı taahhüt eder», deniliyordu. Sonradan Ayastefanos Muahedesinin yerine geçen ve yedi devletçe imzalanan 13 Temmuz 1878 tarihli Berlin Muahedesinin 61. Maddesinde yer alan yukarıdaki hükümlerle Ruslar, Balkanlardaki Romanya - Bulgaristan - Yunanistan - Sırbistan gibi Çarlığın himaye ve gayretleriyle kurulan ve Akdenize çıkma yolunda basamak sayılan hristiyan devletçikleri gibi, Doğu - Anadolu'da da bir «Armenya/Ermenistan» kurmak siyasetini gütmeye başlamışlardı.

Böylece, 1827 de Revan/Erivan ilini istilâ ederek buradaki Üçkilise/Açmıyazın Gregoryen - Ermeni Katolikosluğunu kandırayı siyasi isteklerine âlet edegelen ve «Ermenistan Muhtariyeti» projesini tatbika hazırlanan Moskoflar, bu hususu bize resmen kabul ettirmeye girişmişlerdi⁽¹⁾. Basra ve İskenderun körfezlerine vararak «açık denizlere çıkma» yolunda Rusların «siyasi muhtariyet» ağı ile avladığı unsurların başında Ermeniler geliyordu. Bu yüzden, Ruslardan yardım ve teşvik gören Ermeniler daha 1872 yılında Van şehrinde «İttihad ve Halâs Cemiyeti» adıyla siyasi bir teşkilât kurmuşlardı. Bundan sonra da, Doğu-Anadolu'da Moskof himayesinde bir «Ermenistan» devleti kurmak gayesiyle 1881 de Erzurum'da «Şûrâ-yi Âli», 1882 de Van'da «Kara-Haç», 1887 de İsviçre'de Karl-Marksçı «Hınçak» ve nihayet 1890 da Rusların «Kafkasya Umumivâhâliği» merkezi Tiflis şehrinde «Taşnak Sutyun» (Ermeni İhtilâl Cemiyetleri İttifakı) adıyla başlıca beş Ermeni cemiyeti kurulmuştu. «Türk'ü, Kürd'ü her yerde her türlü şartlar altında vur» emrini parola edinen ve sonradan da 1914 - 1918 yıllarında Doğu - Anadolu'da katliamlar yaparak Türkleri birtirme koyulacak olan Taşnak Komitesi'nin emriyle Türkiye Ermenileri 20 Haziran 1890 da Erzurum İsyanı ve 1890 Temmuzunda İstanbul - Kum-

(1) Kırzoğlu M. Fehretin, (Çelik), «Kars», İstanbul 1943, s. 22, 35; «Kars Tarihi» İstanbul 1953, 1.549-550; «1885 Kars Zaferi», İstanbul 1955, s. 25, 29, 39, 46.

Ziya Gökalp'in İlk Yazı Hayatı

165

kapı Nümeyişi gibi başlıca silâhlı iki büyük hareketle bir «Ermeni Mes'elesi» çıkarmaya başlangıç vermişlerdi⁽²⁾.

Siyasi anlayış ve zekâsı ile meşhur olan Padişah Sultan Hamid, gerçekten bazı köklü tedbirler ile Türkiye'de «Ermeni Mes'elesi»ni esassız olarak halletmiştir. Bu yüzden Ermeniler, 21 Temmuz 1905 te Yıldız Sarayı yoluna koydukları saatli bomba ile öldüremedikleri Sultan Hamid'e bir Fransız mebusunun ağzıyla Fransa Meclisinde «Kızıl-Sultan» dedirtip, edebiyatımıza bile bu hakareti sıfatını sokmuşlardır.

Rusların kıskırtarak yardım ettikleri «Ermenistan Muhtariyeti» uğrunda silâhlı olarak çalışmaya başlayan Ermenilere karşı Sultan Hamid'in aldığı tedbirlerden biri de, kendi adıyla «Hamidiye/Hamidiye» adıyla anılan ve «aşiret»lerden kurulan «Süvari alayları» teşkilâtıdır. Yukarıda işaret edilen 1890 Erzurum İsyanı ve Kumkapı Nümeyişi üzerine, h. 1308 (1890) sonbaharında Dördüncü Ordu Müşiri Çerkes Mehmet Zeki Paşa, Erzincan'a çağırıldığı «aşâir rüesası» ile görüşerek «Hamidiye Süvari Alayları» teşkilâtını kurmaya başlamıştır. Bu hususta, Şâkir Paşa'nın verdiği rapor ve muhtıraya göre, Rusların zati hayvanlı ve çerkes-arkalıklı («çerkeska» giyinen) «Kazak» adlı gayrinizami atlı askerleri düzeni örnek tutulmuş, hattâ başlarındaki kalpağa varınca, «Rus-Kazak» kıyafeti bunlara tatbik edilmişti⁽³⁾.

Rumi 1311 yılında çıkan 9. «Sâlnâme-i Askeri»ye göre 1895 yılında 56 adet «Hamidiye Süvari Alayı» vardı. Bu alaylar, Karapapak (Terekeme), Kurmanç (Kürt), Zaza, Yezidi, Müsta'rab (Araplaşmış) ve Kürtleşmiş Türkmen göçebelerinden kurulmuştu. O zaman Erzurum, Van, Bitlis, Ma'muretülâziz (Harput/Elâziz), Sivas ve Diyarbekir gibi bugünkü bütün Doğu-Anadolu ve Güneydoğu-Anadolu bölgelerini kaplayan altı vilâyette «aşiretler»den kurulan bu «Hamidiye Süvari Alayları», İkinci - Meşrutiyeti ilân ettiğimiz 1908 yılında 65 e çıkmıştı. «Her Hamidiye Alayı 1200 atlı idi. Her Alayın başında tek bir harf okumasını bilmiyen bir Kaymakam dikilmişti. Bu Kaymakam, o aşiretin eski ağası idi. Her Alayda yine aşiret ağasının akrabasından iki Binbaş ve aşiretin ileri gelenlerinden dört Yüzbaş ve sekiz Mülâzım (Teğmen) vardı... Alayın bütün atları aşiret erasının öz mallarıydı. Bu atlara o Alayın damgası vurulurdu. Alay Paşaları'na Kaymakam ve Zâbitlere Padişah Hazinesinden dolgun maaşlar ve hediyeler verilirdi⁽⁴⁾.

(2) Esat Uras, «Tarihte Ermeniler ve Ermeni Mes'elesi», Ankara 1950, s.432-433, 444-445, 461, 464.

(3) H.F.B. Lynch, «Armenia» London 1901, II. 5 teki «Tutak Karapapak Hamidiye Alayı» zabıtları resmi. Rumi 1321 tarihli 20. Diyarbekir Sâlnâmesi, s. 17; Minorski, «Kürtler», İslâm Ansiklopedisi, cilt 68, s.1106.

(4) Varto-Kasman köylü Muallim M. Şerif Fırat, «Doğu İleri ve Verto Tarihi», İstanbul 1948, s.114.

Rumî 1313 (1897) tarihli 13. «Sâlnâme-i Vilâyet-i Erzurum»dan (s. 271 - 278) öğrenildiğine göre, o zamanki 56 Alaydan 20 si «Erzurum Vilâyeti»nde kurulmuş olup; «Hamidiye Süvari Alayları»ndan 1., 2., 3., 7. ler **Tutak**, 4. **Eleşgert**, 5., 6., 11., 12. ler **Karakilise** (Karaköse), 8. **Hasankale**, 9., 37., 38. ler **Bayazıt**, 10. **Diyadin**, 26., 29., 32., 33. ler **Hinis**, 34. **Erzurum** (Tekman), 36. **Keçi** bölgesinde idi. Yine bu sırada 41 - 49. sıradaki dokuz Alay, «Diyarbakır Vilâyeti»nde bulunuyordu (5). Geri kalan 27 Alay da, öteki dört vilâyette idi. Bunlardan **Tutak**'taki dört Alay ile **Sivas**'taki 40. Alay «93 Kars Muhacirleri»nden olan **Karapapak** (sünnî Terekeme) denilen anadili Azerbaycan türkçesinden ibaret ve göçebe sayılmayan köylülerden kurulmuştu⁽⁵⁾. Bunlar, nizamiye askeri olmamak için «Hamidiye» teşkilâtına girmişlerdi.

Sultan Hamid, Doğu-Anadolu'da Ruslara âlet olan Ermeni Komitelerine karşı kurdurduğu «Hamidiye Süvari Alayları» düzeni ile «bir taşla iki kuş vurmuş» olmayı gözetmişti. Hem gizlice silâhlanan Ermeni Komitelerini nizami ordudan ayrı ve kendi köyleriyle tarla ve yaylalarının başında bulunan bu «aşiret atlıları» vâsıtasıyla korkutmak ve icabında ezmek, hem de 1856 Paris Muahedesi'nden beri Petersburg'da İlimler Akademisi ile Rus Erkhânharbiyesinin geniş ölçüde ele aldığı «**Kürtçülük ve Kürdistan Muhtariyeti**» propagandasına asla yer vermemek. Bu teşkilâtın umulan «askeri kuvvet» elde edilemediğinden, 1898 de «hafif süvari» birliği sayıldılar⁽⁶⁾.

Kurmanç Kürtleri, ötedenberi gelen bir inanışa göre **Mil/Milan** ve **Zil/Siliv/Zilan** adlı iki anakola ayrılmaktadır. Mil kolundan gelen aşiretlerin «Hamidiye Alayları»nın «Liva» (Tugay) Kumandanlığı, o zaman Diyarbakır'ın Siverek Sancağı'nın **Viranşehir** nahiyesinde oturan Milli aşireti reisi **Mahmud oğlu İbrahim Ağa**'ya veriliş, 20 Teşrinisani 1318 (2 Aralık 1902) tarihinde «Mirlivâ» rütbesiyle «Paşa»lık verilmişti. «Bu Paşa'nın komutası altında **Varto**, **Karlhova**, **Bulandık**'ta oturan **Cıbran** aşiretinin» teşkil edilmiş dört Hamidiye Alayı, **Malazgert** bölgesinde altı adet **Hasanan** aşireti Hamidiye Alayı, **Hinis**'in **Tekman**, **Göksu**, **Hacıömer** bölgelerinde iki tane **Zırkan** aşireti Hamidiye Alayı, merkezi **Viranşehir** olmak üzere beş tane **Milan** (Millî) aşireti Hamidiye Alayı ve bir tane **Karakeçi** aşiret Alayı ve Urfa'nın **Süruç** ilçesinde iki tane **Berezan** aşireti Hamidiye Alayları» olmak üzere 20 Alay vardı⁽⁷⁾.

1893 te İstanbul'a giderek ilk defa Sultan Hamid'i ziyaret eden «Ha-

(5) Rumî 1314 (1898) tarihli «Diyarbakır Sâlnâmesi», s. 74-83.

(6) 1314 tarihli «Diyarbakır Sâlnâmesi», s. 74-82; İslâm Ansiklopedisi, cüz' 68, s. 1106.

(7) M. Şerif Fırat, «Doğu İleri ve Varto Tarihi», s. 114; rumî 1324 (1908) tarihli «Sâlnâme-i Askerî», s. 552.

midide Alayı Kumandanları» arasında bulunan «**Emirölümerâ**» payeli ve «**Kaymakam**» rütbeli **Millî İbrahim Paşa**, müteakip ziyaretlerinde kendisini Saray'a ve Mâbeyn'e çok sevdirmiş ve Sultan Hamid'in «oğlum» diye hitap etme iltifatına erişmiştir. Hattâ «Mirlivâ»lıkla «Paşa» olduktan sonra kendisini Pağışaha şikâyet için İstanbul'a giden rakip aşiret reisleriyle görüşmelerinin başında Sultan Hamid'in, «nasılsınız» diye iltifatını müteakip, «oğlum **Millî İbrahim Paşa** da iyi midir?» diye sorması üzerine, şikâyete gelenlerin bundan vazgeçtiği halk arasında yaygın olarak söylenmektedir. Sultan Hamid gibi son büyük Osmanlı Pağışahının hususi âlâka ve iltifatına mazhar olarak çok şımaran câhil **İbrahim Paşa**, çevresindeki köyler ve göçebeler için de bir âfet olmuştur.

H. 1288 (1871) tarihli 3. Diyarbakır Vilâyeti «Sâlnâme»sinde (s. 186, 189, 190) «Müsta'rebât»tan (Araplaşmış) olan aşiretlerin başında gösterilen «**Millî Aşireti**» için aynen şöyle yazılır: «Dâhil-i Vilâyette iki takım Milli aşireti olup, birisi **Viranşehir** taraflarında hayme-nişin **Timâvîzâde** kabilesi (ki, İbrahim Paşa'nın dedesi **Timâviye** göre anılmıştır) ve diğeri dahi **Re'sul'ayn** ile **Mardin** arasında bulunan kabiledir. Birinci kabile hayme-nişin oldukları hâlde, zirâ'at ve hîrâsetle meşgul olup Hükûmete müte'allik olan teklîfâtı edâ ederler. Ve ikinci kabile yine birinci kabile gibi idâre olunup, fakat bunların mevsim-i zirâ'atde haymeleri ve zirâ'at mevsiminin mâ'dası olan vakitlerde ikametlerine mahsûs karye ve hâneleri vardır. Kabileteyn-i mezkûreteyn, ağınam ve kuzu ve deve ve hayvânâtı sâireleri ve bunlarla rûgan-i-sâde (sağdeyağ) sarfiyatından ticaret-i kâfiyeleri vardır. Ve, hem arabî ve hem de kürdi teklîlüm ederler».

Ziya Gökalp'in babası **Mehmet Tefik Efendi**'nin hazırladığı H. 1301 (1883) tarihli «**Diyarbakır Sâlnâmesi**»inde de (s. 101), Milliler için aynı haberler tekrarlanmıştır.

Sultan Hamid'in fevkalâde itibarını kazanan **Millî İbrahim Paşa**, uyuşma ve korkutma yollarıyla Millilere komşu Kürt, Türkmen ve Arap ve Müsta'rap şu 31 kabileyi de Millilere bağlamıştır. «**Siverek**, **Viranşehir**, **Derik** kazalarıyla **Diyarbakır** vilâyeti etrafında ikamet» eden Milli aşireti, «evvelce Hükûmet-i sâbıkadan aldığı kuvvetle, kendi oymaklarından başka, birçok Kürt ve Arap kabilelerini nüfuzu altına alarak kesafet-i nüfusa mâlik bir aşiret gibi telâkki olunurdu ki, o kabiler de şunlardır:

«1) **Gürân**, 2) **Hıfırkân**, 3) **Çimkân**, 4) **Kümtaşân**, 5) **Seydân**, 6) **Divan**, 7) **Sermestân**, 8) **Şarkıyân**, 9) **Çuvan**, 10) **Dudkân**, 11) **Nasrân**, 12) **Mindân**, 13) **Şükrân**, 14) **Şeyhân**, 15) **Berkühan**, 16) **Garâcine**, 17) **Advân**, 18) **Bekkâre**, 19) **Hadidi**, 20) **'Abyân**, 21) **Şemîtan**, 22) **Na'imân**, 23) **Şerâbi**, 24) **Âl-reşân**, 25) **Cemâleddin**, 26) **İzzolî**, 27) **Hacekân**, 28) **Norun**, 29) **Benihatib**, 30) **Türkân**, 31) **Kejân**. «Bunlardan, **Türkân**/**Tırkân** ile **Kejân**/**Kecanlı** aşiretleri Karacağda yaylayan aslı Türk/Türkmen; «**Bekkâre**, **Advân**, **Hadidi**, **Garâcine**/**Garâjine**, **Şerâbi**» kabileleri Arap soyundandır. «**Sürkân**,

Şarkıyân, İzolli gibi Milli aşâiri ile alâkası olmayın birçok Kürt kabileleri de» bu sırada Millilere katılmıştır⁽⁸⁾.

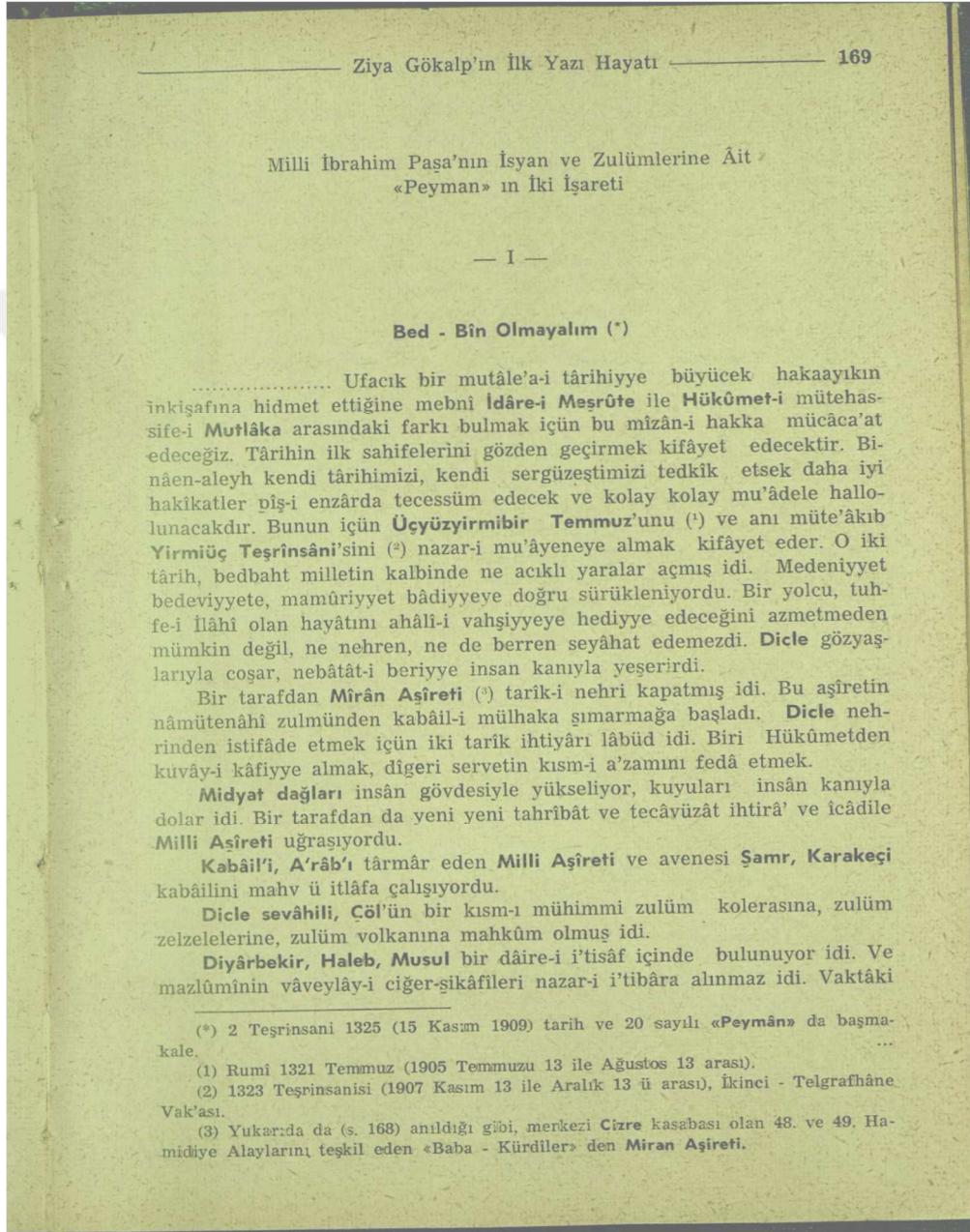
Rumî 1314, ve 1316 yıllarında çıkan «**Diyârbekir Vilâyeti Sâlnâmesi**» adlı resmî eserlere göre, «Diyarbakır» vilâyetindeki dokuz Hamidiye Alayının yerleri ve aşiretleri şöyle idi: **41. Alay Viranşehir'de Millü** aşiretinden ve Miralay **İbrahim Paşa** idaresinde; **42. Alay**, yine orada **Millü** aşiretinden ve **İbrahim Paşa oğlu Kaymakam Abdülhamid Beğ** (Hamud) idaresinde; **43. Alay** yine orada **Millü** aşiretinden ve **İbrahim Paşa oğlu Kaymakam Mahmud Beğ** idaresinde; **44. Alay**, Siverek kazasının **Karakeçi** nahiyesinde **Karakeçi** aşiretinden ve Kaymakam **Halil Beğ** idaresinde; **45. Alay**, Resûlayın ile Mardin arasında, **Kiki** adlı Araplaşmış Kürt aşiretinden ve Kaymakam **Reşid Beğ** idaresinde; **46. Alay**, Siverek'te **Bucak** nahiyesinde **Bucak** aşiretinden ve Binbaşı **Yusuf Ağa** idaresinde; **48. Alay**, **Cizre'de** Baba-Kürdi (Bâbân) kolundan **Mirân** aşiretinden ve («Mistoyi Miran» lâkabıyla tanınan) Kaymakam **Mustafa Paşa** idaresinde; **49. Alay**, yine orada **Mirân** aşiretinden ve Mustafa Paşa oğlu **Abdülkerim Beğ** idaresinde.

1908 baharında çıkan Sultan Hamid devrinin son «**Sâlnâme-i Askerî**» sinde (s. 552 - 554), **Milli** aşiretine bağlı kabilelerden yukarıda anılan 41., 42., 43. Alaylardan başka, 63. ve 64. Alayların da kurulmuş olduğu ve zabıtlar kadrosunu dolduranlar baba adlarıyla birlikte gösterilmiştir (s. 574 - 575). Bu son iki Alay, 10 Haziran 1321 (13 Haziran 1905 tarihinde «Kaymakam» rütbesine terfi ettirilen **İbrahim Paşa'nın Halil ve Temür** adlı iki oğlunun idaresinde kurulmuştur. 1908 Eylülünde «**Milli Şakî İbrahim/İbrahim Paşa İsyanı**»na katılan beş Hamidiye Alayı'nın bütün Kaymakam, Binbaşı, Yüzbaşı ve Mülâzimlerin adları ve tâyin tarihleri yazılıdır.

(8) «Urfa» Vilâyeti resmî yayını, «**Urfa Sâlnâme**»si. İstanbul 1927, s. 99.

EK 4

“MİLLÎ İBRAHİM PAŞA’NIN İSYAN VE ZULÜMLERİNE ÂİT
 <<PEYMAN>> IN İKİ İŞARETİ BED – BİN OLMAYALIM⁵⁶⁰

⁵⁶⁰ Ziya Gökalp 1956, a.g.e., ss. 169-171.

Milli «cerid» çeteleri Karacadağ'ın bu yüzünü işgal etdi. Garb'ın o ma'mûr köyleri tecavüzüne ihrâk ve tahribe ma'rûz kaldı. «Havâle» dedikleri habisler evvelleri mâla, tedricen hayât ve nâmûsa tasallût etdiler. Ne mevrû'âtından, ne de hayvânâtından artık ümid kalmamış idi. (Diyarbakir'i çeviren surlardaki) Mardin (ve) Rum kapıları birer meşher-i cinâyet oldular. Günde bir iki kanlı elbisesi Hükümet merkezinde teşhir olunuyor idi. Bu zulümlere, bu tecavüzlere nihâyet verilerek için ahâlî Hükümet-i Merkeziyye'ye (İstanbul'a) mürâca'atı tasavvur etdi.

321 Temmuz'u (*) ilk feryâd-i umûmiyye târihidir; binlerce ahâlî artık İbrâhim'in, o hâin-i vatanının Haccâcâne zulmüne mukavemet edemeyeceklerini müttehiden Makkâm-i Saltanat ve Hilâfet'e arz etdiler. Bu Birinci-Kıyam'ın Birinci-Telgrafhâne işgaali'nin verdiği netice pek basit geçdi. Bir selâm ithâfı, bir Hey'et-i Tahkikiyye i'zâmı iskât için kâfi görüldü.

İkinci Kıyam-ı Umûmî iki sene evvelki Teşrînsânî'nin Birinci gününde (**) başlar. Onbir gün onbinlerce ma'sûm, mazlûm ahâlî soğuk, yağmur demediler, Telgrafhâne'ye ictimâ' ederek hep bir ağızdan tazallûm etdiler. Tahsinler'in zulmünü, İzzetler'in ihânetini Ordu-Müşiri'nin hareket-i müstahabânelerini (†) birer birer ba'zan nüvâziskârâne yazdılar, ba'zan da şiddet-i lisan istî'mâl etdiler. Hükümet-i Keyfiyye'nin bu kerreki tedâbiri de birtakım mevâid-i dil-firibânededen ibâret kaldı.

Şikâyet-i muhakkâanemize isyân nazarile bakılmış oluyor ki taburlar, kuvâyî-i te'dbiyye Çöl'de bastı hiyâm edeceği yerde, Diyarbakir mahallâ-tında âram etdirildi. İşte bu bitmez zulümler, nihâyetsiz i'tisâflar devam ettiği esnâda Hükümetin şu'abât-i muhtelifesinde intizâmsızlık, âtâlet bütün ma'nâsile hükmfermâ idi. Jandarmaların kafası yarılır, atı tufengi alınır, ta'kibe cesâret edilemezdi. Hükümet-i adliyye tatbik-i cezâdan âciz idi.

Diyarbakir Sûru'ndan muhtarik emâkin ve kurâ kışkılcımları temâşâ edilürken Alıpınar'dan, Köprü'den, Kırbol'dan (†) nehb ü gaarât vâ-

(*) 1321 Temmuz (1905 teki) Birinci - Telgrafhâne Vak'ası'nın olduğu zamandır.

(**) 1323 Teşrînsani 1 târihi, şimdiki takvimimize göre 14 Ekim 1907 Perşembe gününe rastlar.

(†) İkisi de Arap olan bu şahıslar, Mâbeyn'deki Kara - Tahsin ile İzzet - Mülvü'dür, ki, yukarıda (s. 78, Not. 42) işareti edilmişti. «Hamidiye Alayları»nın bağlı bulunduğu Erzincan'daki Dördüncü - Ordu Müşirliği'nin «Reyi olmaksızın bunlara birşey yapabilmek imkân haricinde idi..... Hamidiye Alayları zabitanı memûrini hükûmeti hiç mesabesinde görürler. Meselâ herhangi bir vukuatla cihet-i Mülkiyyece tahtı istievâba alınması lâzımgelen bir Aşiret - Zâbiti, Müşir - Paşa'nın reyi münzam olmadıkça hiçbir vechile tahtı muhakemeye alnamaz. Yahud doğrudan doğruya İstanbul'dan bu gibilerin habsine karar verilir» (Rus Konsolosu General Mayelsky'nin, 1905 te Tiflis'te basılıp Türkçe tercümesi 1914 te İstanbul'da çıkan «Van ve Bitlis Vilâyetleri Askerî İstatistik»i adlı kitabından, s. 196).

(†) Bu üç yer, şehir surları üzerinden görülen yakın köy ve semilerdir.

veylaları kulakları cınlattı. Her gün yeni bir azâb, her sâ'at yeni bir ızdırâb bu zavallı vatan ahâlisinin nasibî olmuş idi.

Millî, Mirân Aşâiri program dâhilinde tatbik-i i'tisâfa başladılar. Bi-çâre köylülere Hükümet-Konağı'ndan ziyâde rüesây-i aşâirin muzlim çağırılı kehf-ül-emân olmuş idi. Da'vâlar «havâle» ler vâsıtasile faslolu-yordu. İşte ahâlînin feryâdî işdilemez bir sırada idi ki, nefha-i ulây-i Hürriyyet Türkiye âfâkında nûr-i adâlet saçdı, bu zulümleri kökünden kesdi. İbrâhim bütün dehşetile mahvoldu. Abdülkerim (†) cezây-i amelini gördü.

— II —

Sergüzeşt-i Hayâtımızdan Bir Sahife-i İntibâh (**)

Bir kerre düşünelim, ne idik ne olduk! Bir buçuk sene evvel di muazzez vatanımız zulüm âteşlerle, istibdâd kışkılcımları ile yanyordu. Yanyordu da etrâfımız, muhtimimiz istilâ eden hunhâr alçak canavarların hiyânet-i vahşyânelerine, mu'amele-i cânîyânelerine sabûrâne, mütevekkilâne tahammül edüp duruyor, selâmet-i vataniyyeyi, sa'âdet-i millîyyeyi inâyet-i Rabbânden intizâr ediyorduk.

Evet; öyle idi! Hükümet-i Müstebide ağzımız demir kilidlerle bağlanmıştı...

Yine 323 senesi bu vakitlerinde Diyarbakir bir meşher-i zulm ü kıtâl hâlini iktisâb etmişti. Ahâlî, Millî İbrâhim hâminin zulmünden, tecavüzâtından kurtulmak, Aşâir'e, Kabâl'e, A'râb'a, Ekrâd'a, Etrâk'a, yolecuya, hâşlı zengine, fukarâya ettiği ta'addiyât ü cinâyâtına bir seddi mümâna'at çekmek sedâsile biçâre ahâlî geceli gündüzlü soğuk sıcak demiyerek, ekme su hâtırlarına getiriyerek feryâdî istikâiyelerini doğrudan doğruya İstanbul'a o hâin-i millet o nânkör-i millet olan Abdülhamid-i Zâlim'e anlatmak istiyorlardı.....

Hayır, hayır hakları vardı. Millî'nin yandırdıkları köylerin kışkılcımları yüksek mevki'lerden görünüyordu, civâr kurâda ikâa' etdikleri nehb ü gaaret vâveylaları sâmi'amızı tahdiş ediyordu. Her sâ'at bir hâdise-i cinâliyye, her dakika yeni bir fecî'a bu zavallı ma'sûm ahâlînin nasibî mukadderi idi. Cizre'de Mirân, Virânşehir'de Millî Kürdistan'ın bir Cengiz'i, bir Hulâgu'su, bir Temür-Leng'i olmuşlardı. Geçtikleri yerleri yıkarlar, ekin-

(†) Abdülkerim, Miran Aşireti Reisi Mustafa Paşa'nın oğludur, babası ölüncce, Miranlıların başı sayılmış ve 49. Hamidiye Alayı Kumandanı olmuştur.

(**) 16 Teşrînsani 1325 (29 Kasım 1909) tarih ve 22 sayılı «Peymana» daki makale.

EK 5

“SERGÜZEŞT-İ HAYÂTIMIZDA BİR SAHİFE-İ İNTİBÂH”⁵⁶¹

Ziya Gökalp'ın İlk Yazı Hayatı

171

veylaları kulakları çınlatırdı. Her gün yeni bir azâb, her sâ'at yeni bir ızdırâb bu zavallı vatan ahâlisinin nasîbi olmuş idi.

Milli, Mirân Asâiri program dâhilinde tatbik-i i'tisâfa başladılar. Biçâre köylülere Hükûmet-Konağı'ndan ziyâde rüesây-i aşâirin muzlim çadırları kehf-ül-emân olmuş idi. Da'vâlar «havâle» ler vâsitasile fasl olunuyordu. İşte ahâlinin feryâdı işidilmez bir sırada idi ki, nefha-i ulây-i Hürriyyet **Türkiye** âfâkında nûr-i adâlet saçdı, bu zulümleri kökünden kesdi. **İbrâhîm** bütün dehşetile mahvoldu. **Abdülkerîm** (*) cezây-i amelini gördü.

— II —

Sergüzeşt-i Hayâtımızdan Bir Sahîfe-i İntibâh (**)

Bir kerre düşünelim, ne idik ne olduk! Bir buçuk sene evveldi muazzez vatanımız zulüm âteşleriyle, ıstîbdâd kışkıcılar ile yanıyordu. Yanıyordu da etrâfımızı, muhîtimizi istilâ eden hunhâr alçak canavârların hiyânet-i vahşiyânelerine, mu'âmele-i cânîyânelerine sabûrâne, mütevekkilâne tahammül edüp duruyor, selâmet'i vataniyyeyi, sa'âdet-i milliyyeyi inâyet-i Rabbâniden intizâr ediyorduk.

Evet; öyle idi! Hükûmet-i Müstebide ağzımızı demir kilidlerle bağlamıştı...

..... Yine 323 senesi bu vakitlerinde **Diyârbekir** bir meşher-i zulm ü kıtâl hâlini iktisâb etmişdi. Ahâlî, **Milli İbrâhîm** hâininin zulmünden, tecâvüzâtından kurtulmak, **Aşâir'e**, **Kabâl'e**, **A'râb'a**, **Ekrâd'a**, **Etrâk'a**, yolcuya, hâsılı zengine, fukarâya ettiği ta'addiyât ü cinâyâtına bir sedd-i mümâna'at çekmek sedâsile biçâre ahâlî geceli gündüzlü soğuk sıcak demiyerek, ekmek su hâtırlarına getirmiyerek feryâd-ı ıstikâiyyelerini doğrudan doğruya **İstanbul'a** o hâin-i millet o nânkör-i millet olan **Abdülhamîd-i Zâlim'e** anlatmak istiyorlardı.....

Hayır, hayır hakları vardı. **Milli'nin** yandırdıkları köylerin kışkıcılarını yüksek mevki'lerden görünüyordu, civâr kurâda ikâa' ettikleri nehb ü gaaret vâveylaları sâmi'amızı tahdîş ediyordu. Her sâ'at bir hâdise-i cinâiyye, her dakika yeni bir fecî'a bu zavallı ma'sûm ahâlinin nasîb-i mukadderi idi. **Cizre'de Mirân**, **Virânşehir'de Milli** Kürdistan'ın bir Cengiz'i, bir Hulâgu'su, bir Temür-Leng'i olmuşlardı. Geçtikleri yerleri yıkarlar, ekin-

(8) **Abdülkerîm**, Miran Aşireti Reisi **Mustafa Paşa'nın** oğludur, babası ölünce, Miranlıların başı sayılmış ve 49. Hamidiye Alayı Kumandanı olmuştur.

(**) 16 Teşrinsani 1325 (29 Kasım 1909) tarih ve 22 sayılı «**Peyman**» daki makale.

leri yakarlar, insânları telef ederlerdi. **Millî** (Aşireti) **Musul** hudûdundan **Ma'muratülazîz**'in **Dersim**'ine, **Mîrân Musul**'dan **Dicle** havzasını kâmilten **Diyârbekir**'e kadar olan arâziyi kendi pençe-i istilâ-cûyânelerine almışlardı. Hükûmet lâyü'ad ve lâyuhsâ tecâvüzâtlarını ıgmâz, Makaam-ı Vilâyet bu zulûmlerin icrâsına vâsita-i menfa'at ü a'râz olmakda idi.

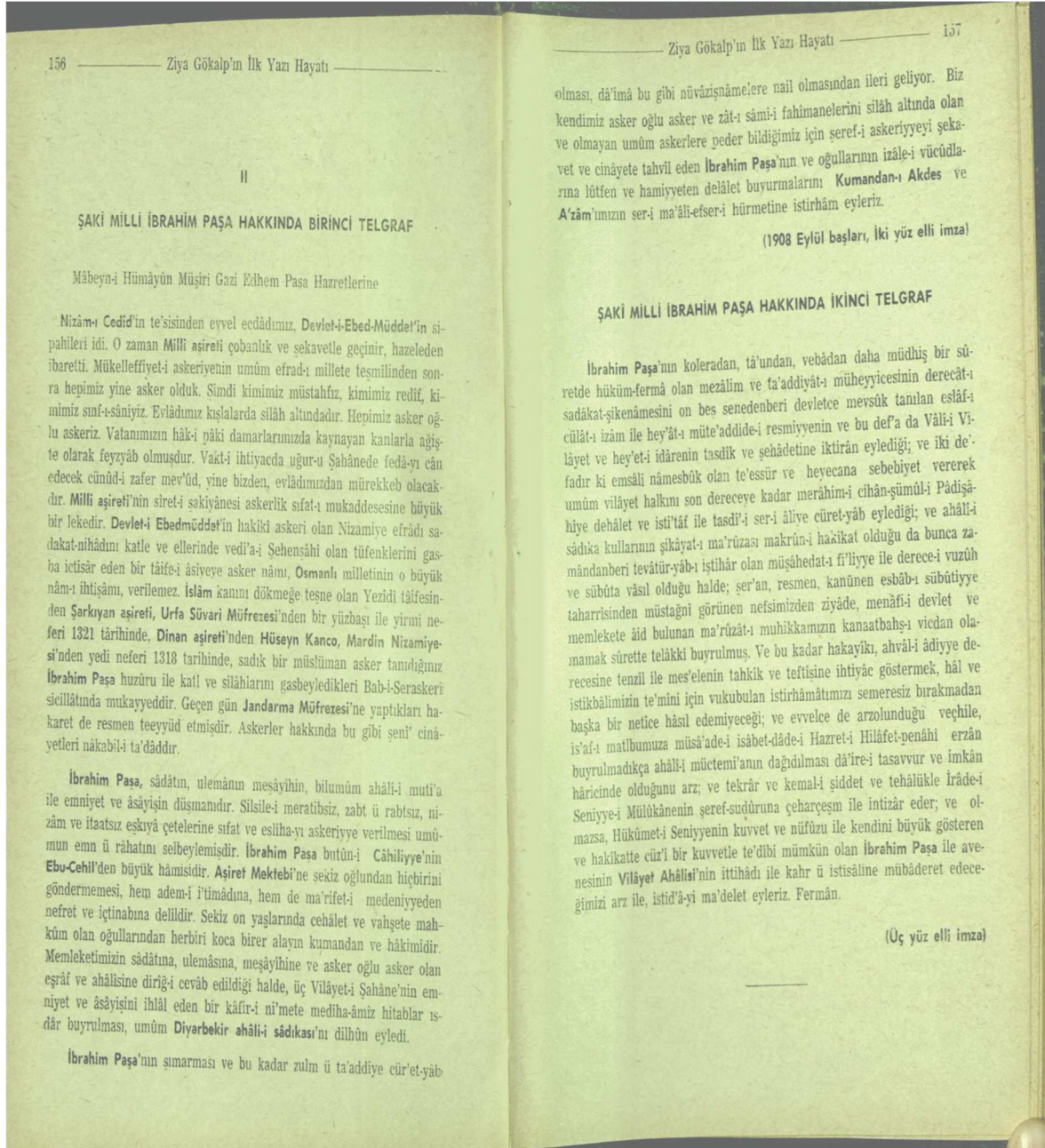
Vaktâki Mesrûtiyyet-i mukaddesemiz kabûl olundu. **Kaanûn -i-Esâsî** rehber-i necât-i hürriyetimiz oldu **İstanbul**'daki zâlimlerin cezây-ı amelleri düşünöldü. **İbrâhim** habîsinin de seyyiât-i sâbıkası meydâna çıkarak eski şikâyetler başgösterdi. O yine hâl-i sâbıkından vazgeçmedi, askere karşı koydu, **Vîrânşehir**'de askeri muhâsara etdi. Nihâyet der-dest ü tenkîli içün emir sâdır oldu, rütbesi ref'olundu. Nüfûz-i Hükûmet üzere rinden nez' edilince aşâir ve avenesinin herbirisi bir tarafa dağılarak kendisi «**İbre**» ta'bir edilen mukarribinile yalnız kaldı. Sunûf-i seleden ibâret kuvây-i askeriyyenin cihât-ı erba'aden vukuu'bulan ta'kîbâtına dayanamıyarak **Çöl**'e doğru firâra karâr verdi. «**El-Cezâü min cins ül-amel**» düstûrunu Cenâb-i Âdil-i Hakikî bunun hakkında imsâk buyurmadı.

İbrahim Azrâil'e ulandı; oğulları, cellâdları pençe-i Hükûmete geçdi. **Abdülkerîm** de cezây-i amelini görmek üzere **Cizre**'den getirilüp hapsedildi.....

'A. 'A.

EK 6

**“ŞAKİ MİLLİ İBRAHİM PAŞA HAKKINDA DİYARBAKIR
EŞRAFI TARAFINDAN İSTANBUL HÜKÜMETİNE
GÖNDERİLEN BİRİNCİ VE İKİNCİ TELGRAFLAR⁵⁶²**

156 ————— Ziya Gökalp'ın İlk Yazı Hayatı —————

II

ŞAKİ MİLLİ İBRAHİM PAŞA HAKKINDA BİRİNCİ TELGRAF

Mabeyn-i Hümayûn Müşiri Gazi Edhem Paşa Hazretlerine

Nizâm-ı Cedid'in te'sisinden evvel ecdâdımız, Devlet-i Ebed-Müddet'in si-pahileri idi. O zaman Millî aşireti çobanlık ve şevketle geçinir, hazaleden ibaretti. Mükelleffiyet-i askeriyenin umum efrad-ı millete teşmillinden son-ra hepimiz yine asker olduk. Simdi kimimiz müstahfiz, kimimiz redif, ki-mimiz sunî-sâniyiz. Evlâdımız kışlalarda silâh altındadır. Hepimiz asker oğ-lu askeriz. Vatanımızın hâk-i pâki damarlarımızda kaynayan kanlarla ağış-te olarak feyzyâb olmuştur. Vakt-i ihtiyacda uğur-u Şahânete fedâ-yı cân edecek cünüd-i zafer mev'üd, yine bizden, evlâdımızdan mürekkebe olacak-dır. Millî aşireti'nin şirret-i şakiyânesi askerlik sıfat-ı mukaddesesine büyük bir lekedir. Devlet-i Ebedmüddet'in hakiki askeri olan Nizamiye efrâd-ı sadakat-nihâdını katle ve ellerinde vedî'a-i Şehensâhi olan tüfenklerini gas-ba ictisâr eden bir tâife-i âsiyeye asker nâmı, Osmanlı milletinin o büyük nâm-ı ihtişâmı, verilemez. Islâm kanını dökmeğe teşne olan Yezidi tâifesin-den Şarkıyan aşireti, Urfa Süvari Müfrezesi'nden bir yüzbaşı ile yirmi ne-feri 1321 târihinde, Dinan aşireti'nden Hüseyin Kanco, Mardin Nizamiye-si'nden yedi neferi 1318 tarihinde, sadık bir müslüman asker tanıdığımız İbrahim Paşa huzur-u ile katl ve silâhlarını gasbeyledikleri Bab-i Seraskeri si-cillâtında mukayyeddır. Geçen gün Jandarma Müfrezesi'ne yaptıkları ha-karete de resmen teyyüdü etmişdir. Askerler hakkında bu gibi şenî cinâ-yetleri nâkabil-i ta'dâddır.

İbrahim Paşa, sâdâtın, ulemânın meşâyihün, bilumüm ahâlî-i mutî'a ile emniyet ve âsâyışın düşmanıdır. Silâle-i meratıbsız, zabt ü rabtıtsız, ni-zâm ve itaatsız eşkıyâ çetelerine sıfat ve esliha-yı askeriyeye verilmesi umtî-mun emn ü rahâtını selbeylemiştir. İbrahim Paşa bütün-i Câhiliyye'nin Ebu-Cehil'den büyük hâmisidir. Aşiret Mektebi'ne sekiz oğlundan hiçbirini göndermemesi, hem adem-i ümûduna, hem de ma'rifet-i medeniyeden nefret ve içtinâbına delildir. Sekiz on yaşlarında cehâlet ve vahşete mah-kûm olan oğullarından herbiri koca birer alayın kumandan ve hâkimidir. Memleketimizin sâdâtına, ulemâsına, meşâyihine ve asker oğlu asker olan eşrâf ve ahâlisine dirîğ-i cevâb edildîği halde, üç Vilâyet-i Şahâne'nin em-niyet ve âsâyışını ihlâl eden bir kâfir-i ni'mete mediha-âmız hitablar ı-sâr buyrulması, umum Diyarbakir ahâlî-i sâdikası'nı dîlhûn eyledi.

İbrahim Paşa'nın şınarması ve bu kadar zulm ü ta'addiye cür'et-yâb

————— Ziya Gökalp'ın İlk Yazı Hayatı —————

157

olması, dâ'imâ bu gibi nüvâzişnâmelere nail olmasından ileri geliyor. Biz kendimiz asker oğlu asker ve zât-ı sâmi-i fahimanelerini silâh altında olan ve olmayan umum askerlere peder bildiğimiz için şeref-i askeriyeyi şeka-vet ve cinâyete tahvil eden İbrahim Paşa'nın ve oğullarının izâle-i vücûdla-rına lûtfen ve hamîyyeten delâlet buyurmalarını Kumandan-ı Akdes ve A'zam'ımızın ser-i ma'âli-efser-i hürmetine istirhâm eyleriz.

(1908 Eylül başları, iki yüz elli imza)

ŞAKİ MİLLİ İBRAHİM PAŞA HAKKINDA İKİNCİ TELGRAF

İbrahim Paşa'nın koleradan, tâ'undan, vebâdan daha müdhiş bir sü-retde hüküm-fermâ olan mezâlim ve ta'addiyât-ı müheyyicesinin derecât-ı sadakat-şikenâmesini on beş senedenberi devletce mevsûk tanılan eşlâf-ı cülât-ı izâm ile hey'ât-ı müte'addide-i resmiyyenin ve bu def'a da Vâlî-i Vi-lâyet ve hey'et-i idârenin tasdik ve şehâdetine iktirân eylediği; ve iki de-fadır ki emsâli nâmesbûk olan te'essür ve heyecana sebebiyet vererek umum vilâyet halkını son dereceye kadar merâhim-i cihân-şümûl-i Pâdisâ-hiye dehalet ve isti'tâf ile tasdi-i ser-i âliye cür'et-yâb eylediği; ve ahâlî-i sâdika kullarının şikâyat-ı ma'rûzası makrûn-ı hâşikat olduğu da bunca za-mândanberi tevâtür-yâb-ı istihâr olan müşâhadet-i fi'liyye ile derece-i vuzûh ve sübûta vâsıl olduğu halde; şer'an, resmen, kanûnen esbâb-ı sübûtiyye taharrisinden müstağni görünen nefsimizden ziyâde, menâfi-i devlet ve memlekete âid bulunan ma'rûzât-ı muhikkamızın kanaatbah-ı vicdan ola-mamak sûrette telâkki buyrulmuş. Ve bu kadar hakayıkı, ahvâl-i âdiyye de-recesine tenzil ile meş'elenin tahkik ve teftişine ihtiyâc göstermek, hâl ve istikbâlimizin te'mini için vukubulan istirhâmâtımız semeresiz bırakmadan başka bir netice hâsıl edemeyeceği; ve evvelce de arzolunduğu veçhile, is'af-ı matlbumuza müsâ'ade-i isâbet-dâde-i Hazret-i Hilâfet-penâhi erzân hâricinde olduğunu arz; ve tekrâr ve kemâlî şiddet ve tehâlükle îrâde-i Seniyye-i Mülûkânenin şeref-suçduruna çeharçesm ile intizâr eder; ve ol-mazsa, Hükümet-i Seniyyenin kuvvet ve nüfûzu ile kendini büyük gösteren ve hakikatte cüz'î bir kuvvetle te'dibi mümkin olan İbrahim Paşa ile ave-nesinin Vilâyet Ahâlîs'i'nin ittihâd-ı ile kahr ü istisâline mübâderet edece-gimizi arz ile, istid'â-yı ma'delet eyleriz. Fermân.

(Üç yüz elli imza)

⁵⁶² Ziya Gökalp 1956, a.g.e., ss. 156-157.

EK 7

“ŞAKÎ İBRAHİM DESTANI”⁵⁶³

ŞAKÎ İBRAHİM DESTANI

— 1 —

Şakir Paşa¹ Rusiya’da² kalmıştı
Kazaklar’ı görüp ibret almıştı
Düşmüş idi Kürt-Alayı³ fikrine

Kürt kavmini benzeterek Kırgız’a
Bu hulyayı beğendirdi Yıldız’a
Buldu bir er işi verdi erine

Zeki Paşa⁴ dört el ile sarıldı
Recep Paşa⁵ olmaz dedi darıldı
Yazmam dedi ben Kürtler’den bir atlı

¹ Şakir Ahmet Paşa (1838 - 1899). Harbiyeden kurmay yüzbaşı olarak çıktı (1858). Çeşitli görevlerde bulundu. Sonra müşirlikle (mareşallikle) Petesburg elçiliğine gönderildi. Bu görevde on yıl kadar kaldı. Son memuriyeti Anadolu Vilâyetleri Umumî Müfettişliği idi. Bu görevde iken sunduğu ıslahat raporlarındaki düşünce ve önerilerinin çoğunu Sultan Abdülhamid’e kabul ettirmiş ve bir kısmını uygulamaya imkânını bulmuştur. Kuruluşuna 1891’de başlanan Hamidiye Süvari Alayları düşüncesi de onundur.

² Rusya’da da, Krş., Tütengil neşri.

³ Bunlara, Padişah Abdülhamid’in adıyla resmen “Hamidiye Hafif Süvari Alayı” denilirdi.

⁴ Sultan Abdülhamid’in kayınbiraderi ve merkezi Erzinçan’da bulunan IV. Ordu Komutanı Çerkes Zeki Paşa.

⁵ Müşir Recep Paşa (1842 - 1908). 1863’te Harbiyeyi bıraktı. Osmanlı - Rus savaşında (1877 - 1878) bulundu. Sonra, müşirliğe yükselerek Selânik ve Kosova komutanlığına ge-

⁵⁶³ Ziya Gökalp, *Şakî İbrahim destanı ve bir kitapta toplanmamış şiirler*, (Der. Şevket Beysanoğlu), Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1976, ss. 5-28

Aşiretler Erzincan'a⁶ gittiler
Üçer, dörder alay teşkil ettiler
Haydutların oldu eli berath

Berho-Ağa' iki alay yazarak
Padişah'tan aldı ferman ve bayrak
Hain Kanco⁸ oldu ana sancaktar⁹

tirildi. 1889'da V. ve bir yıl sonra VI. Ordu müşiri oldu. 1896'da Trablusgarp fırkası komutanlığı ve Vali vekilliği görevleriyle Trablusgarp'a sürgüne yollandı. Meşrutiyetin ilâm üzerine İstanbul'a döndü. Harbiye nazırlığına getirildi. Bu göreve başladıktan üç gün sonra öldü.

⁶ Doğu Anadolu bölgesi IV. Ordu'dan sayıldığı için, bunun merkezi olan Erzincan'a giderek, Hamidiye Süvari Alayına yazılıp, silâh alırlardı. Buna işaret ediliyor.

⁷ Destana adını veren Mahmut oğlu İbrahim'in reisi olduğu Milli aşireti halkı arasında söylenen adı, İbrahim Berho (Berkho) Ağa, hem Urfa'nın Viranşehir ilçesinde çokluk bulunan Milli aşireti reisi, hem de kasabadaki "Hamidiye Hafif Süvari 41. Alayı"nda "Mirliva" (Tuğgeneral) rütbesini taşıdığından resmen "İbrahim Paşa" diye tanınıyordu (H. 1323/r. 1321 = 1905 tarihli *Diyarbakır Vilâyeti Salnâmesi*, s. 95).

⁸ Öz adı Hüseyin'dir Mardin ilinin Derik ilçesine bağlı Ath (Kasırkanco) köyünde "Kasra Kanco" denilen savunma tertibatlı kocaman kârgir bir köşkte otururdu. Buralardaki Yezidi aşiretlerinin ileri gelenlerindendi. Kanco, Kürçe "iyi" anlamına gelir. İbrahim Paşa'nın sancaktarıydı. 1905 Tarihli *Diyarbakır Vilâyeti Salnâmesi*'nde "Alay kâtibi Hüseyin Efendi" diye geçer. Rütbesinin yüzbaşı vekili olduğu söylenmektedir.

⁹ Oldu ona sancaktar, krs., Tütengil neşri.

Azimet Bey¹⁰ olup akıl hocası
İlerledi bu aşiret kocası
Yavaş yavaş oldu büyük bir serdar

Bu ülkeden emniyeti kaldırdı
Bir nahiye bırakmadı saldırdı
Diyarbakır'ın geri döndü talii

Koydu Derik, Siverek'te Çuvan'da
Uç Osman'ın¹¹ her üçünü hüsranda
Ancak biraz karşı durdu Direi¹²

Berârzi'yi¹³, Aneze'yi¹⁴ dağıttı
Seller gibi Şammar'ı¹⁵ kamı akıttı
Mızrak dikti Karakeçi¹⁶ yurduna

¹⁰ Nusaybin bölgesindeki Çeçen göçmenlerindendi. Olay sırasında Diyarbakır Jandarma Alay Komutanlığında bulunuyordu. Sonradan paşa olmuştur.

¹¹ Siverek'te Bucak aşireti reisi ve 45. Hamidiye Alayı binbaşısı *Osman Ağa* (aşiretce: Paşa); Derik'li Reşo (= Kara) lakaplı *Hacı Osman* ve Çuvan bucağı ağası *Osman*.

¹² Karakeçi oymağı ağası ve Milli İbrahim'in baş düşmanı Abdurrahman'ın göçebelere söylenen adı.

¹³ Suroş ilçesinde 7 oymaklı bir Kürt aşireti. Bu aşirete bağlı oymaklar şunlardır: Piçanlı, Şeddadi, Alâaddinli, Dinayi, Didanlı, Ketkânli, Şeyhanlı (*Urfa Salnâmesi*, İstanbul 1927, s. 96).

¹⁴ Suriye'de kalan Çöl'de barınan göçebe Arap aşireti. Bu aşiret hakkında geniş bilgi edinmek için bakınız: *İslâm Ansiklopedisi*, c. 1, s. 433.

¹⁵ Suriye ve kısmen Kuzey Irak'ta yaşayan büyük bir Arap aşireti. Osmanlı İmparatorluğu döneminde on bin

Karakeçi göğüs gerdı uğraştı
Direi Bey arslan gibi savaştı
Esir düştü âhir bu çöl kurduna

Cubûr¹⁷, Şammar, Tayy¹⁸ ittihat ettiler
İbrahim'in üzerine gittiler
Hâdi¹⁹ idi bu askere kumandan

Hakem olup bu askere katıldı
Ayrı ayrı her birine atıldı
Mer'a diye çıkarmıştı bir yalan

Hâdi gece kaçıp düştü kayguya
Bir münasip yerde yattı pusuya
İbrahim'den birçok adam öldürdü

çadırılı olduğu bilinen Şammar aşireti mensupları Urfa, Siverek, Harran, Cebel-i Abdülaziz, Tell-A'far, Sincar, Musul pazarlarından alış-veriş ederlerdi (H. 1288/1871 tarihli *Diyarbakır Vilâyeti Salnâmesi*, s. 186-187). Geniş bilgi edinmek için bakınız: *İslâm Ansiklopedisi*, c. 11, s. 406 v.d.

¹⁶ Asılları Türkmen olup, Urfa ile Siverek arasında otururlar. "Cesaret ve binicilikleriyle meşhurdurlar". "Bu aşiret efradı bugün anadilini unutarak Arap ve Kürt lisanlarıyla konuşmaktadırlar (*Urfa Salnâmesi*, s. 98).

¹⁷ Olay sıralarında, Nusaybin bölgesinde oturan altı yüz çadırılı bir Arap aşireti idi. Bu aşiretin oturduğu yerler şimdi Suriye sınırları içinde kalmıştır.

¹⁸ Küçük bir bölümü (3-4 yüz ev) Nusaybin yanında Çağcağ Suyu etrafında yaşayan bir Arap aşireti. Bu aşiret hakkında geniş bilgi edinmek için bakınız: *İslâm Ansiklopedisi*, c. 12, s. 69.

¹⁹ Şammar aşiretinden bir kabilenin şeyhi ve ağası.

Lâkin ecel bırakmadı bu ere
Hayatına hitam verdi yok yere
Felek yine İbrahim'i güldürdü

Bu haydutun kalmamıştı önünde
Mazıdağ'dan²⁰ başka metin bir perde
Diyarbakır'ı büyük korku almıştı

Her yıl biraz daha gelip ileri
Soyulmuştu bütün Garb'ın köyleri²¹
Şark köyleri²² biraz mamur kalmıştı

²⁰ Diyarbakır-Mardin sınırında, güneye doğru inen Güney-doğu Torosların bitim noktası. Bu dağ silsilesinden pek çok Mazı toplandığından Mazıdağ denmiştir (Rakımı: 1525 m.). Diğer tepeleri şunlardır: Devehırçık (1286 m.), Arabışiar (1230 m.), Bülbülüvası (1202 m.), Mahlebik (1112 m.), Dirizhilt (1299 m.) (Şevket Beysanoğlu, *Diyarbakır 11 Yılı* 1967, s. 123).

²¹ Diele'nin doğusundaki bölgede bulunan merkeze bağlı köylere "Şark", batısındaki bölgede kalan köylere de "Garp" denilegelmiştir. Osmanlıların 1515'teki fethinden önceleri de bu iki adın kullanıldığı, "Akkoyunlu (Uzun) Hasan Padişah Kanunları"ndan anlaşılmaktadır. Eskiden "Şark Müdürlüğü"nde: 1. Şark, 2. Kiki, 3. Türkman bucaklarında 162 köy; "Garp Müdürlüğü"nde ise: 1. Garp, 2. Mahal, 3. Metinan bucaklarında 183 köy vardı (h. 1294=1877 tarihli *Diyarbakır Salnâmesi*, s. 222 deki "cetvel").

²² Üstteki notta anıldı.

Aldatarak Vali Nâzım Paşa'yı²³
Bir yıl gelip sardı bütün ovayı
Garb'ı, Şark'ı düştü talan etmeğe

Diyarbakır ahalişi costular
Küçük, büyük telgraf'a koştular
Başladılar feryat, figan etmeğe²⁴

O zamanki dubaracı hükümet
Göstererek yalancı bir merhamet
İğfal için müfettişler²⁵ gönderdi

Müfettişler miskin miskin geldiler
Gözyumdular, yaramızı deldiler
Sağalmadı memleketin bu derdi

İki sene uslu durdu, dinlendi
Geçen sene²⁶ yine zulme yeltendi
Hücum etti ovalara, köylere

²³ Nâzım Mehmet Paşa (1840-1926). Kayseri mutasarrıflığından Diyarbakır Valiliğine geldi. 1903-1905 yılları arasında iki yıl kadar bu görevde kaldı. Birinci Telgrafhane olayı bunun zamanında olmuştur. Diyarbakır'dan Halep valiliğine atandı. Sonra, Konya, Sivas, Selânik valiliklerinde bulundu. Bilgin bir kişiydi. Değişik konularda eserleri vardır.

²⁴ 1905 yılı Temmuz ayında cereyan eden I. Telgrafhane olayına değiniyor.

²⁵ Başlarında "Boyacı" lakabıyla anılan Erkânıharp Feriki (Tümgeneralı) Ziya Paşa'nın bulunduğu bu Soruşturma Kurulunda o zamanki adlarıyla "İlmiyye, adliyye ve askeriyye" sınıflarına mensup kişiler vardı.

²⁶ 1907 yılı.

Devriyede jandarmaya saldırdı
Zabitlerin silâhını aldırdı
Ateş etti zaptiyye, askere

Bu haberler Diyarbekr'e gelince
Beş on kişi toplanarak gizlice
Eylediler bir mahalde²⁷ meşveret

Biri dedi: "Anlaşalım umumen"
Bir diğeri dedi: "Hayır, cümleten
Yekdiğere eyleyelim emniyet"

"Hepimizin bugün bağı yanaktır
"Sözümüze işte Tanrı tanıktır
"Ben cümleye belbağladım, güvendim

"Siz hepiniz yarıyolda kalsanız
"Vazifeye davet için yalnız
"Gideceğim hükümete ben kendim"

Her ferdimiz bu fikirde olmalı
Gönüllere fedailik dolmalı
Bağırmalı: Ya adalet, ya ölüm

Okuyayım şimdi size bir duyuk*
Bir duygudur bende doğdu bu kuşluk
Bir duygu ki hepinizde görürüm:

²⁷ Bir mecliste, krş., Tütengil neşri.

* Tuyuk, Çağatay lisanında parmak usulünde Türkçe şiir demektir (Z.G.)

Ziya Gökalp'ın bu açıklaması metne uymamaktadır. Çünkü, Gökalp'ın kastettiği şey, eski bir nâzım şekli olan *tuyug* söylemek değil, bir haber iletme, bir manzum bildiri sunmaktır.

Nitekim şiirin 2. ve 3. mısralarında amacının bir duyguyu belirtmek olduğunu açıklamaktadır.

— 2 —

"On yıl evvel yoktu elli obası
 "Bir jandarma gitse Milli-Ağası
 "Çölün gizli yerlerine kaçardı

"Beş sancağın²⁵ şimdi dağı, ovası
 "Oldu anın atlarının mer'ası
 "Köylüleri köylerinden çıkardı

"Köy köy bütün halkı talan ederek
 "Bir çiftçide bırakmadı bir inek
 "Bütün servet geçti evden çadıra

"Her tarafı sardı azgın kurtları
 "Diyarbakir, Mardin, Urfa yurtları
 "Döndü baştan başa ıssız çayıra

"Rençperlerin şimdi boynu büküktür
 "Çiftçilerin ocakları söniktür
 "Her ev canlı bir mezarıdır kaygudan

"Ekilemez oldu bütün tarlalar
 "Dikenliğe döndü yeşil ovalar
 "Zavallılar yine titrer korkudan

²⁵ Osmanlı idarî yönetiminde imparatorluk, ilkin, "eyâlet"lere, eyâletler, "sancak"lara, sancaklar da "kaza"lara bölünmüştü. Sonra bu teşkilât değiştirilerek 1868'de vilâyetler kuruldu. Sancak teşkilâtı kaldı. "Vilâyet"le "kaza" arasında bir idarî bölüm olan sancaklara, sonra, "liva" ve "mutasarrıflık" adları verildi. Cumhuriyet döneminde sancak teşkilâtı kaldırıldı.

"Bilirler ki; "Berho-Ağa, o alçak"
 "Bir gün bu boş evleri de yakacak
 "Taş üstüne taş kalmasın diyerek

"Ey insafsız, ey adalet düşmeni
 "Kâr etmez mi sana halkın şiveni
 "Yaşanır mı diken, yaprak yiyerek

"Bir rütbeli gelse ağır tutarsın
 "Neden fakir ciğerini yutarsın
 "Dökmektesin niçin rençber kanını

"Askerliğin kıymetini unuttun
 "Padişahın nimetini unuttun
 "Yaktın bütün evlâdının canını

"Bu millette daha damar bitmedi
 "Namus, gayret her fertte var, bitmedi
 "Korkmaz mısın bu ümmetin kininden

"Hükûmetin cezasından korkmazsın
 "Bu ümmetin Hudasından korkmazsın
 "Çıkış mısın İslâmiyet dininden?

"Sen çıktınsa, din erleri çıkamaz
 "Senin için din evini yıkamaz
 "Herkeste var bugün büyük bir meram

"Osmanlılar bu vahşete dayanmaz
 "Kürt kılıcı din kanına boyanmaz
 "Bugün millet alacaktır intikam

"Medeniler silahlanıp gezemez
"Dağlardaki aşâire benzemez
"Eşkıyalık etmez sana bakarak

"Ne göçebe, ne de Mazıdağlı'yız
"Hükûmetin kanununa bağlıyız
"Hükûmettir öcümüzü alacak"

— 3 —

Şiir bitti, bütün gözler açıldı
Gönüllerden yıldırımlar saçıldı
Gelmek için haber gitti ihvana

Arkadaşlar artıp oldu iki kat
Tecemmu'dan polis aldı malumat
Artık çıkmak lâzım geldi meydana

Bir lahzacık müşavere edildi
Nakib Bey'in²⁹ hanesine gidildi
Söktün verdi orda eşraf, ulema

²⁹ Nakib-ül Eşraf Hacı Mes'ud Beyin evinde toplanılmıştı. Hacı Mes'ud Bey, I. Meşrutiyette mebus seçilmiş, sonra Medine kadısı olmuştur. 1890 yılından beri 'Mahrec' pâyelerini taşıyan Hacı Mes'ud Bey, bu yıllarda Nakib-ül-Eşraf Vekili olarak Diyarbakır'da bulunuyordu (1905 tarihli *Diyarbakır Vilâyeti Salnâmesi*, s. 67). 1910'da öldü.

Dendi: "Gitsin eşraf valî³⁰ nezdine
Bir nihayet versin anın fendine
Niçin asker göndermiyor Berho'ya?"

Eşraf Vali-Konağı'na varınca
Nakib Bey'in hanesine karınca
Gibi dolmuş olan bütün cemaat

Vali Bey'in konağına gittiler
"Emniyet yok!" diye feryat ettiler
Hükûmetten istediler adalet

Vali hemen bir mazbata yazdırdı
Muharrikler ahaliyi azdırdı
"Vali gelsin Telgraf'a"³¹ dediler

Vali dedi: "Sağlam olsam gelirdim,
Ben hastaydım, Müftü³² olsun vekilim"
Müftü vekil olup gitti beraber

³⁰ Vali Hasan Fehmi Bey'di. R. 1322-1323 (1906-1907) yıllarında 17 ay Diyarbakır valiliği görevinde bulunan bu zat, meziyetlerini takdir eylediği Mehmet Ziya Efendi'yi (Gökalp'i) Vilâyet zabıt kâtipliğine alarak, hemen bütün üst makamlara yazılacak yazıların müsveddelerini ona hazırlatırdı. Ahlâkına ve kalemine hayran olduğu bu gence "Ziya" yerine "Ziyaeddin" demekte olduğundan, genç kâtip de, bu bilgin ve edib zata hürmetle, Vilâyet gazetesinde çıkan yazılarına bu yıllarda "Ziyaeddin" imzasını koyardı.

³¹ "Vali gelsin Telgrafhane'ye" demek isteniyor.

³² Diyarbakır müftüsü, bu sıralarda "Edirne pâyelü" Suphi Efendi idi. Şair ve bilgin olan bu zat 1912'de vefat etmiştir (Şevket Beysanoğlu, *Diyarbakır Fikir ve Sanat Adamları*, İstanbul İşıl Matbaası 1959, c. 2, s. 31).

Telgraf'ta on bir gece kahındı
İstanbul'dan birçok emir alındı
Ahalinin dağılması hakkında

On bir gece dağılmadan ahali
Hükûmete oturdu pek pahalı
Muhabere men'olundu serapa³³

On birinci sabah çıktı irade:
—O zamana göre pek fevkalâde—
"Berho Ağa gönderilsin Haleb'e

"Mağsûb emvâl toplanılsın serâser
"Viranşehir'e"³⁴ sevkolunsun askerler
"Mütecasis olanları talebe"

Bu müjdeye inanarak ahali
Dağıldılar meserretli, safalı
Bu defalık her iş biter sandılar

³³ O zamanlar İngiltere'nin aldığı müsaade ile Diyarbakır'dan geçen ve fransızca muhabereyi başaran memurların sürekli olarak bulunduğu Diyarbakır Telgrafhanesi, bütün Hindistan, Çin ve Avusturalya gibi ülkelerle Avrupa'nın muhaberesini de temin ediyordu. Halkın burayı on bir gün işgalle bütün muhabereyi kesmesi, Avrupa devletlerinin Bâb-ı Ali'yi sıkıştırmasına yol açmıştı.

³⁴ Berho Ağa, mensup olduğu 41. Hamidiye Süvari Alayı merkezi Viranşehir'de oturuyordu. Haleb'e gönderilme emri gelince adamlarını toplayıp oraya gitti. İkinci bir emirle, bu alay ile Berho'ya, yapılmakta olan Hicaz Demiryolu güzergâhını koruma görevi verilerek Şam güneyindeki Maan bölgesine gönderildi.

Müfettişler gelip savaş edince
Bu defa da iş görmeyip gidince
Bütün millet yine kalben yandılar

Diyarbakır eşrafından birkaç er
Affolundu Berho ile beraber
Bu fend ile bitirildi mesele

Ahalinin ümitleri bitmişti
Berho memur olup Şam'a gitmişti
Birdenbire millet verdi elele

Rumeli'de millet, asker birleşti
Fedayiler dağa çıktı yerleşti
Padişah'tan istediler hürriyet³⁵

— İSTİDRAD —

Ey hürriyet! Bu dünyaya geleli
İnsanların en sevgili emeli
Sensin, seni kan dökerek biz aldık

Nice erler denizlere döküldü
Nice beller sürgünlerde büküldü
Nice yıllar zindanlarda bunaldık

³⁵ 1908'deki İkinci Meşrutiyeti hazırlayan ihtilâle işaret ediyor.

Mithat, Kemal³⁶ gibi şanlı şehitler
Can vererek bize saçtı ümitler
Her gün arttı Genç Türkler'in³⁷ adedi

Yüz neferi —gayretinden dolayı—
Sürüldükçe bini oldu fedai
Hiç birisi bu maksattan dönmedi

Diri diri gömülenler hesapsız
Cezalandık³⁸ hep sualsiz cevapsız
Her anda bin matem gördü gözümüz

Avrupa'ya gittik seni bağırdık
Köy köy gezdik halkı sana çağırdık
Gece gündüz sen olmuştun sözümüz

³⁶ 1876'daki Birinci Meşrutiyet kahramanlarından ün-
lü devlet adamı Mithat Paşa (1822-1884) ile büyük vatan
şairi Namık Kemal (1840-1888).

³⁷ Fransız Büyük İhtilâlinin getirdiği temel hak ve
hürriyetlerden esinlenerek Osmanlı devletinin de meşrutî
kurallarla idaresini arzulayan ve bu amacı gerçekleştirmek
için "Yeni Osmanlılar" derneğinde birleşen aydınlar toplu-
luğuna verilen ad. Ayrıca, Genç Türkler (Jöntürkler de de-
nilir) adı 1860'lardan 1908'e kadar süren dönemde hürriyet
için savaşılan mücadele güçlerini belirtmede kullanılan bir
deyim halini de almıştır.

Genç Türkler, önce meşrutiyetin ilânı için çalışmışlar,
daha sonra da Abdülhamid'in Kanun-i Esasî'yi (ilk Anaya-
sa) hiçe sayarak kurduğu zorbalık rejimine karşı koymuşlar-
dır. Görüş ayrılığı yüzünden aralarında bölünmeler olmuş,
bir kısmı "İttihat ve Terakki Cemiyeti"ni kurarak İkinci
Meşrutiyetin ilânına yol açan hareketlerini sürdürmüşlerdir.

³⁸ Cezalandı, krs., Tütengil neşri.

Kastamonu, Diyarbekir, Erzurum
Bağırdılar: "Ya hürriyet, ya ölüm!"
Bahaneydi vergi, ökiiz davası

Bitlis, Halep dahi birer bahane
Çıkararak atıldılar meydana
Maksatları istibdadın imhası

Komiteler³⁹ birleştiler Paris'de
Kuvvet geldi umumdaki ümide
Her tarafta hazırlığa başlandı

Rumeli'de Niyazi'ler, Enver'ler
Daha birçok fedailer, askerler
Dağa çıkıp kılıcına dayandı

Şemsi Paşa⁴⁰ oldu kurban sağlara
Osman Paşa⁴¹ aşırıldı dağlara
Otuz tabur Redif geldi İzmir'den

³⁹ Türk "İttihat ve Terakki Komitesi" ile Ermeni
"Taşnaksiyun" ve "Hınçak" gibi Türklük düşmanı ihtilâli
komiteler.

⁴⁰ 1908'de Rumeli'de kopan ihtilâli bastırmak için ola-
ğanüstü yetkilerle Manastır'a gönderilen Arnavut Şemsi
Paşa. İttihatçıların görevlendirdikleri Mustafa Necip isim-
li bir komiteci tarafından, Manastır'da bizzat makina başın-
da Sultan Abdülhamid'le muhabere etmek üzere telgrafhane-
ye giderken öldürülmüştür.

⁴¹ Manastır komutanı olup, İttihatçıların dağa kaçır-
dıkları Osman Paşa.

İstibdadın boşa çıktı ümidi
Redifler de asker ile birleşti
Hürriyeti istediler hep birden

•
••

10 Temmuz'dur bize İyd-i Siyasi⁴²
Evvel vardı bir Kanun-i Esasi
Tatbik etti anı yeni hükümet

İkbal, idbar çehreleri çevrildi
Tahsin,⁴³ İzzet,⁴⁴ Rıza,⁴⁵ Zeki⁴⁶ devrildi
İbrahim'in hiç kalmadı arkası

⁴² 1908 Meşrutiyetinin ilanı günü olan 10 Temmuz Bayramı. Cumhuriyetin ilânına kadar bizde "Millî Bayram" sayılıyordu. 10 Temmuz Bayramı, 1917 tarihinden sonra resmen kullanılan Efrenci/Gregoryen takvimine göre şimdi 23 Temmuz'a rastlar.

⁴³ Sultan Abdülhamid'in Mabeyn Başkâtibi Tahsin Paşa. Önce, Babıâli kaleminde çalıştı. Bu çalışma, yetişmesinde önemli rol oynadı. Bazı memuriyetlerden sonra Padişahın musahibi oldu. Lütfî Ağa'nın yardımıyla Abdülhamid'in başkâtipliğine getirildi. Kısa bir süre içinde vezir rütbesi alarak paşa oldu. Meşrutiyetten sonra rütbesi ve memuriyeti elinden alındı. 1910'da yoksul bir şekilde öldü. Abdülhamid'in yanında bulunurken şahidi olduğu, özellikle İkinci Meşrutiyeti hazırlayan olayları *Abdülhamid ve Yıldız Hâtıraları* isimli eserinde toplamıştır (1931).

⁴⁴ Şamlı Holo Paşanın oğlu İzzet Paşa. Kurnazlığı ve çalışkanlığı ile Abdülhamid'in güvenini kazanmış, en yakın adamlarından biri olarak tanınmıştır. Bazı kötü işlere de adı karışmış bir kişidir. Önce Padişah'ın kurenâsından oldu; Sonra ikinci kâtipliğe getirildi. Zamanının en yüksek rütbesi olan vezirliği ve imparatorluğun bütün nişanlarını aldı. Padişahın ihsanları ve yabancı şirketlerin rüşvetleri yüzün

Toplanarak bütün ehl-i hamiyet
Her tarafta Merkez açtı Cemiyet⁴⁷
Memleketi aydınlattı Ziya'sı⁴⁸

Berho-Ağa bu işlerden şaşırdı
Alay'daki tüfekleri aşırdı
Çöl'e⁴⁹ doğru firar etti bir gece

den büyük servet edindi. Meşrutiyette Avrupa'ya kaçtı. 1924'te Mısır'da öldü.

Arapların Halifelîge tamamiyle sadakati için Hicaz demiryolunun yaptırılması fikrini Abdülhamid'e telkin eden odur.

⁴⁵ Müşir Rıza Paşa (1844-1920). 1766'da Harbiyeyi bitirdi. Hersek ayaklanmasında ve Rus savaşında yararlı hizmetlerde bulundu. 1883'te Edirne fırkası komutanlığına getirildi. 1886'da Saray muhafızlığıyla görevi İstanbul 2. Fırka komutanlığına atandı. Bu görevde 17 yıl kaldı. Gazi Osman Paşa (1832-1900) nın ölümü üzerine müşir rütbesiyle seraskerliğe getirildi. Abdülhamid'in güvendiği kişilerden biri idi. İkinci Meşrutiyetin ilânından sonra rütbeleri geri alındı.

⁴⁶ Müşir Zeki Mustafa Paşa (1849-1914). Harbiyeyi erkânıharp yüzbaşısı olarak bitirdi (1872). Yaver olarak saraya alındı. 1882'de liva rütbesiyle askeri okullar nazırı oldu. Tophane müşirliği yaptı. Siyasetle uğraşan askeri okul öğrencileriyle bizzat ilgilenir ve onlara en ağır cezaları uygulardı. Meşrutiyetten sonra rütbesi geri alındı. Önce Büyükkada'ya, 1909 ile 1911 yılları arasında da Rodosa sürüldü.

⁴⁷ 1908'de II. Meşrutiyeti ilân ettirip iktidara geçen *İttihad ve Terakki Cemiyeti* adlı siyasî parti.

⁴⁸ Bu mısradaki, İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin Diyarbakir şubesi kuran Ziya Gökalp, kendi adını tevriyeli olarak böylece kullanmıştır.

⁴⁹ Türklerin "çöl", Arapların "beriyye" dedikleri yer, aşağı yukarı şimdiki Türkiye-Suriye sınırı güneyinde kalan kışlak ve susuz sahalardır.

Haber aldı firarını Cemiyet
Her merkezden çıkarıldı bir kuvvet
Müfrezeler sevkolundu peşince

Viranşehir'e dört yüz asker girmişti
Vuruşarak Berho geldi erişti
Askerleri bozdu andan çıkardı

Her taraftan gelip toplar, taburlar
Kuşatıldı Belig⁵⁰'lerle Habur⁵¹'lar
Asker yavaş yavaş Milli'yi sardı

Rütbeleri alınarak Berho'nun
Muhtaç oldu yardımına Kanco'nun
Yezidler⁵²'in imdadına sığındı

⁵⁰ Urfa - Siverek arasındaki çay olup, çöle akar ve kumluklarda erir.

⁵¹ Mardin'in batıgüneyinden çıkan, Urfa ili sınırları içinde Fırat'a karışan bir sudur.

⁵² Şeytanı "Melek-i Tavus" diye anarak tapan mezhep ve bu mezhebe bağlı kişiler.

Haricîlerin kurduğu, islâm inançlarından uzaklaşan mezheplerden biri olan "İbadiye"nin ayrıldığı dört koldan birini teşkil eden yezidilik, islamlık çerçevesine sokulduğu halde ayrı bir din niteliği taşır. Yezidiler doğan güneşe üç kez baş eğerek ibadet ederler. En önemli temsilcilerinden Şeyh Adiyi'nin türbesini, eylülün on beşi ile yirmisi arasında ziyaret ederek hacı olurlar. Her yılın Aralık ayında üç gün oruç tutarlar, oruçlarını şarapla açarlar. "Melek-i Tavus"u temsil eden, horoza benzeyen bir heykel taşırlar. Tanrısal varlığın iyilik ve kötülük şeklinde ikiye ayrıldığını kabul eder, Tanrı'nın iyiliği, şeytanın kötülüğü temsil ettiğine, Tanrı ile şeytan arasında sürekli bir çekişme bulunduğuna,

Altunları çuvalların içinde
Zihni korkunç hayallerin içinde
Gözlerinden belli idi: Yılgındı

Parasını gâh götürür çadıra
Gâh isterdi Viranşehir'e kaldıra
Emniyetli görmez idi bir yeri

Emin Paşa⁵³ yaklaşıyor yanına
Bütün asker susamıştır canına
Kaçamıyor ne ileri, ne geri

Diyor imiş⁵⁴: "Neye yarar adalet
Ne demektir Müsavat'la Hürriyet"⁵⁵
Bu sözlerin mânâsını anlamamı"

şeytanın gücünün gittikçe artarak Tanrı'nın gücünü alt edeceğine inanırlar.

Yezidiler Suriye'de, Irak'ta Azerbaycan'da ve Güney-doğu Anadolu'nun birkaç köyünde azınlık halinde yaşarlar. Toplam nüfusları dört yüz bin kadardır.

⁵³ 1907'de Diyarbakır'daki Redif 15. Fırka'nın komutanı idi. Kuvve-i Tenkiliyye tayin edilen tümeni ile Berho Ağa'yı ve ona uyanları yakalamaya memur edilmiş, istemeye istemeye Diyarbakırlı gönüllü milislere silâh dağıtmaya mecbur bırakılmış ve Viranşehir ile Hileyli hareketine zorla katılmıştır, işi gevşek tutmuştur.

⁵⁴ Diyormuş ki, krs., Tütengil neşri.

⁵⁵ İttihatçıların şiar edindikleri kelimelerden olan "Adalet, müsavat, hürriyet" sözleri, Sultan Reşat zamanında kesilen paraların üzerinde de yazılmıştır.

İttihad'ın adı anı yıldırılmış
Berho-Ağa korkusundan çıldırılmış
Şeyh-Bâbi'den⁵⁶ feyz istemiş her akşam

Sabredelim daha iki üç gün de
Göreceğiz darağacı üstünde
Başlar kesen İbrahim'in başını

Bin öksüzün çadırını söktürmüş
Nice dulun gözyaşını döktürmüş
Şimdi Humûd,⁵⁷ Hansâ⁵⁸ döksün yaşını

— 4 —

— NETİCE —

Toplanmışken üç ordunun askeri
Aşiretler⁵⁹ sarmış iken çölleri
Son kötülük olmak üzere millete

Berho yine bırakmadı inadı
Teslim olmak lâzım iken olmadı
Millî'leri soktu büyük nekbete

⁵⁶ Adı Abdurrahman'dı. Berho Ağa'nın İstanbul'da Sarayı ziyareti sırasında tanıtp Mâbeyn'e yerleştirdiği bu Suriyeli sahte şeyh, Mâbeyn-i Hümayûn Husûsî Kâtibi Arap İzzet Holo'nun (Bkz., not: 44) elinde bir mel'anet vasıtası ve Milli Reisinin de âdeta İstanbul elçisi durumunda idi. Mâbeyndeki Malta Köşkü kendisine tahsis olunmuştu.

⁵⁷ Berho'nun büyük oğlu ve 42. Hamidiye Süvari Alayı kaymakamı Abdülhamid'in göçebelere söylenen adı.

⁵⁸ Berho'nun karılarından en güzdesi ve adı geçen Humûd'un annesi.

⁵⁹ Bu aşiretler, Milli'lerin on katınca olan 31 kadar kabile idi.

Oralarda durmak mümkün değildi
Bir savaşta mağlup oldu çekildi
Hileyli'de⁶⁰ etmek için ikamet

Takipçiler iğtinama koyuldu
Bütün köyler, hep çadırlar soyuldu
Koparıldı çöl'de kızıl kıyamet

Emin Paşa yazdıysa da: "Teslim ol"
"Teslim olman" dedi, yine buldu yol
Üç taburun karşısından kaçmağa

Suvariler kalmış idi geride
Yorgun idi gidemedi piyade
Seyrettiler: Geçti bu şom kasırga

Asker girdi Hileyli'de Hisar⁶¹'a
Bend vuruldu Kanco ile Bişar⁶²'a
Takip için tâ Musul'a yazıldı

⁶⁰ Hileyli/Hilili, Derik-Kızıltepe güneyindeki İpekyol'la hudut çizgisi arasında bir bölge. Bu bölgede Hileyli aşireti kalmaktadır.

⁶¹ Hileyli bölgesinde, Derik'e bağlı Kasırkanco (Yeni adı: Ath) köyünde, Hüseyin Kanco'nun yukarda bahsi geçen (Not: 8) savunma tertibatı şatosu.

⁶² Yezidî Şarkıyan aşireti reisi Bişar-ı Kolos. Çok zeki ve kurnaz bir kişi olarak bilinirdi. 42. Hamidiye Süvari Alayı'nda Binbaşı-i Evvel Bişar Ağa olarak ün salmıştı (1905 tarihli *Diğarbekir Sabnâmesi*, s. 97).

İki konak gidemeden ileri
Vurdu anı Hakk'ın gizli askeri
Safiyye⁶³'de son menzili kazıldı

Maiyeti beş bin kişi vardılar
Aşiretler her taraftan sardılar
Saldırdılar bu çobansız koyuna

Hansâ etti aşirete delâlet
Eylediler Hükûmete dehalet
Toplandılar Çağcağ nehri⁶⁴ boyuna

Nusaybin'de mavzerleri verdiler
Düşmanlardan selâmete erdiler
Kalblerinde kaldı ceza korkusu

Gerçi mazlum efrâd me'sul tutulmaz
Reislerin hiç birisi kurtulmaz
Anlaradır Hükûmetin sorgusu

⁶³ Sifiyyede, krş. Tütengil neşri. Nusaybin güneyinde: çölde bir köy.

⁶⁴ Midyat ile Nusaybin arasında Dalin köyünün güneyinde iki ayrı kaynaktan çıkan Aksu ile Karasu birleşerek Çağcağ suyunu teşkil ederler. Sarp bir vadiden geçtikten sonra meyilli araziye takip ederek Nusaybin ovasına iner. Türkiye sınırından Suriye toprağına geçer (*Mardin İl Yıllığı* 1967, s. 43).

Şehitlerin öksüzleri karalı
Hastahane dolusunca yaralı
Çöl köyleri baştan başa harabe

Bu vahşetler hep anların işleri
İnsan eti kemirmiştir dişleri
Lâyıktırlar en şiddetli azaba

Humûd Beyler, Kanco, Bişar Ağalar
Molla Halil⁶⁵ gibi azgın boğalar
Ağır ağır mücazatlar görmeli

Kimisinin asılması gerektir
Kimisinin gideceği kürektir
Suçu hafif olanları sürmeli

Ey adalet! Ey Allahın kılıcı!
Kâm alamaz mazlumlara kıyıcı
Zalimlerin baş düşmanı zulümdür

İnsanlara sağı solu gösterdin
Viedanlara doğru yolu gösterdin
Dedin: İşte zulmün sonu ölümdür

⁶⁵ Bismil'idir. Çok becerikli bir kâtip olarak Berho Ağa'nın siyasi memuru sayılırdı. Ağasının her yıl Mâbeyne yolladığı Urfayağı gibi armağanları İstanbul'a götürür, yağmalarda Millî'lere öncülük eder, halkı soymada başta gelirdi. "Aşiret Kaymakamı" rütbeli bir kişiydi.

Ey muhabbet, ey cennet'in güneşi
Sönmek için bu adâvet ateşi
Karanlıklı gönüllere ışık ver

Vatan ecdat toprağından bir yığın
Bu toprağı kardeş kanı akmasın
Gözyaşıyla ıslanmasın kuru yer

İki aydır Hürriyete kavuştuk
Lâyık mıdır iki aylık bu çocuk
Lekelensin, güzelliğı kirlensin

Bu melektir bizim için teselli
Çalışalım kalmasına temelli
Onsuz ölüm hayırlıdır bizimçin

Yaşasın Hürriyet

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, Adı : Mustafa GÜLER
Uyruğu : T.C.
Doğum Tarihi ve Yeri : 1983 - ŞANLIURFA
Telefon : 544 448 19 21
E-mail : mgoler@comu.edu.tr

Eğitim

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet Tarihi
Yüksek Lisans	ÇOMÜ Disiplinlerarası Araştırmalar (Ortadoğu Araştırmaları)	
Lisans	Anadolu Üniv. İİBF İşletme Fakültesi (İşletme)	2011
Lisans	İstanbul Üniv. (Auzef) Sosyal Hizmetler Bölümü	2018
Lise	Şanlıurfa Anadolu İmam Hatip Lisesi	2003

İş Deneyimi

Yıl	Yer	Görev
2007 – 2011	İ. Ü. Kardiyoloji Enst.	Sağlık Tekn.
2011 – 2012	İstanbul MAE. Eğit Araşt. Hast.	Sağlık Tekn
2012 -	ÇOMÜ Araşt. Uyg. Hast	Sağlık Tekn.

Yabancı Dil

İngilizce

Yayınlar

.....